

2017

XXXIV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

30–31 січня 2017 р.

Проблеми та перспективи розвитку
науки на початку третього тисячоліття
у країнах Європи та Азії

Секції:

Біологічні науки

Географія та геологія

Державне управління

Екологія

Економіка

Історія

Математика

Мистецтво

Педагогіка

Політологія

Право

Психологія

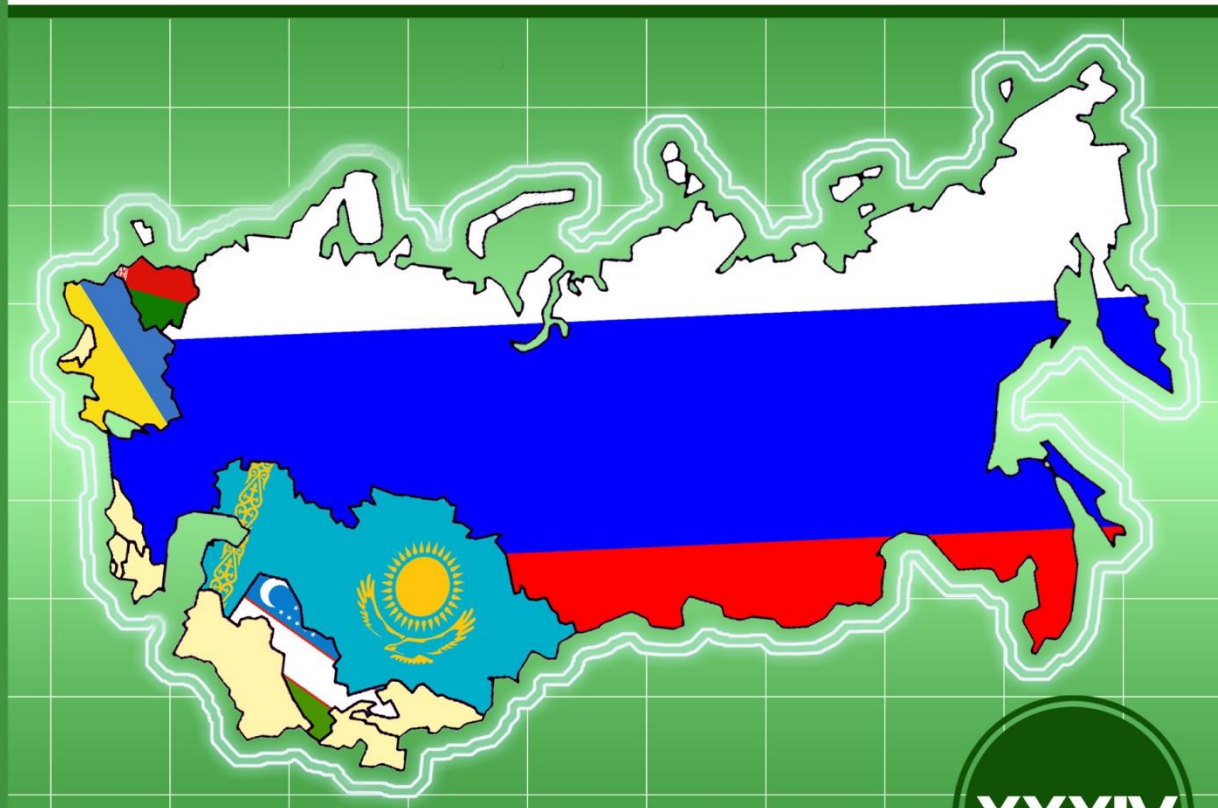
Соціологія

Сучасні інформаційні технології

Фізична культура та спорт

Філологічні науки

Філософія

Переяслав-Хмельницький
2017

XXXIV

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XXXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у
країнах Європи та Азії»**

30 – 31 січня 2017 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

XXXIV Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в
странах Европы и Азии»**

30 – 31 января 2017 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали XXXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017 р. – 137 с.

Матеріали XXXIV Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницький, 2017 г. – 137 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ
«Переяслав-Хмельницький государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Т.М. Боголіб – д.е.н., професор;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Т.М. Боголиб – д.э.н., профессор;

Г.Л. Токмань – д.п.н., профессор;

Н.В. Игнатенко – к.п.н., профессор;

В.В. Куйбида – к.биол.н., доцент;

В.А. Винс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровник – к.и.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

І.В. Тиха,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

И.В. Тыха,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

І.В. Тиха,

А.М. Вовкодав.

Составители сборника:

И.В. Тыха,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

**Елена Гаврилова, Ирина Кураченко
(Гомель, Беларусь)**

**ЭКСТЕРЬЕРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И АНАЛИЗ ПАРАЗИТОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ
ЛОШАДЕЙ ГОМЕЛЬСКОГО КОННОГО ЗАВОДА №59**

Конный завод «Гомельский» создан 25 июня 1921 года. Первоначально завод комплектовался чистокровными и рысистыми лошадьми, чуть позже завезли тяжеловозов. Конзавод выполнял функции основного поставщика лошадей для Государственных заводских конюшен. Известные производители того времени – Голос (2,11) 1930 г.р., Лантан (2,05) 1934 г.р., Талантливый (2,03) 1932 г.р., Символ (2,13) 1938 г.р. Во время войны 1941-1945 года завод был практически разрушен, часть поголовья была эвакуирована в российские конезаводы и там осталась, часть племенных лошадей угнана в Германию. После войны завод был восстановлен, и заново укомплектован американскими и русскими рысаками, завод разводил резвых лошадей для испытаний на ипподромах. В настоящее время конезавод занимается сохранением генофонда русской рысистой породы, и разведением русских тяжеловозов, а также разведением популярных верховых полукровных пород – ганноверской, траккененской, голштинской.

Всего было исследовано 68 конематок и 8 жеребцов – производителей. Из них: 23 конематки и 2 жеребца – производителя Русской Рысистой породы; 23 конематки и 4 жеребца – производителя Русской Верховой породы; 22 конематки и 2 жеребца – производителя Русский Тяжеловоз. Основными методами изучения экстерьера лошади являются: общая глазомерная оценка, измерение животного, вычисление индексов телосложения и фотографирование [1, с. 96]. В ходе проделанной работы были сняты морфометрические промеры трёх пород лошадей. Наиболее важные из них – высота в холке, косая длина, обхват груди и пясти.

Таблица 1 – Морфометрические показатели лошадей

Промеры, X±m, см	Породы		
	Русская рысистая	Русская верховая	Русский тяжеловоз
Высота по холке	159,5±2,2	161,0±2,4	157,7±1,3
Косая длина	160,2±1,5	164,0±1,9	166,0±2,2
Обхват груди	184,7±2,3	187,7±2,5	198,7±2,9
Обхват пясти	19,6±2,5	20,1±2,9	22,2±3,4

По высоте в холке судят о крупности, или высокорослости, лошади. Следует различать высокорослость и высоконоготь [6, с. 150]. При одинаковой высоте в холке верховые лошади более высоконоги, тяжеловозные низконоги, но и те, и другие одинаковы по высоте в холке. Косую длину туловища измеряли мерной палкой от переднего выступа плечелопаточного сочленения до задней точки седалищного бугра. У Русской рысистой породы косая длина – 160,2 см; у русской верховой – 164,0 см; у русского тяжеловоза – 166,0 см. Обхват груди определяли мерной лентой по вертикали через высшую точку холки касательно к заднему углу лопатки. По нему судят о массивности лошади и развитии грудной клетки. У крупных верховых лошадей обхват груди до 170 см считается малым, от 171 до 180 см – средним и выше 180 см – большим. У тяжеловозов обхват груди 190-200 см и больше. У Русской рысистой 180-190 см. Обхват пясти измеряли мерной лентой в нижней части верхней трети пясти (в самом тонком месте). Он характеризует развитие костяка лошади и в известной мере крепость конституции. У верховых лошадей обхват пясти 18-20 см, у тяжеловозов – 23-25 см, у русской рысистой 18-20 см.

Одним из основных индивидуальных отличительных признаков явилось распределение масти среди данных пород. Русская рысистая порода в большинстве своем приходится на гнедую (57%) и темно-гнедую (17%) масти, меньше распространены вороная (8%) и серая (17%). Масти Русской верховой породы зачастую однотонные и темных оттенков, любые светлые, рыжие, буланые и т.д масти не приветствуются и, даже более того, в породу не допускаются. Свыше 91% всех лошадей рыжей, темно-рыжей (4%), бурой – (5%) масти у Русского тяжеловоза.

Бонитировка лошадей – определение и оценка племенных качеств лошадей. Проводится наиболее квалифицированными специалистами, хорошо знающими породу, в соответствии с требованиями действующей инструкции. По 10-балльной шкале оцениваются происхождение и типичность лошади, ее промеры, экстерьер и конституция, работоспособность, качество потомства. По результатам бонитировки племенных лошадей относят к элите, первому или второму классу. Лошадей, не удовлетворяющих требованиям второго класса, считают неплеменными. В зависимости от результатов бонитировки лошадь получает племенное или пользовательное назначение, определяется ее цена [3, с. 72].

По результатам бонитировки лошадей подразделяют на три класса:

- элита – лучшие в породе лошади, полностью отвечающие требованиям, предъявляемым к породе;

- 1-й класс – лошади, в основном удовлетворяющие требованиям, предъявляемым к породе;

- 2-й класс – остальная часть породы, имеющая племенное значение [7, с. 18].

Лошади, не отнесенные к этим классам, считаются неплеменными. Для отнесения к классу элита жеребцы должны иметь по всем признакам оценку – 8 баллов, а по работоспособности не менее 6, кобылы во всем признакам не ниже 7 баллов, а по работоспособности 4, для первого класса требования соответственно – 6 и 5, 5 и 3, для второго класса – 4 и 2; 3 и работоспособность без оценки.

В пределах каждого класса племенных лошадей распределяют на три категории:

1 – лошади, балльная оценка которых по одному и более признакам выше, а по остальным признакам бонитировки соответствует минимальным требованиям, установленным для класса;

2 – лошади, балльная оценка которых по всем признакам бонитировки отвечает минимальным требованиям, установленным для соответствующего класса. К этой же категории относят лошадей, балльная оценка которых по одному и более признакам превышает, а по одному из признаков ниже на один балл минимальных требований, установленных для класса;

3 – относят племенных лошадей, не удовлетворяющих требованиям первой и второй категорий [4, с. 31].

Проведенная бонитировка показала, что жеребцы и конематки Русской рысистой породы относятся к элите. Для Русской верховой породы распределение следующее: жеребцы относятся к элите, среди конематок 69,6 % – элита; 8,7% – первый класс; 13% – второй класс. Порода Русский тяжеловоз: конематки и жеребцы – элита.

Для оценки эпизоотической ситуации определен тип содержания лошадей: конюшенно-пастбищный. Установлено, что чаще других исследуемой группы лошадей встречается паразит *Parascaris equorum*. Особенно подвержены заражению кобылы и жеребята. Совместное содержание матерей с жеребятами в помещениях с недостаточно соблюдаемой гигиеной способствует распространению этого паразита. Единственным способом заражения является заглатывание зрелых яиц, содержащих инвазионную личинку [5, с. 46].

Одними из широко распространенных гельминтозов лошадей являются *Parascaris equorum* (аскаридоз лошадей), *Anoplocephala perfoliata* (личиночный габронемоз), реже всего встречается *Strongylus vulgaris* (больших свайников). Средняя встречаемость инвазии *Parascaris equorum* Русской Рысистой породы составляет 33%, *Anoplocephala perfoliata* – 56%, *Strongylus vulgaris* – 17%. Зараженность у Русской Верховой породы: *Parascaris equorum* – 50 %, по 33% *Strongylus vulgaris* и *Anoplocephala perfoliata* 33%. У Русского Тяжеловоза средняя встречаемость составила *Parascaris equorum* – 17%, *Strongylus vulgaris* – 50%, *Anoplocephala perfoliata* – 11%. Зараженность гельминтозов отмечена у всех возрастных групп животных.

Зараженность лошадей гельминтами зависит от многих факторов. На одной конюшне и в одном табуне лошади могут быть заражены различными видами гельминтов с разной интенсивностью инвазии (заражения паразитами). Предрасполагающими факторами для развития заболевания лошадей гельминтами являются: наследственная предрасположенность, условия содержания, тип кормления, степень эксплуатации, какие лекарства получало животное в течение жизни (особенно антибиотики и гормоны).

Литература:

1. Ливанова, Т.К. Лошади: учебник / Т.К. Ливанова. – М.: Астрель, 2004. – 256 с.
2. Макбейн, Сьюзан. Породы лошадей. Иллюстрированная энциклопедия / С. Макбейн. – М.: Астрель, 2006. – 256 с.
3. Смирнов, Л.А. Лошади (Конские породы): учебное пособие / Л.А. Смирнов, И.В. Мердер. – М.: Астрель, 2007. – 224 с.
4. Красников, А.С. Практикум по коневодству: учебное пособие / А.С. Красников. – М.: Колос, 1977. – 159 с.
5. Козлов, С.А. Коневодство: учебное пособие / С.А. Козлов, С.А. Зиновьева, Н.Ю. Козлова. – СПб: Издательство «Лань», 2005. – 128 с.
6. Калашников, В.В. Практическое коневодство: учебник / В.В. Калашников., Ю.А. Соколов., В.Ф. Пустовой; под ред. Калашникова В.В. и Пустового В.Ф. – М.: Колос, 2000. – 376 с.
7. Лазовский, А.А. Породы лошадей: справочник / А.А. Лазовский. – Витебск, 2003. – 89 с.

Научный руководитель:

член-корреспондент НАН Б, д.б.н., профессор Г.Г. Гончаренко.

ВИВЧЕННЯ ТУЙОНУ У ТУЙОНОВІСНИХ РОСЛИНАХ УКРАЇНИ

Використання лікарської рослинної сировини та засобів рослинного походження набуває все більшої популярності у світовій лікувальній практиці. Така тенденція спричинена достатньо високою ефективністю, відносною безпекою та економічною доступністю даної категорії ліків. Багатий хімічний склад лікарських рослин завжди привертав увагу дослідників. Вчені всього світу намагаються встановити фармакологічні ефекти тих чи інших біологічних сполук, що входять до складу рослин. Ефірні олії – суміш органічних речовин різних за хімічним складом (терпеноїди, спирти, альдегіди, органічні кислоти, естери тощо). Їх склад і вміст залежить від екологічних факторів, умов заготівлі і зберігання сировини, способу отримання олії. Накопичення певних компонентів у ефірних оліях є хемосистематичною ознакою.

Ефірні олії виявляють широкий спектр фармакологічної активності, але використовувати їх припустимо тільки у складі фітопрепаратів. Токсичність більшості ефірних олій і багатьох їх компонентів у чистому виді складає LD 500,5-10 г/кг. Одним з таких компонентів є туйон. Ця сполука ідентифікована у туї західній, полину гіркому, шавлії лікарській, ялівцю та пижма звичайному.

Перші замітки про використання туйоновісних рослин належать до 50-х років до нашої ери. Ці рослини використовували не тільки у лікувальній практиці, але й у харчовій промисловості. Так у середньовіковій Англії було широко розповсюджене гаряче пиво з полину, а з часом експерименти з напоями на основі цієї рослини набули ще більшої популярності. «Абсент» – напій рецепт якого розробив французький лікар П'єр Ордінер у Швейцарії у 1792 році. До його складу входили не тільки полин, але й інші ефіроолійні рослини. Лікар прописував дану настойку мало як не панацею від усіх хвороб. Але розповсюдження вона набула у період французьких колоніальних війн у Північній Африці, з метою профілактики дизентерії, малярії, для знезараження води. Популярність абсенту у Франції відмічалась особливо серед жінок та була рівна популярності вина. Проте стали з'являтися повідомлення про психічні розлади і навіть летальні випадки. У 1880 році абсент чітко асоціювався з шизофренією, стражданнями та смертю. Негативний вплив абсенту пов'язували з компонентом ефірної олії – туйоном, якому приписують токсичні властивості.

У другій половині XIX століття вчені Шиммель, Валлах, Ясмон, Швейцер та інші займалися дослідженням туйону. Як хімічна сполука він був вперше виділений із туї західної Швейцером у 1844 році, але згодом Ясмон запропонував цю сполуку називати туйолом. Протягом тривалого часу різні вчені по різному називали виділену речовину, наприклад танацетоном, сальвоном, абсінтолом. Майже через пів століття у 1900 році німецький вчений Ф. Земмлер описав формулу туйону з полину гіркого. Вчені Вагнер та Кондаков також запропонували свої варіанти формули туйону.

Аналіз літературних джерел показав, що на базі Фармацевтичного Інституту Юріївського університету Скворцовим О. В. проводилися дослідження хімічних властивостей туйону. Результати були представлені у дисертаційній роботі « К хімії туйону та його дериватів» у 1906 року. У ряді досліджень було визначено, що формула туйону описана Земмлером не пояснює всіх його перетворень, тому не може вважатися остаточною. Професор Цюріхського університету Пауль Каррер у своїх роботах описував багато речовин рослинного походження, серед яких був і туйон. Він зазначив, що ця сполука має дві ізомерні форми, які відрізняються просторовим розташуванням замісників при першому атомі вуглецю. Такі ізомери прийнято вважати стереоізомерами, які були знайдені у різних рослинах. Наприклад, за даними Каррера α -туйон був виділений у ефірній олії туї та полину, а β -туйон був встановлений у пижмовій олії, через це він деякий час мав назву танацетон.

На сьогоднішній день встановлено, що туйон є кетоном, який належить до біциклічних монотерпенів типу туйану. Фізико-хімічні властивості туйону: безбарвна, летка, в'язка рідина із характерним специфічним запахом, який нагадує ментол; легко окислюється на повітрі, має температуру кипіння 200–201 °С; густина складає 0,9109–0,9135 г/см³; добре розчинний у етиловому та метиловому спирті, діетиловому естері, не розчинний у воді [3, 4].

Туйон, як вже зазначалося, вважають токсичною речовиною, яка у великих дозах викликає судоми. Проте наукових досліджень, що підтверджують цей факт не встановлено. Єдиною клінічно доведеною фармакологічною дією туйону є його здатність зв'язуватися з рецепторами та бути антагоністом ГАМК-ергічних рецепторів ЦНС типу А. Вчені експериментальним шляхом на тваринах встановили летальну дозу (LD 50), яка склала 45 мг/кг інтраперітоніально. Відповідна доза для організму людини не встановлена [6, 15].

Є дослідження з динаміки накопичення ефірної олії і зокрема туйону в залежності від часу та місця збору сировини [8-14]. Накопичення цієї сполуки нестабільно. Науковці із Швейцарії протягом 3 років проводили вивчення на встановлення накопичення туйону у зразках листків та квіток пижма зібраних із 10 країн. Результати показали, що вміст ефірної олії у досліджуваній сировині може коливатися у межах від 0,30 до 1,39 %. Найбільшу варіативність показали α -туйон (0-84 %) та β -туйон (0-96%) [10].

На сьогоднішній день ставлення до цієї сполуки у різних країнах світу не є однозначним. Його вміст у харчових продуктах та напоях на законодавчому рівні регламентують Митний та Європейський союз, Канада і США, в залежності від виду рослин (табл. 1). Цікавим фактом є те, що у країнах ЄС засоби

виготовлені з шавлії мають вищу максимальну дозу вмісту туйону у 50 разів (25 мг/кг) ніж ті, що виготовлені на основі інших туйоновмісних лікарських рослин (0,5 мг/кг). У США препарати та харчові продукти, виготовлені на основі шавлії лікарської, не регламентуються за вмістом туйону, у той час як продукти виготовлені з інших туйоновмісних рослин взагалі не мають містити туйону.

Таблиця 1

Регламентация вмісту туйону у продуктах з туйоновмісної сировини

Вид продуктів	Максимальний вміст туйону, мг /кг
КРАЇНИ ЄС	
Продукти, крім тих, що виготовлені із шавлії	0,5
Продукти, що виготовлені із шавлії	25
Алкогільні напої з вмістом етанолу до 25%	5
Алкогільні напої з вмістом етанолу понад 25%	10
США	
Продукти, що містять у своєму складі пижму, деревій, полин та еверну	Не повинні містити туйону

Проаналізувавши нормативно-аналітичні документи Державну фармакопею України (ДФУ), Державну фармакопею Білоруської Республіки (ДФ БР) та Європейську Фармакопею (ЄФ) виявилось, що визначання туйону проводять тільки у листках та ефірній олії з шавлії лікарської. ДФУ та ДФ БР пропонують ідентифікувати наявність туйону методом тонкошарової хроматографії. ЄФ пропонує визначення кількісного вмісту туйону у ефірній олії шавлії за допомогою газової хроматографії [1, 2, 5, 7].

Нами було розроблено методику ідентифікації туйону у квітках пижма методом ТШХ з використанням стандартного зразку суміші α - та β -туйону (фірми Sigma-Aldrich (Німеччина)). Запропоновано проводити дослідження у системі *толуол Р – етилацетат Р* у співвідношенні 95:5 з використанням хроматографічних пластинок із шаром силікагелю 60 фірми Merck (Німеччина); обробку хроматографічних профілів проводили розчином фосфорномолібденової кислоти у 96 % спирті та переглядати хроматограму у денному світлі після нагрівання при 100–105 °С протягом 10 хв. Вміст туйону у квітках пижма на хроматограмах визначається за рожево-фіолетовою зоною, яка відповідає зоні стандартного зразку туйону. Методику апробовано на сировині різних туйоновмісних рослин. Розроблена методика запропонована до внесення у проект монографії ДФУ «Пижма квітки».

Література:

1. Государственная фармакопея Республики Беларусь: том 2. Контроль качества вспомогательных веществ и лекарственного растительного сырья / МЗ РБ – М.: Победа, 2008. – С. 399–400.
2. Державна фармакопея України / Держ. п-во «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». – 1-е вид., доп. 4. – Х.: Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів», 2011. – 540 с.
3. Кнунянц И. Л. Химический энциклопедический словарь / Кнунянц И. Л. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 792 с.
4. Ковальов В. М. Фармакогнозія з основами біохімії рослин / Ковальов В. М., Павлій О. І., Ісакова Т. І. – Х.: Прапор, вид. НФаУ, 2000. – 703 с.
5. Котова Е. Е. Систематизація фармакопейних вимог до методів контролю якості лікарської рослинної сировини. Уніфіковані ТШХ-методику ідентифікації / Котова Е. Е., Котов А. Г. // журн. «Фармаком» – 2015. – №1. – С.41 – 47.
6. Absinthe and γ -aminobutyric acid receptors / Richard W. Olsen // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2000. – vol. 97, № 9. – P. 4417–4418.
7. European Pharmacopoeia. – 6-th Ed. – Rockville: United States Pharmacopoeial Convention, Inc., 2008. – 1659 p.
8. Keskitalo, M. Variation in volatile compounds from tansy (*Tanacetum vulgare* L.) related to genetic and morphological differences of genotypes / M. Keskitalo, E. Pehu, J.E. Simon // Biochemical Systematics and Ecology. – 2001. – Vol. 29, No. 3. – P. 267-285.
9. Rosselli, S. Cytotoxic effect of eudesmanolides isolated from flowers of *Tanacetum vulgare* ssp. *Siculum* / S. Rosselli, M. Bruno, F.M. Raimondo, V. Spadaro, M. Varol, A.T. Koparal, A. Maggio // Molecules. – 2012. – Vol. 17, No. 7. – P. 8186-8195.
10. Simonne X. Phytochemical variability of common tansy / X. Simonnet, M. Quennoz, C. Carlen // Planta Med. – 2013. – T. 79. – №. 13. – P –3.
11. Stevović, S. Correlation between environment and essential oil production in medical plants / S. Stevović, D. Čalić-Dragosavac, V.S. Mikovilović, S. Zdravković-Korać, J. Milojević, A.Cingel // Advances in Environmental Biology. – 2011. – Vol. 5, No. 2. – P. 465-468.

12. Stevović, S. Environmental adaptability of tansy (*Tanacetum vulgare* L.) / S. Stevović, V.S. Mikovilović, D. Čalić-Dragosavac // African Journal of Biotechnology. – 2009. - Vol. 8, No. 22. – P. 6290-6294.
13. Vaverková, Š. A study of qualitative properties of the essential oil of *Tanacetum vulgare* L. [Štúdium kvalitatívnych vlastností silice *Tanacetum vulgare* L.] / Š. Vaverková, M. Mikulášová, M. Habán, P. Sloboda // Ceska a Slovenska Farmacie. – 2006. – Vol. 55, No. 4. – P. 181-185.
14. Williams, C.A. The flavonoids of *Tanacetum parthenium* and *T. vulgare* and their anti-inflammatory properties / C.A. Williams, J.B. Harborne, H. Geiger, J.R.S. Hoult // Phytochemistry. – 1999. – Vol. 51, No. 3. – P. 417-423.
15. α -Thujone (the active component of absinthe): g-Aminobutyric acid type A receptor modulation and metabolic detoxification / Karin M. Hoříd, Nilantha S. Sirisoma, Tomoko Ikeda, Toshio Narahashi, John E. Casida // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2000. – vol. 97, № 8. – P. 3826–3831.

Науковий керівник:

доктор фармацевтичних наук, професор Гонтова Тетяна Миколаївна.

Катерина Оржицька
(Харків, Україна)

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА УРОЖАЙНІСТЮ ЯЧМЕНЮ ПРИ РІЗНИХ НОРМАХ ВИСІВУ

Ячмінь називають братом пшениці. Це дуже давня культура. Вчені доводять, що ячмінь вирощували ще з часів зародження хліборобства. Ще 7-8 тисяч років тому в Південно- Західній Азії та Єгипті з ячменевої крупи пекли хліб, зерном ячменю годували тварин і птицю. Академік М.І. Вавілов вважав, що ячмінь вперше запроваджено в культурі в Середній Азії, звідки він поширився на Схід і Захід.

У Європу ячмінь потрапив з Месопотамії. На півдні України ячмінь вирощували ще з давніх часів.

З-поміж давньоєгипетських зображень зустрічаються такі, на яких видно, що з мумії Осіріса густо проростають колоски (Осіріс-бог, який уособлював відмирання та відродження рослинності, через те його ще називали Великим Зеленим).

Ячмінь- культура, яка найбільш широко використовується серед зернових. Є і озимі і ярі сорти ячменю. До тепла ячмінь маловибагливий, посухостійкий не боїться низьких температур. Він може рости і в долині, і в горах. Учені бачили культурний ячмінь в Гімалаях на висоті 4000 м не рівнем моря.

Ячмінь звичайний один із 25 видів цього роду. Дикі види ячменю можуть бути одно і багаторічний рослинами. Але ці види не формують таких зернівок як культурний ячмінь, сіно деяких з них - чудове.

В Україні поширені 6 видів ячменю, 2 з яких вирощуються як харчову і кормову культуру, останні - дикорослі, з яких 2 види багаторічні і 2 - однорічні рослини.

Ячмінь - основна зернова та фуражна культура. Зерно ячменю – концентрований корм для сільськогосподарських тварин. Солому і полову також згодують худобі. Зерно використовується для виробництва борошна, перлової та ячмінної круп, як сурогат кави. Ячмінний солод є необхідною сировиною для пивоварної промисловості. Саме з широким застосуванням зерен ячменю пов'язана актуальність нашого дослідження. Метою нашої роботи стало дослідити урожайність різних сортів ячменю при різних нормах висіву. Матеріал для вивчення нашого питання ми отримали з інституту рослинництва ім. В.Я.Юр'єва. Під час дослідження перед нами були поставлені наступні завдання:

- Обробити літературні дані з агротехніки вирощування зернових культур
- навчитися агротехнічним прийомам на НДЗД
- навчитися спостерігати за рослинами, систематизувати,робити висновки.

Досліджування проводилося на НДЗД відділу прикладної біології та в інституті рослинництва ім. В. Я. Юр'єва протягом весняно-літнього періоду 2014 р.

У роботі ми розглядали 4 різних сорти ячменю,які висівали на однаковій відстані – один метр. Для дослідження ми обрали такі сорти ячменю як Аватар, Вакула, Алегро та Косар. Однак кількість зерен кожного сорту ми брали різну - 30 та 60 зерен. У ході експерименту ми спостерігали за ростом ячменю в різних фазах розвитку.

Фенологічні фази та підфази злаків 1 Вегетативна:

- поява сходів
- утворення третього листка - із пазухи другого листка з'являється верхівка третього
- куціння-утворення бічних пагонів з піхвової частини листка поява верхівки згорнутого в трубочку листка

– відновлення росту навесні (для озимих) - поява одного-двох зелених листків;
– вихід у трубку - в основі головного пагона починається ріст стебла, тобто міжвузля стебла витягується і формується соломина.

2 Колосіння (бутонізація) - з піхви верхнього листка з'являється половина суцвіття складного або три чверті волоті

3 Цвітіння-розкриття квіткових, яке починається в одних видів з верхніх квіток, а в інших з нижніх, із зовнішнього боку колосків у вітрозапильних видів з'являються дозрілі пляшки, які викидають пилок.

4 Плодоношення:

– молочна стиглість зерна-зерно в середній частині суцвіття досягає в довжину нормальних розмірів стиглого зерна і займає всю внутрішню частину між квітковими лусками зерно розчавлюється, виділяється біла родина.

– Воскова (жовта) стиглість-зерно в середній частині суцвіття повністю пожовтіло, в'язке, ріжеться нігтем, на зрізі схоже на віск;

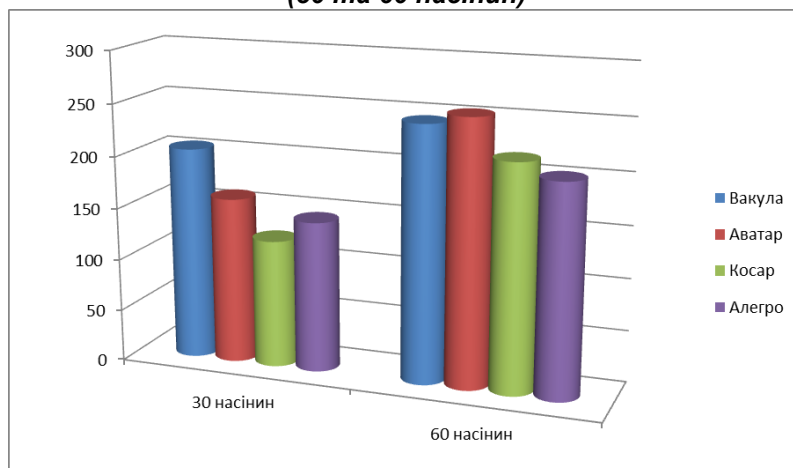
– Повна стиглість - зерно тверде, починає обсіпатися, розламується.

В результаті порівнянь маси всього урожаю кожного сорту та окремих 10 колосків ми з'ясували що для збільшення урожайності ячменю висівати зерна необхідно в кількості 30 штук. Сорт Аватар та Вакула мають найбільший урожай. Надовше колосся має сорт Аватар(при нормі висіву 30 зерен.)

Вага урожаю ячменю.

Сорт ячменю	Вага, грам
Вакула 30 насінин	205
Вакула 60 насінин	245
Аватар 30 насінин	160
Аватар 60 насінин	254
Косар 30 насінин	123
Косар 60 насінин	217
Алегро 30 насінин	145
Алегро 60 насінин	203

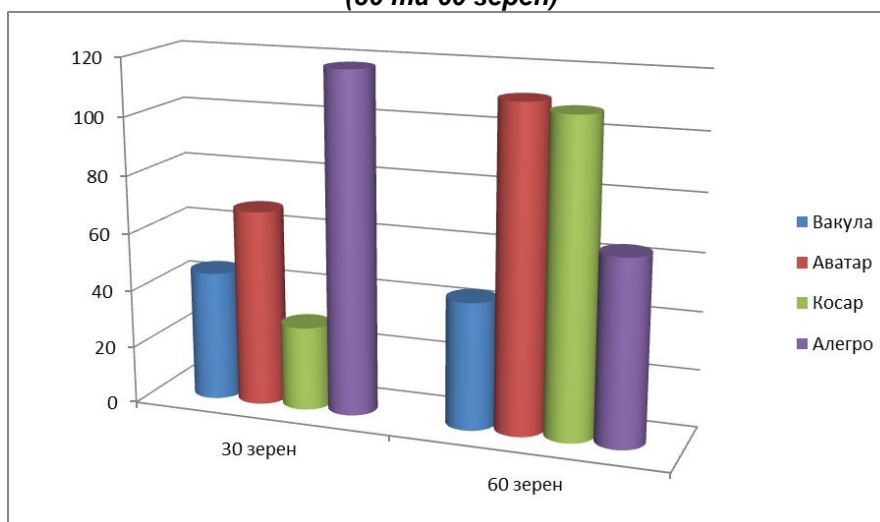
Вага врожаю різних сортів ячменю при різних умовах висіву (30 та 60 насінин)

Довжина колосу.

Середня довжина колосу, см.				
Кількість зерен	Вакула	Аватар	Алегро	Косар
30	5.3	8.1	6.7	7.7
60	5.5	6.7	5.9	7.7

Урожайність різних сортів ячменю при різних умовах висіву (30 та 60 зерен)

Література:

1. Беляков И.И. Технология выращивания ячменя. М., 1985
2. Жуковский П.М. Культурные растения и их сородичи. Л., 1971
3. Казковий світ рослин: Методичний посібник./Ткаченко Н.М., Талчук Н.Ф., Приченко Н.О. / - Балакія Н.О.іІВК» Балаклійщина », 2002 282 с..
4. Мальцев В.Ф. Ячмень і овес в Сибіри. М., 1984 Нестеренко Н.П. Зелёное богатство Харьковщины. - Харьков: Прапор, 1979
5. Рідний край. Навчальний посібник з народознавства \ За ред. І. Ф. Пракопенка\ - Харків: ХДПУ, 1999
6. Суворов В.В. Ботаника. Л., 1961

Науковий керівник:
викладач Сотнікова Євгенія Василівна.

Мирослав Шевців
(Рівне, Україна)

ФІЛО- ТА ОНТОГЕНЕЗ ПОВЕДІНКИ ТВАРИН

Споконвіку людський розум прагнув розгадати сутність природи, відношення та вплив живого до неживого і навпаки. Поряд із дослідженням психічних процесів у людини не менш важливою набула зацікавленість у вивченні психіки у тварин.

Першопричиною психічного відображення є поведінка, завдяки якій здійснюється взаємодія організму тварини з навколишнім середовищем, а тому без поведінки немає психіки. Але справедливо і зворотне, бо будучи похідною поведінки, психіка у подальшому сама коректує і направляє зовнішню активність організму. Якраз у цьому і є пристосувальна роль психіки: адекватно відображаючи навколишній світ, тварина набуває можливості в ньому орієнтуватися і в результаті цього адекватно будувати свої стосунки з біологічно значущими елементами середовища [5, с. 5, 6].

Витоки спостереження вченими за поведінкою тварин сягають з античних часів. Однак, серйозне наукове вивчення поведінки стало можливим лише зі створенням еволюційного вчення. Сучасні наукові дослідження щодо вивчення поведінки, тісно пов'язані між собою і багато в чому перетинаються, а відмінності в засобах і методах сприяють повнішому розкриттю сутності поведінки з різних позицій.

Тварини, як правило, успішно пристосовані до середовища свого перебування, що виявляється можливим у значному ступені завдяки розмаїтості форм і механізмів поведінки.

При вивченні поведінки застосовуються різні підходи. Один з них - оцінка становлення поведінки в процесі еволюції, з'ясування пристосувального значення тієї або іншої реакції, її психологічних або фізіологічних механізмів. Способи класифікації поведінки різноманітні. Це розуміється тим, що число критеріїв, які можуть бути покладені в її основу, практично безмежно. Вибір способу класифікації диктується звичайно завданнями дослідження й нерідко буває суб'єктивним. Зручною для опису поведінки вважається класифікація, у якій всі форми поведінки тварин об'єднуються в три основні групи - індивідуальна, репродуктивна й соціальна поведінка [1, с. 36].

Найбільш часто використовують системи класифікації, у яких визначають безпосередні причини, які викликають той чи інший поведінковий акт; за функціями, за походженням у філогенезі; за способом формування в онтогенезі [4, с. 59].

Оригінальну класифікацію форм поведінки запропонував Л. Крушинський, яка поєднує в собі наступні критерії: спосіб формування конкретного поведінкового акту в онтогенезі на основі нейробіологічних механізмів та елементарна розумова діяльність, або мислення тварин [2, с. 125]. Варто згадати, що при розгляді ряду питань прийнято вживати термін "цілеспрямована поведінка" при якій "всі ті типи поведінки, які, будучи спрямованими на певну незмінну мету, самі по собі варіабельні" [3, с. 75]. Виділення цієї категорії корисно при розгляді проблем адаптивності поведінки, а також при побудові моделей поведінки. Розглянемо в деталях форми поведінки.

Їжедобувна поведінка - різні стани рухових і вегетативних реакцій організму, що пов'язані з пошуком і прийомом корму. Новонароджені ссавці з нормальним розвитком (лошата, телята, ягнята, козенята, поросята та ін) після облизування матір'ю тягнуться до вимені, активно смочуть молозиво. Тварини протягом випасу активно в різний час дня поїдають вибірково різні рослини, задовольняючи потреби організму в їжі. Формування харчової поведінки шляхом інтеграції вроджених і набутих форм поведінки відбувається протягом всього життя організму. Одні тварини корму потребують, а інші ні; здебільшого корм поїдають протягом певного часу до насичення, через різні інтервали часу.

Гомеостатична (комфортна) поведінка. пов'язана з підтриманням оптимальних для організму умов існування, забезпечуючи сталість внутрішнього середовища. Тварини відшукують і поїдають в першу чергу ті корми і трави, які містять необхідні для організму речовини. Комфортна поведінка - різні поєднання рухових реакцій, пов'язані з пошуком і створенням комфортних зовнішніх умов (перехід у тінь, або на обігрів у залежності від температури, до сховища, на суху або вологу, гладку, м'яку поверхню, в тепле приміщення або у вигульний двір); усуненням дій несприятливих факторів (облизування, чухання, купання

і т.д.); прагнення повернення додому (англ. "хоумінг"), місця відпочинку, на свою територію. Всі вони так чи інакше пов'язані з забезпеченням гомеостазу.

Пасивна чи активна захисна поведінка специфічним чином у тварин проявляється у формі пасивної захисної поведінки. Тваринам властивий рефлекс обережності, який проявляється настороженістю, лякливістю, хованням, заціпенінням, нерухомістю, затаюванням. Опинившись в небезпечній ситуації, тварини швидко орієнтуються в ситуації і здійснюють доцільну захисну поведінкову реакцію в різних формах. Активну захисну поведінку у тварин зазвичай виявляють за добре помітними ознаками: зміни пози, положення голови, вух, м'язів морди, хвоста. Більшість тварин, потрапляючи в ситуацію, при якій необхідна оборона, вибирають тактику нападу на супротивника.

Дослідницька поведінка виражена багатьом тваринам завдяки притаманному їм інстинкту новизни. При новому незвичайному явищі у тварин спочатку проявляється рефлекс біологічної обережності, а потім дослідницька поведінка. Прийоми дослідження довкілля у багатьох тварин в основному однотипні. Спочатку тварина оглядає все навколишнє, обнюхує підлогу, стіни, перегородки, годівниці. Вся поведінка направлена на відновлення втраченого побуту, встановлення придатності для існування, отримання корму, води, відпочинку.

Ігрова поведінка проявляється у тварин через 2-3 тижні після народження. Лошата, телята, ягнята, козенята починають здійснювати різкі рухи, підскакувати вгору, в бік. При груповому утриманні ігрова поведінка проявляється у таких формах: бігання по прямій наввипередки, биття рогами, лизанні один одного, застрибування на підвищення. Тварини, що симпатизують один одному, труться головами, стрибають, борються, супроводжують один одного.

Наслідувальна поведінка проявляється в формі, що наслідує (імітує) поведінку іншої тварини, у результаті чого тварина виконує видотипові рухи шляхом безпосереднього спостереження за дією інших тварин. Молоді тварини наслідують, копіюють поведінку матері; дорослі можуть копіювати поведінку інших. Тобто, облігатне, неасоційоване наслідання забезпечує життєдіяльність на перших етапах самостійного існування та закладає основи видоспецифічного характеру поведінки.

Екстраполяційна поведінка виражається у прийнятті тваринами позитивного рішення та здійснення адаптивної поведінки в складних життєвих ситуаціях. Описано багато прикладів розумної поведінки тварин в складних життєвих ситуаціях, що вказують на значну екстраполяційну здатність у тварин, наприклад, намагання голодної, або хворої тварини прийти до людини для отримання певної допомоги, допомога одна одній тощо.

У критичних ситуаціях у тварин можуть проявлятися високі адаптаційні здатності поведінкової реакції. Тварини вловлюють раніше людей природну катастрофу, яка насувається. "Прогнозувати", "передбачати" землетрус, цунамі здатні собаки, коні, велика рогата худоба; кішки, щурі проявляючи занепокоєння, тікають, заздалегідь залишаючи свої приміщення. Під час бурану або хуртовини на волі тварини повертаються задом до вітру або переходять у затишшя (з підвітряного боку кущів, ярів, обривів). Їм властиве почуття дому; за всяких критичних ситуацій (пожежа, затоплення і ін..) вони біжать у свій двір, приміщення, стійла.

Аномальна поведінка у тварин відзначається ненормальною поведінкою, що виражається у наполегливому потягу до окремих речовин, які не є кормом, наприклад, підгодівля смаковими приправами. Інші форми: аутопрофілактика - попередження хвороб; аутосанація - самолікування як форми поведінки тварин; пробудження - потягування, обтрушування, здригання, перекачування, масажування ділянок тіла. Багато тварин, що містяться в стійлах, підтримують у них чистоту, здійснюючи дефекацію і сечовипускання в певному місці.

Статева поведінка тварин проявляється в пошуку статевого партнера, боротьбі за його володіння, залицянні (статевому ритуалі), реакціях, спрямованих на відтворення собі подібних і збереження біологічного виду. У різних видів тварин ці реакції мають загальні і специфічні для кожного виду ознаки. Самець у всіх видів тварин завойовує самку, більшою мірою дотримуючись законів бою і залицяння. Більшою мірою батьківська поведінка проявляється у матерів, які забезпечують надійне вирощування та збереження приплоду. У всіх домашніх тварин виражено почуття материнства; матері можуть вирощувати дитинчат-приймаків свого та іншого виду.

Суспільні відносини у тварин формуються в процесі онтогенезу завдяки наявності вроджених механізмів, що забезпечують можливість встановлювати контакти з особами свого виду за допомогою певних сигналів (звуки батьків, наслідування, агресії, симпатії та ін.).

Тваринам властивий суспільний інстинкт, що проявляється у прагненні до об'єднання в групи, гурти, зграї, пари, сім'ї, що дає перевагу у захисті від хижаків, негоди (вітру, морозу, хуртовини та ін), в забезпеченні кормом, в можливості передачі досвіду дорослих особин молодим через наслідування і наслідання. Для гурту, групи характерна прихильність особин один до одного і даної території, певні форми взаємин. У групах, гуртах взаємини будуються за домінантно-ієрархічним принципом на чолі з ватажками. На початку об'єднання особини з'ясовують стосунки у вигляді сутичок, гонитви, демонстрацій загрози та інших форм агресії. Домінуюче становище в групах завжди займає особина з сильним типом вищої нервової діяльності, агресивніша і більш досвідчена, незалежно від статі.

Ритуальні форми поведінки у тварин при їх взаємодії в різних ситуаціях, встановлення спілкування істотну роль відіграють ритуали - стандартні форми поведінки особин одного виду, позитивні чи негативні демонстрації рухів, інформаційні дії. Ритуальна поведінка представляє комплекс поведінкових прийомів,

які проявляються у тварин в процесі спілкування в тих чи інших цілях. У ритуальній поведінці як сигнальні подразники використовуються будь-які еволюційно трансформовані форми поведінки (побутові, статеві, батьківські, ватажкові), найчастіше змішаної активності, або різні риси морфології тварини. У відповідь на сигнальні подразники (специфічні звуки, запахи, тактильні) інші особини виду реагують відповідним чином.

Комунікаційна здатність – це взаємна узгодженість поведінки окремих особин можлива лише в тому випадку, якщо всі тварини цього виду користуються при спілкуванні один з одним якимось загальноживаним і зрозумілим для всіх її членів кодом, видоспецифічними сигналами: виразними рухами, запахами, звуками, дотиками, "візуальними контактами" (взаємоспостереженнями), перебуванням особин у тісній близькості один до одного, що дозволяє оцінити забарвлення, рух очей, міміку, запахи.

Таким чином, пізнання поведінкових актів та їх фізіологічних механізмів, дає змогу розробляти науково обґрунтовані технології запобігання втрат та збереження біологічної рівноваги тваринного світу.

Література:

1. Дьюсбери Д. Поведение животных. / Д. Дьюсбери "Сравнительные аспекты". - М., 1981. - 479 с.
2. Крушинский Л.В. Избранные труды: [у 2-х т] /Л.В. Крушинский. –М.:Наука,1993. – 894 с.
3. Мак-Фарленд Д. Поведение животных. /Д. Мак-Фарленд. – М.: Мир, 1988. – 519 с.
4. Хайнд Р. Поведение животных /Р. Хайнд. – М.: Наука, 1975. – 385 с.
5. Шевців М.В., Філоненко М.М. Зоопсихологія з основами етології: [текст] підручник / М.В. Шевців, М.М. Філоненко. – К.: "Центр учбової літератури", 2013. – 242 с.

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Марія Пірен
(Чернівці, Україна)

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

З'ясування сутнісних характеристик управлінської культури для сучасного фахівця соціальної роботи вимагає осмислення сутностей та уточнення взаємозв'язку між ключовими науковими категоріями – **соціальна робота, публічність, управління, менеджмент, соціальний працівник, соціальна відповідальність, децентралізація, регіоналізація тощо.**

У попередній, прорадянський період, використовувалися командно-адміністративні методи управління. Ці методи використовувалися з їх науково-технічним забезпеченням, де була відсутня орієнтація на людину, як головну діючу особу життєдіяльності суспільства. Тому як для дослідження, так і для практики життя не було інтересу та місця для аналізу стратегії управлінської культури з позицій публічності, тим більше, у сфері соціальної роботи, бо її як таку не виділяли. Управлінська культура, сьогодні є якісною характеристикою соціального працівника. Її розвиток багато в чому залежить від самого соціального працівника, його фахової підготовки, професійної компетентності та світової практики, де професія соціальний працівник сьогодні має певну історію і практику.

Анрі Файоль, відомий американський менеджер, у свій час стверджував, що управління – це культура роботи з людьми в усіх сферах діяльності людини, воно окультурює суспільну взаємодію. Сам процес управлінської культури ставить та вирішує наступні завдання:

- **передбачати** – вивчати на майбутнє, встановлювати програму дій;
- **організовувати** людей для взаємин у процесі самореалізації особистості та організації людей;
- **розпоряджатися** – приводити в дію персонал;
- **погоджувати** – зв'язувати, об'єднувати всі дії та зусилля на ефективну діяльність щодо захисту людини;

- **реалізувати** ефективно потрібні завдання, програми;
- **зворотній зв'язок**, контроль та узагальнення досвіду [3].

На даний час до цих напрямків слід приєднати «здійснення контролю» за ходом процесів та наслідком, спрямованим на ефективність та кінцевий результат.

Мистецтво управлінської діяльності соціального працівника засвідчує про її публічність, складність та урахування наступної послідовності дій:

- формулювання цілей соціального управління з напрямком стратегії;
- ідентифікацію (діагностику) об'єкта дослідження;
- побудову моделі з урахуванням можливостей;
- адаптоване динамічне програмування траєкторій формування та розвитку управлінської культури соціальних працівників;
- аналіз та координацію управлінської діяльності, спираючись на територіальну громаду, її потреби та можливості.

Сама управлінська культура, як феномен, являє собою взаємозв'язок діяльнісних складових – методологічної, інструментальної та організаційної. **Методологічна** складова детермінує процес вибудування управлінської, пізнавальної та практично-перетворюючої діяльності. **Інструментальна** – визначає вибір засобів і способів цієї діяльності. **Організаційна** – визначає узгодження складових, що ведуть до вдосконалення взаємозв'язків, з частинами цілого.

Вітчизняні дослідники у галузі соціального управління: Н. Гончарук, Г. Щокін виділяють наступні підходи до досліджень сутнісних характеристик управлінської культури з позицій нового, публічного управління:

- конкретно-історичний підхід, який передбачає вивчення управління як процесу у напрямі розвитку та змін;
- комплексний підхід, який орієнтується на взаємозв'язок економічного, правового, психологічного, ментального, інноваційного підходів до аналізу відносин у процесі управління;
- аспектний підхід, де акцентується увага на певний аспект соціальної допомоги та асимілюється сутність з позиції філософії, економіки, політики та практики;
- системний підхід, що розглядає систему, як ціннісний комплекс взаємопов'язаних, об'єднаних складових, виявляє їх властивості, внутрішні та зовнішні зв'язки тощо [1; 5].

Ефективне та результативне управління в системі роботи соціального працівника - це справжня наука і практика, що завжди в пошуку ефективного шляху реалізації людської взаємодії, яка веде до дієвої реалізації шляхів, що допомагають людям, які потребують соціальної допомоги та підтримки.

Сутнісною характеристикою сучасної управлінської культури соціальних служб, що базується на засадах публічності є методологія управління. **Методологія управління** – це принципи, категорії, методи,

теорії, що мають специфіко-стратегічне призначення, пов'язане зі здійсненням управлінської культури фахівця соціальної служби.

Видатний психолог Є.Карнегі в 1990 р. видав працю «Євангеліє процвітання», де виклав доктрину благодійності, відповідно до якої прибуткові організації повинні жертвувати частину своїх коштів на благо суспільства. Змінна психології сприйняття реалій буття людини потребує спільних зусиль для вирішення проблем. Це й закладено у публічному управлінні.

Публічне управління – термін, вперше введений англійським автором Д. Кілінгом у 1972 р., який під ним розумів – пошук найкращих способів використання ресурсів задля досягнення та використання пріоритетних цілей держави, суспільства.

Публічне управління спрямоване на реалізацію прав, свобод та законних інтересів приватних осіб і передбачає якнайповніше застосування владою принципу публічності – відкритості, прозорості діяльності її апарату, право впливу громадян на діяльність органів влади, громадський контроль за діяльністю управлінського апарату.

До суб'єктів публічного управління належать органи державної влади, зокрема органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також інші суб'єкти у разі делегування їм публічних повноважень (територіальна громада).

У системі управлінської культури соціальної роботи слід виділити поняття об'єкту та суб'єкту.

Об'єктом управлінської діяльності в закладі соціальної роботи є організація. У даному контексті важливо виділити спеціальні властивості організації та загальні характеристики. **Суб'єктом** управлінської діяльності в закладах соціальної роботи є люди, які здійснюють соціальні дії з метою надання соціальної допомоги тим, хто її потребує.

Ефективна взаємодія суб'єктів та об'єктів забезпечує ефективність реалізації управлінської культури, як свідомого впливу на процес організації і розвитку соціальної допомоги та підтримки населення через державні установи, громади, благодійні організації, бо вони:

- сприяють спрямованості управлінської діяльності на досягнення цілей організованої діяльності людей;
- забезпечують за допомогою управління функціонування і розвиток організацій соціальних служб;
- здійснюють управління через реалізацію основних функцій: планування, організацію, мотивацію, контроль, прийняття рішень, керівництво;
- управління через прогнозованість участі в цьому процесі персоналу організації та наявності зворотного зв'язку.

Управлінська культура, що базується на засадах публічності проявляється у повсякденній діяльності соціального працівника у громаді та індивідуальній роботі по наданні соціальних послуг та консультування. Оцінювати якість управлінської культури можна з урахуванням основних напрямків якісних характеристик зі сторони:

- когнітивної – знання істотної сутності управлінської діяльності психології її реалізації;
- аксіологічної – ціннісна спрямованість управлінської діяльності з метою досягнення цілей;
- технологічної – здатність якісно вирішувати управлінські завдання тощо.

Критеріями оцінки прояву якісних сторін управлінської культури соціального працівника виступають: мотиваційний, когнітивний та діяльнісний рівні.

Процес формування сучасної управлінської культури соціального працівника з позицій сьогодення публічного управління проходить поетапно. Науковці у цьому процесі виділяють три етапи: мотиваційний, когнітивний та діяльнісний. Знання про їх сутність надає майбутньому фахівцеві психологічна наука.

Для ефективного вирішення соціальних послуг, шляхом підвищення ефективності та результативності управлінської культури, важливе значення має серйозне усвідомлення та дотримання принципів у процесі діяльності соціальних служб та соціального працівника, як засад (основ) у роботі з людьми, що потребують соціальної допомоги та надання відповідних консультацій клієнтам.

Такими принципами ефективності в реалізації управлінської культури соціальних служб можуть бути принципи, що базуються на загальнолюдських цінностях:

- до кожної людини слід ставитися з повагою та доброзичливістю;
- кожна людина має право на самореалізацію у суспільстві, але не в ущерб іншим;
- кожне суспільство повинно функціонувати так, щоб забезпечити гідні блага для усіх його членів;
- кожен соціальний працівник повинен бути свідомо відданим принципам соціальної справедливості;
- соціальний працівник зобов'язаний мати високий рівень професійної компетентності, щоб вміло надавати соціальну допомогу, проводити соціальне консультування окремим особам, групам людей, в процесі виникнення проблемних ситуацій;
- кожен соціальний працівник повинен поважати основні права людей відповідно до Міжнародної декларації прав людини ООН, що впливають з цієї декларації;
- соціальні працівники з професійним та морально-етичним розумінням мають ставитися до приватного життя клієнтів;
- соціальні працівники приймають етично обґрунтовані самоуправлінські рішення і дотримуються їх, віддаючи належну повагу положенням Міжнародної декларації етичних принципів МФСП а також

положенням Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників, ухвалених їхньою професійною асоціацією [4].

Поряд з тим, мають місце принципи обмеження прав соціального працівника.

Принципи обмеження прав у процесі самореалізації управлінської культури та надання допомоги нужденним соціальним працівником:

– пересторога, згідно з якою люди, що претендують на допомогу, яка піднімає їх на рівень, що є вищим від рівня людини, що працює і одержує найменшу платню у конкретному суспільстві.

– не сприяти тим клієнтам, які претендують на підтримку, не маючи для цього підстав.

Ці підходи захищають соціального працівника від прийняття неефективних, незаконних, самотійних управлінських рішень.

Принципи соціальної роботи формуються для того, щоб повсякденна практика соціального працівника була раціонально дієвою та ефективною для клієнтів.

У сучасній науково-практичній сфері соціальної роботи осмислено до певної міри принципи прийняття самотійних управлінських рішень соціальним працівником.

Умовно виділяють наступні принципи у соціальній роботі з метою надання допомоги нужденним:

– **загальнофілософські** (методологічні принципи: принцип детермінізму, розвитку, єдності свідомості та діяльності, історизму, соціальної обумовленості, соціальної значущості);

– **соціально-політичні принципи** (принцип гуманізму і детермінізму, змісту і методів соціальної роботи, урахування умов життєдіяльності з метою самореалізації кожної особистості);

– **організаційні принципи** – це професійна компетентність, принцип загальності, комплексності, інтеграції, солідарності, контролю і перевірки виконання, єдності прав і обов'язків, повноважень і відповідальності тощо.

– **психолого-педагогічні принципи** – це вплив на клієнтів, включаючи симпатію, довіру, системність, толерантність, тактовність у роботі з клієнтами;

– **специфічні принципи практики соціальної роботи** - принцип універсальності, конфіденційності, опори на власні сили, максимізації допомоги, мінімізації шкоди, охорони соціальних прав, опори на власні сил через гідну бесіду.

Дуже вагомо для демократизації соціальних служб врахувати досвід розвинених країн та власні інновації.

Реалізація перерахованих принципів у процесі прийняття самотійних управлінських рішень є позитивом для специфіки індивідуальної роботи соціальних працівників з окремими клієнтами. Слід звернути на це увагу при підготовці фахівців соціальних служб у процесі навчання, самоосвіти, проходження різних форм навчання.

Література:

1. Гончарук Н.Т. Управління керівним персоналом у сфері державної служби України: теорія і практика: монографія / Н.Т. Гончарук. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2012. – 343 с.
2. Пірен М.І. Європейські цінності – детермінанта змін в сучасній Україні: навчальний посібник. – Чернівці: Друк Арт, 2016. – 256 с.
3. Пірен М.І. Менеджмент і маркетинг і діяльності державної влади: навч. посіб. М.І. Пірен. – К.: «Талком», 2013. – 210 с
4. Пірен М.І. Нова парадигма державного управління та корпоративної культури в Україні. [Навчальне видання]: монографія / М.І. Пірен. – Чернівці: Технодрук, 2016. – 244 с.
5. Щокін Г. В. Закони соціального розвитку і управління / Г. Щокін. – К.: МАУП, 2006. – 192 с.
6. Яценко А.М. Організаційно-культурні ресурси і механізми соціального управління. Монографія. – Одеса: «Астропринт», 2003. – 208 с.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

**Татьяна Афанасьева
(Санкт-Петербург, Россия)**

ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АКУСТИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ТЕРРИТОРИИ ЖИЛОЙ ЗАСТРОЙКИ

Вопросам по борьбе с шумом с каждым годом уделяется все больше внимания, поскольку шум является одним из наиболее агрессивных и распространенных видов загрязнения городской среды. Шум многогранен и воздействует на людей и окружающую природу в разных направлениях. Многочисленные проведенные исследования показали, что длительное воздействие шума влияет на все сферы жизни человека: не только на здоровье, но и на его работоспособность. Можно с полной уверенностью сказать, что в настоящее время влияние транспортных потоков на среду обитания человека становится определяющим. Прежде всего, это касается акустического воздействия транспортных средств. Транспортные потоки являются основными источниками шумового загрязнения среды, существенно влияющего на состояние человеческого организма, работоспособность отдельных людей и целых коллективов. Оно вызывает повышенную утомляемость, снижение умственной способности, развитие сердечно-сосудистых и нервных заболеваний.

Среди факторов загрязняющих окружающую среду, неблагоприятно воздействующих на жизнь и здоровье человека, удельный вес шума неуклонно повышается. Большое внимание уделяется нормированию шума, для снижения его вредного влияния на человека, однако в настоящее время не существует действенной системы мониторинга шумового загрязнения города. При оценке риска здоровью населения для учета всех факторов воздействия необходимо располагать массой сведений, которые разрознены по составу и структуре, принадлежат разным ведомствам, процесс их сбора и обработки чрезвычайно трудоемок и затратен.

Именно поэтому важно определить реальное и прогнозируемое физическое (шумовое) загрязнение атмосферы транспортными потоками, выделить долю влияния железнодорожного транспорта, обосновать адекватные шумозащитные мероприятия. На сегодняшний день существуют различные шумозащитные мероприятия, одним из наиболее эффективных являются шумозащитные экраны. Они имеют два основных свойства: шумопоглощение и шумоизоляция.

Целью настоящего исследования является сравнительная характеристика акустических материалов используемых при строительстве данных экранов. Исследования были проведены в испытательном центре «Экологическая безопасность и охрана труда» ФГБОУ ВО ПГУПС в шумовой камере, а также в НИИСФ РААСН в звукомерной реверберационной камере. Сравнительная характеристика акустических материалов позволила определить самые эффективные звукопоглощающие и звукоизолирующие, шумозащитные марки панелей, использование которых позволит уменьшить уровень шума, воздействующего на прилегающие территории вдоль железнодорожных путей. Исследования были проведены поопытным образцам:

1. Панель звукопоглощающая (ЗП) и звукоизолирующая (ЗИ) шумозащитная из дюрисола по ТУ 5741-001-80560517-2011;
2. Шумозащитная панель для дорожного экрана Акустовъ-Пап (ШЗЭ) – без перфорации по ТУ 5760-005-66627491-11;
3. Панель шумозащитная жалюзийная для дорожного экрана «Soundguard» по ТУ 5760-006-47083199-2016;
4. Шумозащитная панель для дорожного экрана Акустовъ-ПАП (ШЗЭ)- с перфорацией по ТУ 5760-005-66627491-11;
5. Композиционная шумозащитная панель АпАТЭК для экранов на автомобильных и железных дорогах;
6. Панель звукопоглощающая (ЗП) и звукоизолирующая (ЗИ) шумозащитная марки АЗ-с по ТУ 5284-004-62768289-2014.

Методика измерений звукоизоляции соответствовала ГОСТ 27296-2012. Согласно ему метод измерения изоляции воздушного шума испытуемой перегородкой заключается в последовательном измерении и сравнении средних уровней звукового давления в камерах высокого и низкого уровней звука в третьоктавных полосах частот нормируемого диапазона. При включении образцового источника, шума, располагающегося в камере высокого уровня, в этой камере возникал интенсивный шум. При этом одновременно в соседней камере (камере низкого уровня) наблюдался ослабленный шум, проникающий из камеры высокого уровня через испытуемую перегородку. Степень ослабления шума зависела от звукоизоляции испытуемой перегородки. Непосредственные измерения распределения уровней звукового давления по объему камер высокого и низкого уровней выполнялись с помощью прецизионного шумомера-анализатора спектра. Для повышения точности вышеописанные измерения проводились при двух различных положениях образцового источника шума [1].

Необходимое для расчетов звукоизоляции время реверберации в камере низкого уровня определялось на основании записей процесса реверберации на ленте самописца уровня. При этом

образцовый источник шума переносился в камеру низкого уровня и включался-выключался в прерывистом режиме, что позволяло записывать на ленте самописца кривые спады уровней звука, по которым в дальнейшем определялось время реверберации в камере низкого уровня звука.

Величина изоляции воздушного шума перегородкой R в каждой третьоктавной полосе частот нормируемого диапазона рассчитывалась по формуле 1:

$$R = L_{КВУ} - L_{КНУ} + 10 \lg (S_{пер} / A_{КНУ}), \quad (1)$$

где $L_{КВУ}$ - усредненный по измерительным точкам третьоктавный уровень звукового давления в камере высокого уровня, дБ,

$L_{КНУ}$ - усредненный по измерительным точкам третьоктавный уровень звукового давления в камере низкого уровня, дБ,

$S_{пер}$ - площадь перегородки, смонтированной в проеме между камерами высокого и низкого $V_{КНУ}$ уровня, м²;

$A_{КНУ}$ - эквивалентная площадь звукопоглощения в камере низкого уровня, м².

В свою очередь величина $A_{КНУ}$ вычислялась по формуле 2:

$$A_{КНУ} = 0,164 V_{КНУ} / T_{рев.}, \quad (2)$$

где $V_{КНУ}$ - объем камеры низкого уровня, м³;

$T_{рев.}$ - время реверберации в камере низкого уровня для каждой третьоктавной полосы частот по отдельности, с.

Найденная таким образом частотная характеристика изоляции воздушного шума перегородкой из испытуемых композиционных шумозащитных панелей для экранов R (зависимость звукоизоляции в третьоктавных полосах от частоты) сравнивалась с оценочной кривой по, что позволяло с помощью стандартной методики, приведенной в том же СП, вычислить индекс изоляции воздушного шума R_w , дБ, испытуемой перегородкой.

Эффективность экранов отличается в зависимости от преимущественного принципа защиты от шума на которых они устроены – звукоотражение или звукопоглощение. Результаты испытаний приведены в сводной таблице 1, в числовом виде и показаны графически на рисунках 1 - 6.

Таблица 1 Сводные сравнительные данные по результатам снижения уровней шума в результате использования шумозащитных экранов различных марок

Тип шумозащитной панели	Среднегеометрические частоты третьоктавных полос, Гц															Индекс изоляции воздушного шума, дБ	
	100	125	160	200	250	315	400	500	630	800	1000	1250	1600	2000	2500		3150
"SOUNDGUARD"	18	19	15	17	18	21	24	24	24	25	27	28	32	32	34	34	28
АпАТЭК	30	31	32	32	31	29	27	26	29	31	34	36	38	40	41	43	34
АкустовЪ – ПАП (ШЗЭ) – без перфорации	18	23	24	25	27	27	26	26	25	25	27	27	26	27	29	27	27
АкустовЪ – ПАП (ШЗЭ) – с перфорацией	19	19	17	18	21	25	27	28	30	31	33	36	40	40	42	41	32
Дюрисол	32	38	37	37	41	39	38	37	39	40	44	48	51	51	58	58	44
А3-с		15			19			29			38			44			32

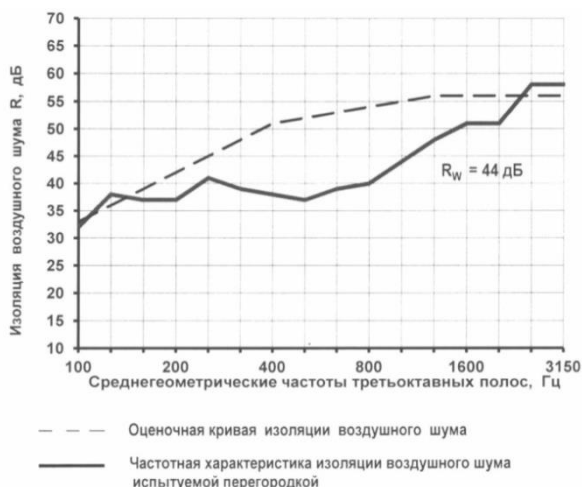

Рисунок 1 – График частотной характеристики изоляции воздушного шума перегородкой из панелей звукопоглощающих (ЗП) и звукоизолирующих (ЗИ) шумозащитных из дюрисола по ТУ 5741-001-80560517-2011, ГОСТ 31705-2011

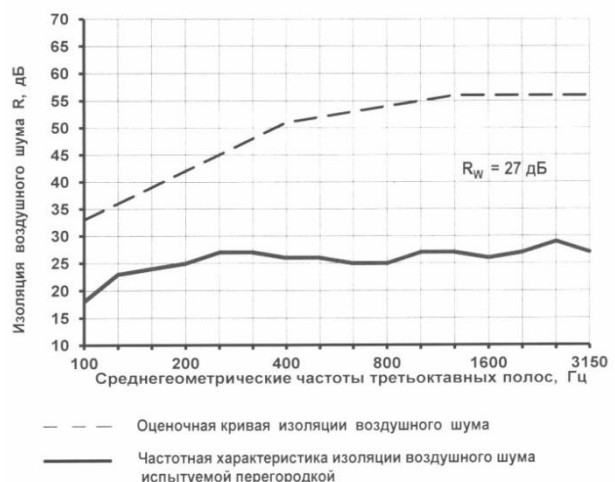

Рисунок 2 – График частотной характеристики изоляции воздушного шума перегородкой из шумозащитных панелей для дорожного экрана АкустовЪ – ПАП (ШЗЭ) – без перфорации по ТУ 5760-005-66627491-11

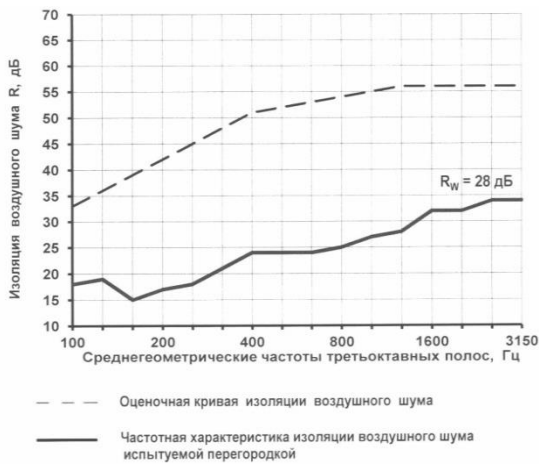

Рисунок 3 – График частотной характеристики изоляции воздушного шума перегородкой из панелей шумозащитных жалюзийных для дорожного экрана "Soundguard" по ТУ 5760-006-47083199-2016

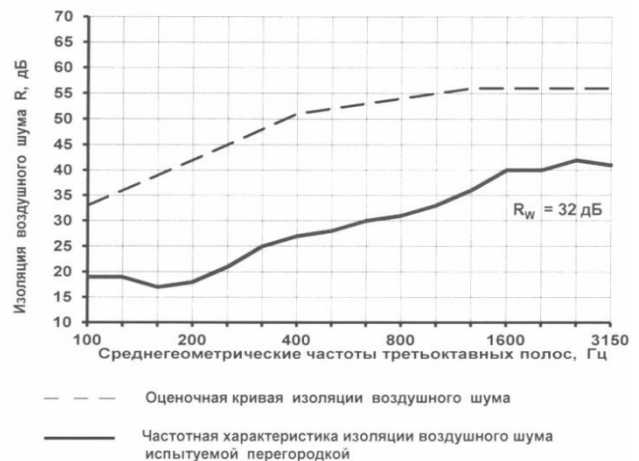

Рисунок 4 – График частотной характеристики изоляции воздушного шума перегородкой из шумозащитных панелей для дорожного экрана АкустовЪ – ПАП (ШЗЭ) – с перфорацией по ТУ 5760-005-66627491-11

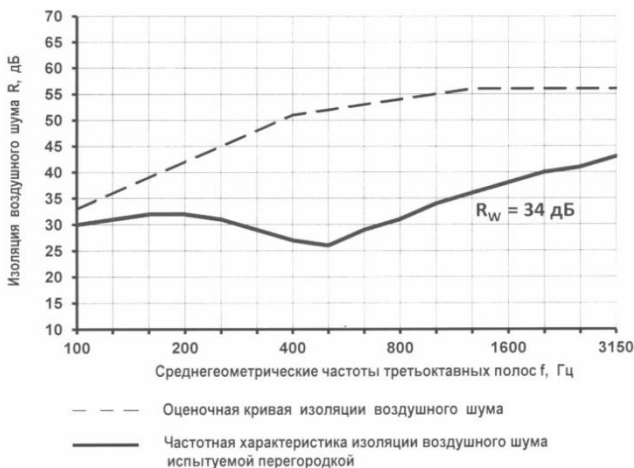

Рисунок 5 – График частотной характеристики изоляции воздушного шума перегородкой из композиционных шумозащитных панелей АпАТЭК для экранов на автомобильных и железных дорогах.

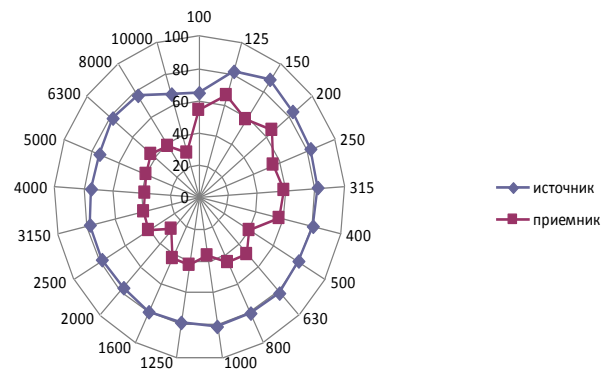

Рисунок 6 Характеристика источника, приемника и показателя звукоизолирующей способности образца.

По результатам проведенных исследований можно сделать вывод, что наиболее эффективными являются панель шумозащитная жалюзийная для дорожного экрана "Soundguard" производства компании ООО "Звукоизоляционные европейские технологии" по ТУ 5760-006-47083199-2016 и шумозащитная панель для дорожного экрана АкустовЪ – ПАП (ШЗЭ) – без перфорации производства ООО "Компания АкустовЪ" по ТУ 5760-005-66627491-11.

Использование данных образцов материалов позволит обеспечить защиту территории от шума транспортных потоков.

Литература:

1. ГОСТ 27296-2012 Здания и сооружения. Методы измерения звукоизоляции ограждающих конструкций.
2. ГОСТ 23337-2014 Шум Методы измерения шума на селитебной территории и в помещениях жилых и общественных зданий.
3. ГОСТ 20444-2014 Шум Транспортные потоки. Методы определения шумовой характеристики.
4. СП 51.13330.2011 Защита от шума. Актуализированная редакция СНиП 23-03-2003.

Научный руководитель:
доктор медицинских наук, профессор Копытенкова Ольга Ивановна.

САНИТАРНО-ХИМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ ПИТЬЕВОЙ ВОДЫ НЕЦЕНТРАЛИЗОВАННОГО ВОДОСНАБЖЕНИЯ МОЗЫРСКОГО РАЙОНА

Быстрый рост населения планеты в сочетании с возрастающими объемами водопотребления для бытовых, промышленных и сельскохозяйственных нужд приводит к глобальному водному кризису, который проявляется в нехватке пресной воды и в ее усиливающемся загрязнении [1].

В Мозырском районе существует централизованное и нецентрализованное водоснабжение.

Центральное водоснабжение является наиболее удобным для населения и наиболее удовлетворительным по всем гигиеническим требованиям. Центральное водоснабжение предусматривает единую систему подачи воды в достаточном количестве и высокого качества (удовлетворяющей ГОСТу "Вода питьевая") для пищевых, хозяйственных, санитарных целей. В этом и заключается его гигиеническое и противоэпидемическое значение.

Нецентрализованным водоснабжением является использование для питьевых и хозяйственных нужд населения воды подземных источников, забираемой с помощью различных сооружений и устройств, открытых для общего пользования или находящихся в индивидуальном пользовании, без подачи ее к месту расходования. Источниками нецентрализованного водоснабжения являются подземные воды, захват которых осуществляется путем устройства и специального оборудования водозаборных сооружений (шахтные и трубчатые колодцы) общего и индивидуального пользования.

Для обеспечения населения доброкачественной водой необходимо правильно определить место расположения водозаборных сооружений. Делают это на основании геологических и гидрогеологических данных и результатов обследования прилегающей территории. Наиболее распространенные водозаборные сооружения нецентрализованного водоснабжения – шахтные и трубчатые колодцы.

При организации нецентрализованного водоснабжения, как правило, используют грунтовые воды – воды первого от поверхности земли постоянно существующего водоносного горизонта. Грунтовые воды не имеют защиты от поверхностного загрязнения в виде водоупорных слоев. Непостоянный режим грунтовых вод зависит от изменения гидрометеорологических факторов – частоты выпадения и обилия осадков. Именно, поэтому отмечают значительные сезонные колебания уровня стояния, дебита, химического и бактериального состава грунтовых вод.

Их запас пополняется за счет инфильтрации атмосферных осадков либо воды рек и водохранилищ в период высокого уровня. Также возможно поступление в грунтовые воды подземных безнапорных вод из более глубоких горизонтов. Как правило, в процессе инфильтрации вода в значительной степени освобождается от органического и бактериального загрязнения. Если почвенный слой тонок или недостаточно чист, не исключено загрязнение грунтовых вод в период их формирования [2].

Цель исследований: анализ санитарно-химических показателей в питьевой воде нецентрализованного водоснабжения Мозырского района Гомельской области.

Объектом исследований послужили колодцы, расположенные в Мозырском районе: д. Моисеевка, д. Надатки, д. Борисковичи. Период проведения исследований – лето 2015 и лето 2016 года.

Предмет исследований – изучение содержания нитрат-ионов, сульфат-ионов, хлорид-ионов, а также определение общей жесткости, перманганатной окисляемости, общей минерализации и водородного показателя (рН).

Отбор проб воды проводили при помощи стандартных методик.

Для определения содержания NO_3^- и SO_4^{2-} использовали фотометрический и турбидиметрический методы. В основе определения нитрат-ионов лежит способность последних образовывать с салициловым натрием окрашенное в желтый цвет комплексное соединение. Сульфат-ионы определяли в солянокислой среде с помощью гликолевого реагента. Гликоль, введенный в реакционную смесь при осаждении сульфата бария, стабилизирует образующуюся суспензию SO_4^{2-} и делает возможным турбидиметрическое микроопределение сульфатов.

Для определения Cl^- , общей жесткости и перманганатной окисляемости использовали титриметрический метод. Метод определения хлорид-иона основан на осаждении в нейтральной или слабощелочной среде азотнокислым серебром в присутствии хромовокислого калия в качестве индикатора. Метод определения общей жесткости основан на образовании комплексных соединений трилона Б с ионами щелочноземельных элементов. Определение проводят титрованием пробы раствором трилона Б при $\text{pH}=10$ в присутствии индикатора. Сущность метода определения перманганатной окисляемости заключается в окислении органических и неорганических веществ, присутствующих в пробе анализируемой воды, заданным количеством перманганата калия в сернокислой среде в процессе нагревания, при последующем добавлении оксалат-иона в виде раствора оксалата натрия или раствора щавелевой кислоты, и титровании его избытка раствором перманганата калия.

Для определения общей минерализации (сухой остаток) использовали гравиметрический метод. Общее солесодержание и сухой остаток характеризуют минерализацию (содержание растворенных солей в воде).

Для определения рН (водородного показателя) использовали потенциометрический метод [3].

Данные о содержании санитарно-химических показателях питьевой воды нецентрализованного водоснабжения исследуемых деревень представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Санитарно-химические показатели в питьевой воде нецентрализованного водоснабжения Мозырского района, лето 2015 и 2016 гг.

Показатель	Среднее значение			Нормативное значение
	д. Моисеевка	д. Надатки	д. Борисковичи	
рН (водородный показатель)	<u>7,0</u> 7,3	<u>6,9</u> 6,8	<u>7,1</u> 6,8	6 – 9
Жесткость общая	<u>3,5</u> 4,0	<u>3,1</u> 2,8	<u>0,85</u> 4,2	не более 10
Окисляемость перманганатная	<u>2,13</u> 1,93	<u>2,40</u> 2,49	<u>2,41</u> 2,13	не более 7
Общая минерализация	<u>254,8</u> 273,4	<u>312,6</u> 322,2	<u>292,6</u> 310,6	не более 1500
Сульфаты, мг/л	<u>8,97</u> 7,65	<u>31,66</u> 30,79	<u>34,76</u> 30,33	не более 500
Хлориды, мг/л	<u>20,0</u> 24,0	<u>25,0</u> 20,0	<u>20,0</u> 18,9	не более 350
Нитраты, мг/л	<u>28,2</u> 32,8	<u>18,0</u> 12,5	<u>50,5</u> 43,7	не более 45

Примечание: числитель – 2015 год
знаменатель – 2016 год.

Содержание хлорид-ионов и сульфат-ионов во всех отобранных пробах воды находится в пределах установленной нормы. В образцах проб, отобранных в д. Борисковичи летом 2016г, концентрация нитрат-ионов была на уровне ПДК, летом 2015г установлено превышение ПДК содержания нитрат-ионов. Причина превышения может быть связана с неправильным расположением колодца, в связи с чем на него возрастает антропогенная нагрузка в виде поверхностных стоков с сельскохозяйственных угодий. Во всех остальных отобранных пробах превышение ПДК нитрат-ионов не установлено.

Значение общей минерализации колебалось в пределах 254,8 – 322,2 при норме не более 1500, перманганатной окисляемости – от 1,93 до 2,49 (нормативное значение – не более 7), общей жесткости – 0,85–4,2 (нормативное значение – не более 10).

Установленные величины водородного показателя (рН) изменялись от 6,8 до 7,3, что находится в рамках допустимой нормы.

Таким образом, питьевая вода нецентрализованного водоснабжения Мозырского района соответствует санитарным нормам. Наиболее низким качеством воды по содержанию нитрит-ионов отличаются пробы, отобранные в колодце д. Борисковичи, где установлено незначительное превышение ПДК указанного аниона. Информация, полученная в результате исследований, позволяет выявить проблемы качества питьевой воды в системе нецентрализованного водоснабжения, что гарантирует качество потребляемой населением воды.

Литература:

- 1 Батмангхелидж, Ф. Вода для здоровья / Ф. Батмангхелидж. – Минск: Попурри, 2004. – 88 с.
- 2 Засименко, В.В. Получение полноценной питьевой воды – проблема национальной безопасности – 35 с.
- 3 Вода питьевая. Общие требования к организации методам контроля качества: СТБ 1188-99. – Введ. 01.07.2000. – Минск: Госстандарт: Гос. стандарт Респ. Беларусь, 2006. – 20 с.

Научный руководитель:
ассистент кафедры химии Пырх Ольга Викторовна.

Аль маджиСалихсаудякуб
(Ирак)

МЕТОД РЕШЕНИЯ ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ В РАЙОНЕ Р. ДИАЛА (ИРАК)

Более полумиллиарда людей по всему миру имеют заболевания, основной причиной которых являются антисанитарные условия и как показывают исследования больше половины всех случаев возникновения инфекционных заболеваний связано с употреблением в пищу и для бытовых нужд воды ненадлежащего качества.

На данном этапе развития человечества практически 70% населения нашей планеты ежедневно использует некачественную воду. И особенно актуален этот вопрос в ряде быстроразвивающихся стран, а

таже в азиатском секторе. А люди, проживающие в жилищно-коммунальных комплексах, в 90% употребляют воду низшего качества, фактически непригодную для употребления. Это и является причиной всплеск инфекционных заболеваний (малярия, чума, холера), так как воды наряду с промышленными отходами, загрязняются отходами жилищно-коммунального хозяйства. В число таких регионов входит одна из стран Западной Азии – Ирак. Следовательно геозкологические проблемы нуждаются в решении

Место проведения исследований река Диала – один из главных источников питьевого водоснабжения Ирака. На берегах Диалы расположены города и мелкие населенные пункты с сопутствующими экологическими проблемами (коммунально-бытовыми, промышленными и сельскохозяйственными стоками и пр.) Целью исследования являлось выявление геозкологических проблем реки Диала [1].

На водный режим реки Диала оказывают значительное влияние плотины, производство электроэнергии на гидроэлектростанциях, ирригационные системы. Создание плотин и забор воды для сельского хозяйства рассматриваются как основные факторы изменения водного режима реки, характеризующегося в том числе снижением естественного потока воды за последние 15 лет [2].

Состояние речной воды характеризуется физическими, биологическими и химическими факторами. В проводимом исследовании особое внимание было отведено загрязнение воды различными химическими соединениями.

Изначально химический состав речной воды формируется под влиянием подстилающих пород и грунтовых вод. Интенсивное развитие человечества приводит к изменению химического состава путем поступления в воду соли, нитратов, нитритов, пестицидов, нефтепродуктов, фенолов.

Исследование вод реки Диала проводилось в 2015 году в летний и зимний периоды путем изучения химического состава воды в 6 городах (г. Эль-Микдадия – 1, г. Абу-Саида – 2, г. Баакуба – 3, г. Бахри – 4, г. Бани-Саад – 5, г. Багдад - 6), расположенных на протяжении всей длины реки.

Отбор проб проводился в соответствии с требованиями ГОСТ 31861-2012, который соответствует международным стандартам Waterquality - Sampling - Part 1-3 (ISO 5667-1:2006, ISO 5667-2:1991, ISO 5667-3:2003).

В таблице 1 представлены результаты измерений содержания тяжелых металлов в природной воде с указанием нормативных значений для воды питьевого назначения по СанПиН 2.1.4.1074-01, а также с нормативами стандарта по окружающей среде Ирака [3]

Таблица 1. Результаты измерений содержания тяжелых металлов в природной воде, мг/л

Номер станции	Cd	Fe	Hg	Cu
зима				
1	0,11	0,4	0,41	0,4
2	0,30	0,3	0,32	0,5
3	0,12	0,2	0,55	0,4
4	0,17	0,2	0,33	0,3
5	0,11	0,3	0,23	0,7
6	0,26	1,6	0,81	0,9
лето				
1	0,16	0,2	0,11	0,3
2	0,40	0,1	0	0,3
3	0,54	0,5	0,11	0,2
4	0,65	0,4	0,24	0,4
5	0,52	0,4	0,41	0,5
6	0,74	0,5	0,42	1,6
Норматив СанПиН	0,001	0,3	0,0005	1,0
Iraqi Environ. Standards	0,005	0,3	0,001	0,05

Из полученных результатов можем сделать вывод, что содержание химических веществ превышает допустимые параметры круглогодично.

Показатели, полученные в зимний период по кадмию среднем на 46% ниже, чем в летний период. Превышения по железу и ртути в зимний период больше в два раза чем в летний, а показатели, установленные для меди в летний и зимний период в среднем одинаковы. Самым большим загрязнителем вод является ртуть, за ней следует кадмий, медь и железо.

Воду, загрязненную выбросами сточных вод, перед подачей потребителям, следует очищать с помощью очистных сооружений. В качестве одной из рекомендуемых моделей очистных сооружений является модель NGP-S фирмы «СТРОЙ-АКТИВ».

Очистные сооружения NGP-S-B состоят из четырех камер.

- первый этап очистки – седиментация, т.е. очистка стоков происходит за счет сил гравитации. Сточная вода попадает в первую камеру, где происходит гомогенизация стоков и оседание песка и взвешенных веществ иного характера. На данном этапе сточные воды очищаются от взвешенных веществ до 5-10 мг/л.

– далее сточная вода попадает во вторую камеру, камеру коалесценции в которой происходит отделение нефтепродуктов. Коалесцентный фильтр эффективно отделяет нефтепродукты, что позволяет уменьшить габаритные размеры очистной установки. Степень очистки сточных вод от нефтепродуктов во второй камере достигает 5 мг/л. Также в этой камере устанавливаются исполнительные механизмы и сигнализация системы автоматической защиты.

– после прохождения этапа седиментации и коалесценции осветленные сточные воды попадают в третью камеру, где установлены высокоэффективные сорбционные фильтры с загрузкой из фиброила и активированного угля. Степень очистки сточной воды на сорбционных фильтрах достигает 0,05 мг/л.

В качестве адсорбирующего фильтра рекомендуется применять алюмосиликатный активированный «Петросорб-М». Адсорбент представляет собой искусственный пористый гранулированный материал, получаемый на основе природных компонентов. Наиболее широкое применение адсорбент нашел для очистки сточных вод, содержащих тяжелые металлы, а также для обработки подземных вод, в особенности с высоким содержанием железа [5].

Исследования, проведенные с использованием фильтрующих систем показали, что использование адсорбента значительно снижает концентрацию химических веществ в водах реки и приводит показатели содержания ртути, кадмия, меди и железа к требованиям СанПиН 2.1.5.980-00 «Гигиенические требования к охране поверхностных вод»; ГН 2.1.5.1315-03 «Предельно-допустимые концентрации (ПДК) химических веществ в воде водных объектов хозяйственно-питьевого и культурно-бытового водопользования», дополнения и изменения 1 к ГН 2.1.5.1315-03. Гигиенические нормативы ГН 2.1.5.2280-07; ГН 2.1.5.1316-03 «Ориентировочные допустимые уровни (ОДУ) химических веществ в воде водных объектов хозяйственно-питьевого и культурно-бытового водопользования»; ст.35 Водного Кодекса РФ (с изм. на 28.12.2010 г). Результаты представлены в таблице 2.

Таблица 2. Результаты исследования фильтрующего материала алюмосиликатный активированный «Петросорб-М»

Наименование показателя	Исходная концентрация (мг/л)	Результаты измерения после очистки мг/мл
Ртуть(Hg)	0,33	< 0,0004
Кадмий(Cd)	0,34	0,001±0,0003
Медь(Cu)	0,54	0,06±0,0005
Железо(Fe)*	0,42	0,08±0,0002

Исходя из результатов полученных нами после фильтрации, можно сделать вывод, что адсорбент, используемый в системах очистки поверхностных, ливневых, сточных и производственных сточных вод эффективно очищает воду и препятствует загрязнению донных отложений рек.

Литература

1. Леванчук А.В. Геоэкозащитные мероприятия для сохранения санитарно-эпи-демиологического благополучия населения при строительстве транспортно-дорожного комплекса урбанизированных территорий / А.В. Леванчук, О.И. Копытенкова, И.Р. Мингулова // Современные направления теоретических и прикладных исследований 2013: сборник научных трудов SWorld.— Одесса, 2013. — Т. 4. С. 92—102

Научный руководитель:

доктор медицинских наук, профессор Копытенкова Ольга Ивановна.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Наталія Здирко, Артем Шульган
(Вінниця, Україна)

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сьогодні сільськогосподарські підприємства потребують суттєвого реформування структури управління господарською діяльністю. При цьому велике значення має визначення мінімальної величини запасів на підприємствах, оскільки матеріальні витрати на цих підприємствах займають найбільшу питому вагу. Оптимізація виробничих запасів – один із головних факторів виходу сільськогосподарських підприємств із кризового стану. Це зумовлює необхідність по-новому визначити роль, місце і зміст обліку, аналізу і аудиту запасів в системі управління підприємством.

Вважаємо за доцільне розглянути особливості внутрішнього аудиту як однієї з форм внутрішньогосподарського контролю.

Основними завданнями аудиту запасів підприємств є перевірка забезпечення дотримання законності й економічної доцільності здійснення господарських операцій із запасами, попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок та викривлень інформації, належне формування облікових даних з метою прийняття управлінських рішень щодо організації подальшої діяльності.

Об'єктами внутрішньогосподарського контролю запасів є все те, на що спрямовані контрольні дії суб'єкта контролю, а саме господарські операції пов'язані зі станом, наявністю та рухом запасів, зокрема процесом постачання запасів, їх збереженням, відпуском у виробництво та роздрібну мережу, процесом виробництва, реалізацією.

На суб'єкта аудиту покладені усі контрольні дії. Основне його завдання – це об'єктивно вивчити фактичний стан справ, виявити та попередити ті фактори та умови, які негативно впливають на виконання прийнятих рішень і досягнення поставленої мети.

Вважаємо за доцільне визначити суб'єкти аудиту залежно від системи управління підприємством (система контролю керівника та системи контролю власника). Зазначена думка ґрунтується на тому, що одночасне функціонування двох систем контролю можливе лише за умови дворівневої системи управління. Безпосередньо це стосується господарських товариств, зокрема публічних, приватних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю, якщо таке рішення буде прийнято засновниками.

При системі контролю керівника суб'єктом аудиту може бути внутрішній контролер, зокрема, спеціаліст серед штатних працівників, який би поєднував завдання економічного і технічного контролю, а також покласти на нього перевірку за діяльністю функціональних та виробничих підрозділів. Такий суб'єкт контролю на підприємствах забезпечить найбільшу результативність та ефективність при організації внутрішньогосподарського контролю з метою недопущення порушень при здійсненні господарських операцій на різних етапах пов'язаних із наявністю, станом та рухом запасів, а також забезпечить отримання достовірної інформації про стан справ на підприємстві.

Суб'єкти контролю залежно від участі у контрольному процесі поділяються на ініціаторів та виконавців контролю, зокрема при системі контролю власника ініціатором контролю виступає сам власник, який ініціює проведення контролю, при системі контролю керівника ініціатором виступає керівник підприємства. Внутрішній аудитор та внутрішній контролер є виконавцями контролю. Отже, при системі контролю власника доцільним було б створення відділу внутрішнього аудиту (для великих підприємств) або в штатному розписі передбачити посаду внутрішнього аудитора (для середніх підприємств), що не заборонено вимогами нормативно-правових актів.

Впровадження відділу внутрішнього аудиту (внутрішнього аудитора) забезпечить достовірною інформацією про діяльність підприємства, зокрема про господарські операції із запасами за їх різновидами, що забезпечують виробничий процес підприємства.

З метою отримання, а також підтвердження достовірних даних внутрішній аудитор перевіряє надану інформацію у формі камеральної або тематичної перевірки. За результатами контролю інформації формується акт перевірки та інші звітні документи, в якому зазначаються результати контролю, а також рекомендації щодо усунення встановлених недоліків, порушень та недопущення їх в майбутньому. Такий акт перевірки надається власнику для прийняття рішень за результатами перевірки. Крім зазначеного, пропонується внутрішньому аудитору бути членом комісії під час інвентаризацій, інших видів перевірок з метою недопущення порушень та недостовірних даних.

Система контролю керівника базується на впровадженні внутрішнього контролера суб'єктом контролю, функції якого полягатимуть не лише в отриманні інформації про стан та фактичну наявність запасів, їх відпуск у виробництво та реалізацію, а також у проведенні ним контрольних заходів на етапі постачання запасів, зберігання, на етапі виробництва, при реалізації продукції власного виробництва. Також внутрішньому контролеру пропонується брати участь у проведенні інвентаризації, що проводиться відповідно до наказу за графіком, розробленим на підприємстві.

Вважаємо за доцільне навести джерела внутрішнього аудиту. Група документів з надходження та оприбуткування виробничих запасів, їх характеристика та призначення наведена в таблиці 1.

Таблиця 2.7

Документи з надходження та оприбуткування виробничих запасів

№ п/п	Назва документа	Призначення документа
1	2	3
1	Товарно-транс-портна накладна	комбінований документ, що надає наступну інформацію: відомості про вантаж, вантажно-розвантажувальні роботи, інша інформація
2	Рахунок-фактура	розрахунковий документ, що випикується постачальником на ім'я покупця на кожну партію відвантажених запасів
3	Накладна на відпуск товарно-матеріальних цінностей	документ є підставою для списання товарно-матеріальних цінностей, для оприбуткування їх підприємством-одержувачем і для дозволу на вивіз із території підприємства постачальника, а також для їх складського, оперативного і бухгалтерського обліку
1	2	3
4	Довіреність	застосовуються для одержання виробничих запасів від постачальника через довірену особу
5	Прибутковий ордер	застосовуються для обліку матеріалів, що надходять на підприємство від постачальників або з переробки
6	Журнал обліку вантажів, що надійшли	застосовується для реєстрації транспортних документів, пов'язаних з отриманням вантажів та оприбуткуванням їх на склад підприємства
7	Акт закупки товарно-матеріальних цінностей	застосовується при закупівлі запасів підзвітними особами підприємства
8	Акт про приймання матеріалів	документ складається у випадках розбіжностей за кількістю і якості виробничих запасів, що надійшли, із даними супровідних документів і є підставою для пред'явлення претензій постачальнику

Джерело: [1, с. 246]

Таку кількість документів необхідно складати тільки по надходженню та для оприбуткування запасів, що вимагає від бухгалтера чіткої організація не тільки ведення обліку запасів а й діловодства. Ця необхідність виникає для всіх груп первинних документів щодо обліку виробничих запасів. Інша група документів щодо руху складських запасів, їх призначення та характеристика наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Документи зі складського обліку виробничих запасів

№ п/п	Назва документа	Призначення документа
1	Картка складського обліку матеріалів (ф. № М-12)	застосовується для оперативного обліку руху запасів по складу (коморі)
2	Регістр прийняття-здачі документів (ф. № М-13)	використовується для реєстрації прибуткових і видаткових документів, які здаються до бухгалтерії
3	Відомість обліку залишків матеріалів на складі (ф. № М-14)	використовується для контролю взаємозв'язку складського та бухгалтерського обліку
4	Матеріальний ярлик (ф. № М-16)	застосовується для характеристики матеріалів кожного номенклатурного номера за місцем зберігання, слугує для матеріальних цінностей паспортом
5	Сигнальна довідка про відхилення фактичного залишку матеріалів від встановлених норм запасу (ф. № М-18)	складається завскладом (комірником) у разі виявлення відхилень фактичного залишку виробничих запасів від встановлених норм
6	Матеріальний звіт (ф. № М-19)	складається МВО і передається в бухгалтерію; відображає рух запасів на складі за певний період

Джерело: [1, с. 246]

Джерела аудиту щодо списання виробничих запасів (третья група), їх призначення та характеристика наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Документи з відпуску (списання) виробничих запасів

№ п/п	Назва документа	Призначення документа
1	Лімітно-забірна картка (ф. № М-8)	для багаторазового відпуску одного номенклатурного номера матеріалів на один місяць
2	Лімітно-забірна картка (ф. № М-9)	для чотириразового відпуску лімітованих матеріалів, що зараховуються на один вид витрат (замовлення) на один місяць
3	Акт-вимога на заміну (додатковий відпуск) матеріалів (ф. № М-10)	для відпуску матеріалів, потреба в яких виникає періодично, заміни матеріалів, а також для додаткового (понадлімітного) відпуску матеріалів
4	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів (ф. № М-11)	для відпуску матеріалів усередині підприємства, включаючи відпуск господарствам свого підприємства, розташованим за межами його території

Джерело: [1, с. 247]

Таким чином, як бачимо з наведеного загального переліку документів, існує їх величезна кількість і різноманітність, що нагромаджує процес реєстрації й обробки документів на всіх ділянках обліку підприємства і вимагає від бухгалтера ретельного ведення організаційних аспектів обліку виробничих запасів підприємства.

На практиці складають не всі документи, до того ж чітко не визначені терміни передачі документів з обліку запасів до бухгалтерії. В тому випадку, якщо підприємство складає всі необхідні документи, реєстрація цих документів все одно нерегулярна і несучільна. Через відсутність внутрішнього контролю (аудиту) за документообігом документи надходять не в повному обсязі, і, як правило, в кінці місяці. Існуючий порядок ведення обліку виробничих запасів на підприємствах супроводжується дублюванням інформації в різних документах [2, с. 68].

Практика ведення обліку запасів, особливо на підприємствах з великою їх номенклатурою, показує, що дана ділянка є досить трудомісткою. Як наслідок, на багатьох підприємствах спостерігаються певні недоліки, а інколи і недбалість обліку запасів. Такі помилки призводять до великих втрат запасів і, як наслідок, зменшення оподаткованого прибутку, що несе за собою негативні наслідки не тільки для окремого підприємства, а й бюджету держави в цілому. Крім того, відсутність чіткої системи аналітичного обліку запасів не дає змогу виявити нестачі, крадіжки або псуванням запасів на підприємствах [2, с. 68].

Отже, очевидним є факт, що невирішені проблеми аналітичного обліку виробничих запасів негативно впливають на діяльність суб'єктів господарювання. Наступною проблемою є невпорядкована первинна документація та відсутність типових уніфікованих форм документів. Причому недоліки стосуються нераціональних форм документів, документообігу та всієї системи оформлення, реєстрації й обробки документів.

Перш за все, це спричинено великою різноманітністю форм облікових документів, яка істотно ускладнює облік. В основному, типові форми первинної та зведеної документації з обліку виробничих запасів були затверджені ще у минулому столітті. Сьогодні такі документи не завжди можуть задовольнити інформаційні потреби користувачів.

На думку Здирко Н.Г., проведення аудиторської перевірки завжди супроводжується певним ризиком, виявлення і мінімізація якого є головним завданням аудитора перед початком планування аудиту. В Україні при наданні аудиторських послуг варто приділяти більшу увагу питанням оцінки та управління аудиторським ризиком. Окрім того, важливим моментом має бути оцінка впливу аудиторського ризику на формування Звіту аудитора [3, с. 508].

Отже, у зв'язку з тим, що на сучасному етапі господарювання підприємства мають різні форми власності (приватна, колективна, державна) у яких керівник та засновник є різними особами, тому виникає необхідність створення двох систем контролю: перша система власника та друга – система контролю виконавчого органу (керівника) підприємства. Наведені суб'єкти контролю забезпечать посилення контрольної функції на підприємствах, що надасть можливість отримати об'єктивну та незалежну оцінку діючої системи бухгалтерського обліку запасів на основі якої приймаються управлінські рішення.

Література:

1. Садовська І. Б., Бухгалтерський облік: навчальний посібник для вищої школи. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 688 с.
2. Гриценко О.М. Облік і контроль запасів на підприємствах ресторанного господарства. - Дисертація канд. екон. наук: 08.00.09, Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - Київ, 2014. - 240 с.
3. Здирко Н.Г. Теоретичні аспекти сутності аудиторського ризику в Україні / Н.Г. Здирко, К.В. Гордєєва // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси.– 2010. – Вип, 2010. – С. 502-508

Юлія Матейчук
(Київ, Україна)

СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ

Постановка проблеми. Процес глобалізації здійснює значний вплив на суспільне життя, внаслідок чого електронна торгівля набуває великої популярності. У процесі електронної торгівлі беруть участь органи державної влади, комерційні та некомерційні організації, а також громадяни у своїх офіційних і особистих стосунках. Тому все частіше перед суспільством постають завдання, вирішити які можна лише застосовуючи сучасні засоби, впроваджуючи нові інформаційні технології. Саме тому одним із пріоритетних напрямів розвитку глобалізаційних процесів є широке впровадження електронного документообігу.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням системи електронного документообігу в електронній торгівлі займалися такі вчені як: С.В. Радченко, А. Крутова, О.І. Шалева, М.Б. Величківич, А.М. Новицький, І.П. Ситник, В. Корнута, В. Писаренко та ін.

Метою дослідження є розгляд та аналіз системи електронного документообігу в Україні та її застосування в електронній торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння систем електронного документообігу необхідно оперувати такими поняттями, як електронний документообіг та електронний документ. Згідно з Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документообіг (обіг електронних документів) – сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів. Електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. [1]

Створення інтегрованої системи електронного документообігу передбачає насамперед забезпечення швидшого та зручнішого руху документів (указів, постанов, законів, розпоряджень, аналітичних довідок, повідомлень, звітів тощо), що забезпечить підвищення ефективності управлінських процесів завдяки значному скороченню терміну підготовки та прийняття рішень через автоматизацію процесів колективного створення та використання документів в установах.

До системи електронного документообігу ставляться такі вимоги [2]:

- Масштабованість. Потрібна для того, щоб система могла підтримувати будь-яку кількість користувачів. Архітектура систем документообігу повинна підтримувати взаємодію розподілених майданчиків для роботи з документами в територіально розподілених організаціях.

- Модульність. Потрібна якщо користувачеві системи не потрібно відразу впроваджувати усі компоненти системи документообігу, або спектр завдань установи вужчий, ніж весь спектр завдань документообігу.

- Відкритість. Система повинна мати відкритий інтерфейс для можливого подальшого опрацювання та інтеграції з іншими розподіленими системами.

Як зазначається в економічній літературі, особливості сучасного електронного документування полягають, по-перше, у використанні електронних носіїв інформації та електронних первинних документів і, по-друге, в автоматичному формуванні первинних документів [3]. Основною перевагою електронного документообігу є те, що в повністю автоматизованій системі електронної комерції створення та обробка більшості документів являє собою єдиний технологічний процес.

Для розуміння цього процесу необхідно розглянути структуру підприємства електронної торгівлі (рис. 1).

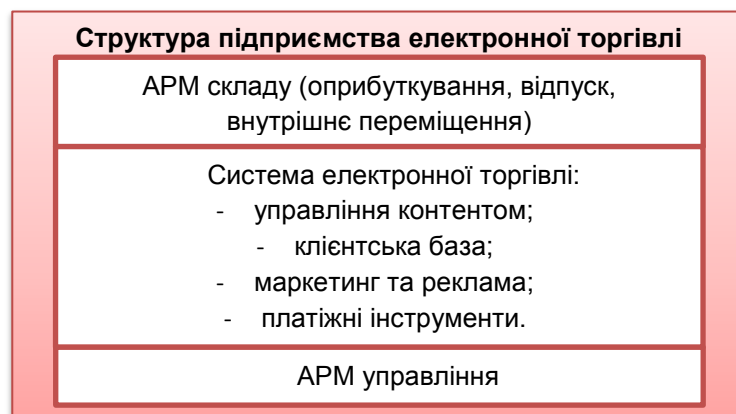

Рис.1. Структура підприємства електронної торгівлі

Структура підприємства належить до інфраструктури інформаційних технологій. Крім цього, до інфраструктури належать електронні первинні документи, які відіграють важливу роль у процесі електронного документообігу підприємств у сфері електронної торгівлі (рис.2).

Рис. 2. Схема формування системи електронного документообігу

На думку фахівців, кожна система електронного документообігу працює за такими принципами:

- однократна реєстрація документа, що дає змогу однозначно ідентифікувати документ у будь-якій інсталяції даної системи;
- можливість паралельного виконання операцій, що дає змогу скоротити час руху документів і підвищення оперативності їх виконання;
- безперервність руху документа, що дає змогу ідентифікувати відповідального за виконання документа (завдання) в кожен момент часу життя документа (процесу);
- єдина (або погоджено розподілена) база документної інформації, що дає змогу унеможливити дублювання документів;
- ефективно організована система пошуку документа, що дає змогу знаходити документ, володіючи мінімальною інформацією про нього;
- розвинена система звітності по різних статусах і атрибутах документів, що дає змогу контролювати рух документів по процесах документообігу і приймати управлінські рішення, ґрунтуючись на даних із звітів [4].

Впровадження електронного документообігу в системі електронної комерції має певні нюанси:

- усі взаємовідносини підприємства з покупцем оформляються електронними первинними документами, паперові документи можуть виникати на стадії оплати (у разі готівкової оплати);
- одночасно системою фіксуються особливості поведінки покупців при перегляді контенту сайту підприємства з метою виконання функцій мерчандайзингу та маркетингу.

Саме тому у сфері електронної комерції необхідно, перш за все, приділити увагу переведенню в електронний формат документів фіксації результатів взаємодії з великою кількістю постачальників: рахунків, замовлень, повідомлень про стан виконання замовлень, звітів про інвентаризацію та продаж товарів.

Прикладами систем електронного документообігу, в Україні є: Megapolis.

Документообіг, OPTIMA-WorkFlow, АСКОД, Док Проф та el-Dok. На сучасному етапі було проведено аналіз вищезазначених систем, згідно з яким найкращою було визнано систему АСКОД. Система АСКОД підтримує обмін даними і документами з системою електронної взаємодії центральних органів виконавчої влади, забезпечує можливість формування переліку публічної інформації (даних та електронних копій документів) для публікації на WEB-сайтах. Система має у своєму складі функціонал – АРМ Керівника, який надає можливість керівникам підприємства підписувати документи електронним цифровим підписом, здійснювати розгляд документів, приймати рішення щодо їх виконання та здійснювати контроль за їх виконанням. [4]

Перевага електронного документообігу над традиційним є безперечною, адже, основною проблемою традиційної технології управління документообігом є практична неможливість централізовано відслідковувати рух документів організації в реальному масштабі часу. Окрім цього реальними позитивними ознаками електронного документообігу є:

- 1) можливість вміщення в документ, крім тексту, мультимедійних даних;
- 2) можливість використання заздалегідь заготовлених форм;
- 3) висока швидкість передачі інформації за великою кількістю адрес;

- 4) економія паперу;
- 5) висока компактність архіву.[5]

Проте в системі електронного документообігу є ряд недоліків, які потребують вирішення. До них вчені відносять такі як:

- оптичне введення документів з паперового носія та обробка отриманої інформації в графічному вигляді. Автоматизоване переведення паперових первинних документів можливе лише за допомогою сканеру;

- правильність ведення електронного документообігу відповідно до застосованих комп'ютерних технологій;

- відповідність реквізитів електронного документа прийнятим стандартам.

Висновок. Використання систем електронного документообігу в електронній торгівлі – якісно новий рівень використання інформаційних ресурсів. Кардинальне підвищення ефективності інформаційного сервісу на підприємстві забезпечить технологія електронного архіву, який за рахунок вбудованих інформаційних пошукових систем, технології метаданих та низки інших переваг надає можливість використання багатокористувальницького режиму та віддаленого доступу до інформації, що є особливо важливим для управління у динамічному глобальному інформаційному просторі.

Література:

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 №851-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
2. Величків М.Б., Мітрофан Н.В., Кунанець Н.Е. Електронний документообіг, тенденції та перспективи /М.Б. Величків, Н.В. Мітрофан, Н.Е. Кунанець// Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – ст.44-53. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20146/1/7-44-53.pdf
3. Крутова А. Електронний документообіг на підприємствах електронної комерції /А. Крутова// Економіст, 2011. - № 3 – ст.31-35. [Електронний ресурс].– Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj02uTp8nRAhUEJpoKHdT3ATEQFggpMAI&url=http%3A%2F%2Fwww.nbuv.gov.ua%2Fold_jrn%2FSoc_Gum%2FEkonomist%2F2011_3%2F10.pdf&usg=AFQjCN GXB5us1S37Aujuz6JGOBeCRTPCQ&sig2=ca0KaYyrOj0x-XVial_NBw&bvm=bv.144224172,d.bGs
4. Ситник І. П., Мельниченко А.І. Система електронного документообігу в електронному бізнесі / І.П. Ситник, А.І. Мельниченко// Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. - №4 – ст.174-178. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjDk-nyqMnRAhVIIJoKHVOYDAIQFggpMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua%2Farchive%2F4_2015ua%2F43.pdf&usg=AFQjCNHxaBfskOTYtp-7b9wtz_glfCL4gA&sig2=1edoaOkIxxww36rkqpZ5dHQ&bvm=bv.144224172,d.bGs
5. Семенюк В.В., Йовик В.О. Електронний документообіг в Україні: сучасний стан, проблеми щодо його повного впровадження та шляхи їх вирішення /В.В. Семенюк, В.О. Йовик// Матеріали науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми гармонізації національного та міжнародного законодавства: досягнення і перспективи», 2015 – Секція №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1032%3A180515-16&catid=122%3A2-0515&Itemid=144&lang=ru

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Дилором Зияева
(Ташкент, Узбекистан)

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ТИКЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Маънавиятнинг инсон ва миллат камолотидаги ҳамда жамият тараққиётидаги ўрнини аниқ билиб олиш ҳамда шу асосда уни ривожлантириш, унинг моҳияти, мазмунини илмий таҳлил қилишни тақозо этади. Чунки маънавиятнинг моҳияти ва мазмунини билиб олмасдан туриб, унинг инсон, миллат, халқ ва жамиятга кўрсатадиган таъсир имкониятларини ҳам аниқ тасаввур этиб бўлмайди

Ўзбек халқи салкам бир ярим аср мустамлакачилик зулми остида азоб тортиди. Бунинг икки асосий сабаби бор. Мустамлакачилар Ватанимизга тасодифий бостириб келмаган, асло.

Биринчи сабаб хонликлар салтанати босқинчи давлатлар кўз ўнгида ички низолар туфайли тобора заифлашиб борди. Буни диққат билан кузатиб бораётган Чор Россияси айнан улар ўртасида низо, нифоқ уруғларини сочиб, бу сиёсатни ўта маҳоратли тарзда амалга ошириб борди.

Хонликлардаги сиёсий арбоблар ташқи сиёсат масалалари, давлат хавфсизлигини таъминлаш, жаҳон сиёсатининг йўналиши Туркистон сари бурилаётганлигига, шу билан эртами – ёхуд индин бу сиёсат босқинчилик урушига ўз ўрнини бўшатиб беришини сиёсий зийраклик, мантиқ кучи билан англашдек масъулиятдан узоқлашган эди.

Уларнинг мана шу хатолари боис миллатнинг бир ярим аср мобайнида ғурури топталиб, миллий қадриятлари оёқ ости қилиниб, миллатнинг марду майдон баҳодирлари йўқ қилинди, миллат учун ғам чеккан маърифат эгалари қатл этилди ёки ўзга юртларга умрбод сургун қилинди. Биринчи сабаб шу тариқа иккинчи сабабга йўл очиб берар экан, босқинчилар Туркистоннинг хўжайини бўлдилар. Бошқарувнинг тўлақонли зўрлик ва қонли жабр зулм усули жорий қилинди. Мустамлакачилик тизимининг асосий хусусияти ва шиори адолатсизлик, бўйсунувчи халқларни хору зорлик ботқоғига улоқтириш эди.

Нотавон аҳволга тушган халқнинг ҳолини тасаввур қилмоқчи бўлган инсон мозийга боқсин, буюкларидан ажралган, тарихий илдизлари қирқилган, миллий маънавияти қақшатирилган, мисли қуриб бораётган дарахт тусига кираётган оломонсифат халқ хотирасига дуои такбир айта олмаган, қўлига қуллик кишани боғлаганлиги туфайли номлари тақиб рўйхатида тушган улуғларимиз: Имом Бухорий, Хожа Аҳмад Яссавий, ат-Термизий, Нажмиддин Кубро, Абу Мансур Мотрудий, ал-Марғиноний. Баҳоуддин Нақшбанд ва яна анча азиз авлиёлар тафаккури ҳосиласи бўлган маънавий ҳазинамизнинг ҳақиқий меросхўрларидан бебаҳра қилинди. Халқимизнинг маънавий-ахлоқий мероси, буюк тарбия воситаси – Қуръони Карим ва Ҳадиси шарифлар билан халқимиз ўртасида тиканли майдон ҳосил қилинди ва бу майдон коммунистик мафкуранинг худосизликка асосланган девори билан тўсилди. Худосизлик руҳида тарбияланган қалбнинг инсонийлик ҳорорати йўқолиб, ёввойилик ҳислари шаклланади. Совет давлати исломий иймон-этиқод булоғи, ахлоқи барқ урган нене улуғ алломаларни етиштирган ватанимиз ҳудудини мафкуравий эксперимент, яъни тажриба майдонида айлантириб, ушбу заминни коммунистик тузумнинг худосизлик муҳити ҳукмрон бўлган чангалзор майдонида айлантирмоқчи бўлдилар. Бу мудҳишликни сезиб қолган миллатимиз фахрлари Мунавварқори, Бехбудий, Фитрат, Абдулла Қодирий, Чулпон, Усмон Носир каби ватанпарвар зотларимизга диндор, миллатчи тамғаси босилиб, қатл қилиндилар. Бундай адолатсизлик, қонунсизлик, зўравонликларнинг чеки бўлмаган, аксинча эса унинг ижодкори бўлган тузум миллатни ҳам, унинг миллий-маънавий ҳаётини ҳам шафқатсиз давлат террорига мубтало қилди. Уларнинг бу қабоҳатларидан дунё ларзага келди. Мустамлакачи тузумни тарих ва замон рад қилди. Унинг харобалари ўрнида миллий озодлик ва миллий тикланиш байроғи кўтарилди.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов зиммасига оғир ва ҳаддан ташқари мураккаб вазифалар тушди. Иқтисодий ва сиёсий таназул ботқоғига узоқ мустамлакачилик сиёсати туфайли ботирилган, маънавияти емирилган халқни, Ватанни озод ва фаровонлик кенгликлари олиб чиқиш, миллий тикланишга етакчилик қилиш, демократияга асосланган давлат қуриш, уни чуқур ислоҳот ва янгиланиш жараёнига тортиш каби улуғвор ишларга йўлбошчилик қилиш яратганнинг назари тушган давлат арбобигагина насиб этади.

Фақат мустақилликни қўлга олишимиз шарофати туфайлигина маънавий меросимизни, кўҳна ва навқирон тарихимизни ўрганиш, жаҳон цивилизациясидаги муносиб ўрнимизни тиклаш ва демократик жамият қуришдек бахтга мушарраф бўлди.

Мустақилликни қўлга киритишимиздан кейинги йиллар ичида иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва маънавий соҳаларда катта муваффақиятлар қўлга киритилди. Мамлакатимизда сиёсий барқарорлик вужудга келтирилди, бозор муносабатларига ўтиб, миллий-маънавий покланиш ва тикланишимизнинг мураккаб вазифаларини вазминлик билан амалга оширмоқдамиз.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримовнинг миллий-маънавий тикланишимиз борасида қилган хизматлари ҳақида фикр юртганда уларнинг концептуал ғояларни ишлаб чиқиш билан бир қаторда ана шуларни амалга ошириш борасида қилаётган катта хизматлари ҳақида алоҳида таъкидлаш лозим бўлади. Жумладан, 1994 йилдаёқ Республикамизда «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик марказини тузиш тўғрисида фармон чиқарганлари, уларнинг фаолиятини такомиллаштириш ҳақида ғамхўрлик кўрсатаётганликларини қайд этиш лозим. Мустақиллик йилларида маънавий меросимиз

раҳнамолари номлари тикланди, улар таваллуд топган кунлар нишонланмоқда, асарлари чоп этилди. Чунончи, Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 йиллиги, Нажмиддин Кубро таваллудининг 850 йиллиги кенг нишонланди, 1998 йилда имом ал-Бухорий ҳазратларининг 1225 йиллиги, Аҳмад ал Фарғонийнинг 1200 йиллиги нишонланишида бош-қош бўлганликларини таъкидлаш лозим.

Мустақиллик йиллари Қуръони Карим ўзбек тилига таржима қилиниб, кўп нусхада чоп этилди. Имом ал-Бухорийнинг тўрт жилдлик ҳадислари, Хожа Аҳмад Яссавийнинг «Ҳикматлар» тўплами, кўплаб Қуръони Карим шарҳларига оид китоблар чоп этилганлигини ва улардан халқимиз баҳраманд бўлаётганлигининг гувоҳи бўлиб турибмиз.

Мустақиллик йиллари ийди Рамазон ва Қурбон ҳайит кунлари умумхалқ байрами сифатида халқимиз ҳаётдан мустаҳкам ўрин олди. Ҳар йили 3000 дан ортиқ ватандошларимиз муборак хаж сафарларини адо этмоқдалар. Мустақиллик йиллари кўплаб масжид ва мадрасалар таъмирланди.

Мустақиллик туфайли миллий истиқлолимиз курашчилари Мунавварқори, Беҳбудий, Фитрат, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Усмон Носир ва бошқаларнинг номлари тикланди, асарлари чоп этилди. Уларнинг таваллуд топган кунлар умуммиллий байрам сифатида нишонланмоқда.

Қатағон йилларида миллатимиз мустақиллигини таъминлаш йўлида қурбон бўлган халқимизнинг ана шу севиқли фарзандларининг муборак номларини абадийлаштириш мақсадида ватанимиз пойтахти Тошкент шаҳрида Шаҳидлар хиёбони барпо этилди. Бу ўзликни англашнинг, тарих билан уйғонган миллат таржимаи ҳолининг мустақиллик кўзгусида намоён бўлишининг бир қиррасидир.

Ўзбек тилининг давлат тилига айланиши борасида бир қатор ижобий ишлар амалга оширилди. Жумладан, давлат идораларида иш юритиш, шаҳарларда кўчалар ва жойларнинг номланишида тарихий ҳақиқат тикланди. Маънавий меросимиз саналган кўплаб асарлар ўзбек тилига таржима қилинмоқда. Мустақиллик йиллари биз учун ўзбек тилининг халқ ва давлат ҳаётидаги асосий аҳамияти ва ўрнини тиклаш борасида сезиларли ишлар амалга оширилди. Шу тариқа миллатнинг, давлатимизнинг кадр қиммати мустаҳкамланди. Мустақиллик йиллари маънавиятимизнинг муҳим бўғини ҳисобланган таълим ва тарбия тизимига миллий руҳ бағишлашда бир қатор ишлар амалга оширилди. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримовнинг ташаббуси, бевосита раҳбарлиги остида «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши ҳамда уларни амалга оширилиш жараёни миллий маънавиятимизнинг юксалишида, мамлакатимизнинг келажакда ривожланган мамлакатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллаши, миллатимизнинг обрў-эътиборининг ошиб боришида муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Бугунги кунда мамлакатимизнинг энг иқтидорли ёшлари ривожланган хорижий мамлакатларнинг олий ўқув юртларида таълим олмоқда. «Маҳалла», «Камолот», «Соғлом авлод учун», Нуроний, «Улуғбек», «Умид», «Устоз» каби жамғармалар ҳам уларнинг ташаббуси билан вужудга келди. Улар бугунги кунда таълим, тарбия ва миллий маънавиятимизни ривожлантириш ишларига катта ёрдам бермоқда. Энг муҳими бугунги кунда мустақиллигимиз таъминланди, миллатимиз қадрини, ғурурини, орномусини, миллий-маънавий меросимизни тиклаш борасидаги ҳаракатимиз Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов раҳнамолигида ҳақиқатга айланди. Қилинган ишлар, маънавий меросимизни ўзлаштириш, миллий ўзлигимизни англаш ва бошқа кўплаб маънавий ҳаётимизда содир этилган ўзгаришлар мустақиллигимизнинг меваси ҳисобланади.

Шунинг билан бир қаторда миллий-маънавий тикланиш борасида кўлами жиҳатдан жуда катта вазифалар турибди. Биз миллатимиз тарихи ва меросини чуқур ўрганишимиз лозим бўлади. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов таъкидлаганидек, «Биз халқни номи билан эмас, балки маданияти, маънавияти орқали биламиз, тарихининг таг томиригача назар ташлаймиз»¹

Миллий-маънавий тикланишимиз борасида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов томонидан амалга оширилган муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эга бўлган ишлар қуйидаги илмий жиҳатдан янги назарий концепция яратганлигида намоён бўлди.

Улар:

– миллий-маънавий тикланишимизнинг илмий назарий концепциясини ишлаб чиққанлиги ва истиқболда маънавий тараққиётимизнинг XXI асрдаги вазифаларини белгилаб берганлигида;

– миллий-маънавий тикланишнинг мамлакатимизнинг тоталитаризмдан демократик жамиятга ўтиш шароитидаги ўзига хос хусусиятларини илмий асослаб берганлигида ва унинг фақат миллий, ижтимоий маънавий тафаккуримизда эмас, шунинг билан бирга умумижтимоий-фалсафий тафаккур тараққиётида янги йўналиш бошлаб берганлигида ҳам намоён бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов томонидан амалга оширилган барча ишлар халқимизнинг қаддини кўтармоқда, ўзлигини англашга ва мамлакатимизнинг ривожланишига, миллатимиз абадийлигини мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов ишлаб чиққан концептуал ғояларни чуқур ўзлаштириш ва уни реал ҳаётимизга татбиқ қилишда фидоийлик кўрсатиш, мамлакатимиз ва халқимиз тараққиётини таъминлаш катта амалий аҳамият касб этмоқда.

¹ Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Асарлар тўплами. 7-жилд. Т.: Ўзбекистон, 1999. 144-бет.

СВРЕЙСЬКІ ГЕТТО НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Однією з найбільш трагічних сторінок Другої світової війни став Голокост. Об'єктивне вивчення проблеми нацистського геноциду щодо єврейського населення, участі українських євреїв в опорі нацизму і сьогодні актуальне для історичної науки з огляду на десятиліття замовчування цієї теми у радянській історіографії та відсутність спеціальних праць, де аналізувалася б джерельна база цього питання, в тому числі й його регіонального аспекту. Одним із проблемних питань, яке на сьогодні не отримало комплексного вивчення у вимірі Півдня України постає створення гетто та проживання у них євреїв.

Метою статті поставлено дослідити умови повсякденного життя євреїв у гетто на окупованих територіях Півдня України.

Гетто – це частини великих міст, відведені для примусового поселення людей, дискримінованих за національною, расовою або релігійною ознаками. Концентраційний табір – табір-в'язниця для військовополонених і цивільних у воєнний час або у країнах з тоталітарним режимом [1, с. 240].

Першими кроками окупаційних властей було виявлення та відділення євреїв від місцевого населення. Євреїв зобов'язували носити нашіті на одяг «зірку Давида» жовтого кольору. На них накладалися великі податки і штрафи. У населених пунктах з великим відсотком єврейського населення для його ізолюваного проживання створювалися гетто, які, поряд зі спеціальними трудовими таборами, служили як місцем економічної експлуатації євреїв, так і місцем їх концентрації перед знищенням. На окупованій нацистами території України існувало 50 гетто і близько 200 концтаборів [2, с. 12-14].

Організація гетто та концентраційних таборів у вимірі Півдня України не були рівномірними. Так, в основному вони відкривались на територіях, підконтрольних румунській адміністрації (Трансністрія), тоді як на територіях, де правила німецька адміністрація гетто та табори для євреїв не були поширені. В поданих територіях євреїв більш частіше просто винищували.

За даними «Довідника про табори, в'язниці та гетто на окупованій території України (1941 – 1944 рр.)», підготовленого 2000 р. Держкомвидавком архівів України та Українським національним фондом «Взаєморозуміння і примирення» при Кабінеті Міністрів України, в цій республіці було організовано понад 300 гетто.

У довіднику також зазначено, що тільки на дві великі області півдня України – Миколаївську та Одеську припадає 42 гетто. З них у Одеській – 35, в Миколаївській – 7 гетто [2].

За іншими даними, на теренах Трансністрії знаходилися 70 «гетто і концтаборів для євреїв», в тому числі в Балтському повіті – 41, в Голтском – 17, в Березівському – 10, в Одесі – 2. Таким чином, тільки в Одеській і Миколаївській областях півдня України знаходилося не менше 50 гетто [3].

Поширення гетто та таборів на теренах Трансністрії обумовлено: 1) наявністю значної кількості євреїв на поданих територіях до окупації; 2) євреї-переселенці, які за чутками вирішили, що румунська адміністрація ставитиметься до євреїв менш звірські.

Уже в перші дні і тижні окупації німці приступили до масового знищення єврейського населення та переведення тих, хто залишилися в живих до гетто. За даними російського історика І. Альтмана, як наводить С. Єлисаветський на території України було створено 442 гетто, близько 60% з них були в межах кордонів України на 1939 р. Близько 38% перебували в румунській зоні окупації [4, с. 295]. У Трансністрії налічувалося близько 180 гетто, в яких були чітка система управління (на чолі стояв президент громади), добре розвинені служби, кустарне виробництво, лікарні. Так, в гетто Жмеринки було створено дев'ятирічна школа, в якій було 250 учнів до 16 років і 30 вчителів. Серед інших предметів навчання були іврит та ідиш. Напередодні звільнення в одному з найбільших гетто Трансністрії – Могильові-Подільському проживало близько 19 тисяч євреїв [5, с. 12].

Тобто ми бачимо, що кількість гетто на теренах Півдня України різниться у різних авторів. Дані кожного автора залежать від того, що саме ними відноситься до гетто та концентраційних таборів, в залежності від кількості проживаючих, умов життя, офіційному закріпленню поданої території, як гетто, чи просто скупчення євреїв на одній території.

24 грудня 1941 р. видається спільний наказ головнокомандуючого і генерал-губернатора, де стверджувалося, що на території Трансністрії знаходиться значна кількість єврейського населення, евакуйованого з районів військових дій. У зв'язку з цим виникла необхідність організувати проживання євреїв в певних місцях. Євреї повинні працюю і засобами забезпечити своє існування. Всі євреї, які прибули до Трансністрії, повинні підкорятися правилам цього наказу. Їх вносили в спеціальні списки. Жоден єврей не міг залишити поселення без спеціального на це дозволу. Всі євреї, що входять до складу одного поселення, створювали колонію, яка керувалася начальником, призначеним претором з числа поселенців. Помічниками начальника колонії були керівники груп. Начальник колонії призначав для кожної групи (20 осіб) керівника. Вони особисто відповідали за присутність в колонії всіх євреїв і за виконання наказів адміністрації та жандармерії. Начальник зобов'язаний надати списки всіх членів колонії, які володіють будь-якою професією. Всі інші перебували в розташуванні міської та сільської влади і використовувалися на різних роботах: на польових, на роботах з благоустрою доріг і мостів, по заготівлі лісу, дров, каменю та інших матеріалів. За відпрацьований день їм видавалися продовольча картка, яка

відповідала одному робочому дню (для кваліфікованих робочих оцінювалася в 2 марки, некваліфікованих в марку). У статті 8 говорилося «кожен єврей виявлений за межами колонії без дозволу, буде розглядатися як шпигун і негайно каратися відповідно військовим законам».

Це єдиний документ, де йшлося про органи єврейського самоврядування. У документах 1942 р. відомостей про існування таких колоній в південній частині Трансністрії знайти не вдалося. Ймовірно, незабаром після створення більшість з них було перетворено в гетто. У північній частині Трансністрії – на території Вінницької області створені трудові табори, які за своїм режиму нагадували колонії [6, с. 99].

Ситуація у німецьких територіях яскраво демонструє в своїй праці О. Величко, яка вказувала, що не організовувались місця концентрації євреїв – гетто. Оперативні команди СС з перших днів окупації виявляли та розстрілювали євреїв [7, с. 86].

Завважимо, що гетто створювались зазвичай у стратегічно важливих місцях та у межах міського простору. На селі гетто були набагато рідшим явищем.

Умови проживання в'язнів в більшості гетто були жахливі. Скрізь катастрофічно не вистачало приміщень. Середня норма площі на одного в'язня була воістину тюремної: 2-4 кв. метра на людину. У кімнатах встановлювалися дво- і триповерхові нари; вночі виносилися столи і стільці, люди спали по черзі. Нерідко їх розміщували в напівзруйнованих будівлях або під відкритим небом.

В гетто не працювали водопровід, каналізація, колодязі, телефони, було відключено електрику. У багатьох сім'ях не вистачало столів, шаф, стільців [8, с. 56].

Чи не головною проблемою фізичного виживання в'язнів гетто був продовольче питання. Взимку 1941-1942 рр. в усіх зонах окупації євреї отримували половинні норми (в порівнянні з іншими місцевими жителями), і то лише на обмежену кількість продуктів (в основному хліб).

На території України в цілому і в рейхскомісаріаті «Україна», зокрема, норми постачання хлібом помітно коливалися: від 100 до 400 грамів хліба в день для працюючих в'язнів. Євреїв забороняли вихід на базар (або обмежували його незручним часом) і контакти з місцевим населенням. Ці обмеження співпали з переходом до розподілу продуктів харчування за картками (в залежності від віку і працездатності населення), а також стягненням перших контрибуцій. З цього часу забезпечення в'язнів гетто продовольством стає важко вирішуваною завданням. З раціону харчування євреїв виключаються м'ясо і жири. Стають неможливими індивідуальні покупки в несврейських магазинах і на ринках; заборонений обмін або покупка продуктів харчування у решти населення.

Місцева влада, відчувачи брак продуктових запасів, саме єврейське населення обмежували навіть у відведених йому нормах постачання хлібом. Євреїв не видавали або постійно урізали ті види продовольства (мука, крупи, сіль, картопля), які отримували інші жителі [9, с. 337].

В'язні були не тільки голодні, але і практично роздягнені, так як одяг і взуття вони міняли на продукти. У цих умовах (крім підтримки родичів і знайомих) ключовий стає роль юденратів. Тільки у єврейських рад було право купувати і отримувати «продовольство» по офіційних каналах. Зокрема, виходячи з кількості зареєстрованих в'язнів (з урахуванням їх працездатності) місцева влада забезпечували юденрати борошном для випічки хліба. Оскільки норми щоденного постачання борошном постійно не дотримувалися, кількість і якість хліба також знижувалися.

Юденратам доводилося постачати продуктами харчування хворих і незаможних, що вимагало додаткових витрат. Для цього використовувалася частина коштів, залишених після збору контрибуцій, а також (в тих гетто, де було налагоджено виробництво і торгівля) від збору податків і продажу продуктів харчування [1, с. 284].

Ще одним джерелом рішення «продовольчої» проблеми була діяльність контрабандистів (перш за все – в великих гетто Одещини та Миколаївщини). Така діяльність була дуже небезпечна, оскільки влада забороняла будь-які економічні відносини з євреями. Розширення ринку продовольства об'єктивно сприяло виживанню більшості в'язнів [9, с. 335-336].

Євреїв забороняли користуватися міськими поліклініками. Забезпечити медичну допомогу в гетто вдавалося не завжди. У більших гетто відкривалися лікарні. Дуже часто за межами гетто виявлялися все або майже все лікарні та інші медичні установи, навіть ті з них, де євреї-медики працювали в перші місяці окупації до переселення в гетто (так було в Одесі). Єврейським лікарям забороняли брати з них в гетто не тільки обладнання, а й медикаменти, бинти, вату. Більш того, в ході контрибуцій вилучалися навіть особисті медичні інструменти лікарів гетто. При відсутності ліків, бинтів та вати лікарі примудрялися не тільки лікувати від тифу та інших хвороб, але навіть виконувати невеликі операції в абсолютно непристосованих приміщеннях.

Неможливість дотримуватися елементарних правил особистої гігієни обумовлювалася практично повною відсутністю водопроводу і каналізації в гетто. Виснажлива фізична праця створював безпосередню загрозу не просто здоров'ю, а й життю мешканців гетто. У перші місяці (особливо взимку) на окупованій території смертність в'язнів була надзвичайно високою. У ряді гетто (наприклад, в Трансністрії) спалахнули епідемії. У тому, що ці епідемії не стали масовими, а смертність вдалося звести до мінімуму, – величезна заслуга єврейських медиків [8, с. 115-116].

Керівництво юденратів всіляко сприяло профілактичним і санітарним заходам. На території Трансністрії найбільш ефективно працювали медичні підрозділи жмеринського і Джуринського гетто. Смертність в'язнів була тут найнижчою в Трансністрії (лише 9% від чисельності єврейського населення). В

цілому ж в умовах гетто рівень смертності в'язнів перевершував в 4-10 разів смертність решти населення [6, с. 100].

У спеціальному розпорядженні глави міністерства у справах окупованих Східних територій А. Розенберга від 16 серпня 1941 говорилося про обов'язкове залучення євреїв обох статей у віці від 14 до 60 років до примусових робіт. Всі працездатні євреї зазначеного віку виконували їх ще до переселення в гетто або трудовий табір. Це були, як правило, найбрудніші і важкі роботи. Нерідко вони носили безглуздий характер і супроводжувалися знущаннями і побоями, маючи на меті принизити людську гідність євреїв і показати їх безправне становище [6, с. 35].

В'язнів задіяли на відновленні зруйнованих будівель, проведенні ремонтних і вантажно-розвантажувальних робіт. Їх залучали до розчищення вулиць від руїн, розвантажувальним і вантажним роботам, миття вагонів, машин і військової техніки, чищення мостових, прибирання підсобних приміщень.

В'язні гетто переносили не розірвалися авіабомби, розбирали завали; займалися взимку розчищенням снігу на залізничних шляхах; залучалися до ремонту доріг і мостів; спорудження бетонних дотів.

Головним призначенням євреїв був виснажливий фізична праця, в якому було зайнято переважна більшість в'язнів. Зазвичай вони працювали по 10-14 годин на найважчих роботах [10, с. 542].

Тобто життя в гетто було досить тяжким для євреїв, проте все ж таки, як вказують респондент «вони залишалися живі» [8, с. 215].

Завважимо, що на кінець 1942 р. гетто починають масово ліквідувати, що призводило до ще більш масового винищення єврейської спільноти, яке було невідгідно утримувати ні в ідеологічному, ні в економічному планах.

Таким чином, організація гетто та таборів для єврейського населення відбувається одразу із окупацією регіону. При чому, більш масова організація подібних установ відбувалась а територіях підвладних Трансністрії, тоді як на німецьких територіях одразу відбувалось масове винищення євреїв. Осередками гетто були великі міста, в сільській місцевості вони були поодинокими. Різниця гетто від таборів полягала в тому, що в гетто євреї ще мали змогу жити, хоча і в нелюдських умовах, тоді як табори були тимчасовим перехідним етапом для подальшого розстрілу.

Література:

1. Сугацька Н.В. Специфічні особливості подій Холокосту на Півдні України (за матеріалами Миколаївської області) / Н.В. Сугацька // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. Одеса: Юридична література, 2004. – Вип. 19. – С. 237-243
2. Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941–1944) / Упоряд. М. Г. Дубик. – К., 2000. – 320 с.
3. Блонштейн Е. Холокост в Одессе и на юге Украины [Електроний ресурс] / Е. Блонштейн. – Режим доступу: <http://russian-bazaar.com/ru/content/11179.htm>
4. Єлисаветський С. Я. Катастрофа і опір українського єврейства (1941–1944): нариси з історії Голокосту і опору в Україні / С.Я. Єлисаветський. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 1999 – 423 с.
5. Левітас Ф.Л. Євреї України в роки Другої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.05 — Етнологія / Левітас Фелікс Львович. — К.: Ін-т національних відносин і політології НАН України. – К., 1997. – 21 с
6. Документы обвиняют: Холокост: свидетельства Красной Армии / Сост., предисл. Ф. Д. Свердлов; предисл. И. А. Альтмана. – М.: Фонд «Холокост», 1996. – XII, 130 с.
7. Запорізький архів. Студії з історії євреїв Запорізького краю (XIX – I половини XX ст.): збірник документів і матеріалів: Наук.-довід. вид. / Упоряд.: В.О. Бондар, О.Г. Величко, І.В. Козлова. – Мелітополь, ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2010. – 356 с.
8. Стародинский Д. Одесское гетто: Воспоминания / Д. Стародинский. – Одесса: ТПП «Хайтех», 1998. – 356 с.
9. Погорелов А.А. Деякі заходи окупаційної влади з виявлення єврейського населення Миколаївщини та антисемітської пропаганди в 1941-1942 рр. / А.А. Погорелов // Історичні мідраші Північного Причорномор'я. Випуск II / Голов. ред. Шитюк М.М. – Миколаїв: Типографія Шамрай, 2013. – С. 333-341
10. Жизнь и смерть в эпоху Холокоста. Свидетельства и до-кументы» / Под ред. Б.Забарко. – К.: Дух і Літера, 2007. – Кн. 3. – 700 с.

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор Константінова В.Н.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Надія Стефіна
(Суми, Україна)

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРАКТИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.

Постановка проблеми. Важливою проблемою сучасного суспільства в нашій країні є кардинальна перебудова народної освіти, яка вимагає суттєвого удосконалення підготовки вчителів і учнів як творчих особистостей [8]. Значну увагу до виховання творчої особистості як головного творця соціального прогресу виявляють філософи, психологи, педагоги. Проте підготовка творчого фахівця значно удосконалюється через те, що відсутня цілісна концепція становлення такої особистості у педагогічному ВНЗ та відсутні соціально – педагогічні умови для цього.

Досліджувана нами проблема розглядається як в плані виховання особистості вчителя музичного мистецтва нового творчого типу, так і у зв'язку з більш близькою перспективою – практичною професійно – педагогічною підготовкою студентів до творчого виконання своєї майбутньої соціально – професійної ролі [10; 14; 15].

Аналіз актуальних досліджень. Вагомий внесок в дослідження загальнотеоретичних основ професії вчителя музичного мистецтва зробили видатні діячі педагогічної науки: Ю. Б. Алієв [1], О. О. Апраксина [2], Л. Г. Арчажнікова [3], Б. В. Асаф'єв [4], Д. Б. Кабалевський [6], Г. М. Падалка [9], О. Я. Ростовський [13] та інші.

Останнім часом суттєво зростає інтерес науковців до професійної підготовки та діяльності вчителя (О. М. Олексюк, О. М. Пехота, Т. І. Сущенко), формування особистості вчителя (В. О. Сластьонін, О. І. Щербаков), становлення педагога в процесі професійно – педагогічної підготовки (Ф. М. Гоноблін, Н. В. Кузьміна, М. О. Лазарєв, В. І. Лощова, В. О. Лобова, Н. В. Стефіна та інші).

Мета статті – розкрити теоретичні основи викладання музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах та розглянути сучасні вимоги до вчителя музичного мистецтва, питання практичної професійно – педагогічної підготовки майбутніх педагогів – музикантів.

Виклад основного матеріалу. Треба зазначити, незважаючи на те, що професія вчителя музичного мистецтва в сьогоденні «непрестижна», але саме педагог – музикант є носієм і вихователем у школярів людяності, естетичної культури. Спілкування учнів із мистецтвом, музичним зокрема, відбувається як на уроках музичного мистецтва, так і у процесі позакласної навчально – вихованої музично – естетичної діяльності. Отже в основі діяльності вчителя музичного мистецтва – музичне мистецтво і поліфонія мистецтв: педагогіка як мистецтво навчання і виховання, література, живопис, скульптура, танець, гармонія природи та інше, які спрямовані на виховання культури почуттів, творчої спрямованості думок, розміркують школярів [15].

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті та Концепції загальної середньої освіти [8] відтворені найважливіші стратегії варіативності та інтегративності відносно розвитку художньої освіти у нашій країні на найближчі десятиліття, визначені основні цілі, умови, очікувані результати цієї роботи [7].

Дані стратегії заходять своєї законодавче втілення у державних освітніх стандартах, а вимоги стандарту конкретизуються в навчальних програмах із предметів художнього циклу, предмета «Музичне мистецтво» [11; 12] зокрема. Отже, сьогодення у зв'язку з цим, вимагає підготовки вчителя музичного мистецтва якісно нової формації – освіченого педагога – музиканта – хормейстера, який володіє комплексом як морально – психологічних якостей, так і професійно – педагогічних знань, умінь та навичок, високою культурою, творчим потенціалом.

Неперервна безвідривна педагогічна практика (НБПП) дає студентам – практикантам можливість досить чітко усвідомити, що чекає від «Музичного мистецтва» молодший школяр, оскільки об'єктом їх вивчення, дослідження є учень молодших класів, шкільний колектив [14, с. 132-133].

Проте в теперішній час можливості неперервної безвідривної педагогічної практики, на нашу думку, реалізуються не в повній мірі. Можливо, це зумовлено тим, що питання організації і проведення такого виду практики не одержали ще достатньо глибокого висвітлення у наукових джерелах [14].

У практиці професійно – педагогічної підготовки майбутніх педагогів – музикантів недостатня розробка даної проблеми виявляється в наступному: а) досліджуються лише окремі морально – психологічні якості, знання, уміння, навички, які визначають творчий потенціал педагога; б) практично відсутні роботи, які б висвітлювали становлення системи якостей учителя і учня, об'єднаних такою інтегративною властивістю, як творча активність; в) не в повній мірі визначені роль, місце, структура неперервної безвідривної педагогічної практики, як могутнього інтенсивного засобу формування творчої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва [14, с. 136].

Одним із найважливіших координаційних шляхів вирішення цієї складної комплексної проблеми є, на наш погляд, науково обґрунтована організація неперервної безвідривної педагогічної практики студентів факультетів мистецтв, музично – педагогічних факультетів із другого до останнього курсів їхнього навчання. Ми вважаємо, що саме педагогічна практика максимально інтегрує процес об'єднання теоретичної підготовки студентів – практикантів з їх самостійною практичною професійно – педагогічною

діяльністю. Щоб цей процес проходив не спонтанно, доцільно, на наш погляд, в ході НБПП використовувати наступні нетрадиційні форми контролю за виконанням навчально – практичної діяльності студентів – практикантів:

- захист творчих проектів на консультаціях – оперативках та лабораторно – практичних заняттях із предметів психолого – педагогічного циклу, спеціальних дисциплін (хорового диригування, основного інструменту, вокалу, хорового класу, практикуму шкільного пісенного репертуару);
- творчий звіт на огляді вокально – хорової роботи з малими вокально – хоровими формами (соло, дует, тріо, вокальний ансамбль тощо);
- лекції – концерти (підсумкові уроки музичного мистецтва в кінці чверті, семестру);
- уроки – фрагменти музичного мистецтва вдвох та цілісні уроки [15].

Позитивне значення в оволодінні майбутніми вчителями музичного мистецтва нетрадиційними формами навчання, алгоритмом технологічного мислення полягає у: 1) підвищенні пізнавально – творчої активності студентів – практикантів, інтересу до навчальних занять, до практичного оволодіння технологіями своєї майбутньої професії вчителя музичного мистецтва; 2) розвитку самостійності, рефлексивних якостей (самоаналіз, саморегуляція), ініціативності, творчої мотивації, творчих здібностей; 3) спонукання майбутніх педагогів – музикантів до постійного творчого пошуку, варіювання репродуктивних і творчих форм, методів навчання; створенні комфортних умов для становлення важливих для особистості вчителя морально – психологічних якостей саморегуляції (уміння управляти своїм емоційним станом), режисерських, виконавських, артистичних, художніх здібностей; розвитку практичних операціонально – діяльнісних професійно – педагогічних умінь і навичок [15].

Така неперервна безвідривна педагогічна практика спонукає студентів – практикантів до виконання різних ролей – вчителя, режисера, композитора, виконавця (спів, гра на дитячих музичних інструментах тощо), артиста, і, таким чином, стимулює всебічний розвиток як особистості майбутнього вчителя, так і особистості учня через музично – творчу навчально – пізнавальну діяльність на уроках музичного мистецтва. Насичена, змістовна, динамічна практична діяльність в ході педагогічної практики спонукає майбутніх вчителів музичного мистецтва до оволодіння досить широким спектром різнохарактерних, багатобарвних методів, які активізують і стимулюють навчально – творчу діяльність та допомагає досягти професійно – педагогічної висоти [14; 15].

Висновки. Практична професійно – педагогічна діяльність студентів – практикантів в ході НБПП у значній мірі стимулює розвиток творчої мотивації в оволодінні своєю майбутньою професією, а також творчих здібностей і умінь. Вона дозволяє практикантам побачити все розмаїття функцій учителя музичного мистецтва сучасної загальноосвітньої школи протягом навчального року. У процесі педагогічної практики студенти поступово підходять до усвідомлення своєї ролі і ступеня її реалізації через власну творчу музично – педагогічну діяльність.

Література:

1. Алиев Ю. Б. Настольная книга учителя – музыканта / Ю. Б. Алиев. – М.: Владос, 2010. – 250 с.
2. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе: учебное пособие / О. А. Апраксина. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
3. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки / Л. Г. Арчажникова. – М.: Просвещение, 1984. – 111 с.
4. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном посвещении и образовании / Б. В. Асафьев. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
5. Ветлугина Н. А. Музичний розвиток дитини / Н. А. Ветлугіна. – К., 1988. – 273 с.
6. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя. – 2-е изд. испр. и доп. / Д. Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.
7. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1. – С. 2 - 4.
8. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2000. – № 2. – С. 9 - 22.
9. Падалка Н. В. Учитель, музыка, діти / Н. В. Падалка. – К.: Муз. Україна 1982. – 144 с.
10. Палеха Н. В. Формирование творческой активности будущих учителей музыки в процессе педагогической практики: Автореферат дис. иссл. канд. пед. наук. / Н. В. Палеха. – Харьков, 1992. – 18 с.
11. Програма «Музичне мистецтво» / Авт. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Очеретяна Н. В., Дмитренко О. М. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua
12. Програма «Музичне мистецтво» / Авт. Хлебнікова Л., Дорогань Л. О., Иванов І. М., Кондратова Л. Г., Корнілова О. В., Лобова О. В., Міщенко Н. І. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua
13. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 2016 с.
14. Стефіна Н. В. Зміст та міжпредметні зв'язки у навчальному процесі з педагогічної практики // Н. В. Стефіна / Міжпредметні зв'язки фахової підготовки вчителя музики: Навчально – методичний посібник / Упорядник Л. Бірюкова. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – С. 132 - 145.
15. Стефіна Н. В. Педагогічна скринька майбутнього вчителя: Навчальний посібник для студентів, аспірантів, викладачів, методистів, керівників практики середніх та вищих педагогічних навчальних закладів, вчителів шкіл різного типу / Н. В. Стефіна. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2006. – 328 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА**Алла Василюк
(Київ, Україна)****ПРО ДЕЯКІ УМОВИ УСПІШНОСТІ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ**

Виклики цивілізації, зокрема, згадувані у доповідях Римського Клубу і ЮНЕСКО, ставлять особливі завдання перед усіма системами освіти. Вони вказують на шанси небувалого розвитку особистості та різних соціальних груп, застосування нових інформаційних технологій в освіті, можливість радикального збільшення ефективності навчання. Одночасно сучасна цивілізація спричинює багато екзистенційних, демографічних, екологічних та моральних загроз. Уникнення цих небезпек і якнайкраще використання нових шансів є важливими завданнями для освітніх систем багатьох країн.

У сучасних умовах інтенсифікації різноманітних процесів інформаційного суспільства, де наявні знання швидко втрачають свою актуальність і замінюються новішими, зростає потреба в якійсій освіті на всіх її рівнях. Освіта є предметом постійної оцінки (і переважно критичної) у багатьох країнах світу, а також амбітних планів щодо її реформування. Та це не проста справа, і, як підкреслюють політики зі сфери освіти, реформа повинна бути не лише завданням міністерства освіти, а всенародною проблемою, бо вона стосується всіх громадян та безпеки країни, особливо економічної.

В Україні здійснюється перебудова більшої частини системи освіти, її зближення до західноєвропейських зразків. Зміни включають, зокрема, вибір нової освітньо-стратегічної парадигми, розширеного спектру цілей середньої та вищої освіти, нових теоретичних і практичних підходів у підготовці молодшої генерації суспільства XXI ст. Істотними напрямками змін стали децентралізація, демократизація та усупільнення освіти. Однак процеси освітньої трансформації відбуваються нелегко. Вагомою перешкодою є, з одного боку, брак досвіду і кращих зразків до запозичення, а з іншого – дошкульні недоліки освіти, успадковані з попереднього суспільного устрою, недостатнє фінансування, скероване на утримання та розвиток освітніх інституцій, на покращення умов праці вчителів, підвищення їхньої професійної кваліфікації, підготовку нових навчальних програм, методичну допомогу та ін.

У Доповіді для ЮНЕСКО Міжнародної Комісії у справах освіти для XXI століття «Освіта: є в ній прихований скарб» зазначається: «Реформи освіти зараз викликають глибокий скептицизм, а результати дуже рідко відповідають очікуванням». Це відбувається тому, що реформатори не завжди формулювали властиву програмну концепцію, співвіднесену з довгостроковими програмами господарської, суспільної та культурної політики. А також не мали чітко окресленого й реального образу шкільництва, недооцінювали ступеню складності освітньої матерії, необхідність відповідних витрат та часу, потрібного для здійснення змін, у тому числі підготовки вчителів, батьків та влади для того, щоб упроваджені зміни були корисні й апробовані в суспільстві. Натомість позитивні результати реформ завжди пов'язані з високим рівнем теоретико-організаційного опрацювання [5].

Отже, будь-яка реформа повинна ґрунтуватися на науковій теоретичній основі, відповідати сукупності об'єктивних закономірностей, притаманних даному етапу еволюції країни. Інакше кажучи, орієнтуватися на оптимальне поєднання поточних та довготривалих національних інтересів.

Реформи належать до таких форм суспільних змін, що починаються із активних дій системного характеру й породжують наступні трансформації відносин в інших сферах. У результаті формується своєрідний реформаторський конгломерат із безліччю прямих і зворотних зв'язків. До того ж, чим більше можливостей є в цього конгломерату для системоутворення, тим більш успішними будуть реформи. Важливо бачити як цілісність реформи, так і окремі її елементи. Якщо реформи починають реалізовуватися безладно й суперечливо, вони будуть значно дорожчими, тривалішими та мало результативними. У дійсності так і буває, коли реформа готується поспішно й малокомпетентними особами, та ще й без залучення теоретиків-спеціалістів.

Системність реформи не є тотожною широті реформаторських дій. Науковці-аналітики стверджують, що реформи будуть успішнішими й результативнішими, якщо значною мірою концентруватимуться на визначеній єдиній цілі, на якій зосереджуватимуться всі зусилля. Натомість, надмірність цілей і бажання реформаторів «перетворити все й відразу» призводять до незначних та навіть сумнівних результатів [2, 4].

Відтак, реформи не терплять багатоцільової орієнтації, суперечливих і недостатньо узгоджених дій у межах досягнення однієї мети. Як зауважує А. Епштейн, при ознайомленні з матеріалами реформування освіти вражає їх наукова некоректність [3]. Автори-реформатори обминають виклад вихідних положень, які визначають рівень цілісності розгляду певного питання, формулювання критеріїв ефективності своїх пропозицій щодо освіти та ін. Досить часто реформа буває антинауковою, коли її автори не володіють сучасною технологією наукового мислення, дають такі рекомендації, при яких прогнозований ефект виявляється істотно меншим від заподіяної шкоди через непередбачувані наслідки. А також і в тих випадках, коли автори реформи через гучні освітні гасла свідомо намагаються заподіяти країні максимальну шкоду або задовольняють інтереси певної верстви населення, або виконують «закордонні рекомендації», нехтуючи найбільш загальними національними інтересами власної країни. (У випадку України прикладом подібних спроб є гіпертрофований розвиток «бізнес-освіти» на шкоду науково-інженерним профілям). Звідси виникає питання: як можна визначити ступінь науковості, недостатність

знань або свідомої зради національних інтересів авторами певної реформи, певного закону або рекомендації?

Як указує А. Епштейн, сучасна технологія наукового мислення дає на це питання чітку відповідь: слід розрізнити зовнішній та внутрішній індикатори різноманітних підходів до реформи. Зовнішнім індикатором є наявність або відсутність формулювання критерію ефективності реформи. Автори наукового підходу до освітньої реформи обов'язково формулюють вихідні положення та критерії її ефективності. Натомість, автори антинаукового підходу ніколи їх не формулюють через своє незнання або замінюють їх нечіткими обіцянками «поліпшення». Внутрішнім індикатором якості реформи передусім виступають прогнози наслідків даної концепції реформування та оцінки рівня відповідності цих наслідків поточним та майбутнім національним інтересам, а також – визначення тих верств суспільства, інтереси яких стоять за тими чи іншими рекомендаціями.

Дослідники реформ розглядають комплекс постулатів реформ, а саме: цілі, засоби, стабільність, ціни, альтернативи, відповідальність, правові гарантії [2]. Коротко їх розглянемо.

Згідно з постулатом цілі, усі реформаторські дії повинні бути підпорядковані загальній меті. А кожна цивілізована реформа має на меті процвітання суспільства.

Постулат засобів. Досягнення будь-якої цілі не обходиться без засобів, інколи «болісних». Однак, цивілізований шлях проведення реформи передбачає, що слід оголосити їх завчасно, закріпити на рівні закону й тим самим відвести загрозу політичних провокацій у напрямі конструктивних дій. Передбачається підготовка інфраструктурних, фінансових та кадрових засобів.

Постулат стабільності. Жодна реформа не повинна стимулювати кризу, вести суспільство від «поганого» до «хорошого» через «жахливе».

Постулат ціни. Кожен реформатор повинен оголосити ціну, яку суспільство має заплатити за зміни. Це – суспільні гарантії того, що реформи досягнуть своєї мети без перевищення її ціни відповідно до результатів. Якщо політика реформ призводить до негативних явищ, то реформаторам потрібно або включати альтернативний варіант реформи, або подавати у відставку.

Постулат альтернатив. У випадку необхідності слід активізувати резервні механізми зміни тактики, тимчасового відступу й перегрупування сил. Реформа повинна бути гнучкою. Альтернатив не може стосуватися лише те, що записано в законах й нормативних актах про конкретні реформаторські дії.

Постулат відповідальності. Реформатори-автори, кому народ довіряє проведення реформ, і реформатори-реалізатори, кому доручає їх проведення, повинні особисто відповідати за узгодженість проголошених цілей і ціни реформування реальним параметрам життя. Відповідальність закріплення за окремими керівниками та рівнями влади (центр, регіони) усієї повноти відповідальності за реалізацію реформи, оскільки розпоршеність відповідальності створює умови для постійного й безрезультатного пошуку винних у разі невдач.

Постулат правових гарантії (або постулат легітимності) є однією з найважливіших ознак та головною основою проведення сучасних цивілізованих реформ.

Реформу можна розглядати і в ракурсі дотримання єдиного освітнього простору в межах однієї країни. Такий простір може включати низку вимірів, зокрема:

- ідеологічний (єдина філософія освіти й освітня ідеологія, які визначають принципи й напрями розвитку освіти);
- політичний (єдина освітня політика, яка реалізує ці принципи й напрями в конкретно-історичних умовах);
- правовий (єдина законодавча й нормативно-правова база, яка становить підґрунтя й забезпечує функціонування всіх ланок освітньої системи); організаційно-управлінський (єдина організаційна структура освіти та єдина система управління освітою на всіх рівнях, яка скасовує бар'єри між ними);
- змістовий (єдина лінія розгорнення змісту освіти, яка забезпечує його наступність на різних освітніх рівнях);
- інформаційний (єдине інформаційне середовище, єдиний інформаційний простір, що утримує цілісність освітнього простору);
- особистісний (єдиний освітній стандарт, який гарантує рівність освітніх можливостей (соціальних й географічних) при збереженні права на освітній вибір та побудову власної освітньої траєкторії).

Дотримання єдності цих вимірів сприяє успішності освітнього реформування та функціонування освіти в цілому.

У якості критеріїв оцінювання реформ можна розглядати правила реформування освіти, запропоновані відомим шведським освітнім компаративістом і експертом ЮНЕСКО Т. Хюсеном, зокрема:

1. Реформа має бути інтегральною частиною ширшої програми суспільно-господарської й культурної перебудови країни, тобто становити одну з умов її успіху та ефективності.

2. Потрібно, щоб реформа була концептуально, організаційно, фінансово та кадрово підготовленою у поєднанні з формуванням прихильного ставлення до неї суспільства, особливо вчителів.

3. Засоби для проведення реформи, у тому числі фінансові, кадрові та інфраструктурні, необхідно підготувати заздалегідь із відповідним випередженням у часі, а не напередодні чи в процесі реформування освіти.

4. Раціональна підготовка реформи та її проведення потребують здійснення попередніх досліджень, пов'язаних із соціологічним й психологічним аналізами та економічними розрахунками. Проведення таких

досліджень має випереджати освітню реформу, постійно її супроводжувати та слугувати оцінюванню її перебігу й отриманих результатів.

5. Концепція реформи повинна мати цілісний характер, а також – варіативний і перспективний плани. У іншому випадку при кожній зміні міністра освіти започатковуються різні чергові реформи.

Застосування сталих критеріїв до аналізу реформ дає можливість виділити певні тенденції освітнього реформування. Авторкою даної статті їх класифікувала за наступними ознаками: за характером і тривалістю (продовжені, ітеративні, епізодичні); за новизною (наслідувальні/запозичені, інноваційні); які сприяють або гальмують освітні зміни (позитивні, негативні); які передбачають розвиток певних освітніх явищ або процесів (прогностичні).

Розвиток теорії освітніх реформ дозволить краще розуміти внутрішні механізми організації і проведення реформ, стане підґрунтям для їх поглибленого аналізу і розроблення стратегій розвитку освіти в Україні.

Література:

1. Василюк А. В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність: [монографія] / А. В. Василюк. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 340 с.
2. Теория и практика организации проведения реформ. Сборник трудов Института системного анализа Российской Академии наук / ред. В.Н.Лексин. – Москва: УРСС, 1995. – 112 с.
3. Эпштейн А. С. О критерии эффективности реформы образования в России // Мир образования – образование в мире. – Москва, 2006. – №2. – С. 38-43.
4. Faure E. Uczyć się, aby być. Raport Międzynarodowej Komisji do spraw Rozwoju Edukacji. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1975. – 543 s.
5. Edukacja: jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku / pod red. J. Delorsa. – Warszawa: SOP, 1998. – 271 s.

Альона Дмитренко
(с. Петрівка (Курісово), Україна)

«РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ I-II РІВНЯ АКРЕДИТАЦІЇ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ»

Актуальність теми. Освіта є одним із основних засобів утвердження досконалої та гармонійної форми розвитку людства. Сучасна освіта як інституція суспільства відображає його стан, який характеризується кардинальними змінами, що актуалізують увагу до проблеми якості освіти. Європейському рівню вищої освіти, перш за все, повинна відповідати якість педагогічних кадрів, під якою розуміємо наявність відповідного соціального статусу, високого рівня фахової підготовки, педагогічної компетентності; здатність до інноваційної педагогічної діяльності, самовизначення і самореалізації як педагога й особистості; а також якість «забезпечення безперервної підготовки викладачів, необхідної для того, щоб вони могли справитись зі своєю роллю в суспільстві, яке переживає глибокі перетворення» [6, с. 218].

Сучасний стан науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, у тому числі й аграрних технікумів та коледжів не завжди відповідає освітнім вимогам сьогодення, що зумовлено сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників: відсутністю спеціальної педагогічної підготовки під час здобуття аграрної освіти для здійснення викладацької діяльності у вищих аграрних навчальних закладах; наявністю недостатньої мотивації до інноваційно-творчої педагогічної діяльності, до втілення нових освітніх технологій у навчально-виховний процес; наявністю труднощів у вирішенні професійно-педагогічних проблем із застосуванням знань, практичних умінь і навичок із фахової дисципліни у поєднанні з педагогікою, психологією, філософією, медициною, правознавством тощо; недостатністю сформованості особистісно-професійних характеристик і якостей, які необхідні для збереження ідеалу вчителя з такими чеснотами як справедливість, милосердя, вимогливість, терпимість, добросовісність і співчуття. Проте саме викладачі повинні стати головними носіями якісних змін на краще у ВНЗ. Тож становлення викладачів аграрних технікумів та коледжів, як фахівців аграрної освіти та удосконалення їх професійної кваліфікації, яке відповідало б сучасним вимогам і стандартам, має ґрунтуватись, на нашу думку, на розвиткові педагогічної компетентності.

Мета дослідження: обґрунтувати зміст, форми і методи розвитку педагогічної компетентності викладачів у системі післядипломної освіти.

Об'єкт дослідження: педагогічна компетентність викладачів аграрних ВНЗ I–II рівнів акредитації.

Предмет дослідження: розвиток педагогічної компетентності викладачів аграрних ВНЗ I–II рівнів акредитації.

Ключові слова: система післядипломної освіти, науково-педагогічні працівники, підвищення кваліфікації, компетентнісний підхід.

Аналіз психолого-педагогічної літератури розвитку педагогічної компетентності викладачів аграрних вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

У сучасній науковій і методичній літературі з проблем теорії і методики професійної освіти і в практиці професійної підготовки використовують багато термінів, що знаходяться поруч з поняттям «професіоналізм». Дефініція «педагогічна майстерність», яка традиційно розглядається як сукупність психолого-педагогічної ерудиції, професійних здібностей та педагогічної техніки, – один з них. До розуміння змісту педагогічної майстерності, як і професіоналізму, вчені підходять неоднозначно.

У словнику С.І. Ожегова, майстерність – це високе мистецтво в будь якій сфері діяльності [13]. «Енциклопедія освіти» визначає педагогічну майстерність як найвищий рівень педагогічної діяльності, вияв творчої активності особистості педагога. Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [4, с. 641].

Педагогічну майстерність як комплекс властивостей особистості вчителя розглядали вітчизняні науковці І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривоніс.

Вони стверджують, що педагогічна майстерність – самоорганізація високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі, вища творча активність викладача, що зумовлюється результатами оволодіння знаннями, вміннями, навичками та раціональним використанням особистісного потенціалу, індивідуальності вчителя [15, с.13].

Дослідники З.Н. Курлянд, І.П. Підласий та ін., виокремлюючи складові педагогічної майстерності особистості, описують це явище як систему здібностей особистості, формування якої забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності. Складовими системи є гуманістична спрямованість навчально-виховної діяльності викладача; його професійні знання, педагогічні здібності та педагогічна техніка [1, с. 188].

Проблема педагогічної майстерності сьогодні є дуже актуальною як для педагогічної теорії, так і для практики, особливо професійної. Відомий український дидакт С. У. Гончаренко так визначає педагогічну майстерність: «Це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді» [3, с. 251].

А.С. Макаренко зазначав, що оволодіння педагогічною майстерністю доступне кожному вчителю за умови цілеспрямованої роботи над собою: «Майстерність – це те, чого можна досягти, і як може бути відомий майстер-

токарь, прекрасний майстер-лікар, таким повинен і може бути відомим майстром педагог...» [9, с.109].

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові уявлення, опори або опорні знання.

Упровадження компетентнісного підходу в освіту різних країн відбувалося поступово, впродовж кількох десятиліть. Реально цей процес був запроваджений у навчальних закладах Європи з 1996 року.

У Законі України «Про вищу освіту» (стаття 1) зазначено, що «компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [16, с.1].

У Національній рамці кваліфікацій дефініція компетентності – це «здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості» [17].

Враховуючи вищезазначене вважаємо, що взаємозв'язок понять «педагогічний професіоналізм», «педагогічна майстерність», «педагогічна компетентність» має такий вигляд:

«педагогічна компетентність» → «педагогічна майстерність» → «педагогічний професіоналізм».

Матеріально-технічний стан аграрних технікумів і коледжів, чий контингент в основному складається з бюджетних студентів, не дозволяє через відсутність коштів забезпечити розвиток кадрів відповідно до сучасних технологій.

Не в усіх населених пунктах швидкість інтернету дозволяє користуватись електронними ресурсами для саморозвитку, хоча обсяг інформації, що пересилається через штучні супутники Землі впродовж двох тижнів, достатній для заповнення 19 000 томів [12]. Педагоги потребують сучасних електронних засобів навчання, але практично не володіють технологіями їх створення. Тому у викладачів аграрних технікумів і коледжів виникає потреба індивідуального консультування, ефективних масових, колективних, групових форм розвитку педагогічної компетентності: участі у конференціях, семінарах, майстер-класах, тренінгах, коуч-сесіях, виставкових заходах, конкурсах педагогічної майстерності тощо.

Навчальне навантаження викладача аграрного навчального закладу таке, що він не встигає ні психологічно, ні фізично відновлюватися до наступного заняття. Це пов'язано з роботою в специфічних умовах: на дослідних ділянках, фермах, ветеринарних клініках тощо. Наслідком цього є професійне вигорання, незадоволеність своєю професією, розчарування. Свою негативну роль також відіграє несоціальноорієнтована економіка. Важливо підкреслити, що професійне становлення студента технікуму

чи коледжу здійснюється на ранніх етапах юнацтва, що вимагає від викладачів особливих педагогічних підходів у вирішенні освітніх завдань.

Крім викладацької діяльності усі викладачі виконують функції кураторів Навчальних груп, що потребує додаткових педагогічних знань та веде до додаткового психологічного навантаження на педагога, а в структурі аграрних ВНЗ I–II рівнів акредитації не передбачено функціонування циклових (предметних) комісій з педагогіки і психології.

Але, незважаючи на складність педагогічної діяльності викладачів аграрних технікумів і коледжів, специфіку їх роботи, система аграрної освіти в Україні є однією з найпотужніших.

Виконаний нами аналіз теорії та практики педагогічної діяльності викладачів слугує основою для виділення структури педагогічної компетентності викладачів аграрних ВНЗ I–II рівнів акредитації.

Педагогічна компетентність викладачів має складну структуру, яка складається із взаємопов'язаних компонентів і залежить від розвитку суспільства, науки, соціальних та економічних змін. Сьогодні вона відмінна від тієї, яка була десять–двадцять років тому, і через десятиліття уявлення про компетентність педагога буде іншим.

Встановлені загальнотеоретичні положення, що розкривають природу і особливості педагогічної компетентності, дозволили визначити ряд компонентів педагогічної компетентності викладачів. До них слід віднести мотиваційно-ціннісну складову, систему педагогічних знань та умінь викладачів, їх особисті якості, такі як цілісність, відкритість, прагнення до саморозвитку та самоосвіти, толерантність, витриманість, здатність до рефлексії.

Отже, узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що педагогічна компетентність викладачів аграрних ВНЗ I–II рівнів акредитації складається з чотирьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, конативного, особистісного, що характеризує всі сторони педагогічної компетентності.

Психолого-педагогічні знання є необхідною, але недостатньою умовою педагогічної компетентності. Без умінь, практичних навичок діяльність педагога не приносить результатів.

Практичне вирішення педагогічних завдань забезпечують уміння і навички. Педагогічні вміння – це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Через них розкривається структура педагогічної компетентності викладача [11].

Особистість педагога як синтез індивідуального, соціального, особистісного і професійного включає в себе багато якостей, які знаходяться в постійному розвитку, як і процес розвитку людства. Звідси можна зробити висновок, що структура педагогічної компетентності співвідноситься зі структурою особистості педагога.

Викладач повинен бути готовим до постійного особистісного та професійного самовдосконалення, безперервного саморозвитку. Поділяємо думку Г.С. Костюка, що самовдосконалення відбувається завдяки самопізнанню, мотивації, самопримусу, саморегулюванню. Усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти і самовиховання [7].

Тому найважливішою складовою особистісного компоненту педагогічної компетентності є рефлексія, сутність якої полягає в усвідомленні себе і в ставленні до себе. Рефлексія – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх актів і станів [2].

Сучасний розвиток компетентності викладачів ВНЗ I-II рівня акредитації під час отримання післядипломної освіти.

Враховуючи потреби сучасної вищої освіти, зазначимо, що в підготовці викладачів вищих навчальних закладів доцільно забезпечити формування *мовної та іншомовної, інформаційно-комп'ютерної, соціологічної, правової і менеджерської* складових. Від належної організації навчального процесу і вміло поставленої мети залежить успішне виконання поставлених задач. Не буде зайвим зауважити, що компетентному викладачу потрібно постійно переглядати навчальний матеріал і вносити у нього необхідні корективи. Це стосується викладачів усіх навчальних дисциплін, адже підручники, на жаль, не завжди зорієнтовані на задоволення потреб освіти і суспільства. Наукові істини, закладені Держстандартом освіти, іноді мало враховують нагальні потреби сучасності. То ж мета викладачів — обирати оптимальну методiku викладання навчальної дисципліни відповідно до вимог сучасного суспільства.

Отже, на нашу думку, *складовими професійної компетентності* викладача сучасного вищого навчального закладу є такі:

- *фундаментальні знання наукової дисципліни з урахуванням сучасних підходів до її вивчення, тенденцій, наукових досліджень, розробок найактуальніших проблем, сучасних методик викладання;*

- *володіння методикою викладання навчальної дисципліни, постійний перегляд навчальних планів і програм, пристосування їх до сучасних потреб, вивчення інноваційних технологій навчання, їх застосування на практиці;*

- *володіння методологією наукового пошуку, що спирається на належну підготовку ведення наукового пошуку на останніх курсах навчання в технікумі та коледжі, залучення до дослідної роботи і керівництва студентами у проведенні досліджень;*

- *мовна та іншомовна компетенції, які включають вміння довести свої думки стосовно визначеної проблеми не лише рідною, але й іноземною мовою;*

– *інформаційно-комп'ютерна компетенція*, яка включає вміння володіння та використання інформаційних джерел та комп'ютерної мережі на рівні користувача, а також *навички аналізу, відбору та емілого використання* отриманої інформації;

– *соціологічна компетенція*, тобто уміння спілкуватись із студентами, знання їх проблем, ретельне вивчення студентського середовища та системи функціонування вищого навчального закладу;

– *правова компетенція* — знання прав і обов'язків студентів, регулювання можливих конфліктів у системі викладач-студент тощо;

– *вміння організувати* заняття студентів, *планувати і керувати* самостійною та індивідуальною роботою, *володіння методами контролю та перевірки* виконання навчальних завдань;

– *професійний ріст, постійне підвищення професійної компетентності*, що досягається участю в методичних семінарах, наукових конференціях, відвідуванням курсів підвищення кваліфікації, науковому пошуку тощо.

Професійне вдосконалення викладача педагогічного вузу I-II рівнів акредитації, на нашу думку, сприятиме вирішенню ряду принципів завдань: формування механізму підвищення професійної майстерності як невід'ємного нормативного і змістового складника освітнього процесу; моделювання очікуваних результатів та їх системна діагностика; створення відповідного мотиваційного середовища.

Список використаної літератури

1. Бендерезь Н. М. Розвиток педагогічної майстерності вчителів у процесі підвищення кваліфікації в умовах дистанційного навчання: дис.канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Бендерезь Наталія Миколаївна. – УМО НАПН України. – К., 2013. – 332 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. І гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; відповід. ред. В. Г. Кремень]. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Завалевський Ю. І. Теоретико-методичні засади формування вчителя як конкурентоспроможного фахівця: монографія / Ю. І. Завалевський. – Чернівці: Букрек, 2014. – 414 с.
6. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 495 с.
7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – Київ: Рад. школа, 1989. – 608 с.
8. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – Москва: Высшая школа, 1990. – 119 с.
9. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу. Твори: у 7 т. / А. С. Макаренко. – Київ: Радянська школа, 1954. – Т. 5. – С. 9–109.
10. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – Москва: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
11. Мойсеюк Н. Педагогіка [Електронний ресурс] / Н. Мойсеюк. – Режим доступу до ресурсу: <http://readbookz.com/book/172/5428.html>.
12. Морзе Н. В. Моделі ефективного використання інформаційно- комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Н. В. Морзе, О. Г. Глазунова – Режим доступу до ресурсу: nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/ITZN/em6/content/08mnmvshi.htm.
13. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И.; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – Москва: Русский язык, 1986. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ozhegov.org/>.
14. Педагогіка вищої школи / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]. – Київ: Знання, 2005. – 399 с.
15. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – Київ: Вища шк., 1997. – 349 с.
16. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 року № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: zakon.rada.gov.ua/go/1556-18
17. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341.
18. Сластенин В. А. Формирование личности учителя школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Сластенин. – Москва: Просвещение, 1976. – 160 с.
19. Чошанов М. А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения / М. А. Чошанов. – Москва: Народное образование, 1996. – 160 с.

**Сабыр Кариев, Қалия Кариева,
Жансая Жұмабекқызы, Айжан Ғазезова
(Астана, Қазақстан)**

ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚИТУДЫҢ ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕРІ

Қоғамның алға жылжуына қарай информатика пәнін оқытудың жаңашыл әдістеріне сұраныс артып, инновациялық әдіс-тәсілдер пайдаланылуда. Әлемнің алдыңғы қатарлы елдері ғылыми тұрғыдан дәлелденген жаңашыл әдістерді қолдану үстінде. Бұл тәжірибе біздің елде тек біртіндеп қана енгізіліп жатыр. Педагогикалық тұрғыдан информатика бойынша сапалы білім бергіміз келсе, еліміздің мұғалімдері әлемдік білім беру үрдісіндегі жаңашылдықтар мен ашылуларды бақылап, хабардар болып отыруы тиіс.

Бүкіл адамзат қоғамының ХХІ ғасырдың алғы шебіне, яғни ғылыми-техникалық үрдіс кезеңінде қоғам мен табиғатты өзара ықпал ету мәселесі ең өзекті мәселелердің біріне айналып отыр.

«Педагогикалық технология» түсінігі соңғы кезде оқу теориясында кең таратылуда. Осыған байланысты «технология» термині, оның «оқу технологиясы», «білім технологиясы», «білімдегі технология» сияқты баламасы әр автордың білімдегі технологиялық үрдістің құрылымы мен тармақтарын өздігінше түсінуіне байланысты көптеген педагогикалық әдебиеттерде пайдалануынан шыққан.

Педагогикалық технологияның теориясы мен методологиясының осы кезге дейінгі негізінің толық жасалынбауы оның көп жылдар бойы еліміздегі осы технологияның тәжірибелерін жасауға мүмкіндік болмауында.

Көптеген Ресей ғалымдарының (М.В. Кларин, В.П. Беспалько, В.М. Монахов т.б.) педагогикалық технология туралы еңбектерін талдай келгенде, оның түпкілікті мағынасы екі педагогикалық принциптік қағидаға келіп тіреледі. Ол біріншіден, технологияның соңғы нәтижесінің оңдылығының кепілділігінде, екіншісі, болашақ оқу үрдісінің жобалауында болып табылады. [1, б. 192].

Қазақстан ғалымдары Г.К. Нұртаева (химия), К.Қабдықайыров (математика), Ж.А. Қараев (информатика) педагогикалық технологияның оқытушының әрекетін жаңартатын технологиялық құрал және соңғы жоспарланған нәтижесінің кепілдік беруін зерттеп, әр салада өз еңбектерінде көрсетілген [2, б. 56].

Оқу үрдісін технологиялық тәсілмен жобалаушылар өз әрекеттерінде оқытушының негізгі технологиялық жасау функциясын нақты бөліп көрсету қажет. Егер педагогикалық жүйенің жобасының үлгісі бастапқыда тұлғалық бағытталған болса, онда оның тұлғалық бағытын екі жақты қарастыру қажет. Яғни, ол оқытушының ерекшеліктерін, педагогикалық кәсіби деңгейлігі т.с.с. ескеретін қайта бағыттау мүмкіндігіне ие болуы керек. Айта кететін жағдай, оқытушының тұлғалығына қайта бағытталу кәдімгі технологиялық процедура болуы керек.

Сондықтан, қазіргі заманғы оқу кеңістігін стандарттау шартына байланысты бізге оқу жүйесі мен оқу үрдістерін жобалауда оқытушының кәсіби педагогикалық шеберлігін көрсетуге негізделген жаңа стратегия қажет.

Оқу үрдісі құрылымын педагогикалық технология тәсілімен жобалау технологиясын қарастырайық.

Оқытушылардың оқушыларға білім беру барысында оқыту үрдісінің тиімділігін жоғарылатып, уақыттарын тиімді, үнемді пайдалануын айқындап алу керек және де педагогикалық технология тәсілі бойынша білім беру жүйесінде кездесетін қайшылықтарды да қарастыруымыз керек.

- білім беру жүйесі мен қоғам дамуының арасындағы қайшылықтар;
- білім беру мазмұнының күрделенуі мен бұл күрделенген білімді меңгеруге бөлінген уақыттың өзгермеуі, аздығы арасындағы қайшылық;
- білім беру кеңістігінде болып жатқан жаңарту технологиясы мен адамның табиғи өзгермеуі арасындағы қайшылық;
- білім беру үрдісінің құрылымы мен жекеленген оқушының даму ерекшеліктері арасындағы қайшылық;
- білім беру саласында жеке оқушыны оқыту мен тәрбиелеу кезіндегі қайшылық.

Педагогикалық технология еңгізілген және дамыған оқу орындарында оқу жүйесі мен оқу процестерін қайта жоспарлау, жаңа саламен дамыту іске аса бастайды. Ол оқу процесінің инновациялық технологиямен оқыту, оқу орнын әлемдік білім кеңістігіне шығуына мүмкіндік жасайды.

Дегенмен, барлық жоғары мектептерде оларға бөлінген білім мазмұнына байланысты, оқу саласы мен бағыттарына қарай бір деңгейлі білімді анықтауға қажеттілік туады. Мысалы, жоғары мектептерге арналған мемлекеттік стандарт бойынша оқытушыларды информатикаға дайындау деңгейі курс мазмұны бойынша қазіргі жағдайда әртүрлі болып саналады. Жоғарыда айтылған құжаттардан болашақ мамандардың математикалық деңгейінің қандай дәрежеде болатынын көрсетілмеген соң нақты айту қиын.

Қазақстанда информатикалық білім берудегі жаңа стандарттың жобалаудың теориялық-методикалық негізін зерттеу енді қолға алынуда. Әдеттегі процестен әлдеқайда айырмашылығы бар оқу мақсатын көзделген, осы мәселені тереңдеу зерттеген Е.У. Медеуовтың еңбегі педагогикалық технологияның негізі, жасауы және енуі білім үшін қажетті көкейкесті мәселенің бірі болып саналады.

Педагогика және технология туралы ғылыми-методикалық әдебиеттерді және оқу үрдісінде информатиканы қазіргі кездегі оқу процесінің жағдайын талдау негізінде, мұнда оқу процессінде педагогикалық технологияны білімге енгізу қажеттілігі туатыны бүгінгі таңдағы үлкен тақырыптардың бірі.

Технологияландыру негізгінің теориялық бағытын қалаушы В.М. Монахов технологиясы болып саналады. Бұл технологияның бір артықшылығы оның нақты курсқа, аймақ ерекшелігіне тез бейімделінуінде. Яғни, нақты біздің жағдайымызда инженерлерге жоғарғы математика курсын қазақ тілінде осы технологияның негізінде оқыту болып табылады [3, б.152].

Технологияландыру іс – әрекеттің нәтижесінде технологиялық карталар атласы жасалады.

Технологиялық карта дегеніміз – оқытушының жаңа педагогикалық ойлауын қалыптастырудағы дидактикалық құрал. Технологиялық карта – қолданатын құралдарды көрсетіп, үрдісті этап түрінде, әрекеттер тізбегін этаппен көрсету.

Технологияның кезеңдері:

- Оқытудық мақсатын диагностика арқылы қайта тұжырымдау;
- Жаңа мақсатқа жету кезеңдерін белгілеу;
- Диагностика негізінде оқытудық жаңа мақсатын қою. Технологияда оқушыда қалыптасатын сапа, қасиет, іскерлік, анық суреттеледі.

Тексеру құралдары арқылы оқушының сапасы, қажеттіліктері, іскерліктері, даму, қалыптасу деңгейлері анықталады. Оқушының деңгейі бұрынғы деңгейімен салыстырылады, жаңа мақсат қойылады [4, б.144].

Айтылған технология жобалаудан бастап нәтижені талдау және оны түзетуге дейінгі барлық оқу процессін қамтиды. Әдеттегі әдістемені пайдаланып, дамытып оқыту және оқу процессінің тиімділігін арттырады.

Осы кезеңге дейінгі зерттеу нәтижесі мен ғылыми теориялық әдебиеттерді талдауымыздың негізінде шығарған қортындымызды да айта кетуге болады. Біріншіден, әдеттегі әдістеме оқу процессінің тиімділігін көтеруді сабақ деңгейінде не шектелген сабақ жүйесінде қояды көздейді. Мұндай тұрғыдан қарау студенттердің информатикалық көзқарасын толық жақсы қалыптастыруға мүмкіндік бере бермейді. Екіншіден, студенттер тексеру жұмыстарын өздеріне жасалған қысым деп есептеп, оларға теріс көзқараспен қарайды, алған бағалары оларға әрі қарай жақсы оқуға әсер етпейді, үшіншіден, студенттерде толық деңгейлік жүйелендірілген жаттығулар жоқ, т.с.с.

Жоғарыда айтылған курс мәселелерін құрылымдай келіп, осы жағдайға әртүрлі көзқарасты саралай отырып, біз нәтижесінде жоғарғы мектепте маман дайындаудағы информатиканы оқытуды түсінік жүйелерін тиімді құрудың әдістемелік ерекшелігін нақты анықтадық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика. 1989. – 192 с.
2. Караев Ж.А. Активизация деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения: Дисс. док.пед.наук. - Алматы. 1994.
3. Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. – Волгоград.: Перемена, 1995. – 152 с.
4. Монахов В.М. Проблемы единого уровня общеобразовательной подготовки учащихся в средних учебных заведениях. М.: Педагогика, 1983. – 144 с.

Ғылыми жетекші:

педагогикалық ғылымдарының кандидаты Кариева Қалия Өтепқызы.

**Сабыр Кариев, Қалия Кариева, Айжан Ғазезова, Жансая Жұмабекқызы
(Астана, Қазақстан)**

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАН БІЛІКТІЛІГІН КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі таңдағы маман даярлау қоғам сұранысын қанағаттандырмай отыр десек те болады. Әсіресе, жоғары оқу орны түлектерінің кәсіби танымдық ізденісі төменгі деңгейді көрсетуде. Демек, қоғам дамуына байланысты туындап отырған талаптар мен маман даярлау үрдісі арасында қарама-қайшылықтар кездеседі. Бұл мәселені шешу жоғары оқу орнында оқыту үрдісінде инновациялық технологияларды тиімді пайдалана отырып, студенттерге кәсіби білім беруде танымдық іс-әрекеттерін жоспарлай отырып, оны шешудің жолдарын табу арқылы белгілі бір нәтижеге жетуде біліктері мен дағдыларының қалыптасуына тікелей байланысты екендігі анықталады.

«Кәсіптік және техникалық білім беру кәсіби стандарттарға негізделіп, қатаң түрде экономикалық қажеттіліктерімен өзара байланыстырылуы керек»- деп елбасы Н.Ә. Назарбаев «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық өрлеу Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты жолдауында атап көрсеттіп өтті [1, б. 5].

Жаңа типті мектептегі мұғалімнің біліктілігін жетілдіру мен қатар, кәсіби іс-әрекеттің ғылыми негіздерін іс-тәжірибелеріне қолдануға, адами-құндылық қасиеттермен қатар іскерлік пен дағдыны қалыптастыруда оқушыны қалай оқыту керек – деген мәселеге жаңа көзқарас, жаңа ой қажет. Қоғам талабына сай даму кезеңінде ең қажеттісі жаңа мазмұн, жаңа ақпаратты меңгеріп ыңғайына қарай қолдану білікті мамандарға қойылатын негізгі бір талаптардың бірі.

Бүгінгі студент келешектегі маман иесі, қоғамдағы болып жатқан тез өзгеріп тұратын әлеуметтік - экономикалық, педагогикалық, ғылыми өзгерістерге тез төселгіш, жаңаша ойлау жүйесін меңгерген жеке шығармашылық кәсіби түрде оқушылармен ортақ тіл таба алатын педагогикалық үрдісте жүйелі бағыттармен жұмыс істей алатын болу керек.

Кәсіби білім беру саласының ең басты мәселесінің бірі – кадр мәселесі. Өйткені кез-келген саланың деңгейін білікті маман ғана көтеретіні анық. Сондықтан да, білім деңгейі мен педагогтік шеберлігі жалпы білім беру мекемелерінің табыстарын айқындайды [2, б. 73].

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелі болуы мұғалімнің біліктілігін қажет ететіндігі сөзсіз. Біліктілік, жалпы алғанда, маманның жеке мүмкіндіктері, оның білімі мен тәжірибесі, соның арқасында ол өзінің көздеген мақсаттарына қол жеткізеді. Педагогтың кәсіби біліктілігінің мазмұны мұғалімнің педагогикалық міндеттерді өз бетінше тиімді шешуге жағдай туғызатын жеке мүмкіндіктері. Қандай да бір педагогикалық міндеттерді шешу үшін педагогикалық теорияны, оны практикада қолдана білу қажет болады [3, б.19]. Білім беру мекемелерінің қызметкерлерінің жаңа ақпараттық технологияны меңгерту саласы бойынша біліктілігін көтерудің даярлау міндеттерін шешуде осы сала бағытында өткізілетін курстарды сабақтастыру процесі жүзеге асырылуда.

Қазір республика оқу орындары ұсынып отырған көп нұсқалыққа байланысты өздерінің қалауына сәйкес кез-келген үлгі бойынша қызмет етуіне мүмкіндік алды. Бұл бағытта білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны әрбір білім алушының жас және жеке дара психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде іс жүзінде анықталып табылған оқыту үрдісінің нәтижесін көретін әдіс-тәсілдері, түрлері көбіне жаңашыл, инновациялық болып табылады [4, б. 66].

XXI ғасырда болашақ мамандарды даярлау, олардың кәсіби бейімделуін қалыптастыру мәселелері – кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы. Сондықтан біз болашақ педагог маманның жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды қолдануға даярлығын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасадық. Болашақ мамандардың жаңа инновациялық педагогикалық технологияларды қолдануға даярлықты қалыптастыру мына көрсеткіштерді қамтиды:

Мотивациялық өлшемдеріне танымдыққызығуды қалыптастыру бейнесі жатады. Оған болашақ мамандарды қалыптастыру, құндылық қарым-қатынас, болашақ маманның өзінің кәсіби шеберлігін дамытуға талпынуы, болашақ мамандығын ерекше жақсы көруі, ұрпақ тәрбиесінде ұстаздың жетекші орнын сезінуі, кәсіби жеке біліктілік деңгейін көтеруге бағыттылығы, инновациялық іс-әрекетке ұмтылуы ерекшеліктері кіреді.

Мазмұндық өлшемдеріне болашақ маманның жалпы мәдениеттілік дайындығы мен пәндік әдіснамалық дайындығының деңгейі, мамандығы бойынша білімі, педагогикалық біртұтас білім жүйесі, біртұтас педагогикалық үрдістің заңдылықтары, мен қозғаушы күштерінің жалпы теориялық білім негіздерімен қарулануы кіреді. Оған біртұтас педагогикалық үрдістің теориялық негіздерін және жеке тұлға териясының ғылыми негіздерін меңгеруі, педагогикалық іс-әрекет теориясының негіздерін білуі, білім алушылардың барлық мүмкіндіктерін пайдаланғанда инновациялық іс-әрекеттің көбіне нәтижелі болатындығын сезіне алуы жатады.

Бейімділік өлшемдеріне болашақ маманның барлық жағдайға бейімделе алу қабілеті жатады: бейімділік жағдаятына бағдарлана алуы, микроорта өзгерістеріне сай қолайлы инновациялық педагогикалық технологияларды таңдай алуы. Бейімділік өлшемдері болашақ маманның білімгер мәртебесінен оқытушы, ұстаз мәртебесіне ауысуының ерекшелігін сезіне білуімен, бейімділік іс-әрекетті жүзеге асырудың жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалана алуларымен ерекшеленеді.

Танымдық өлшемдері болашақ маманның әлеуметтік кәсіби қоршаған ортаны жедел тани алуымен, өзін кәсіби жүзеге асырудың нәтижелі әдіс-тәсілдерін пайдалануымен, инновациялық педагогикалық технологияларға қызығу танытумен ерекшеленеді. Оған болашақ маманның әлеуметтік кәсіби қоршаған ортаны біліп тануы, кәсіптік білімін өз әжірибесінде қолдана білуі, инновациялық педагогикалық технологияларды оқып меңгеруі, үйренуі жатады.

Іс-әрекеттік өлшемдері болашақ маманның өзінің кәсіби іс-әрекетінің мақсаты мен міндетін анықтай алуы және педагогикалық қарым-қатынастық үрдісті тиімді жүзеге асыра алуымен өлшенеді. Оған болашақ маманның өз пәнін жете меңгеруі, біртұтас оқу-тәрбие үрдісінің психологиялық, педагогикалық негіздерін білуі, педагогикалық үрдісті жоспарлап, жүзеге асыра алуымен өлшенеді.

Технологиялық өлшемдері оқытудың әдістемелік мақсаттары, оқыту үрдісі, оның міндеттерін анықтай алуы, оқытудың нәтижесін болжай алуы және психологиялық-педагогикалық білімдерді меңгерумен анықталады. Оған болашақ маманның біртұтас оқу-тәрбие үрдісінде сабақты тиімді ұйымдастыра білуі, оқушылармен ынтымақтастық қарым-қатынасты жүзеге асыра алуы, біртұтас педагогикалық үрдісті диагностикалай алуы және сабақтың нәтижесі жоғары болатындай ең тиімді педагогикалық технологияны таңдай алуы қажет.

Шығармашылық өлшемдеріне шығармашылық ептілікті, шығармашылық белсенділікті, болашақ маманның шығармашылық-ізденушілік дамыту кіреді. Оған болашақ маманның ғылыми-зерртеу жұмыстарына өзіндік талдау жасай алуы, өз білімін көтеруге, жетілдіруге талпыныстың болуы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдануға өзіндік (авторлық) жаңалықтар, өзгерістер енгізумен және жаңалықты шығармашылықпен қолдана алуымен сипатталады [5, б. 47].

Қорыта келе, үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесі - бұл көп деңгейлілігімен, ізгіліктілігімен, көпсатылығымен және ашықтығымен ерекшеленетін динамикалық даму жүйесі. Сонымен, институтта ақпараттық-коммуникациялық технология саласы бойынша ұйымдастырылған курстардың негізгі мақсаты білім беру қызметкерлерінің кәсіби шеберлігін ақпараттық мәдениетті қалыптастырумен баайланыстыруға бағытталған. Басқаша айтқанда, курсты ұйымдастыру барысында тыңдаушының өздігінен білім алуына және өзін-өзі дамуына жағдай жасау арқылы білім сапасын көтерудің негізгі шарттарының біріне айналып отыр.

Бұл мәселе келешекте оқытуда жаңа әдістерді және формаларды іздестіруде, ақпараттық технологиялар арқылы оқытуда, жоғары оқу орнында болашақ мамандарды ақпараттық құралдар көмегімен оқытуда әр қилы пәндік сала мазмұнының интеграциясында өз жалғасын табуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев Жаңа онжылдық. Жаңа экономикалық өрлеу. Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері.
2. Джакупов М.С. Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения. – Алматы, 2002. - 73 с.
3. Педагогикалық кеңес № 4, 2009 ж. - б. 19
4. Введение в педагогическую деятельность: Учеб. пособие для студ. высш. пед. Учеб.заведений. М.: Академия, 2002. С. 66.
5. Информатика мұғалімінің мамандығына қойылатын талаптар. Алматы, 1998ж. - б. 47

Ғылыми жетекші:

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Кариев Сабыр Кариевич.

Каттабекова Н.А.
(Қазығұрт, Қазақстан)

ЗЕЙІНДІ ДАМУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІ

Қазақстан Республикасы « Білім туралы» Заңының 8 - бабында « Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі - оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айтқандай: « Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанда дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Ендеше өсіп келе жатқан өскелең ұрпағымыздың жан –жақты, терең білімді болып шығуы үшін әр мұғалімге артылар жүк аз еместігі айқын байқалынады. Білімді болудың басты шарты – ол оқушының оқу іс – әрекетінде аса зейінді болуы десек болады. [1, 6-б].

Адамның кез – келген іс – әрекеті зейін арқылы іске асып отырады. Барлық іс – әрекеттің негізгі шарты зейін болып табылады.

Зейін дегеніміз адам санасының қоршаған ортадағы белгілі заттар мен құбылыстарға белсенді бағытталуын айтамыз. Зейін – адамды қоршаған көптеген басқалардың ішінен заттар мен құбылыстарды бөліп көрсету.

Зейін қабылдау, түйсіктер, ес, қиял, ойлау сияқты ерекше психикалық үрдістерде байқалады. Мәселен, біз бір нәрсені қабылдау үшін оған зейін қоямыз, еске сақтау үшін зейін саламыз, зейін салып ойлаймыз, іңгімелесеміз. Сондықтанда зейін кез – келген іс – әрекетті орындаудың шарты болып табылады. Мәселен, қарапайым жұмыс, ағаш жару, жер қазу және компьютерде ең күрделі есептеу техникалармен жұмыс, ғылыми зерттеу жұмысы зейінсіз іске асуы мүмкін емес.

Зейін оқу жұмысының негізгі шарты болып табылады. Оқу материалын берік меңгеру ең алдымен зейінге тікелей байланысты. Орыстың ұлы классик педагогі К.Д. Ушинский зейін туралы былай деп жазды: «Зейін есік тәріздес, ол арқылы бәрі өтеді, сыртқы дүниеден адамның жан – дүниесіне жетіп отырады [4, 149-б].

Баланың зейіні өте ерте байқала бастайды, өмірінің алғашқы айларында – ақ аңғарылады. Алғашқы кезде еріксіз зейін байқалады. Жас ерекшелігіне байланысты балалардың ойын әрекетінде, тәрбиенің ықпалымен еріксіз зейін дами бастайды, оның дамуы сезімдерінің, қажеттіліктердің және қызығуларының дамуымен байланысты.

Еріксіз зейін адам іс – әрекетінің барлық түрлерінде ерекше орын алады. Оның ішінде, еріксіз зейіннің оқу үрдісінде мәні зор. Еріксіз зейін арқылы оқу материалын меңгеру жеңілдейді, и ол шәкірттердің болдырмау арқылы іске асады. Ерікті зейінді қолдауға көрнекілік, оқытудың әсерлігі, оқылатын материалдың мазмұнына қызығуды ұйымдастыру, жаңа хабарлайтын материалдың шәкірттердің бар білімдерімен байланысты.

Бірақ бүкіл оқу үрдісін тек қана еріксіз зейінге құруға болмайды. Оқу жұмысы жіне жалпы адамзат әрекетінің барлық түрлері негізінен ерікті зейін арқылы іске асады.

Зейіннің дамуы жекелеген шаралардың нәтижесінде жекелеген шаралардың нәтижесінде жекелеген тәсілдерді қолдану жолымен емес, мектептің бүкіл оқу - тәрбие жүйесінде іске асады. Зейінді тиімді тәрбиелеу төмендегі негізгі шарттарға байланысты:

1. Бала әруақытта кез – келген іс – әрекетте, кез – келген жұмысты орындауда зейінді болуға тиісті, әр – уақытта да тек қана зейін қойып жұмыс істеу қажет.
2. Мектеп оқушыларын кез – келген жағдайда жұмыс істеуге үйрету, зейінді жаттықтыру.
3. Баланы сабақта және сабақтан тыс іс – әрекетте зейін қоюға үйрету.
4. Зейінді болу әдетіне тәрбиелеу, зейінділік мінез – құлықтың үйреншікті түрі болуы тиіс.

Мұғалім әрбір шәкірттің зейінінің дара ерекшеліктерін білуі керек. Әрбір шәкірттің немесе бүкіл сыныптың кемшіліктерін жою туралы белгілі міндеттер қоюға болады. Зейіннің кемшіліктерін тудырған себептерді білу қажет және тек қана сол уақытта кемшіліктерді жойып, зейінді тәрбиелеуге болады. Мұғалім әруақытта да зейінді болуы қажет және өз үлгісінде мектеп шәкірттерін үйрету керек. Мұғалімнің зейінді тәрбиелеу туралы бір жүйелі жұмысы әруақытта да жағымды нәтиже береді; шәкірттермен кез – келген жұмысы зейін салып орындау әдетін дамытады. [4, 158-б].

Академик А.А. Ухтомский (1875-1942) ғылым тұрғысынан зейінге тереңірек түсінік берді. Бізді қоршап тұрған дүниеден сезім мүшелері арқылы миға әр түрлі тітіркендіргіш ісер етеді, осының нәтижесінде миға топ жұлдыздарға ұқсас қозу алаптары пайда болады. Бұл қозулардың арасында өзара «талас» басталады, соның нәтижесінде жеңіп шыққан қозу алабы жеңілгендерге үстемдік жасайды. Ол жеңілгендердің күшін өзіне тартып алады да, қуаттана түседі. Осындай басым дәрежеге жетіп, үстемдік алған қозу алабын ғалым А.А. Ухтомский доминант деп атады. Доминант – латын сөзі, «dominans – үстемдік» деген мағынаны береді. Доминант орталығы өзін тек кішігірім импульстердің есебінен қуаттандырып қоймайды, ол сонымен қатар өзіне кедергі жасап тұрған өзге ми орталықтарын тежеп тастайды. Зейіннің не екенін түсінуде осы айтылғандардың едәуір маңызы бар. Көптеген жүргізілген зерттеулердің нәтижесіне қарағанда мектептегі бірқатар оқушылар 45 минуттың 20-25 минутында ғана сабаққа зейін салып, қалған уақытын әр нәрсеге алаңдаумен өткізетіндігі байқалған. Оқу – тәрбие ісі неғұрлым еңбекпен байланысып отырса, балаларда соғұрлым сабаққа зейіндірек болады, ал баланың сабақ үлгеріміне зейіннің әсері орасан зор екеніне күмән жоқ. Ухтомский сабақ беру мәселесіне жоғары мән берген. Бұл ретте ғалым – оқытушы « Әр оқытушының мақсаты – оқушылармен үздіксіз байланыс жасап, олардың доминантына ие болу. Бұл мақсат тек оқыту әдісін түрлендіріп, қызығалықты мысалдар мен фактілер келтіріп, эксперименттер жүргізіп, көрнекі құралдарды сәтті пайдалана білудің нәтижесінде ғана іске асады»- деген. [2, 53-59-б.]

Зейінге бірнеше қасиеттер тән, олардың ішіндегі негізгілеріне: ауыспалылығы, орналасуы, көлемі, күші мен тұрақтылығы, шоғырлануы жатады.

Зейін тұрақты және тұрақсыз болуы мүмкін. Тұрақты зейін дегеніміз ұзақ уақыт бойына белгілі бір нысанда зейінін шоғырландыра білуді айтады. Егер белгілі бір іс – әрекет үрдісінде зейін қысқа мерзімнің ішінде басқа қажет емес заттарға бөлінсе, тез арада әлсірейді және сөніп қалады, осындай зейінді тұрақсыз зейін деп атайды. Шәкірттің зейінін тұрақты деп сол уақытта айта аламыз, егер ол бүкіл сабақтың бойына зейінін сабаққа аударып, ешқандай алаңдамай, мұғалімнің барлық айтқанын тыңдап отырған жағдайда.

Егер шәкірт оқытушының түсіндіргенін зейін қойып, тыңдайды, бірақ 10-15 минуттан кейін басқа іспен айналысады немесе бірдеңе туралы ойлайды. Осындай зейінді тұрақсыз зейін деп атаймыз. Зейіннің тұрақтылығы оның қандай түрі еріксіз және ерікті болуына байланысты, сонымен қатар жұмыстың мазмұны мен сипатына байланысты зейін әртүрлі бағаланады. [4, 154, 157.б].

Зейіннің алаңдаушылығы - бұл зейіннің бір нысаннан екіншісіне ырықсыз ауысуы. Мұндай ауысу қандай даіспен шұғылданып отырған адамға тыс тітіркендіргіш әсерлердің ықпал етуінен туындайды. Алаңдау сыртқы және ішкі болып бөлінеді. Сыртқы алаңдаушылық- субъектіге тысқы, қоршаған орта жағдайларының әсер етіп, ырықты зейіннің ырықсыз зейінге ауысуынан болады. Әсіресе адамды алаңдататын жағдайлар-заттар мен құбылыстардың кенеттен пайда болып, күшті өзгермелі әрі жедел әсер етуіне байланысты. Сондықтан оқушылардың сабақ дайындау барысында оларды негізгі ісінен алаңдататын заттар мен әсерлерді болдырмауға тырысу қажет. Зейіннің ішкі алаңдауы көңіл-күй, толғаныс нәтижесінде туындайды, орындалатынысқа қызықпаудан, жауапкершілікті сезінбеуден келіп шығады. Шәкірт өзінің оқу жұмысымен байыпты әрі тиімді шұғылдануы үшін оның болмысындағы сабақтан алаңдататын көңіл күйзелістерін (ашу, ыза, қорқу т.б.) басып отыру керек. Сонымен бірге оқушыларда алаңдаушылықты кеміту үшін оларда білімге, оны игеруге деген ұмтылыс пен қызығушылықты тәрбиелеп бару өте маңызды қызмет.

Зейіннің шашыраңқылығы деп адамның ұзақ уақыт аралығында өз зейіні мен назарын нақты затқа бағыттап алмауын айтамыз. Шашыраңқылықтың екі түрі белгілі: жалған және шын.

Жалған шашыраңқылық- адамның біріске өте беріліп, өзін тікелей қоршаған заттар мен құбылыстар әсеріне елеңдемеуі. Мұндай шашыраңқылық әсіресе шығармашылық жұмыстармен шұғылданатын адамдарда көп кездеседі. Адамның ішкі жан-күйі бағытталуынан болатын шашыраңқылықтың қызметке онша зияны жоқ, солайда болса, оның қоршаған ортада бағдар алып жүруінде біраз кедергі жасайды.

Адамға көп нұқсан келтіретін зейіннің түрі - шын шашыраңқылық. Мұндай құбылысқа кезіккен адамның өзі ырықты зейінін қандай да бір затқа не әрекетке бағыттап, тоқтата алуы қиындайды, оның көп ерік күшін жұмсауына тура келеді. Зейін шашыраңқы адамның ырықты зейіні тұрақсыз, алаңдауға берілгіш келеді. Шын шашыраңқылықтың физиологиялық себебі - ішкі тежелу күшінің кемдігінен. Сөз

сигналдарының әсерінен туындайтын қозулар жеңіл тарап кетіп, шоғырлануға келмейді. Осының салдарынан зейіні шашыраңқы адамның ми қабығында қажет болған қозулардың тұрақсыз көздері орнығады. Шын шашыраңқы зейіннің себептері әртүрлі. Бұларды біліп қою әр мұғалім үшін міндетті талап. Бұлар: 1) жүйке жүйесінің жалпы зақымдануы; 2) қан аздылық; 3) мұрын, тамақ сырқаттарынан миға оттегінің жеткілікті келіп түспеуі; 4) дене мен ой шаршауынан; 5) көңіл-күй күйзелістері. Шын шашыраңқылықтың және бір себебі - мидың күшті әсерлерге көп душар болуынан. Осыдан оқу жылы барысында баланы көп кино көруден, шектен тыс думанды жиылыстардан сақтандыру қажет. Шын шашыраңқылық тұрақты қызығулардың кемдігінен де болады. Кейбір оқушылар жағдайына қарамастан бірден көпкіске араласады (спорт үйірмесі, кітапхана, ән-күй, тағы-тағысындар), бірақ ешбірімен де ыждағатты шұғылдана алмайды. Осыдан бала зейін шашыраңқылығына ұшырып, оңды оқи алмайды. Шын шашыраңқылық отбасында дұрыс тәрбиенің болмауынан да туындайды: сабақ дайындау режимінің бұзылуы, ойын мен демалыстың реттелмеуі, еңбектік міндеттерден ажырауы, тілегінің бәрін орындай беру. Мұғалімнің келеңсіз әрекетінен болатын сабақтағы салғырттық пен енжарлық - оқушылардағы шын шашыраңқылықтың және бір себебі [5, 71-72, б].

Зейіннің тұрақтылығын зерттеуге үлкен қызығушылық танытқан әдістер классикалық әдістер болып табылады. Зейіннің тұрақтылығын өлшеу үшін психологиялық әр түрлі жаттығулар мен тәсілдер бар. Оларды оқу – тәрбие іс – әрекетінде қолдана отырып, оқушыларымыздың зейінін дамытып, зейінділікке тәрбиелеуге қол жеткізуге болады. Төменде мынадай жаттығулар мен әдістер қатарын ұсынамыз.

1. «Кім байқағыш және назар аударғыш»

Балалардың біреуі жүргізуші болады. Ол ойыншылардың киімі мен отырыстарын есіне сақтап бөлмеден шығуы керек. Осы уақытта ойыншылар өздерінің отырыстары мен киімдеріне 5 өзгешелік енгізулері қажет. Әрбір ойыншыда емес, барлығы 5 өзгешелік болуы қажет. Осыдан кейін жүргізуші келіп, өзгерген ерекшеліктерді орындарына келтіруі қажет. Егер жүргізуші барлық 5 өзгешелікті таба алса, онда ол балада жоғарғы деңгейдегі зейін мен жақсы байқағыштық басым болғаны.

2. «Корректуралық байқау»

Әрбір оқушы өз аты жазылған қағаз алады. Қағазда қыздар бейнесі бейнеленген. Оларды сыныптарға бөлу қажет.

Бірінші тапсырма: қызыл бантигі бар барлық қыздарды тік сызықпен сызу керек.

Екінші тапсырма: қара шашы мен қызыл бантигі бар барлық қыздарды көлденең сызықтармен сызу керек.

Үшінші тапсырма: қара шашы мен ақ бантигі бар қыздарды қатесіз және барынша тез астын сызып шығу керек.

«Бастандар!» бұйрығы бойынша оқушылар сызуды бастайды да, «Тоқтандар» бұйрығы бойынша жұмыс тоқтатылып жерге тік сызық қойылады. Содан соң қағаздар тексеріледі де, 3 тапсырманың нәтижесі бойынша қаралған белгілер саны мен жіберілген қателер саны есептелінеді. 10-11 қатарды қатесіз қарап шыққандардың жоғарғы нәтиже көрсеткендігін, ал 8-9 қатарды қатесіз қарап шыққандардың жақсы нәтижесін айтып, ал одан да төмен көрсеткіш көрсеткен оқушыларға барлық істе аса зейінді, асқан байқағыштық таныту керектігін түсіндіру қажет.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан республикасының «Білім туралы» Заңы // Алматы, 2010. 6 б.
2. Ухтомский А.А. Принцип доминанты. Собр.соч.. в 4 т., т-1., Л, 1950
3. Сангилбаев О.С. Зейінді зерттеу мәселелері. Оқу құралы. А. 2003
4. Сейталиев Қ. Жалпы психология: Оқу құралы. - Алматы: "Білім", 2007

Олена Кашинська
(Старобільськ, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ РІЗНИХ МЕТОДІВ ТА ТЕХНОЛОГІЙ У ВІРТУАЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В умовах швидкого „старіння” знань і динамічних змін можливостей інформаційно-телекомунікаційних технологій актуалізується проблема створення відповідних до цих змін методів та технологій, що забезпечать формування компетентностей майбутніх фахівців готельного господарства, які відповідатимуть вимогам ринку праці, роботодавців і стандартів вищої освіти України та враховуватимуть сучасні тенденції розвитку вітчизняного готельного господарства в умовах побудови інформаційного середовища.

У зв'язку з цим актуалізується проблема розробки й впровадження методів та технологій оптимізації професійної підготовки фахівців у віртуальному навчальному середовищі, що забезпечать формування компетентностей, в умовах, коли „знання” динамічно змінюються й відбувається рух у сторону його суб'єктивізації й ускладнення.

Само по собі віртуальне навчальне середовище (ВНС) виступає як відкрита система, в рамках якої на основі застосування технологій віртуальної реальності забезпечується ефективне інтерактивне

самонавчання в освітньому процесі. Дана система створюється для підтримки процесу дистанційного навчання з наголосом саме на навчання, на відміну від керованого навчального середовища, для якого властивий акцент на управлінні процесом навчання.

ВНС зазвичай використовує мережу Інтернет і надає засоби для оцінки (зокрема, автоматичної оцінки), комунікації, закачування матеріалів, повернення робіт студентів, оцінювання колег, управління групами студентів, збирання та організація оцінок студентів, опитування тощо.

Це мережевий сервіс для щоденного користування, що містить усі необхідні елементи теоретичних і практичних знань, контролю й самооцінки навчальної діяльності, форми організації адаптації, мотивації й творчої спрямованості [1].

Розглянемо більш детально очікувані методи та технології організації навчання на основі використання віртуального середовища на наступних рівнях: *самостійне навчання, навчання із супроводом, навчання під керівництвом викладача-консультанта, змішане навчання* [4].

Самостійне навчання включає в себе групу незалежних окремих студентів, які здобувають конкретні знання або навички через навчання, яке вони контролюють самостійно. Наповнення цього типу віртуального навчання може складатися з веб-сторінок, мультимедійних презентацій та інших інтерактивних навчальних вправ. У цьому типі віртуального навчання, весь контент передається через навчальні матеріали в процесі само-навчання, яке відбувається без участі або супроводу викладача в навчальному середовищі, й відсутні засоби комунікації й взаємодії з іншими студентами. Студенти є повністю незалежними, і самостійно спрямовують свій процес навчання.

У свою чергу викладач для організації самостійного навчання студентів у ВНС може використовувати технологію оптимізації банку даних конкретної навчальної дисципліни (модуля) для формування відповідних знанієвого й компетентнісного компонентів.

Суть технології в тому, що викладач, на базі своїх знань і компетентностей, обирає оптимальний обсяг даних у глобальній мережі „Інтернет” та інших базах даних, і формує відповідний пакет навчальних текстових, аудіо-, та відеоматеріалів для віртуальної аудиторії, навчального модуля (блоку дисциплін). Студент має доступ до цих матеріалів у локальній мережі віртуальної аудиторії з автоматизованого робочого місця в комп’ютерних аудиторіях або отримує електронну версію для обробки в віддаленому доступі з використанням свого персонального комп’ютера.

У навчальному процесі підготовки фахівців готельного господарства у ВНС перевагу віддаємо іншим рівням, тому розглянемо їх більш детально.

Навчання із супроводом поєднує в собі колаборативні види діяльності (навчання в співробітництві) з веб-контентом, зазначеним у розділі самостійного навчання. Цей тип віртуального навчання підходить для студентів, які потребують супроводу та, можливо, співпраці з іншими студентами. Супроводжуючі особи можуть відповісти на запитання студентів, надавати допомогу. Проте, вони не виконують викладацьку роль. У цьому типі віртуального навчання, завдання можуть бути надіслані через форум.

Так, інструментом колаборативного навчання при підготовці фахівців готельного господарства в системі Moodle може бути модуль Вікі (Wiki), який дозволяє учасникам додавати й редагувати набір пов’язаних веб-сторінок. Вікі може бути спільною, коли всі учасники здатні її редагувати, або індивідуальною – редагування можливе тільки автором. Вікі ефективно застосовується для створення групових заміток до лекцій; при спільному створенні студентами статті або проекту; тощо.

Наприклад, студенти можуть спільно працювати над вивченням вимог до готелів певної категорії (Модуль Вікі „Вимоги до готелів різних категорій”). У цьому випадку Вікі-сторінки представляють собою відповідну категорію готелю (1*, 2*, 3*, 4*, 5*), а студенти ці сторінки заповнюють за представленим планом: вимоги до облаштування території, зовнішніх елементів благоустрою, громадських приміщень, загального технічного устаткування, послуг, персоналу й т. д. Таким чином, відбувається спільна робота над певним завданням, результатом якої є засвоєння навчального матеріалу студентами.

У навчанні під керівництвом викладача-консультанта для розробки навчально-методичних заходів використовуються веб-технології. У цьому процесі можуть бути організовані аудіо-, відео-конференції, чати, телеконференції з використанням текстових і графічних матеріалів, дошки та інші технології реального часу. Викладачі подають контент курсу за допомогою слайдів і презентацій, трансльованих у прямому ефірі та/або в записі для перегляду в більш відтермінованому часі/даті. Студенти можуть задавати питання під час спілкування в чаті в реальному часі або електронною поштою, а також можуть брати участь у віртуальних аудиторіях, використовуючи веб-камеру й мікрофон. Завдання для самостійного виконання можуть бути отримані й подані на оцінювання через форуми або електронною поштою.

Так, організувати віртуальні аудиторії для зазначених видів діяльності можливо за допомогою навчальних інструментів, розроблених і створених різними компаніями та університетами, наприклад, Big Blue Button (<http://bigbluebutton.org/>) і Open Meetings (<http://openmeetings.apache.org/>).

Adobe Connect також є інтернет-інструментом, який може бути використаний у якості „віртуальної аудиторії”. Ця програма є гарною альтернативою традиційній фізичній аудиторії [2].

Кожен учасник має аккаунт (обліковий запис) і викладач, або організатор зустрічі може бачити кожного учасника. Adobe Connect може бути інтегрованою в більшість систем управління навчанням (СУН). Таким чином, учасники не повинні створювати облікові записи для Adobe Connect, а тільки використовувати аккаунт у СУН.

За допомогою Adobe Connect, можна забезпечити взаємодію типу слухач-слухач та слухач-викладач. Можна створювати, управляти й редагувати заняття, побудовані за моделлю питання-відповідь, швидко давати відгук учасникам, прослухати учасників, роздавати різні типи файлів з комп'ютера, екрану комп'ютера або використовувати дошку [2].

Змішане навчання є одним із методів, де навчальні заклади використовують інформаційні та комунікаційні технології, у поєднанні з аудиторним і веб-базованим підходом (друковані матеріали та статті, вебінари, семінари, соціальні мережі). Під час застосування цього методу, зміст курсу може бути вичитаний з використанням як очних, так і он-лайн підходів. Навчальний процес може відбуватися в реальній чи віртуальній аудиторії, і викладачі зі студентами можуть спілкуватися як очно, так і в Інтернеті. Змішані середовища навчання забезпечують різні засоби зв'язку, а також легкий доступ до навчальних матеріалів, рівний доступу для кожного, і забезпечують технологічно багатий контент.

Розглянемо більш детально засоби віртуального навчального середовища, які ми активно використовуємо для підготовки фахівців готельного господарства.

Цікавим у віртуальному навчальному середовищі є використання відеотренінгів – готових відеоматеріалів з діяльності підприємств і організацій з метою інформування та розвитку навичок осмислення переглянутого досвіду. Такі відеотренінги можуть демонструвати роботу готельних служб (ресепшн, клінінгової, адміністративної та ін.), шляхи вирішення конфліктних ситуацій, що трапляються в готелях, технологічні процеси роботи готелів, тощо.

Реалізувати навчання у ВНС також можливо за допомогою Web-квестів. Web-квест – це пошуковий формат заняття, дослідницько-пошукова технологія з елементами рольової гри, де більша частина матеріалу або ж вся інформація, з якою працюють студенти, отримується з Інтернету. Це можливо створити, використовуючи різні програми, у тому числі й прості текстові документи, в які додано Інтернет-посилання (можливо використовувати як метод контролю) [3, с. 12-16]. Наведемо приклад його використання.

За допомогою сервісу Google-сайти було створено власний сайт „Найвідоміші діячі готельного господарства світу”, на якому розміщено декілька сторінок: правила квесту, анкета учасника, вихідна анкета, оцінювання учасників та 5 завдань. Розглянемо наповнення кожної сторінки.

Сторінка „правила квесту” містить наступну інформацію: „Шановні студенти! Давайте трохи відволічемося від запланованих тем та спробуємо поринути в діяльність видатних людей готельного бізнесу... Виконуючи квест, Ви натрапите на різні завдання, відповіді на які треба буде шукати в мережі Інтернет.

Завдання будуть запропоновані Вам послідовно. За кожне виконане завдання гравцям нараховуються бали. Квест складається з п'яти завдань, кожне з яких матиме 3 підказки, розгадавши які Ви зможете назвати ім'я найвідомішого діяча готельного бізнесу світу. Додатково потрібно вказати, яку готельну мережу ця людина започаткувала.

Кожне нове завдання буде оголошуватися о 16.00 годині. На виконання у Вас є доба. Свої відповіді надсилайте організатору квесту з поміткою „Квест. Завдання №__, Ваше ПІП” за адресою: ...@gmail.com”.

Анкета учасника містить інформацію щодо ПІБ студента, його курсу навчання й спеціальності.

Вихідна анкета: „1. Які Ваші враження від квесту? Чи виправдались Ваші сподівання? 2. Що для Вас було найцікавішим? 3. Що було найважчим? 4. Що б Ви хотіли змінити в квесті? 5. Чи бажаєте Ви ще приймати участь в квестах?”.

Така заповнена студентами анкета допоможе в майбутньому удосконалити квест, знайти недоліки або виявити труднощі, з якими студенти стикаються, та виправити їх.

На сторінці „*оцінювання учасників*” описана процедура оцінювання та зазначено ПІБ учасників і кількість отриманих балів.

Самі *завдання* мають наступний вигляд: „Завдання 1. Ім'я цієї видатної особи є синонімом комфорту, елегантності та люксу в готелях; цю людину вважають родоначальником швейцарських традицій готельного менеджменту; основними його досягненнями є облаштування в готелі власної пекарні, проведення електрики та встановлення ванної в кожному номері”.

Детально ознайомитись з кожною сторінкою сайту можна за посиланням: <https://sites.google.com/site/kashinskaya1106987/>.

Розглянуті методи та технології організації навчання у віртуальному середовищі є досить ефективними засобами підвищення якості навчання та забезпечують формування компетентностей фахівців готельного господарства, але тільки за умови системного підходу до їхнього впровадження й постійного вдосконалення.

Література:

1. Віртуальне навчальне середовище [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lp.edu.ua/virtualne-navchalne-seredovishche>.
2. Віртуальні аудиторії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-tutor.sml.zhaw.ch/pluginfile.php/584/mod_resource/content/2/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%204%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%92%D1%96%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97.pdf.

3. Шестопалюк О. В. Веб-квест – елемент всепроникаючого навчання: навчально-методичний посібник / О. В. Шестопалюк, Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія; за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р. С. – Вінниця: ТОВ „Ландо ЛТД”, 2014. – 349 с.
4. Simonson M. R., Smaldino S. E., Albright M. and Zvacek S. Teaching and Learning at a distance: Foundations of distance Education (6th Edition). – USA: Prentice Hall. Information Age Publishing, 2014. – 350 p.

Аида Космагулова
(Астана, Казахстан)

ОҚУШЫЛАРДЫ ОБЪЕКТИЛІ-БАҒЫТТАЛҒАН БАҒДАРЛАМАЛАУҒА ОҚЫТУКЕЗІНДЕ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУЫ БАРЫСЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Информатика облысындағы Мемлекеттік білім беру стандарт жобасында көрсетілген, оқушылардың ойлау өрісінің дамуы ғылыми әлемдік көзқарастарын жүйелеу және оқушыларды білім беру саласындағы қандай да бір білімге практикалық жүзде дайындау болып табылады. Бірақ, баспақы оқыту курсына «Бағдарламалаушылық» аспект көбінесе оқушының ойлау қабілетіне байланысты.

Объектіге-бағытталған бағдарламалау (менің зерттеу жұмысының мақсаты мен оқыту әдістері болып табылады) адамның ойлау процесіне арналған бағдарламалаудың негізі болып табылады.

Осы объектілі жақындау деген ежелгі грек философы көрсетіп кеткен. Олар әлемді объект, оқиға термині ретінде қарастырған. XVII ғасырда Р. Декарт айтқан, адамдардың әлемге деген көзқарастары объектіге бағытталған деген. XX ғасырдың басында А. Рэнда философы өзінің объектілі эпистимологиялық көзқарасын осы тақырыпта тапты. М. Мински адамның ойлау моделі, ол адамның ой-өрісін ойлау агенттерден тұратын жиын деген тұжырым жасады. Осындай жиындардың бірігіп жұмыс жасауы адамның қандай да бір іс-әрекетке алып соғатынын дәлелдеді [1, 421 б.].

Қазіргі таңдағы информатика бойынша оқулықтарды көрсетілген, бағдарламалау үшін алгоритм мен бағдарламалау тілдерін білу керек делінген. Біз ондай көзқараспен келісе алмаймыз, өйткені қандай да бір бағдарламалау тілін үйрену үшін бірнеше сағат ішінде үйреніп алуға болады, ал сәйкесінше бағдарламалаудың парадигмасын оқып үйрену үшін (ойлау қабілетін дамыту) және керісінше одан арылу үшін көптеген уақыт керек. Информатика бойынша барлық оқыту оқулықтары іс – жүзінде құрылымдықты (алгоритмді) оқытып үйренуге арналған [2, 217 б.].

Э. Дейкстренің классикалық бағдарламалау бойынша аңыз бар. Ол ол жұмыс жасап жүрген университеттегі жоғары курс студенттерге сабақ беруге қызықпаған, өйткені Фортран тілін білетін студент, осы біліммен бағдарламалауға деген басқа да жаман әдеттер пайда болады деседі деген. Э. Дейкстре мынандай қағидалар айтқан болатын, егер Фортран білімінің кішкентайдың денсаулығында қандай да бір ауытқуы бар десе, ал ПЛ/1 – қандай да бір анықталған ісік (роковая) аурымен салыстырған. ПЛ/1 бағдарламалау тілі бұрында оқытылған тіл болатын, ал қазір осы ауры ретінде Бейсик бағдарламалау тілі бойынша айтуға болады [3, 273 б.].

«Бағдарламалауды оқыту футбол ойына ұқсас болып келеді. Кімде кім осы ойында ойнай алады, бір-ақ осы салада жоғары жетістікке жететін біреу ғана. Мұнда үш негізгі факторды көрсетіп кеткен дұрыс: табиғаттың бойына берген қабілеті, оқыту және тәжірибе. Әркім өз бетінше дайындалу керек, көбірек дайындалса, жақсы нәтижеге жетеді. Бастапқыда бағдарламалаудың жақсы стилін үйреніп алған жөн, өйткені кейін қайта үйрену қиынға түседі» - деп Г. Джонстан өзінің «Учись программировать» деген кітабында көрсетіп кеткен [4, 179 б.]. Оқушы бағдарламаны құру барысында, қандай да бір анықталған ереже бойынша шығу керектігін түсіну керек. Бірақ, практикада жиі бағдарлама басқаша жұмыс жасайды, синтаксикалық қателер немесе бағдарламаның жауабы күтілетін жауаптан басқа болып жататынын көріп жатамыз.

Осылайша, қателесуге жол беру, қателесуге, қателесуге мүмкіндік бере отырып өзіміздің қатемізді көруге түсінуге мүмкіндік береміз (С. Пейперт 1989). Ж. Пиаже (1969) балалардың қателесу теориясы, олардың ой – өрісінің даму процесінің негізгі бөлігі деген. Сәйкесінші, оқушылардың ойлау қабілетін дамытатын, бағдарламалауды оқыту әдісінің бірі *қолмен тексеру тәсілін* (Бороненко, 1997, 204 б.) және *мысалдар арқылы көрсету* (Швецкий, 1995) тәсілдерін қолданған жөн.

Бағдарламалау тілі негезгі екі функцияны орындайды [2, 114 б.]:

1. Бағдарламалаушының өзінің ойын жүзеге асыру құралы;
2. Білім беру процесіндегі оқыту құралы болып табылады.

Көптеген мамандардың айтуы бойынша (Лингер Р., Милс Х., Уитт Б. (1992)), бағдарламалаушыға ең негізгі және керекті тіл – ол өзінің туған тілі. Біріншіден өзінің туған тілінде нақты және түсінікті түрде өз ойын толық жеткізе алу керек, ал содан кейін оны бағдарламалау тілінде жүзеге асыру керек. Дж. Малпас «бағдарламалау тілі қолданушыларға айналаны қоршаған ортаға нақты бір көзқараспен қарауды қалыптастырады» деп тұжырым жасады. Айтылған тұжырымға Дж. Буль былай деді: «Тіл адамның дайын ой-өрісінің өрнегі емес, ол адамның ойлау қабілетінің құралы болатыны бәріне айқын». К. Йенсен және Н. Виртбылай дейді: «тіл арқылы студент өзінің ойын толық жеткізе отырып, оның қалай ойлайтынын және шеберлігін біле аласын» делінген. Осыған сәйкес, объектіге – бағытталған бағдарламалауды оқыту

едістемсін құру барысында, сәйкесінше, оның негізгі мінездемесін және дәлелінің мүмкіндіктерін, оқыту процесіне анализ жасау керек.

Кемпф [1, 293 б.] айтуы бойынша, Объектіге –бағытталған бағдарламалауды оқу қандай да бір бағдарламалау тілін оқығаннан қиын бір тапсырма болуы мүмкін, өйткені ол мұнда тек қана бағдарламалау тілі емес, ол жаңа объектіге –бағытталған жаңа ойлаудың бірі болып табылады деп айтқан болатын. Кемпфомтің тұжырымымен Р. Вебер және Р. Косслин келіспейді. Олар адамнің жалпы мүмкіндіктері мен компьютердің визуальді жүйелерін салыстырды (Чен, 1994). Ғалымдардың зерттеу жұмыстарының нәтижелері мынаны көрсетіп отыр, жалпы ойлау объектілер арасындағы икемді және олардың графикалық түрге түрленуі, ол объектіге –бағытталғанның жалпы құрылымы, ал бейнелерді икемді түрде бейнелеу процедуралардың кеңейтпесі деп түсіндіреді. Авторлар нық сеніммен, объектіге-бағытталған жадтар «тереңнен (глубокие)» (ұзақуақытты), сонымен қатар «беткі жағы (поверхностные)» (қысқамерзімді) деп бөлінеді делінген. Осыған орай, объектіге –бағытталған деген екі оқушыға арналған.

Сонымен қатар, біз толықтай Кемпфомның тұжырымымен келісе алмаймыз. Объектіге – бағытталған бағдарламалауды оқу, шын мәнінде қиын тапсырмалардың бірі болып отыр, егер негізгі ойлау қабілеті алгоритмдік стильде болатын болса. Бірнеше ғалымдар (М.В. Швецкий (1995), И.П. Дудина (1997)) жоғары оқу орындарында бағдарламалауды көрсетілген рет бойынша оқу керек деп айтады: құрылымдық, функциональдық, логикалық, объектіге –бағытталған бағдарламалау, визуальді. Мысалы, Д. Федюшин үш деңгейлі оқыту курсы көрсетіп отыр: логикалық, құрылымдық және объектіге –бағытталған бағдарламалау [4, 324 б.]. Оның ойынша, осы курстар алгоритмдіктен объектіге – бағытталған бағдарламалау стиліне өтуді жеңілдетеді деп түсіндіреді. Осы жерде ерекше айта кететін зат, осы айтылған мәселе осы уақытта бір талқылауға ілінбеді және ол эксперимент үстінде.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Буч Г. Объектно–ориентированный анализ и проектирование с примерами приложения на С++. М.: Бинном, СПб: Ревский диалект, 1998. – 506 б.
2. Окулов С.М., Пестов А.А., Пестов О.А. Информатика в задачах. – Киров: Изд-во в ГПУ, 1998 - 343 б.
3. Йодан Э. Структурное проектирование и конструирование программ. – М.: Мир, 1979.
4. Информатика. Учебник по базовому курсу. –М.: ООО «Издательство ЛБЗ», 1998 ж. - 464 б.

Ғылыми жетекші:

педагогикалық ғылымдар докторы, профессор Кариев Сабыр Кариевич

Наталія Солодюк
(Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Для іноземних студентів є надзвичайно актуальним уміння слухати, читати текст, розуміти його. Необхідність розвитку аудіативних умінь іноземних студентів пов'язана з соціальними потребами, адже іноземці мають різні рівні підготовки до сприймання усного мовлення, а відтак потребують навчання і розвитку цих умінь. Навчити іноземних студентів розуміти мовлення – одне з найважливіших завдань навчання. Це формує їх особистість, здатну пізнавати й спілкуватися, тому що з прискоренням науково-технічного прогресу, переходом до інформаційного суспільства, в якому сприйняття й розуміння усного мовлення є одним із засобів отримання інформації при прослуховуванні новин, перегляді освітніх та розважальних телепередач українською мовою, художніх та документальних фільмів, а також під час конференцій, круглих столів, що є надзвичайно важливим у час, коли володіння необхідною інформацією стає важливим інструментом у будь-якій сфері людської діяльності.

Мета статті: висвітлити особливості формування навичок аудіювання іноземних студентів на заняттях з мови у вищому навчальному закладі.

Термін „аудіювання” запропонувала використовувати З. А. Кочкіна на позначення процесу сприймання, розпізнавання і розуміння почутих мовних сигналів на відміну від читання як процесу сприймання і розуміння писемного мовлення [3; с. 14].

На думку учених-лінгводидактів та психологів (І Зимня, З. Бакум, В. Ільїна, О. Караман, Є. Пассов, М. Пентиліук, І. Синица та ін.), наголошується, що саме аудіативні вміння встановлюють повноцінне спілкування в повсякденному житті, бо вміння слухати й розуміти почуте – це один із засобів пізнання навколишнього світу, оволодіння мовленням.

М. Пентиліук визначає аудіювання як розуміння сприйнятого на слух мовлення [6; с. 287]. Мета аудіювання полягає в осмисленні почутого мовленнєвого повідомлення. Уміння слухати – одне з основних умінь, що є головним критерієм комунікабельності. За допомогою аудіювання відбувається передача знань, обмін інформацією, ним пронизаний увесь процес навчання у вищій школі, адже аудіювання є основою для оволодіння іншими видами мовленнєвої діяльності.

У реальній комунікації аудіювання виконує такі основні функції: задовольняє потребу студента в одержанні необхідної інформації через слуховий канал; є складовою частиною усного спілкування; відіграє роль контролюючої ланки під час говоріння, письма, читання.

Останнім часом зацікавленість проблемою аудіювання значно зросла, бо успішне володіння усним мовленням, його розвиток і збагачення неможливі без вироблення та вдосконалення вмінь сприймати мовлення на слух та використовувати одержану інформацію у власних висловлюваннях.

Підготовка розвиненої мовної особистості повинна включати систему вправ і завдань, спрямованих на формування і розвинутої комунікативної компетенції в усіх видах мовленнєвої діяльності, що в першу чергу передбачає навчання такого важливого вміння, як уміння слухати-розуміти усні повідомлення. Спеціально розроблене й організоване навчання аудіювання – один із резервів покращення мовної і мовленнєвої підготовки іноземних студентів медичних спеціальностей.

Важливою умовою виховання розвиненої мовної особистості є навчання аудіювання як виду мовленнєвої діяльності, спрямоване на усвідомлене сприймання студентами усної інформації різних типів, стилів і жанрів мовлення, яка надходить із різноманітних джерел. Навчання аудіювання на заняттях української мови як іноземної передбачає уточнення обсягу знань і вмінь, необхідних для ефективного сприймання усних повідомлень, урахування вікових особливостей студентів і їхні можливості.

Істотною сприятливою умовою для розвитку аудіативних умінь і навичок є включення до змісту навчальної програми питання про аудіювання як вид мовленнєвої діяльності, визначення вмінь та системи завдань для їх розвитку.

Отже, аудіювання є основою спілкування, саме з нього починається оволодіння усною комунікацією. Будучи необхідною умовою спілкування, аудіювання забезпечує успіх в оволодінні усним мовленням. Тому аудіюванню необхідно вчити, як і будь-якому іншому виду мовленнєвої діяльності, оскільки якість засвоєння навчального матеріалу значною мірою залежить від уміння студентів узяти з прослуханого тексту чи повідомлення всю необхідну інформацію.

Для майбутніх медиків важливо володіти аудіативними вміннями, оскільки слухати й розуміти почуте – це необхідне вміння під час спілкування з пацієнтом, проведення ефективного лікування, надання моральної підтримки тощо.

Під час викладання української мови як іноземної у медичних вузах перевага віддається текстам, які мають дидактично-когнітивний потенціал, сприятимуть формуванню у студентів соціокультурної компетенції. При цьому до аудіювання студенти залучаються систематично на заняттях, де їм пропонуються для сприйняття аудіотексти, що мають відповідну кількість слів, розроблені завдання.

Уважаємо надзвичайно важливим розосереджене включення елементів аудіювання під час виконання завдань на текстовому матеріалі. Так, перш, запропонувати студентам розставити пропущені розділові знаки в тексті, даємо дотекстове завдання:

Висловитися... порозумітися... поспілкуватися ми можемо повною мірою лише завдяки мові... тобто вона задовольняє одну з найважливіших життєвих потреб людини. „Коли ми говоримо „мова”, – відзначав філолог Л. В. Успенський, – ми думаємо „слова”. Це природно: мова складається зі слів...”. Мова ... засіб спілкування й джерело інформації про світ, про народ... якому вона належить. Наше слово до того ж і розповідь про себе. Слово – форма, одяг наших думок... почуттів... переживань. Водночас усе сказане й написане завжди комусь адресоване. Від співрозмовника ми чекаємо розуміння та **співпереживання**, тому і шукаємо найточніші та найвиразніші слова, тим самим активно впливаючи на його настрій, самопочуття. „Слова, як і ліки, – підкреслював письменник і лікар П. Бейлін... мають пряму токсичну чи побічну дію. На окремі слова виробляється **несприйняття** – вони можуть викликати „алергію”, шок. А передозуш, хай навіть за змістом своїм лікувальні слова, може розвинути „лікарська хвороба”. Балакуча людина може викликати у своїх слухачів головний біль і втому”.

Лікування для медика завжди залишатиметься мистецтвом. І як мистецтво, вимагатиме від нього розвиненої уяви, **інтуїції**, **гармонії** розуму та серця. Ці якості допомагають обрати **оптимальний** шлях лікування, його стратегію й тактику. Слово лікаря є свідченням його **милосердя**, **чуйності**, загальної культури й освіченості.

1. Визначте тему й головну думку тексту.
2. Поясніть значення виділених слів у тексті.
3. Дайте відповіді на запитання:

Яке значення має слово у професії лікаря?

Чому лікування – це мистецтво?

Як ви розумієте вираз „Лікувати людину, а не хворобу”?

Таким чином, розвиток аудіативних умінь і навичок буде ефективним тоді, коли в процесі навчання звертатиметься увага на мотивацію, мету сприймання усних висловлювань, навчання відбуватиметься систематично і цілеспрямовано, матиме вихід на між предметні зв'язки.

Важливо, щоб така робота проводилась систематично, бо аудіювання – це основне джерело мовних знань і важливий засіб мовленнєвої практики для професійної діяльності лікарів.

Література:

1. Вайсбурд М.Л. Обучение пониманию иностранной речи на слух. – М.: Просвещение, 1965. – 240 с.
2. Зимняя И.А. Лингвopsихология речевой деятельности / И.А. Зимняя. – М. – Воронеж, 2001. – 432 с.

3. Кочкина З.А. Аудирование: что это такое? // Иностранные языки в школе. – 1964. – № 5. – С. 14-18.
4. Кулиш Л.Ю. Виды аудирования / Общая методика обучения иностранному языку: Хрестоматия. М.: Русский язык, 1991. – С. 224-238.
5. Львов М.Р. Словарь-справочник по методике русского языка. – М.: Просвещение, 1988. – 240 с.
6. Пентилюк М.І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.М. Горошкіна. – К.: Ленвіт, 2005. – 400 с.

Ася Сучану
(Ізмаїл, Україна)

МОТИВАЦІЯ ВИБОРУ СТУДЕНТАМИ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ: ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

Проблема професійного самовизначення є однією з найважливіших у житті особистості, оскільки виступає засобом задовольнити певних потреб, починаючи від побудови відносин у суспільстві, завершуючи можливістю активізації самореалізації. Якщо порівняти вибір майбутньої спеціальності на початку 90-х і сьогодні, то слід зазначити, що у першому випадку, це відзначалося переважно географічним аспектом (велику роль відігравали культурні та історичні традиції, а також суспільні потреби тієї чи іншої громади), то у другому вибір професії залежить від кількох факторів.

Сьогодні вітчизняна освіта пропонує майбутньому фахівцю широкий спектр спеціальностей, які доповнюються додатковими спеціалізаціями, що підвищує інтерес до таких професій на ринку праці. Однак, відмітимо, що така ситуація має як позитивні, так і негативні наслідки, адже молодь інколи помилково вибирає «не свою» професію, втрачаючи час та захопленість обраним фахом.

Проблемі висвітлення особливостей готовності майбутніх фахівців до свідомого вибору професії присвячені праці Винославської О. В., Корнієнко І. О., Нечитайло І. І., Пухлія В. О., Орлової Ю. М., Фрадинської А. П., Ярошенка В. В. та ін.

Метою статті є аналіз мотивації свідомого вибору професії сучасного абітурієнта, як майбутнього фахівця соціономічних професій.

Аналіз наукових праць дозволяє виділити принаймні три фактори, що суттєво впливають на вибір професії, це, зокрема, такі:

- фактор суспільного впливу на мотиви вибору професії, тобто характеристика, що вказує на значення та престиж обраної професії;
- фактор, пов'язаний із замовленням суспільства у кадрах тієї чи іншої професії особливим характером вимог професії до особистості;
- фактор особливого характеру: інтереси, схильності, здатності, особистісні якості випускника загальноосвітнього навчального закладу, його інтелектуального рівня та готовності до свідомого вибору певної професії.

Зауважимо, що більшість науковців нині розглядає готовність до професійної діяльності, як інтегративне особистісне утворення, що забезпечує ефективність реалізації професійних функцій (Адольф В. О., Дьяченко М. І., Ісаєв І. Ф., Кандилович Л. О., Ліненко А. Ф., Сластьонін В. О. та ін.). Зокрема, готовність до свідомого вибору професії як складне структурне утворення взаємопов'язаних і поєднаних переконаннями морально-вольових якостей особистості, способів поведінки, знань з фаху, практичні вміння і навички, сформовані у відповідності до вимог суспільства. Принагідно відмітимо, що готовність до свідомого вибору професії включає в себе, по-перше, моральну готовність особистості, що відображається в усвідомленні суспільного й особистісного значення праці, прагненні максимального прояву власних сил, здібностей, позитивному ставленні до різних професій; по-друге, психологічну готовність, тобто свідомого вибору певної професії у відповідності з наявними здібностями та можливостями особистості; по-третє, практичну готовність, що зумовлена наявністю в особистості закладених та сформованих базових знань, вмінь та навичок.

Зазначимо, що фахова підготовка повинна спрямовуватись на їх особистісно-професійний розвиток як мобільних фахівців, тобто здатних переносити набуті знання, вміння та навички з однієї сфери діяльності в іншу.

Відмітимо, що компонентами готовності до свідомого вибору професії виступають: загальне позитивне ставлення до праці, знання певного кола професій, їх змісту, вимог, шляхів отримання професії та перспектив професійного росту, сформованість професійних інтересів, адекватна самооцінка, сформованість мотиваційної сфери, наявність спеціальних здібностей, практичний досвід, збалансованість інтересів, здібностей і нахилів, їх відповідність вимогам професії до особистості, відповідний стан здоров'я, сформованість моральних якостей, які відповідають вимогам професії, професійна придатність – сукупність психолого-педагогічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних досягнення суспільних потреб та власного задоволення професією.

Отже, важливою передумовою успішного професійного самовизначення є сформованість в особистості професійно-важливих якостей як-от: окремих психічних, психологічних і фізичних властивостей, котрі відповідають вимогам певної професії і сприяють успішному оволодінню нею. До того

ж, підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування таких психологічних якостей як здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, прагнення, професійні плани, ідеали, переконання.

Слід зазначити, що у процесі професійного самовизначення значну роль відіграє мотивація. Спираючись на авторитетну думку (Ільїн Є. П., Орло Ю. М., Нечитайло І. І.) нами було визначено мотивацію свідомого вибору професії як систему мотивів, спрямованих на реалізацію потреби особистості в оволодінні певним видом професійної діяльності. Так, мотивація формується в міру усвідомлення особистістю суспільного значення обраної діяльності і адекватної оцінки індивідуальних нахилів і здібностей. Тому мотивацію вибору професії, як і будь-яке психічне явище, слід розглядати в розрізі розвитку і вікових змін. Адже мотив є спонукальною причиною дій і вчинків особистості.

Ми поділяємо думку Кузьміної Н. В., котра виділяє такі властивості професійної спрямованості, як об'єктивність, специфічність, опірність, валентність, задоволеність, узагальненість, стійкість. А це зумовлює відношення особистості до професії, що визначає професійну спрямованість і характеризується як інтерес до професії й схильність займатися нею.

Набуті нами емпіричні дані завдяки проведеному дослідженню на базі учнів загальноосвітніх шкіл м. Ізмаїл та студентів Ізмаїльського державного гуманітарного університету дозволяють виявити провідні мотиви вибору майбутньої професії. 36% з респондентів учнівської аудиторії молодшого віку (5-7 класи) надали перевагу творчим професіям (хореограф, актор, модельєр, стиліст, співак), 10 % виявили захопленість «чоловічих» професій (водій, дальнобійник, міліціонер), 40 % імпонують фундаментальні професії, зокрема, лікар, вчитель, інженер; 4 % з опитаних склали групу тих учнів, які ще не визначились із професійним майбутнім.

На відміну від учнів молодшого віку, випускники шкіл зорієнтовані на виборі більш практичних та матеріально сприятливих професій, котрі передбачають ще й кар'єрне зростання. Зокрема, 27% (відмітимо, що цю аудиторію склали лише хлопці) перспективно вважають професію моряка (а це зумовлено ще й наявним попитом регіону на ринку праці), 12% респондентів переконані в тому, що успішною і цікавою є професія юриста, економіста, менеджера; 41% з опитаних планує свою подальшу освіту у гуманітарному напрямку, 9% свідомо готуються до отримання політехнічної, технологічної освіти, 7% надали перевагу розвитку творчих якостей, обравши освіту в галузі мистецтва, і 4 % виокремили важливість аграрної та продовольчої галузі.

Групам респондентів (відсоток яких склав перевагу) були запропоновані анкети з метою виявлення факторів, що зумовлюють вибір тієї чи іншої професії, серед яких було виділено такі: географічне розташування вишів (в м. Ізмаїл функціонує філіал Київської та Одеської морських академій, а також Ізмаїльський державний гуманітарний університет), які забезпечують підготовку до обраних професій, наявність місця державного замовлення, фінансова доступність освіти, високопрофесійна якість викладацького складу закладів вищої освіти, післядипломна освіта, подальше працевлаштування.

З метою з'ясування думки самих студентів стосовно обраної професії, нами було запропоноване анкетування із переліком завдань переважно вільного вибору відповідей. Воно проводилось із випускниками бакалаврату із соціологічної підготовки.

Так, на запитання «Чи бажаєте Ви у майбутньому стати соціальним педагогом (соціальним робітником)?» більшість респондентів відповіли «так» (20 осіб — 66,8%). Проте виявилася певна група тих, котрі ще не впевнені у правильності вибору професії (7 осіб — 16,6%). Запитавши, з якою метою вони обрали саме цей напрям професійної підготовки, було з'ясовано, що, що менше половини з них вказали на внутрішню мотивацію вибору саме цієї професії — «люблю дітей, подобається працювати з ними» або «хочу стати вчителем і працювати у школі», «хочу допомагати людям». Натомість, більшість респондентів зазначили мотиви, безпосередньо або опосередковано не пов'язаних із бажанням у майбутньому працювати з людьми: «щоб вивчити для себе окремі предмети (наприклад, інформатику, біологію, малювання)», «цей заклад розташований в моєму місті», «чув гарні відгуки про цей заклад», «тут багато місць державного замовлення», «у моїй сім'ї є педагоги», «це — рішення моїх батьків», «бо не змогла вступити до іншого навчального закладу», «просто щоб мати вищу освіту».

Відмітимо, що внутрішня мотивація вибору професії поряд із відповідними академічними запитами та пропозиціями залежить і від побутового уявлення про вищу освіту, фахову придатність. Особливо це актуально в контексті становлення особистості студента як майбутнього професіонала.

Отже, професійне становлення майбутніх фахівців соціологічних професій проходить у складних соціально-економічних умовах під впливом інноваційних процесів. Це вимагає вивчення внутрішніх ресурсів особистості, пов'язаних із забезпеченням ефективності професійної соціологічної діяльності. Така необхідність актуалізує наукову проблему розвитку емоційного інтелекту майбутніх фахівців як чинника оптимізації їхнього професійного становлення, що вимагає змін в методології та концепції організації системи їх фахової підготовки.

Література:

1. Корнієнко І.О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника / Корнієнко І.О. // «Практична психологія та соціальна робота». – 2006 р. №5
2. Національний класифікатор професій станом на 1 вересня 2012 р. (зі змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 серпня 2012 року № 923) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dk003.com/>.

3. Особистісний і професійний розвиток людини в нових соціально-економічних умовах // „Психолог”. - 2003 р. №44 (листопад)
4. Профорієнтаційна робота психолога / Упоряд. Т. Гончаренко. – К.: Шкільний світ, 2007. – 128 с.
5. Соціологічна енциклопедія / Уклад. В. Г. Городяненко. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
6. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. для самостійної роботи студента / О. В. Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 304 с.

Владислав Ткачик, Ірина Терещук
(Пирятин, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ВІЛЬНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Розглянемо одну з ситуацій навчання майбутніх фахівців – студентів вищих навчальних закладів – з точки зору інформаційних технологій та використання програмного забезпечення під час навчального процесу. Для цього в якості прикладу використаємо навчальну програму з дисципліни “Інформатика” для студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів та бакалаврів на основі базової середньої освіти.

Метою курсу є формування у студентів теоретичної бази знань з інформатики, умінь і навичок ефективного використання сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій у своїй діяльності, що має забезпечити формування у студентів основ інформаційної культури та інформаційно-комунікативної компетентності.

Завданнями курсу є:

- формування в студентів бази знань, умінь і навичок, не обхідних для кваліфікованого та ефективного використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-пізнавальній діяльності та повсякденному житті;
- розвиток у студентів умінь самостійно опановувати та раціонально використовувати програмні засоби різного призначення, цілеспрямовано шукати й систематизувати інформацію, використовувати електронні засоби обміну даними;
- формування у студентів умінь застосовувати інформаційно-комунікаційні технології з метою ефективного розв'язання різноманітних завдань щодо отримання, обробки, збереження, подання інформації, які пов'язані з майбутньою професійною діяльністю в умовах інформаційного суспільства [3].

Для успішного навчання за програмою курсу стає очевидним, що програмне забезпечення, яке рекомендоване для використання під час навчального процесу, на 98 % складається з комерційного прикладного програмного. Таким чином для реалізації успішного навчання за програмою курсу, по-перше, необхідно придбати дане програмне забезпечення, а виходячи з умов комерційного типу ліцензій, придбати ПЗ для кожного персонального комп'ютера. Тим самим відбувається велике навантаження на фінансову сторону навчального закладу, а в умовах сучасного стану фінансового забезпечення вищих навчальних закладів, це стає досить суттєвою перешкодою. По-друге, більша частина прикладного програмного забезпечення розрахована для використання під операційною системою Windows Microsoft, а це в сучасних кросплатформних умовах інформаційних технологій формує розвиток знань, умінь та навичок направленими тільки в одному напрямку, на одну операційну систему. Тим самим це робить майбутніх фахівців менш конкурентоспроможними на ринку праці. Тому є усі передумови для впровадження у навчальний процес використання вільного прикладного програмного забезпечення, наприклад, на базі вільної операційної системи сімейства Linux.

Використання вільного програмного забезпечення виступає виразником демократичного поступу, свободи, відкритого сучасного суспільства та суспільства знань, а також права вивчати та ділитись своїми розробками з іншими фахівцями і користувачами. Багато років в університетах співдружності незалежних держав, комерційні програми «де-факто» вважалися стандартом інформаційної підготовки майбутніх фахівців. Однак, в останнє десятиліття ситуація стала змінюватися, цьому сприяв бурхливий розвиток вільного програмного забезпечення (ВПЗ). Сучасні дистрибутиви вільних операційних систем (LinuxMint, UbuntuLinux, AltLinux, EduMandriva та інші) можуть використовуватися, як в якості локальної операційної системи (ОС) на комп'ютері вченого, викладача та студента, так і в якості операційної системи в лабораторіях університетів. До переваг операційних систем сімейства Linux є лід віднести невисокі апаратні вимоги, стабільність, безпеку, величезну кількість програм різного профілю.

Під час навчання майбутніх фахівців особливу роль відіграють засоби розробки програм і математичні програми, які дають змогу розв'язувати практичні і дослідницькі завдання. Для програмування мовою Basic можна використовувати Gambas або OpenOffice.org Calc. Застосування OpenCalc дає змогу отримати потужний засіб для розв'язання інженерних та економічних завдань: табличний процесор і візуальна об'єктно-орієнтована мова OpenOffice.org Basic. Якщо навчання проходить на Pascal, то можна використовувати FreePascal та Lazarus, а також спеціалізований текстовий редактор Geany і один з компіляторів FreePascal та GnuPascal. На кафедрі обчислювальної математики і програмування написаний підручник з програмування на базі FreePascal та Lazarus [1], виданий в Україні та Росії. Для

програмування мовою C (C++) як компілятор можна використовувати gcc (g++), а в ролі середовища програмування в ОС Linux – текстовий редактор Geany. Якщо завданням навчання є підготовка професійних програмістів, то як середовище програмування доцільно використовувати візуальне кросплатформне середовище QtCreator.

Особливу роль для підготовки інженерів відіграють математичні програми. Вони використовуються під час вивчення загальноосвітніх курсів: математики, інформатики, опору матеріалів тощо, а також в багатьох спеціальних предметах для розв'язання реальних завдань. В якості вільних математичних програм для університетів можна запропонувати ScilabMaxima, Octave. На кафедрі обчислювальної математики і програмування Донецького національного технічного університету розроблено курс інформатики на базі пакету Scilab, в якому навчання програмуванню і розв'язанню інженерних за дач проходить в єдиному середовищі Scilab. На базі цього курсу написана книга «Scilab: Решение инженерных и математических задач» [2]. Варто відзначити, що розглянуті програмні засоби є не тільки засобами навчання студентів, але й повноцінними програмами для наукових досліджень і розв'язання прикладних завдань [4].

При всіх перевагах використання вільного забезпечення, його впровадження в університетах проходить складно. Спробуємо об'єктивно оцінити переваги і недоліки використання вільних програм.

Переваги:

1. Університет отримує сучасну захищену і стабільну операційну систему з великою кількістю якісних програм, призначених, як для навчання студентів, так і для дослідницької діяльності. При цьому заощаджуються бюджетні кошти.

2. Університет відходить від диктату великих ІТ компаній монополістів.

3. Викладач отримує можливість навчати студента, а не “натягувати” його на розв'язанні однотипних завдань у певних пакетах.

4. Студент отримує можливість працювати індивідуально, швидко опанувати досліджуваним матеріалом, творчо мислити і експериментувати.

Недоліки:

1. Необхідність постійного вивчення нового ПЗ викладачами, студентами та співробітниками університетів.

2. Недостатня кількість не тільки методичної, але і взагалі літератури, яку потрібно створювати.

3. При використанні вільного програмного забезпечення в освіті дуже складно буде готувати середнього фахівця і виживати середнім студентам і середнім викладачам.

Для впровадження вільного програмного забезпечення в закладах освіти необхідне рішення на державному рівні. З іншого боку університетам не треба чекати, а починати готувати національну гуманітарно-технічну еліту фахівців з вільного програмного забезпечення [4].

Таким чином, в даній роботі було розглянуте вільне програмне забезпечення, яке надає в освіті свободу, на відміну від комерційного дає можливість вивчати самі програми і виступає опосередкованим стимулюючим фактором до навчання. І тому використання вільного програмного забезпечення у професійній підготовці майбутніх фахівців дозволить збільшити зацікавленість у навчанні, підвищити рівень інформаційної культури, самостійно обирати програмний засіб для подальшої трудової діяльності та виховувати законослухняного громадянина.

Література:

1. Алексеев Е. Р. FreePascal и Lazarus Учебник по программированию / Е. Р. Алексеев, О. В. Чеснокова, Т. В. Кучер. – Москва: ALT Linux; Издательский дом ДМК-пресс, 2010. – 438 с. – (Библиотека ALT Linux).
2. Алексеев Е. Р. Scilab Решение инженерных и математических задач / Е. Р. Алексеев, О. В. Чеснокова, Е. А. Рудченко. – Москва: ALT Linux; БИНОМ. Лаборатория знаний, 2008. – 260 с. – (Библиотека ALT Linux).
3. МОНУ “Інститут інноваційних технологій і змісту освіти” Навчальна програма для студентів вищих навчальних закладів I – II рівнів – Київ, 2011, 29 с.
4. Тези міжнародної науково-практичної конференції fosslviv-2011. Збірник наукових праць, Львів, 2011.- 196 с.

Науковий керівник:
викладач Терещук Ірина Вікторівна

Ірина Шевирьова
(Лисичанськ, Україна)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МЕДІА-КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Сьогодні кожна людина знаходиться під впливом сучасних інформаційних технологій, є активним споживачем медіа-контенту у вербальній та аудіовізуальній формах (текст, аудіо, анімація,

інтерактивність, відео, зображення, послуги мережі Інтернет), що впливають на свідомість людини, формують її світогляд, життєві та культурні цінності. Використання медіа допомагає людині бути обізнаними в усіх сферах життя. Практично весь медіа-контент має свої електронні аналоги у Всесвітній мережі. Роль мережі Інтернет важко переоцінити, оскільки є неупередженим та швидким засобом масової інформації. Навички орієнтуватися в потоках інформації формує медіа-освіта.

Основним завданням медіа-освіти – підготувати нове покоління до життя в умовах інформаційного суспільства, до сприйняття потоків інформації, які надходять саме з засобів масової інформації. Беззаперечно, користуючись медіа-контентом, людина може швидко отримувати необхідну для неї інформацію, сприймати та аналізувати її. На сьогоднішній день, навчання з використанням медіа поступово стає новим освітнім стандартом, що впроваджується у навчальний процес вже з початкової ланки. Використання комп'ютерних навчальних систем на уроках є дуже зручними у використанні, оскільки інформація подана послідовно, присутні ефективні засоби оцінки й контролю процесу засвоєння знань і набуття навичок. Одночасно, пріоритетним напрямом реформування системи виховання в сучасній школі є розробка моделі динамічної виховної системи, в умовах якої засобами медіа можливе формування в учнів громадянської відповідальності і правової самосвідомості, духовності і культури, ініціативності, самостійності, толерантності, здатності до успішної соціалізації в суспільстві та активної адаптації до сучасних умов життя. Але поряд з цим слід зауважити, що процес запровадження медіа в освіту витісняє кіно та читання книг, що може призвести до неписьменності та забуття умінь і навичок, які були отримані раніше. Тому, одне з головних завдань освіти сьогодні – навчити учнів ще зі шкільної початкової ланки користуватися інформаційними технологіями та навчатися, використовуючи ці технології. Як ми бачимо, застосування медіа набувають широкої популярності і доцільності використання у навчальному процесі, але учні не завжди мають змогу правильно проаналізувати та з розумом використати інформацію, яка може слугувати як корисний інструмент, а не як відволікаючий фактор, як це буває зазвичай. І тому, наскільки успішно буде вирішене це завдання, визначальною мірою залежить від майбутніх фахівців початкової школи. За думкою Т. Крємневої, компетентність формується ще під час навчання у вищому навчальному закладі і тому повинні бути сформовані наступні ключові компетентності, які на нашу думку, складають загальну схему медіа-компетентності:

- компетентність навчання (здатність особистості до саморозвитку);
- комунікативна компетентність;
- інформаційна компетентність;
- організаційна компетентність [2, с. 37].

Медіа-компетентний фахівець навчить вихованців розуміти реальність, сконструйовану медіа-джерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують. Таким чином, метою нашої статті є проблема формування медіа-компетентності майбутніх учителів початкової школи під час професійної підготовки.

В сучасній літературі зустрічаються терміни „компетенція” та „компетентність”, тому слід звернутися до витоків цих слів і зрозуміти загальні особливості цих понять. Компетенція латинського походження: (від лат. *competentia*, від *competere* – взаємно прагну, відповідаю, підходжу) – коло повноважень якої-небудь особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, досвід. Компетентний (від лат. *competens* (*competentis*) – досвідчений, обізнаний, поінформований у певному питанні особа, яка має достатні знання в якій-небудь галузі [4, с. 233–234]. Виходячи з цього, компетентність зустрічається в області якоїсь проблематики або сфери діяльності. Проаналізувавши ці поняття можна зазначити наступні загальні риси: уміння, досвід, знання. І якщо ми кажемо про розвиток і впровадження медіа в освіту, то саме медіа-компетентність учителя повинна бути лідером в освітній діяльності, головним показником якості особистості.

Як зазначає „Концепція впровадження медіа-освіти в Україні”, головною метою в процесі розвитку та навчання учнів є оволодіння молодими фахівцями медіа-компетентністю та медіа-грамотністю. Чому саме ці якості? Так, дані поняття більш детально розкривають принципи ефективної реалізації медіа-освіти. Якщо, освіта неупинно крокує вперед, запроваджуються нові форми, методи та прийоми роботи з використанням медіа, то вчителі повинні бути обізнаними та мати певне підґрунтя, аби навчити учнів грамотно використовувати та сприймати ту інформацію, яку запропонують медіа-джерела. Тобто, майбутні фахівці мають бути медіа-компетентними та медіа-грамотними. Так, за Концепцією, медіа-грамотність – складова медіа культури, яка орієнтована на вміння грамотно користуватися змістом та інформацією, отриману з медіа, а медіа-компетентність – рівень медіа-культури, що забезпечує оволодіння особистістю контекстом медіа, здатність її критично осмислювати, аналізувати, передавати та бути носієм вже теоретично переробленої інформації – це є головними факторами для успішного навчання та виховання молодших школярів. З цього зазначаємо, що медіа-компетентність є більш ширшим поняттям, аніж медіа-грамотність [1].

Питанням формування медіа-компетентності майбутніх учителів початкової школи займалися як зарубіжні (О. Федоров, К. Ворсноп, Р. Кьюбі, М. Маклюен, Л. Мастерман, Д. Мун) так і українські (Г. Онкович, Л. Найдьонова, О. Волошенко, В. Іванов) дослідники.

Якщо проаналізувати трактування поняття „медіа-компетентність” зарубіжних дослідників: Р. К'юбі [5], О. Федоров [6, с. 22], Дж. Берен [7], В. Вебер [8], то слід прийти до висновку, що медіа-компетентність – це сукупність, знань, умінь і навичок, націлені на оволодіння кваліфікованої, самостійної, творчої й соціально відповідальної дії відносно медіа; здатність передавати, оцінювати, аналізувати,

синтезувати повідомлення у різних формах; досвід, застосований у сфері медіа, який націлює особистість до самоосвіти, саморозвитку; здатність гармонійної співвідносності медіа і особистості з метою компетентного розуміння змісту медіа текстів. Отже, стрімке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в сучасному світі зазначають, що майбутній вчитель початкової ланки повинен бути підготовленим, вміло та безпечно використовувати ресурси медіа, аби бути готовим до здійснення медіа освіти учнів.

Українська дослідниця Л. Найдьонова характеризує індивідуальну медіа-компетентність вчителя за такими аспектами: 1) здатність особи аналізувати та передавати інформацію учням; 2) кожен викладач має індивідуально підходити до розв'язання освітніх задач у сфері медіа. При характеристиці індивідуальної компетентності Л. Найдьонова виділяє три компоненти: 1) технічний компонент – пов'язаний з використанням медіа; 2) когнітивний компонент (критичне розуміння) – відносини між індивідом і змістом інформації; 3) комунікативний – здатність спілкування за допомогою медіа (пов'язаний як з технічним так і з когнітивними компонентами) [9, с. 89]. Проаналізувавши роботу української дослідниці В. Шарко, слід визначити, що умовами формування медіа-компетентності майбутнього учителя є: 1) фундаментальна підготовка з інформатики; 2) знання психолог-педагогічних наук; 3) відбір змісту і форм навчання відповідно до видів інформаційної діяльності; 4) орієнтація навчально-пізнавальної діяльності на розвиток професійної освіти [9, с. 86].

Поряд з цим, С. Тришина виділяє особистісні якості, які призведуть до формування медіа-компетентності: 1) когнітивна, направлений на аналіз отриманої інформації; 2) ціннісно-мотиваційна, що характеризує ступінь мотиваційних спонукань до життя в цілому; 3) техніко-технологічна, є носієм зрозуміння принципів роботи інформаційних систем; 4) комунікативна, відображає знання, розуміння, застосування мов та інших видів знакових систем технічних засобів комунікацій; 5) рефлексивна, направлена на усвідомлення власного рівня саморегуляції особистості, прагнення особистості до самоусвідомлення дійсності, розвиток самоосвіти [3]. Проаналізувавши думки дослідників, ми вважаємо, що кожен майбутній фахівець повинен пройти певні етапи для того, щоб стати медіа-компетентним в освітній діяльності, а це: оволодіння знаннями, уміннями і навичками при роботі з медіа-джерелами; практичний досвід, який, на нашу думку, починає формуватися вже під час професійної підготовки; вміння аналізувати ту інформацію, яка надходить з медіа-джерел. Таким чином зазначимо, що процес оволодіння медіа-компетентністю починає розвиватися вже під час навчання у вищому навчальному закладі, адже система освіти вимагає від сучасних випускників не тільки знань, але і практичних вмінь в сфері медіа. Тому, майбутній фахівець повинен спрямовувати власні зусилля, аби оволодіти ключовими компетентностями та сформувати власні судження та якості на користь медіа-ресурсів.

На нашу думку, медіа-компетентний вчитель – це особистість, яка може швидко реагувати на зміни в освітній сфері; окреслює основні теоретичні та практичні знання щодо використання медіа-ресурсів; спроможний забезпечити ефективність навчання молодших школярів у загальноосвітніх школах шляхом володіння такими рисами: компетенція, грамотність, креативність, наявність фундаментальної підготовки з відповідних дисциплін.

Отже, на сьогоднішній день потужним компонентом кожного фахівця в освітній та професійній діяльності є медіа-компетентність, наявність якої зробить освітньо-виховний процес більш продуктивним та цікавим, а ресурси мультимедіа стануть незамінними у самостійній підготовці учня.

Література:

1. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні // Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm
2. Кремнева Т. Л. Компетентностный подход как базовый принцип Европейской системы образования / Т. Л. Кремнева // Вестник московского государственного областного университета – 2009. – № 3. – Т. 2. – С. 33–38.
3. Тришина С. В. Информационная компетентность как педагогическая категория [Электронный ресурс]: интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – Режим доступа до журн.: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-11.htm>
4. Сучасний словник іншомовних слів для середньої і вищої школи. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 576 с.
5. Kubey, R. (Ed.) (1997). Media Literacy in the Information Age. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.) 484 p.
6. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. М.: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. – 616 с.
7. Baran, S. J. (2002). Introduction to Mass Communication. Boston-New York: McGraw Hill, 535 p.
8. Вебер В. Портфолио медиаграмотности / В. Вебер // Информатика и образование. – 2002. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.infojournal.ru/journal_arxiv/2002.
9. Шарко В. Д. Медіакомпетентність як складова методичної підготовки вчителя та її діагностування [Електронний ресурс]: Інформаційні технології в освіті. – Режим доступу: http://ite.kspu.edu/webfm_send/349

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Бадер Світлана Олександрівна.

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Проблеми інклюзії дітей з обмеженнями життєдіяльності в загальноосвітню школу та наявністю вчителя початкових класів, котрий компетентно навчатиме дітей в інклюзивному класі, супроводжуються суперечностями:

- між соціальним замовленням, спрямованим на включення дітей з обмеженнями здоров'я в освітнє середовище масової загальноосвітньої школи і недостатністю соціально-педагогічною компетентністю майбутнього вчителя початкових класів до навчання дітей в інклюзивному класі;

- між потребою освітньої практики в компетентних фахівцях, котрі володіють високим рівнем сформованості соціально-педагогічної компетентності і традиційним змістом формування цієї компетентності у майбутнього вчителя початкових класів в період навчання у вищому навчальному закладі;

- між запровадження в систему інклюзивної освіти як інноваційної форми спільного навчання нормативних дітей і дітей з різним рівнем психофізичного розвитку (дітей з освітніми потребами) та відсутністю навчально-методичного забезпечення організації педагогічного процесу в педагогічному університеті.

У межах означених суперечностей актуального значення набуває проблема формування компетенцій, як складових соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя інклюзивної загальноосвітньої школи.

Мета дослідження полягає у визначенні значення цілепокладання у формуванні компетенцій соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в умовах інклюзивного навчання.

У результаті аналізу соціально-педагогічної літератури дійшли висновку, що компетенція – уміння використовувати знання, уміння та навички у конкретних видах робіт, які визначаються функціями, пов'язаними з виконанням основної діяльності фахівця. *Соціально-педагогічна діяльність в інклюзивній початковій школі - квазіпрофесійна діяльність вчителя, спрямована на виконання навчальних, виховних, розвивально-корекційних і соціалізуючих функцій освіти, здійснення гармонізації між нормативними дітьми і дітьми з обмеженими освітніми потребами* [3]. Наголошуємо, що соціально-педагогічна діяльність вчителя початкових класів в інклюзивному класі має свої особливості. Вона не повторює діяльність соціального працівника/педагога як члена команди фахівців навчального закладу, а лише доповнює та підсилює усі функції та напрями діяльності.

Об'єктом соціально-педагогічної діяльності в системі загальної освіти є спільне навчання, а суб'єктом - діти з нормативним розвитком та з порушеннями у психофізичному розвитку, які навчаються в інклюзивному класі загальноосвітньої школи, а відтак потребують соціалізації в нових умовах. Серед них в особливу групу виділяються діти із порушеннями в розвитку розумової діяльності, мови, сенсорних, рухових, емоційно-вольовий сфер, що обмежує індивідуальні можливості життєдіяльності, а відтак соціалізацію, навчання й повноцінне життя в суспільстві [3]. Саме тому, вихідними положеннями для визначення компетенцій є встановлення сутності соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів при здійсненні інклюзивного навчання.

Отже, майбутній вчитель початкових класів в умовах інклюзивної освіти має бути не лише готовим до виконання соціально-педагогічної діяльності, тобто володіти нормативною базою знань, умінь та навичок, а володіти компетенціями, котрі визначають соціально-педагогічну компетентність в організації та здійсненні інклюзивного навчання.

Соціально-педагогічну компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи ми розглядаємо як інтегроване особистісне новоутворення, що характеризується синтезом знань і навичок необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності та умінь вчителя використовувати фахові знання, уміння і навички для розв'язання стандартних і нестандартних соціально-педагогічних задач і проблем, пов'язаних із спільним навчанням дітей з різним рівнем психофізичного розвитку [3]. Складовими соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи визначили когнітивну, діяльну і особистісно фахову компетенції.

Процес формування компетенцій у майбутнього вчителя інклюзивної загальноосвітньої школи у вищому навчальному закладі відбувався згідно розробленої концепції. Під час формування соціально-педагогічної компетентності як цілісного новоутворення у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи важливо адекватно визначати освітні та дидактичні цілі.

Отже, концепція формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи вимагає цілепокладання.

Проблема цілепокладання перебуває у полі зору багатьох учених і розглядається у кількох аспектах: 1) у системі загальної освіти (Л. Байбородова, Н. Кузьміна, А. Маркова та інші); 2) у дидактиці (Ю. Бабанський, В. Бондар, С. Бондар, В. Онищук та інші). Окреслені питання стали предметом наукового

вивчення низки учених (Т. Ільїна, І. Малафіїк, І. Підласий, П. Підкасистий, В. Селіванов, В. Ситаров, Н. Тализіна та ін.).

За твердженням В. Бондаря – це уміння вчителя ставити перед собою свідомі цілі й реалізувати їх. Педагог визначає мету як ідеальний, наперед визначений еталон результату людської діяльності, спрямованої на перетворення дійсності відповідно до усвідомлення людиною потреби [1]. Погоджуємося з думкою В. Бондаря і визначаємо мету як усвідомлений, наперед запланований результат діяльності, модель майбутнього кінцевого продукту діяльності. У нашому дослідженні, передбачається виконання мети: «формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи», кінцевим результатом якої є забезпечення високого рівня когнітивної, діяльнісної та особистісної компетентності завдяки фаховій підготовці майбутнього вчителя початкових класів у вищому навчальному закладі.

Мета дослідження передбачає визначення проміжних результатів експериментального дослідження. Проміжні результати, за визначенням В. Бондаря, - цільове завдання, яке передбачає проміжну мети (*проміжні цілі, якщо їх декілька*), яка (*які*) у комплексі забезпечують досягнення визначеної мети [1]. З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що кількість цільових завдань визначається завданнями експериментального дослідження та педагогічними умовами, за яких здійснюється процес формування соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи у вищому навчальному закладі. У нашому дослідженні ефективність визначеної мети забезпечується шляхом формування наступних проміжних цілей: 1)забезпечення високого рівня сформованості когнітивної компетентності; 2)забезпечення високого рівня сформованості діяльнісної компетентності; 3) забезпечення високого рівня сформованості особистісно фахової компетентності.

Отже, цілепокладання формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, включає проектування мети в системі цільових завдань та визначення їх проміжних результатів; організація процесу формування, котра передбачає вибір змісту навчального матеріалу, методів навчання та форм організації навчальної діяльності студентів; педагогічна та дидактична діагностика як виявлення проміжних результатів діяльності при виконанні кожного цільового завдання.

Кожна компетентність містить визначені лише її параметри, критерії та рівні. Когнітивна компетентність майбутнього учителя визначається рівнем засвоєння знань, визначених робочою програмою навчальних дисциплін, на репродуктивно-творчому відтворенні теоретико-практичних засад соціально-педагогічної діяльності інклюзивного навчання, інтерпретація навчального матеріалу в елементарні уміння, застосування їх у стандартних ситуаціях.

Діяльнісна компетентність майбутнього вчителя початкових класів формується завдяки застосуванню контекстного навчання шляхом побудови моделі їх майбутньої професійної діяльності. А. Вербицький відмічає: «щоб бути теоретично і практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійний підхід: від знака до думки, а від думки до вчинку, дії» [2]. В аудиторних умовах нами відтворювався предметний та соціальний зміст діяльності майбутнього вчителя в умовах інклюзивного навчання, на конкретних соціально-педагогічних ситуаціях формувалися визначені нами компетентності. Соціально-педагогічні ситуації розв'язувалися у парних, групових та колективних формах, розігрувалися ролі, проводилися ділові ігри, виконувалася навчально-дослідницька робота тощо. Погоджуємося з думкою А. Вербицького, що завдяки контекстному навчання у майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи формується не тільки знання (когнітивна) компетентність, але й професійна (діяльнісна) компетентність. Тобто формування діяльнісної компетентності відбувається в контексті майбутньої соціально-педагогічної діяльності шляхом вирішення конкретних професійних завдань.

Формування особистісно значущих і професійно важливих якостей є необхідною компетентністю майбутнього вчителя початкових класів. Особистісно фахова компетентність соціально-педагогічної компетентності майбутнього учителя початкових класів представлена такими особистісними та професійно важливими якостями особистості, котрі відображають психологічний портрет, серед яких любов до дітей, доброта, альтруїзм, емпатійність, толерантність, моральна чистота, комунікабельність, спрямованість, відповідальність, креативність. Важливими є рефлексивні уміння, а саме: вміння планувати, проектувати, моделювати спільний процес навчання, адекватно сприймати особистості молодшого школяра і самого себе; здійснювати самоаналіз особистісних досягнень; об'єктивно оцінювати власну діяльність. Особистісно фахові якості впливають на результат діяльності та визначають індивідуальний стиль діяльності вчителя з інклюзивної освіти.

Отже, цілепокладання у формуванні когнітивної, діяльнісної та особистісно фахової компетентностей соціально-педагогічної компетентності у майбутнього вчителя початкових класів є важливими фактором здійснення управління процесом формування соціально-педагогічної компетентності на науковій основі. Формування соціально-педагогічної компетентності майбутнього учителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи розглядається нами як цілеспрямований процес, здійснюваний на основі педагогічних умов з використанням контекстного навчання і передбачуваними високими результатами сформованості когнітивної, діяльнісної та особистісно фахової компетентностей на кожному етапі підготовки фахівця.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика: Підручник / В. І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
2. Вербицкий А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 204 с.
3. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки. Підручник / З. М. Шевців – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 248 с.

СЕКЦІЯ: ПРАВО**Анастасія Логвінова
(Харків, Україна)****ДЕЯКІ ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ В УКРАЇНІ**

Після проголошення незалежності правова система України формується на нових засадах як самостійне соціальне явище (в минулому вона складала частину єдиної правової системи СРСР). Вона звільняється від псевдосоціалістичної (радянської) сутності, яка приглушила її континентально-європейські корені і забарвила їх у класово-ідеологічні тони.

Правова система України виникла об'єктивно у період досягнення радянською правовою системою «точки біфуркації», коли ця система згідно з основними засадами синергетики руйнувалася. Подальше формування правової системи України залежало від таких умов, як відкритість, нелінійність, нерівно важність [5, С. 593]. Насамперед, це стосувалося взаємозв'язку із оточуючим середовищем, вибором шляхів розвитку.

Поряд з цим, для сучасної правової системи України важливим є досягнення відповідного стану рівноваги, що буде свідчити про створення власне системи. Адже будь-яка система, згідно з положеннями синергетики, об'єктивно знаходиться у стані взаємопереходів рівноваги та нерівноваги, організації та дезорганізації, хаосу та порядку. А тому необхідним та важливим на даний час є створення механізму самоорганізації системи, який сконцентрує зусилля суспільства саме на стані рівноваги (з допустимим станом змінюваності) [6, С. 89]. Такий стан забезпечується правильним розміщенням елементів правової системи та зв'язків між ними, тобто належною її структуризацією. Вітчизняні учені звертають увагу на необхідність «реформування інститутів українського права на засадах різноджерельного, зокрема, доктринального й судового права, що сприятиме поступу національного правознавства та наближення його до цивілізованих світових і європейських правових стандартів», а це, в свою чергу, зумовлює проведення «інвентаризації існуючих джерел права шляхом співвідношення й порівняння» [1, С. 88].

В реальній правовій діяльності України в роки перетворень і змін зберігається значна частина минулої правової системи. Формування вітчизняної правової системи відбувається здебільшого на оригінальній основі, на базі якісно нових засад, принципів. Саме правова доктрина мала б виступити важливим фактором формування нових та оновлення вже існуючих правових інститутів, галузей права, правової системи в цілому, «базисом, що містить відправні елементи цієї системи», «включає усі концептуальні ідеї та принципи права» [4, С. 34].

Творчу спадщину представників політико-правової, філософської думки стародавніх часів слід розглядати як важливу філософсько-методологічну основу, формування юридичної науки в цілому та правової доктрини зокрема поява яких припадає на визначений для правової культури суспільства і людської цивілізації в цілому період існування давньоримської держави. Узагальнення та концептуальна теоретизація юридичного знання, правничої науки відбувається значно пізніше і припадає на XVII-XVIII ст. і зумовлюється проникненням в юриспруденцію ідеалістичних та раціоналістичних тенденцій філософії Вольтера та Лейбніца [3, С.64]. Характерною особливістю державно правової думки доби Просвітництва є поєднання теорії з практикою. Це стало можливим із поширенням практики прийняття конституцій у державах, перших спроб кодифікації права, утворення нових буржуазних держав. Саме в цей час відбувалося цілеспрямоване державотворення, визначилися форми державного правління, устрою, сфери компетенції органів влади, структури політичної системи тощо. На відміну від доби Відродження, просвітницькі концепції по-іншому тлумачили ідеї суспільного договору і природного права [2, С. 381]. Одним із важливих етапів формування єдиного європейського правопорядку стало утворення Європейського Союзу, історія становлення якого поділяється на декілька етапів.

Національна правова система України в силу історичних обставин зазнавала різноманітних впливів. У праві України перетнулись лінії історії: християнство (православна, католицька, протестантська традиції), ісламська, іудейська традиції, історія права Греції і Риму, національного і міжнародного права) [6, С. 91]. Проте, історичний поступ правової системи України не слід уявляти як хаос тенденцій, ментальних, інстинктивних уявлень народу про справедливість, які передавалися через традиції. Розвивалися також вчення про державу і право України, які через свідомість державо- і право творців здійснювали свій форматуючий вплив на розвиток правової системи. У цьому зв'язку виникає нагальна потреба у визначенні головного фактора, який справляє основний вплив на процес руху до порядку в суспільстві і завдяки якому зберігається спадкоємність у праві, але сутнісні параметри котрого не зазнають зрушень, навіть, після тривалих і масових включень чужорідних для титульного етносу (в нашому випадку – українського) впливів [4, С. 27].

Таким чином, аналізуючи деякі історико-теоретичні аспекти формування системи України тісно переплітається з питанням пошук «параметра порядку» - своєрідної матриці, яка забезпечує спадкоємність у праві та є внутрішнім джерелом розвитку сучасної правової системи. Це безумовно вимагає застосування найбільш раціональних методів пізнання в рамках наукової парадигми, здатної синтезувати сучасні досягнення різноманітних наукових шкіл і напрямів, бо головною метою і умовою реформування українського суспільства є розвиток демократії, соціально-правової держави та її правової системи, які

мають забезпечити становлення України як високо розвинутої цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальною стабільністю, культурою демократії, дозволить їй стати впливовою силою у світі та Європі. Сучасні тенденції розвитку передбачають модернізацію українського суспільства, його правової системи, гуманітарну політику, засновану на визнанні цінності людського життя, свободи особи, її права на гідне життя.

Література:

1. Висновки та рекомендації з актуальної теми.//Право України. - 2016. - №2. - С. 87-88.
2. Макачук В. С.- Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Вид. 4-те, доп.- К.: Атіка, 2004.- 616 с.
3. Порівняльне правознавство: підручник / С. П. Погребняк [та ін.]; за заг. ред. О. Петришина; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — Х.: Право, 2012. — 272 с.
4. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / І. В. Семеніхін; наук.ред. О. В. Петришин. - Х.: Юрайт, 2012. - 88 с.
5. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2004. — 656 с.
6. Трофименко, В. А. Правова доктрина як основа формування правової системи України / В. А. Трофименко // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2009. №2. - 2009. - С. 85-95.

Науковий керівник:

викладач, Пугачова Ніна Георгіївна.

Мейрам Оспанов
(Қостанай, Қазақстан)

ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНДЕГІ МҰСЫЛМАНДЫҚ СОТ ЖҮЙЕЛЕРІНЕ ШОЛУ

Шығыстың елдерінің мемлекеттік-құқықтық жүйелеріне өз кезегінде ислам мен мұсылмандық құқық айрықша әсер етіп отырғандығын айтып кеткеніміз жөн. Ол елдерде мемлекеттік құқыққа исламдық болып келетін институттар, нормаларды қосу өз кезегінде саяси да, құқықтықаса зор мәнге ие. Өйткені конституциялық негіздерге сүйене отырып, құқықтық жүйелерді өз кезегінде исламдандырудың аса зор маңызы бар. Сондықтан да, қазіргі уақыттағы шығыстың елдерінен жартылай феодалдық монархиялық басқарудың жүйесін бұзажарып, буржуазиялық елдердің тәжірибесіне Марокко (101-бап), Бахрейн (104-бап) Конституцияларында исламның мемлекеттік сипаты туралы ережені қайта қарауға болмайтындығы көрсетілген. Кейбір араб елдерінде бұл ережелер басқаша түрде айтылады. Мысалы, 1977 жылы Ливияның "Халық билігін орнатуы туралы Декларациясында" Құран қоғамның заңы» болып келетіндігі (2-бап) айтылса, Ирактың конституциясы исламды мемлекеттік дін ретінде баяндап айтады (4-бап). [1, 213 б].

Шығыстың елдерінде исламдық сипаттағы институттар олардың конституциясының тетіктеріне бірнеше бағытта өз әсерін береді. Ол мемлекеттердің басым көпшілігі өзінің конституцияларында мемлекеттік сипаттағы биліктің саяси-идеологиялық негізіне исламдық элементтерді қабылдайды, оны болса конституциялық қолмен қорғайды. Мысалы, Кувейт, Катар, Бахрейн конституциялары "мемлекет исламдық мұраларды қорғайды" деп ашық түрде жазады. Комор аралдары конституциясының преамбуласында: "Комор халқы өз ерікімен мемлекеттік дін — исламның мәңгілік қағидаларын негізге ала отырып, мемлекет және оның институттарын басшылыққа алады" деп нақты жазылған.

Мұндай сипаттарды өз кезегінде шығыс елдерінің конституцияларынан да кездестіре аламыз.

Ал, БАЭ, Катар жәнетағы басқа мемлекеттерде конституциялық кеңес жұмыс жасайды. Оны болса өмір тағайындап, тек бұл консультациялық кеңес органымен келімге келе отырып заңдарды қабылдайды. Имен конституциясы преамбуласында "Конституция" қағидаларында Құранның аяттарына негізделетіні де айтылады. Бұл қағида Бахрейн және Кувейттің конституцияларында да бар. Сауд Арабиясының королі Абу әл-Әзиз болса негізгі тайпаның көсемдерімен (шейхтерімен) ақылдаса отырып, манызды болып келетін мәселелерді шешеді.

Конституциялық тұрғыдағы тетікке әсер ететін тағы бірден бір бағыт мемлекет басшысына діни цензі белгілеп қою болып келеді. Мысалы, Иорданияның конституциясы бойынша (29-бап, "Д" параграфы) корольдікке әке-шешесі де, өзі де мұсылман адамдар ұсынылады делінген. Мұндай цензі Тунис (Конституция, 37-бап), Кувейт (Комституция, 4-бап) және тағы басқа мемлекеттерде де қойылған.

Сол сияқты, мемлекетің басшыларының құқықтық мәртебесі исламдық дәстүрмен; реттеледі. Мемлекеттің басшысы діни рухани көсем де болады. Мысалы, Марокко королі (19-бап) "діншілдердің эмирі" болып есептеліп, исламның тазалығын қадағаласа, Сауд Арабиясының королі болса діни биліктің жоғары тұтқасының иесі деп көрсетіледі. Малайзия федерациясының конституциясына сәйкес, діни билік болса федерацияның басшысына жүктеледі. Брунейде монархты мемлекеттің алғашқы рухани түрдегі көсемі деп жариялайды (3-бап). [2, 193 б].

Республікалық басқарудың жүйесіндегі мемлекеттерде мұндай міндеттер берілмегенімен мемлекеттің басшылары нақты іс жүзінде елдің рухани көсемі де, бола береді. Мысалы, Тунистің президенті К. Бургит, Индонезияның бұрынғы президенті Сукарно, тағы басқаларын айтсақ та болар еді.

Монархтың негізгі бір мәртебесі болса, соның жеке басына қол сұқпау жөніндегі конституциялық қағида. Мысалы, Катардың Конституциясының 20-бабында: "Эмир абсолютті дербес құқықтың иесі. Эмирді құрметтеу міндет" деп белгіленсе, Кувейт (54-бап), Иордания (30-бап), Бахрейн (33-бап), Марокко (23-бап) және басқа да мемлекеттердің конституцияларында да солардың дербес құқықтың иесі екендігі, жеке басына қол сұғуға тыйымдар салынатыны жазылған. Олардың дербес құқығына қол сұғу аса ауыр қылмыс ретінде қаралады.

Жеке адамдардың құқықтық мәртебесі шариатқа негізделіп отырып, олардың құқықтары және бостандығына конституциялық кепілдік береді. Исламдық дәстүр негізінде азаматтардың құқықтық мәртебесі болса олардың тегіне, тайпасына, діни сеніміне, исламның талаптарын орындауларына байланысты болатынын атап айтқан жөн. Дегенмен, діни сипатына қарай отырып қысымдық көрсетуге көптеген конституция тыйымдар салады. Өз кезегінде өзге дін өкілдері де исламға қарсылықта болмауы талап етіледі.

Біздің қарастырып отырған көптеген мұсылмандық елдерінің конституцияларында ислам және мұсылмандық құқықтың экономика, білім және халықаралық қатынаста олардың орнына жете мән беріліп, исламдық сипаттағы әсерлерін күшейте түсуге ұмтылады. Мысалы, Бахрейннің конституциясы болса (9-бап): "Жеке меншік, капитал және еңбек исламдық қағидаларға негізделіп отырып қоғамдық, мемлекеттік құрылыс және ұлттық байлықтың негізі болып табылады" — десе, Йемен елінің конституциясы "экономиканы өркендетуге алып баратын дарагерлікте исламдық қағида (10-бап) негізге алынады", — деп көрсетіліп, жазылған. Иранда "исламның экономикалық теориясына негізделген елдің экономикасы өз кезегінде үш секторға бөлу: кооперативтік, мемлекеттік және жеке секторларға негізделген. Әсіресе, монополия және жемқорлыққа тыйымдар салады. (Иран елінің конституциясы, 43-44-49-баптар).

Ал, мемлекеттің білім саласы жөніндегі қызметінің бағыты ең алдымен діни сипаттағы тәрбиеге негізделеді. Мысалы, Бахрейн елінің конституциясы (7-бап), Катар елінің конституциясы (8-бап, "В" параграфы), Египет елінің Конституциясы (12-бап), тағы басқалары. [2, 195 б].

Жоғарыда аталған барлық шығыстың мұсылмандық елдерінің конституциялары өздерінің сыртқы мемлекеттік саясаттарын исламның жолындағы мемлекеттермен тығыз қатынаста орнатуға бағыттайды. Мысалы, Бахрейн елінің конституциясының 6-бабы, Катар елінің конституциясының 5 -бабы, Египет елінің конституциясының 12-бабы араб және исламның мүдделеріне лайықты қызмет жасай отырып, сыртқы саясаттарын іс жүзінде асыратыны ашық түрде жазылған.

Конституциялық заңдардың негізгі бастау көзі ислам екені Катар, Сирия, Пакистан, Араб эмираты, тағы басқа мемлекеттердің конституцияларында бекітілген. Сондықтан да, арнайы баптар қабылданып, онда егер де өкіметтің актілері исламның қағидаларына қайшылық етсе, онда соттар сол актілерді қолданбау керектігі айтылады.

Мұсылмандық мемлекеттің қалыптасуы барысында мұсылмандық, соттың жүйелері қалыптасқаны баршаға аян. Оның сонау түп-тамыры Мұхаммед пайғамбардың дәуіріне барып тіреледі. Мұхаммед даудамай, келіспеушіліктер болса әрдайым өзі басшылық жасап шешіп отырған. Одан қалған мыңдаған соттық, шешімдер және хадистер олойымызға куә. Бұдан келіп соттық жүйе қалыптасып, соттың ісі құрылысы және процесі құқығының қағидалары және нормалары қалыптасып, одан әрі дамыды. Мұхаммедтен кейінгі төрт халифасы (Омар, Әб Бәкір, Оспан және Әли) да жоғары соттың билігін өздерінің қолдарына алды. Даулы мәселелерді құранға және Мұхаммедті керсетпе-сунналарына лайықтап турып шешіп отырды. Кейде даулы мәселелер бойынша бұл айтылған бастаулардан шешімі табылмаған жағдайда консенсустар ретінде тараптармен ақылда отырып шешеді. Жер-жердегі тәртіптік бұзушылықтар және даулы болатын мәселелерді арнайы тағайындалған, мұсылман құқығына жетік болып келетін адамдар шешіп отырды. Әсіресе, Аббастықтардың (750-1258) дәуірінде қазылық соттың жүйесі қалыптасты.

Бас қазылыққа тағайындалатындар емтиханнан өтті. Сот процесі көбінесе ауызекі, жәбірленушінің арызы бойынша соттың жеке өзі қарауымен жүргізілді. Алдымен, жәбірленуші, кейіннен айыпкерге сөз беріледі. Сот екі тарапқа да теңдей сөйлеуі құқығын берген. Соттың жүргізуі: өзі мойындау, куәларды қатыстыру, ант ішуі басты орын алған. Соттың шешімі тез түрде орындалған. Сот қылмыстық, азаматтық істерді де шеше алған. Мұсылмандық соттармен бір қатарда ақсүйектердің соты да көп уақыт бойына сот іс жүргізуін жүргізіп келді. Тек қана, XVIII ғасырдан бастап мұсылман мемлекеттерінде сот реформалары жүргізілді. Қорытындысында, қазылық соттың жүйесі бірнеше арнайы соттың жүйелеріне (қылмыстық, жерге меншіктілік, сауда-саттық, азаматтық, тағы басқалары) бөлініп, өзінің алдына қарастырыла бастады.

Әдебиеттер:

- 1 Қопабаев Ә.Қ. «Шетелдердің Конституциялық құқығы». Оқулық. – Алматы: Жетіжарғы, 1998.- 320 б.
- 2 Крашенинникова Н.А. История права Востока. М. Изд-во Рос. откp. университета, 1994.-268 б.

Ғылыми жетекші:

заң ғылымдарының кандидаты Ибраев Аманбек Зәкірұлы.

ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ СОТ БИЛІГІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Шет елдердегі сот билігінің конституциялық құқықтық негіздері заң ғылымында, оның ішінде конституциялық құқық, шет елдердің конституциялық құқық өкілдері тарапынан егемендігімізді паш етіп, тәуелсіздікті алған жылдардан бастап зерттеле бастады.

Осы кезең аралығында Шет елдердегі сот билігінің конституциялық құқықтық негіздерін әр түрлі қырларынан қарастырған белгілі ғалымдар Ө.Қ. Қопабаевтың [1, 320 б.], Ғ.С. Сапарғалиевтің [2, 370 б.], Ф.А. Ержанованың [3, 204 б.] және тағы басқа авторлардың тарапынан сөз етіліп үлкен талқылауға түскен болатын.

Шет елдердегі сот билігінің конституциялық құқықтық негіздері жағдайында жүйелі түрде зерттеген шетелдік еңбектер де баршылық. Олардың қатарына: В. Е. Чиркин, Конституционное право зарубежных стран [4, 568 б.], И.А. Алебастрова Конституционное право зарубежных стран [5, 640 б.], атты ғылыми еңбектерін жатқызамыз. Бұл еңбектерде шет мемлекеттердегі сот билігінің конституциялық құқықтық жағдайы, оның билікті бөлу жүйесіндегі орны, соттың қызметтері мен мәртебесі конституциялық-құқықтық негізде талданады.

Сот билігін жалғыз судья немесе айрықша процесінде іс-әрекет жасайтын сот алқасы іске асырады. Судья сот процесінен шет жерде басқа да өкілеттіктерді иелену мүмкін. Мысалы, Швецияда судья мүлікке мәжбүрлі түрде түгендеу іске алады, Украинада сот шешіміне шейін мүліктен айыруға тыйым салу мүмкін, ал АҚШ-та сот билігін іске асырудың өзіндік бір формасы болып табылатын сот әкімшілік бұйрықтарды шығара алады. Осындай бұйрықтармен сот шешімі қабылданғанға шейін газетті таратуды уақытша тоқтата тұруға (оны лицензиясынан айыру емес), ереуілді тоқтата тұруға (оған тіпті тыйым салу емес) болады, қоғамдық орындағы не көшедегі жария жиналысты кейінге қалдыруға болады және т.б.

Соттың қызметі конституцияда бекітілген принциптерге негізделеді. Олардың кейбіреулері жалпы сипатқа ие, өзгелері процесс кезінде тұлғаның құқықтырын қорғау аса маңызды болып келетін қылмыстық процестерге таралады.

Германиядағы *прокуратура* Франциядағы прокуратура органдарының жүйесіне ұқсас болып табылады, ол жеке жүйені құрамай, соттардың аясында әрекет етеді және әділет министріне бағынады. Прокурорлар анағұрлым күрделі істерді полицияның органдарының көмегімен тергейді және айып тағады. Қылмыстық істер бойынша, соның ішінде жәбірленушінің өзімен қозғалатын жеке айыптау істері туралы сот талқылау әрқашанда прокурордың қатысуымен іске асырылады. Прокурорлар нақты бір жағдайда азаматтық істерді қарауға да қатысуға құқылы.

Сот билігін тек кәсіби судьялар іске асырады. Жапонияның сот жүйесінде айырмашылығы сол алқабилер институты жоқ. Судьяларды (Жоғарғы соттың төрағасынан басқа) Министрлер кабинеті Жоғарғы сот белгіліген тізімнің негізінде анықтайды. Жапонияның сот жүйесін Жоғарғы сот басқарады, ол Кабинеттің ұсынысы негізінде император тағайындайтын бас судьядан және өз кезегінде Кабинет тағайындайтын 14 судьядан тұрады. Жоғарғы сотта үш бөлімше бар (әрқайсысы бес судьядан). Соттың пленарлық отырысы мақсатында кворум - тоғыз мүше (жоғарыда көрсетілгендей, шешімдер аз дегенде сегіз судьяның келісімімен қабылданады), бөлімшілерге байланысты кворум - үш мүше. [6, 184 б].

Ағылшын-саксон мемлекеттері секілді Жапонияда да айрықша әкімшілік соттар жоқ (АҚШ-тағы әкімшілік соттар және Ұлыбританиядағы әкімшілік трибуналдар әкімшілік әділеттің мамандандырылған соттары болып саналмайды). Жапонияда да басқаруға бақылауды жалпы соттар іске асырады, алайда олар арнайы процедура және арнайы талап-арыздар негізінде әрекет етеді. Солармен бірге халықтық талап-арызды да атауға болады. Халықтық талап-арыз уақытында заңсыз актілерін түзетуге жеке мүддесі болмайды, ол сотқа өзге тұлғаның атынан жолданады (нақты бір деңгейде ол талап-арыз латын америкалық "ампаро" процестері мен еуропалық "халық әрекетіне" ұқсас).

Прокурорлар қылмыстық істерді еш қозғайды, маңызды істерге байланысты тергеуді жүргізеді және полиция органдарындағы тергеу кезінде қадағалауды жасайды.

Ал, Мысырда соттарды ұйымдастыру айрықша және Конституциямен және сот билігі жайлы 1972 жылғы заңмен анықталады. Египетте *жалпы соттар* қызмет жасайды, сондай-ақ кейбір арнайы соттар (мәселен, құндылықтарды қолсұғушылықтан қорғау жайлы 1980 жылғы заңға байланысты пайда болған соттар), істердің жекелеген санаттарын қарастыратын соттар (мәселен, кәмелетке толмағандардың істері туралы соттар) бар. *Әкімшілік соттар* жүйесі де қызмет етеді. Египетте арнайы мұсылмандық соттар жоқ, дегенмен жалпы және басқа соттар *шариғаттың нормаларын* және *қылмыстық құқықтағы тиісті жазаларды* пайдалана алады (шын мәнісінде Египетте осындай жағдайлар болған жоқ). Азаматтық құқықта 1948 жылғы Азаматтық кодекске байланысты егер тиісті қатынастар заңмен белгіленбесе, шариғаттың нормалары пайдаланылады.

Ал, Үндістан елінің сот жүйесін алып қарайтын болсақ ол өзіндік федералдық нысанымен ерекшеленеді. Үндістан федерациясы мен штаттарында федералдық және штаттық заңдарды қолданатын соттардың бірыңғай ортылықтандырылған жүйесі әрекет етеді. Судьяларды президент Үндістанның бас судьясымен (Жоғарғы сотының төрағасымен), сонымен қатар өзге де лауазымды тұлғалармен кеңескен

соң тағайындайды немесе оларды президенттің тапсырмасы бойынша штаттардың губернаторлары тағайындайды.

Селолардағы *панчаяттар соттары* немесе селолар тобындағы – ньян-панчаяттар, панчаят-адалаттар және т.б. соттардың төменгі сатысы болып табылады. Олар ұсақ қылмыстық және азаматтық істерді қарайды, қылмыстық істер бойынша тек айыппұл тағайындай алады. Қалаларда (қала аудандарында, кварталдарда) да ұсақ істер жөніндегі, соның ішінде автокөлік оқиғалары жөніндегі соттар әрекет етеді. Олар халықтық соттар деп аталады (белгілі бір дәрежеде панчаяттар болып табылады).

Келесі саты – *мунсифтерсоттары*. Олар талап-арыз құны 1 мыңнан 5 мың рупийге дейінгі азаматтық істерді қарайды. *Қосымша соттар* олардан жоғары тұрады. Қосымша соттар талап-арызының құны шектелмеген азаматтық істерді және мунсифтердің шешімдеріне қатысты апелляциялық арыздарды қарайды. *Округтық судья* шешімдеріне апелляциялық арыздарды қарайды және азаматтық және қылмыстық істер бойынша бірінші инстанция соты ретінде шектелмеген құзыретке ие. Штаттардың астаналарында, сонымен қатар Калькутта қаласында қалалық соттар бар, олар тек апелляциялық соттардың функцияларын атқарады. [6, 167 б].

Штаттың жоғары сот сатысы болып жоғары сот табылады. Кейбір ұсақ штаттарда ортақ жоғары сот болады, ол штаттардың бірінің басты қаласында орналасады. Жоғары сот бірінші сатысы соты ретінде де, апелляциялық сот ретінде де әрекет ете алады. Штаттың жоғары соты штаттың аумағында басшылық жасайды, олардың қызметін бақылап отырады. Штаттың жоғарғы соты тек конституциялық құқықтардың бұзылуын жою жөніндегі бұйрықтарды шығара алады. Жоғарыда аталып өткендей, штаттың жоғарғы соты конституциялық бақылауды жүзеге асырады (бұл ретте федерацияның Конституциясы сөз болып отыр, штаттарда конституциялар жоқ), алайды түпкілікті шешімді жоғары саты – Үндістанның Жоғарғы соты қабылдайды.

Конституцияға түсінік берумен қатар елдің сот жүйесін басқаратын Үндістанның Жоғарғы соты федерация мен штаттардың арасындағы, сонымен қатар штаттардың арасындағы дауларды бірінші саты соты ретінде қарайды. Ол азаматтық және қылмыстық істер бойынша жоғары апелляциялық саты болып табылады, президенттің өтініші бойынша құқықтық мәселелер жөнінде қорытындылар береді, президенттің рұқсатымен қолданыстағы заңдардың шеңберінде сот өндірісіне қатысты ережелер мен ұйғарымдарды қабылдайды.

Ал, Ұлыбританияның сот билігіне байланысты біршама реформалар мен жеңілдетулер жасалғанымен соңғы рет жылы, сонымен қатар соттардың тиімді қызметіне қарамастан, ол баяғыдай күрделі болып табылады.

Азаматтық істер бойынша төменгі сот инстанциясы *графтықтардағы судьялардың көмекшілері болып келеді*. Олар талап-арызының құны орташа істерді қарастыра алады. Өте маңызды емес қылмыстық істерге байланысты осындай функцияларды қоғамдық *магистраттар* - кәсіби судья болып саналмайтын (олардың жоғары заң білімі болуы мүмкін) азаматтар жасайды. Қоғамдық магистраттарға бітімгершілік соттардың функциялары берілген (орта есеппен 30 мың адам), олардың екіден бірі әйел адамдар. Көп кезде олар өздерінің жұмысы үшін сыйақы алмайды (қызметі ақылы болып келетін бітімгершілік судьялары қоғамдық магистраттардың төрт жүзден бір бөлігін қарастырады, осындай судьялар 1949 жылдан бастап аймақтық судьялар деп белгіленеді: олар кәсіби деп есептеледі). Заң білімі бар магистраттар бітімгершілік судьялар істерді жеке дара қарайды, заң білімі жоқ магистраттар алқалы тәртіпте (екі-үш судья бірігіп) қарастырады.

Шотландияда ұзақ жылдар бойы ескі француз құқығын есепке ала отырып пайда болған соттар жүйесі қызмет жасады. 2003 Жылдан соң осы құқықты пайдалану тоқтатылды, енді Шотландиядағы соттар жүйесі ағылшындық үлгісі негізінде құрылған.

Ұлыбританияда алқабилер соты, әскери соттар, шіркеу соттары (діни шендері бар азаматтар үшін), кәсіпорындардағы кемсітуге байланысты шағымдарды қарастыратын өнеркәсіптік трибуналдар, әкімшілік соттар (трибуналдар) бар, алайда олар атқарушы билік органдарының маңында қызмет жасайды және Франция не Германия мемлекеттеріндегідей әкімшілік әділет органдары болып саналмайды. Трибуналдар өздерінің атқарушы билік органдарының саласына байланысты салаландырылады: олар салық, денсаулық сақтау, еңбек даулары туралы істерді, сонымен қатар, кейбір азаматтық істерді шешеді. Сол себепті, Ұлыбританиядағы әкімшілік трибуналдар (олардың мөлшері 3 мыңға жетеді) тек әкімшілік сипатты иеленбейді. Сонымен қатар, олар мемлекеттік қызметкерлерден (судьялардан) емес, қоғамдық қайраткерлерден, заңгерлерден тұрады [30, 107 б].

Трибуналдардың жұмысы ағымдағы, жедел мәселелерді (мәселен, жалақы туралы) қарауды біршама тездетеді. Олардың шешімдері соңғы емес және сотта шағымдалуы мүмкін.

2001 Жылы шенеуніктердің қызметіне байланысты арыздарды қарайтын *Әкімшілік сот* құрылды. Осы соттар заңды бұзуды тоқтатуды талап ететін сот бұйрықтарын шығарады.

Кей өте ірі емес істерге қатысты өз кінәсін мойындамайтын тұлғаның ісі алқабилер сотында құралады, егер тұлға өз кінәсін мойындаса, істі кәсіби судья қарастырады.

Жасы 18-70 ішіндегі, мемлекетке з дегенде бес жыл өмір сүріп келетін тұлғалар алқаби бола алады. Алқабидің қызметін жасаудан жалтару 1 мың ф. Ст. Көлеміндегі айыппұлды төлеуге себеп болады (осы британдықтың орташа айлық табысының шамамен үштен екі бөлігін құрайды). 2003 Жылғы сот реформасына байланысты алқабилер соты қарастыратын істердің саны біршама азайды.

Ұлыбританиядағы бүкіл судьялар тағайындалады: жоғары соттарды Тәж соты (премьер-министрдің ұсынысы бойынша), төменгі соттарды министрдің өзі белгілейді. Ұлыбританиядағы судьялар импечментке тартылуы - Парламенттің екі палатасының шешімі негізінде лауазымынан босатыла алады.

Сот шешімдерінің орындалуын графтықтың шерифі және ол белгілейтін бейлиф бақылайды.

Конституциялық құқық актілерінде сот билігіне көмектесуге міндетті әртүрлі органдар мен лауазымды тұлғалар аталады. Бұл – прокурорлар, тергеушілер, адвокаттар, нотариустар, сот полициясы және соот орындаушылары. Олардың қызметтері айрықша заңдармен жете қадағаланады және құқықтын өзге салаларында қарастырылып зерделенеді.

Әдебиеттер:

1. Қопабаев Ә.Қ. «Шетелдердің Конституциялық құқығы». Оқулық. – Алматы: Жетіжарғы, 1998. - 320 б.
2. Сапарғалиев Ғ.С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. – Алматы: Жеті жарғы, 1998 – 370 б.
4. Ержанова, Ф. А. Конституционное право зарубежных стран: учебное пособие / Ф. А. Ержанова.- Караганда: ТОО"Арко", 2005. - 204 б.
5. Чиркин, В. Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / В. Е. Чистяков.- М.: Юрист, 1997.- 568 б.
6. Алебастрова ИА Конституционное право зарубежных стран: Учеб пособие - М: Юрайт-М, 2001 - 640 б.
7. Сизько И.А., Чепурнова Н.М. Конституционное право зарубежных стран: Учебно-практическое пособие / И.А. Сизько, Н.М. Чепурнова. - М.: МЭСИ, 2007. - 184 б.

Ғылыми жетекші:

заң ғылымдарының кандидаты Ибраев Аманбек Зәкірұлы.

**Юрій Шеляженко
(Київ, Україна)**

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКА ОСОБИСТОЇ АВТОНОМІЇ У РЕЙТИНГАХ РОЗВИТКУ НАЦІЙ

Мірою успіху нації в міжнародній конкуренції економічного та соціально-політичного розвитку є місце, яке нація посідає в авторитетних міжнародних рейтингах, таких як Freedom in the World, Index of Economic Freedom, Press Freedom Index, Human Development Index та інших. При складанні подібних рейтингів експертами, в тому числі, правниками, оцінюється, серед іншого, ступінь свободи людини в правовому полі нації відповідно до сучасної глобальної моделі конституційних прав, яка, за словами Ғая Мюллера, заснована на єдності прав у формі загального права на особисту автономію, тобто здійснення особистих інтересів відповідно до самоідентифікації та самооцінки діючої особи.

Якщо Ғай Мюллер у монографії «Глобальна модель конституційних прав» [1] досліджує людиноцентричну модель конституційних прав у зв'язку із практикою Європейського Суду з прав людини, Німецького федерального конституційного суду, Палати лордів та верховного суду Великобританії, Південноафриканського конституційного суду, Верховних судів США та Канади, то, на мою думку, українська правова наука має визнати, що традиція розвитку особистої автономії є настільки універсальною, що притаманна і українському конституційному праву – попри звично скептичне ставлення вітчизняних правників до прав і свобод та схильність максималізувати обов'язки та відповідальність особи. Адже у Конституції України статтею 3 людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, головним обов'язком держави визнається утвердження і забезпечення прав і свобод людини; статтею 23 визнається право людини на вільний розвиток своєї особистості. 11 жовтня 1991 року у зверненні Верховної Ради України до народу з закликом взяти участь у всеукраїнському референдумі в питанні про проголошення незалежності України йшлося про те, що «незалежність України – це право і обов'язок збудувати правову демократичну цивілізовану державу, де основними цінностями будуть реальність прав і суверенітет особистості, гарантованість розвитку і гідності кожного громадянина». Перед проголошенням незалежності в 1991 р. у монографії «Народовладдя і особистість» академік Володимир Копейчиков писав: «Особистість – це не пасивний продукт суспільної взаємодії, а живий і активний суб'єкт, що володіє автономією в своєму розвитку і має свою внутрішню структуру, яка не співпадає з суспільною. Особистості притаманна певна свобода, самостійність у своєму формуванні, діяльності та розвитку. На жаль, у минулі роки ці якості особистості повністю ігнорувалися, що явилось одною з основних причин спотворення самої суті народовладдя, відчуження особистості від реальної влади» [2].

Анне Бикова у статті «Перспективи особистої автономії в Україні: погляд політтехнолога» зазначає, що розвиток особистої автономії українців блокує повсюдне процвітання корупції та намагання ошукати громадян, політична криза, пов'язана із лобізмом монополістичних інтересів правлячими партіями, фальсифікаціями на виборах, рейдерськими діями влади, через які рівень безпеки приватної власності та бізнесу в Україні є вкрай низьким [3]. Важко погодитися з нею в тому, що розвиток особистої автономії, нібито, блокується значною недовірою українців до органів державної влади – навпаки, низька довіра до

влади свідчить про розвинуте критичне мислення українців, певне вміння жити своїм умом, на відміну від громадян суто патерналістичних країн; гірше було б, якщо б, як росіяни, ми всупереч здоровому глузду поклонялися начальству і не сміли виправляти його помилки та чинити всупереч його корупційним вказівкам. Водночас, автор згоден із Анне Биковою в тому, що для розвитку особистої автономії в Україні необхідне піднесення демократії та подолання корупції.

Розвиток демократії є передумовою конкурентоздатності нації з огляду на фактори компетенції, кредитоспроможності, та й просто через те, що в сучасному світі держава розглядається як своєрідна велика корпорація, місія якої, подібно до всіх корпорацій – давати людям якнайбільше свободи і брати на себе якнайбільше відповідальності, захищати людей від наслідків помилок.

Творення правової держави, де конституційне право ґрунтується на визнанні самостійної природно-правової суб'єктності людини, тобто особистої автономії, сприяє розвою демократії та впливає на місце нації у рейтингах.

У цьому дослідженні я взяв за основу рейтинг політичних прав та громадянських свобод Freedom in the World, який щорічно вже десятки років поспіль оприлюднює міжнародна правозахисна організація Freedom House. Особлива увага до цього рейтингу обумовлена тим, що він включає комплексну оцінку особистої автономії за 16-ма індикаторами. Для порівняння я обрав такі поважні рейтинги, як рейтинг економічних свобод Index of Economic Freedom та свободи слова Press Freedom Index, а також укладений ООН індекс гуманітарного розвитку Human Development Index. В наступній таблиці порівнюються останні рейтинги України, сусідніх країн та найбільших економік світу на момент публікації цієї статті.

Країна	Показник особистої автономії	Сумарний індекс Freedom in the World	Місце за Index of Economic Freedom	Місце за Press Freedom Index	Місце за Human Development Index
Україна	10/16	61/100	162	107	81
Беларусь	7/16	17/100	153	157	50
Китай	6/16	16/100	139	176	90
Молдова	9/16	60/100	111	76	107
Польща	14/16	93/100	42	47	36
Росія	7/16	22/100	143	148	50
Румунія	12/16	83/100	57	49	52
Словакія	14/16	89/100	50	12	35
США	15/16	90/100	11	41	8
Туреччина	9/16	53/100	70	151	72
Угорщина	13/16	79/100	54	67	44

Таблиця 1. Рівень особистої автономії та місце націй в ключових рейтингах.

З цієї таблиці видно, що чим вищим є показник особистої автономії, тим більш вільною є країна і тим вище місце вона займає в рейтингах. Незначним виключенням є навидовижу пристойні (хоча і далекі від лідерських) рейтинги гуманітарного розвитку авторитарних країн, що можна пояснити тим, що їх показники обраховуються фахівцями ООН виключно на основі офіційної статистики, яка в авторитарних країнах систематично спотворюється з політичних міркувань.

Показник "Особиста автономія та індивідуальні права" у рейтингу політичних прав та громадянських свобод Freedom in the World обчислюється за 16-бальною шкалою шляхом підрахунку негативних відповідей на питання в чотирьох категоріях [4], які я коротко охарактеризую так: свобода пересування, свобода капіталізації, моральна свобода і ринкова свобода.

По-перше, це категорія питань для перевірки свободи пересування (чи користуються особи свободою пересування, свободою вибору місця проживання, роботи, установи вищої професійної освіти); дана категорія включає питання: "Чи існують обмеження на поїздки за кордон, виїзні візи, вибіркова візова політика?"; "Чи потрібен дозвіл від властей або недержавних суб'єктів для переміщення всередині країни?"; "Чи визначають або впливають державні або недержавні суб'єкти на тип і місце роботи людини?"; "Чи хабар або інше стимулювання необхідне для отримання необхідних документів для поїздки, зміни місця проживання, роботи, навчання?".

По-друге, це категорія питань для перевірки свободи капіталізації (чи мають право люди володіти власністю і створювати приватний бізнес; чи підприємницька діяльність зазнає надмірного впливу з боку державних чиновників, силових структур, політичних партій та організацій, організованої злочинності); дана категорія включає питання: "Чи можуть люди на законних підставах купувати і продавати землю та інше майно, чи можуть вони робити це на практиці без невинуватого втручання з боку уряду або недержавних суб'єктів?"; "Чи надає уряд адекватну і своєчасну компенсацію людям, чиє майно конфісковане на підставі закону?"; "Чи людям дозволено законом створювати і реалізувати діяльність приватних підприємств з розумним мінімумом реєстрації, ліцензування та інших вимог?"; "Чи хабарі або інше стимулювання необхідне для отримання необхідних юридичних документів для роботи приватного бізнесу?"; "Чи приватні та недержавні суб'єкти, в тому числі злочинні групи, серйозно перешкоджають приватній підприємницькій діяльності за допомогою таких заходів, як вимагання?".

По-третє, це категорія питань для перевірки моральної свободи (чи існують особисті соціальні свободи, включаючи гендерну рівність, свобода вибору шлюбного партнера і розміру сім'ї); дана категорія

включає питання: "Чи широко поширене насильство по відношенню до жінок, у тому числі побутове насильство, калічення жіночих статевих органів, звалтування, чи винні особи притягуються до відповідальності?"; "Чи широко поширена торгівля жінками або дітьми за кордон для заняття проституцією, чи уряд вживає належних зусиль для вирішення цієї проблеми?"; "Чи жінки стикаються з дискримінацією де-юре і де-факто в економічній і соціальній сферах, в тому числі у правах власності та успадкування, процедури розлучення, у питаннях опіки над дітьми?"; "Чи уряд прямо чи непрямо контролює вибір шлюбних партнерів та інші особисті стосунки за допомогою таких засобів, як великі платежі за одруження з окремими особами (наприклад, іноземними громадянами), не запроваджує закони проти шлюбів з дітьми та сплати приданого, чи обмежуються одностатеві відносини, чи встановлено кримінальну відповідальність за позашлюбні статеві стосунки?"; "Чи визначає уряд кількість дітей, які пара може мати?"; "Чи влаштовує влада релігійну, культурну, етнічну індоктринацію та пов'язані з цим обмеження особистих свобод?"; "Чи приватні установи, включаючи релігійні групи, надмірно обмежують права окремих осіб, в тому числі вибір шлюбного партнера, плаття, гендерне самовираження і так далі?".

По-четверте, це категорія питань для перевірки ринкової свободи (чи існує рівність можливостей і відсутність економічної експлуатації); дана категорія включає питання: "Чи здійснює уряд жорсткий контроль над економікою, в тому числі за рахунок державної власності та встановлення цін і квот на видобуток?"; "Чи отримує все населення в цілому або тільки привілейована меншість економічні вигоди від великих державних підприємств, в тому числі в енергетичному секторі?"; "Чи приватні інтереси мають надмірний вплив на економіку через монополістичну практику, картелі, незаконні чорні списки, бойкоти або дискримінацію?"; "Чи обмежений вступ до установ вищої освіти або можливості отримати роботу широким поширенням кумівства і хабарництва?"; "Чи певним групам, в тому числі етнічним або релігійним меншинам, меншою мірою доступні певні економічні блага в порівнянні з іншими? Наприклад, чи певні групи обмежені у праві обіймати певні посади, будь то в державному чи приватному секторі, через дискримінацію де-юре або де-факто?"; "Чи держава або приватні роботодавці експлуатують своїх працівників за рахунок несправедливого утримання заробітної плати, допуску або примусу співробітників працювати в неприйнятно небезпечних умовах, чи використовується доросла рабська та дитяча праця?".

Аналіз наведених індикаторів показника "Особиста автономія та індивідуальні права" у міжнародному рейтингу політичних прав та громадянських свобод Freedom in the World показує їх зв'язок зі світовою проблематикою людського розвитку та захисту прав, свобод і безпеки людини на основі природно-правових, ліберальних та егалітарних цінностей. Кожен з індикаторів стосується найбільш потворних проявів правового нігілізму з боку державної влади всупереч Загальній декларації прав людини, перш за все, передбаченим нею правам на повагу до особистої гідності, свободи та недоторканності, на свободу переконань та їх вираження, на свободу соціалізації, на захист приватного життя та приватної власності.

Пояснюючи проблеми з особистою автономією в Україні, дослідники Freedom House вказують, що збройний конфлікт з підтримуваними Росією сепаратистами на сході України змусив багатьох жителів покинути їхні будинки і перешкоджає свободі пересування всередині країни. На контрольованих сепаратистами територіях чиниться беззаконня озброєними групами, які зайняли громадські будівлі та грабують місцеві підприємства. Сепаратистські командири примушують місцевих жителів виконувати чорну роботу. В іншій частині України малий та середній бізнес продовжує страждати від рук корумпованих чиновників, податківців та корпоративних рейдерів. Дискримінація за ознакою статі забороняється відповідно до Конституції, але урядовці байдужі до цієї проблеми. Роботодавці відкрито займаються дискримінацією за ознакою статі, зовнішності та віку. Жінки представлені в парламенті 12% депутатів. Новий закон про місцеві вибори, прийнятий в липні 2015 року, включає в себе 30-відсоткову квоту для жінок за партійними списками, але немає ніяких санкцій за порушення цих квот, хоча новий закон про фінансування партій надає фінансові стимули для досягнення гендерної рівності. Торгівля жінками всередині країни і за кордоном з метою проституції залишається серйозною проблемою. Переміщене населення особливо уразливе до експлуатації для секс-торгівлі і примусової праці. Сепаратистські сили вербують дітей в якості солдатів та інформаторів.

Таким чином, ступінь особистої автономії є одним з визначальних показників розвитку нації та її конкурентоздатності, фундаментом якої є демократична національна політико-правова система. Для вирішення вказаних проблем розвитку особистої автономії в Україні необхідно вжити рішучі заходи: відновити верховенство права на сході України, протидіяти дискримінації, забезпечити емансипацію малого та середнього бізнесу.

Література:

1. Kai Möller. The Global Model of Constitutional Rights. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 240 p.
2. В. Копейчиков. Народовластие и личность. – Киев: Україна, 1991. – 280 с.
3. Анне Бикова. Перспективи особистої автономії в Україні: погляд політтехнолога // Правдошукач. – 2016. – № 12 (98). – С. 1.
4. Freedom in the World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Т. А. Француз-Яковець.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

**Сергій Білявський
(Курисово, Україна)**

ДЕСЯТЬ КРОКІВ ДО УСПІХУ

Чи відчуваєте ви повне задоволення від прочитаної вами лекції? Чи впевнені ви, що вона є вершиною вашої майстерності? Чи вважаєте ви, що немає потреби в ній щось доповнювати або скорочувати, якусь інформацію відкинути або внести нову, щось замінити чи переробити? Якщо ваша відповідь: «Ні», - то ця стаття для вас.

Я пропоную вам, разом зі мною, пройти десять кроків по шляху до цікавої, яскравої і успішної, вже вашої, лекції. Принаймні тому, що вдосконаленню немає ні кінця ні краю, і тільки тому відкриваються все нові і нові горизонти, хто знято іде по своїй дорозі далі і далі.

Ці десять етапів є основними для кожної лекції, кожного виступу. Одні необхідно виконати ще до того як зайдете в аудиторію, інші – під час лекції. Виконати не для галочки, і викладаючись на 100%.

КРОК 1. Нагромадження інформації та інформаційних матеріалів.

Чи задумувались ви коли-небудь над тим, як зростає потік інформації, нових знань, який вплив справляє він на людину, як швидко міняється світ навколо нас і як зростають вимоги до тих, хто хоче сказати щось нове у певній галузі. Сучасного читача, слухача заповнює така кількість цікавих повідомлень та інформації, що ви не заінтересуєте його, не сказавши щось таке, що справді варте уваги. Треба вміти бачити, слухати й запам'ятовувати все нове і цікаве. І тут без записів не обійтись, занотовувати, або ж, коли в тому є потреба, робити виписки і витяги. Збираючи інформацію, необхідно: користуватись аркушами одного, щонайбільше двох форматів; постійно мати їх під рукою; не записувати зайвих подробиць; завжди визначати джерело, з якого зроблено виписки; нотувати нову інформацію систематично, в однаковому на окремих аркушах. Приказка твердить: «З посудини не можна вилити більше, ніж було в неї залито.» Так само й людина не може дати більше, ніж знає. Отже наголошую ще раз: використовуйте любую нагоду для того, щоб розширити свій кругозір.

КРОК 2. Підготовка, підготовка і ще раз підготовка.

Сумлінна підготовка лекції і прагнення принести студентам якнайбільше користі відчуваються завжди. Студенти оцінять це і захочуть слухати вас знову і знову. Безумовно, ви одержите також і особисте задоволення від того, що допомогли розширити їх кругозір.

Починаючи підготовку до лекції, насамперед з'ясуйте для себе мету лекції: чи хочете проінформувати студентів про щось чи переконати їх у чомусь, спонукати до якоїсь дії. Саме метою зумовлюється обсяг, виклад та спосіб читання лекції. Викладач повинен чітко уявляти собі, що треба сказати у вступі, що в головній частині, а що наприкінці лекції. Починаючи промову, не продумавши її структуру, він нагадує корабель, який виходить у море без стерня. Опрацьовуючи план лекції, підбираючи потрібну інформацію, особливу увагу зверніть на форму викладу. Найменш цікавою формою викладу є опис, найцікавішою - розповідь. Кожну думку, інформацію треба оцінити з кількох точок зору:

1. Чи відповідає вона завданням, поставленим у лекції? У виступ треба включати лише ті матеріали, які відповідають інтересам та рівню знань студентів. Інформацію, що не пов'язана з головною метою лекції, вилучайте.
2. Чи логічна й переконлива? Думки включені в лекцію, повинні бути логічно правильними, переконливими, обґрунтованими.
3. Чи цікава інформація? Якщо у вас є два варіанта інформації і обидві логічні і переконливі, то виберіть цікавіший.
4. Чи відповідає матеріал формі промови й обставинам, в яких вона проголошується? Для переконання студентів треба підібрати одні аргументи, для інформування – інші.

Варто згадати й про розподіл часу на окремі частини лекції. Психологи рекомендують приблизно 10 – 12 % загального часу присвячувати вступу, 4 – 5 % - закінченню, а решту часу головній частині.

Ретельна підготовка забезпечить успіх вашої лекції, надасть вам впевненості, віри в свої сили.

КРОК 3. Підготовка початку лекції.

Початок лекції має найважливіше значення, бо від нього багато що залежить, наприклад:

- чи зуміє викладач встановити контакт зі слухачами;
- чи зацікавить студентів і чи приверне їхню увагу;
- чи зуміє стисло викласти тему лекції й пояснити розподіл її на окремі питання.

Й. В. Гете колись дотепно сказав: «Якщо у перший ґудзик застебну неправильно, то і далі застібатиму неправильно». Для успішного встановлення контактів треба по дружньому ставитись до опонента (усміхатись до нього, уважно слухати тощо); вживати якомога більше слів, які підкреслюють шанобливе ставлення до аудиторії («даруйте», «перепрощую», «дякую», «будь ласка» і т. ін.); не виявляти зверхності (говорити як з рівними). Увагу студентів можна привернути, запропонувавши їм для розгляду нові аспекти і нові аргументи, яких вони доти не знали, розповісти щось досі їм невідоме, але стисло. Не потрібно починати «від царя Гороха». Гарний стиль висловлювання також привертає увагу. Короткі й прості речення набагато зрозуміліші, ніж довгі і складні. Починати варто з цікавого порівняння чи прикладу.

Велике значення має спосіб викладу. Зміни тону й сили голосу, темп мови, смислові паузи, виділення певних слів, жести – все це, без сумніву, впливає на увагу слухачів. Зверніть увагу як сьогодні починаються новини в телепередачах. Вони використовують короткий анонс новин таким чином, що вам приходиться подивитись новини для задоволення своєї зацікавленості. Ви також можете використати цей трюк на початку лекції. Прикладом може служити також вступ цієї статті.

КРОК 4. Підготовка головної частини.

Основа виступу – це схема його основних положень, яка потім заповнюється деталями. Найкраще йти від простого до складного, дотримуватись хронологічної послідовності, або використати метод переліку всіх пунктів, характеристик, прикладів застосування, переваг тощо.

Матеріал ефективно розбивати на складові елементи. Число елементів, у відповідності з виявленим психологами «законом сімки», повинно бути не більше семи. Якщо об'єм інформації великий його необхідно спочатку розбити на частини (також не більше семи), а потім кожен частину на елементи. Придумати заголовки до них (не більше 3 – 4 слів) відображуючи суть, або виділити опорний пункт, з яким легко оцінюється весь зміст даної частини матеріалу. Зв'язати частини, елементи по їх заголовкам у єдиний ланцюг асоціацій.

У виступі намагайтесь пожвавити сухі твердження й описи колоритною розповіддю про якісь цікаві події, але пов'язані з темою. Відмовтесь від суб'єктивного підходу до подій та фактів, про які говорите, а ставтесь до них об'єктивно.

КРОК 5 Підготовка закінчення лекції.

Закінчення лекції, як правило, складається з двох частин: узагальнення головних думок; обов'язкове підбиття підсумків, наголошення на поставлених цілях, заклик до виконання певних дій (залежно від характеру лекції). Студенти не можуть повністю засвоїти весь викладений матеріал. Вони запам'ятовують насамперед загальні висновки.

Ніколи не закінчуйте лекцію словами: «Оце і все, що я вам хотів сказати». Це неправильно. Не забувайте: закінчення вирішує, що саме студенти запам'ятають, що вини візьмуть для себе.

Після підготовки лекції необхідно написати повний текст її і кілька разів прочитати його, вам доведеться потім заглядати в рукопис лише вряди – годи. Якщо ви досвідчений викладач, досить приготувати нотатки. Під час останнього читання позначте на полях різним кольором, де починається нова думка, де треба зробити паузу, навести приклад і т. ін.

КРОК 6. Будьте обережні з програмою POWERPOINT.

За допомогою програми PowerPoint більшість умудряються перетворити лекцію в сумний довгий монолог. Потрібно пам'ятати, що програма була розроблена для того, щоб покращити виступ, а не замінити його. Багато подразнюючих, відволікаючих і сумних речей робляться при використанні цієї програми. Пропоную декілька альтернативних варіантів замість використання PowerPoint: Флеш – карти (набрані крупним шрифтом); реквізит (ретельно підібраний реквізит краще ніж перегляд 50 слайдів); фліп – чарт (папір повинен бути глянцевою, а маркери товсті); відео (відредактоване).

КРОК 7. На першому місці слухачі.

Здатність постійно думати про слухачів й уміння відчути себе на їх місці - одна з найважливіших умов успіху. На протязі лекції стежте за реакцією студентів. Представте, що аудиторія – це годинник. Задача полягає в тому, щоб дивитись на кожну цифру на циферблаті, не підряд, а довільно. Діючи таким чином, ви виявите в якийсь момент, що вся аудиторія виявилась в полі вашого зору. Кожний студент повинен думати, що ви на нього подивились, по крайній мірі, один раз. Помітивши, що в якийсь момент увага притупилась, ставте слухачам запитання, на які самі і відповідайте (найзручніша форма активації уваги), наводіть приклади, імпровізуйте. Майте на увазі, що приклад або порівняння легше запам'ятати, ніж просто назване твердження, засаду чи думку.

Прагніть говорити про речі, які для вас близькі. Коли Рафаеля запитали: «Скажіть, про що ви думаєте, коли малюєте картини?» - він відповів: «Я не думаю, я схвилюваний». В такому стані перебуває художник під час творчої роботи, вчений, композитор, актор. Те саме повинен відчувати і викладач, який серйозно ставиться до свого виступу. Байдужий ніколи не спроможеться схвилювати слухачів.

КРОК 8. Виклад.

Викладачу у своїй лекції не досить висловити певні думки – їх треба ще донести до студентів. Досвід підказує чимало засобів, про які ми зараз і поговоримо.

Порівняння. Застосовуючи порівняння, викладач пояснює невідоме, звертаючись до їхнього досвіду, порівнює нове з уже відомим. Порівняння можна використати й тоді, коли ви хочете підкреслити контраст між явищами, подіями, предметами.

Метафори. Створюючи метафору, обдумайте основну ідею. Постарайтесь не додавати дуже багато деталей, бо для пояснення однієї метафори вам знадобиться інша. Будьте обережні з аналогіями, які включають розмір і масштаб. Метафора працює тільки в тому випадку, коли слухачам подобається те унікальне образне порівняння, яке відображає вашу думку і допомога її зрозуміти.

Афоризми, прислів'я та приказки. Необхідно зрозуміти, вирази й прислів'я не повинні бути заяжженими, часто вживаними. Вони мають бути мудрими й дотепними, цікавими й образними, новими для слухачів.

Цитати, приклади й випадки з життя. Цитата повинна бути точна. В одному французькому прислів'ї мовиться: «Починай з загального, а закінчуй прикладом». Приклади мають висвітлювати, підтверджувати й поживляти тези лекції і бути безпосередньо пов'язані з думкою, яку ілюструють.

Для обґрунтування того чи іншого твердження можна навести також різні статистичні дані. Це діє набагато переконливіше, ніж уживання слів: мало, багато, більшість, меншість та ін. Інформація повинна бути достовірною.

Повторення. Якщо викладач хоче наголосити на якійсь важливій думці, він може повторити її дослівно або перефразувати. Можна проголосити, наприклад, засаду, потім обґрунтувати її прикладом, думками й поглядами авторитетних осіб тощо, а після цього повторити її знову. Особливо широко ця форма використовується наприкінці лекції, під час узагальнення.

Риторичні запитання під час лекції – один з найдійовіших способів поживлення уваги. Зупинившись на хвилю, викладач звертається до студентів з запитанням. І хоч відповіді він не чекає, та студенти переходять від пасивного слухання до активного обдумування.

Гумор та дотепи також доцільно використовувати за умови, якщо ви вмієте бути дотепним і якщо гумор не ущипливий, який нікого не образить і не принизить.

КРОК 9. Стиль і мовний рівень.

Ми виражаємо свої думки за допомогою слів, користуючись своїм словниковим запасом. Намагайтесь розширити свій словниковий запас. Читайте книги про культуру і стиль мови. Мова повинна бути ясною і зрозумілою. Не говоріть, коли пишете на дошці, тобто коли ви стоїте спиною до студентів. Силу голосу пристосовуйте до акустики і розмірів приміщення. Слідкуйте за тональністю голосу, підвищуючи і понижуючи її, а не тільки вверх, вверх і вверх. Не кричіть. Пауза – потужна річ. Якщо ви збилися чи вам потрібно подумати, зробіть паузу. Слова – паразити та звуки типу «е – е – е», « м – м – м » чи «ну – у – у» замініть паузою.

КРОК 10. Рухи, жести й міміка.

Запам'ятайте, що будь які рухи, пози, жести і міміка виправдані лише в тому разі, якщо вони не привертають до себе надмірної уваги. Вчені психологи розрізняють чотири види жестів руками. Вказівним пальцем звичайно показують на певну особу, наприклад, стиснутий кулак – це означає наголошення на певному аспекті якогось питання. Долоня, обернена догори, для оцінки якоїсь дії. Долоня, обернена донизу, означає незгоду, презирство, відмову. Розрізняють і три рівні жестикуляції. Нижній (від попереку вниз) виражає думки і почуття, пов'язані з ненавистю, опором. Середній рівень супроводжує більшу частину промови. На верхньому рівні жестикулюють, коли говорять про величні ідеали, звертаються до високих почуттів. Жести повинні бути природними, спонтанно супроводжувати і доповнювати усне мовлення. Ваші жести і міміка, під час промови, виражаючи певні почуття, викликають відповідні переживання й у слухачів.

Заключне слово.

Чому саме така назва статті? Приміром перед вами три однакові статті з різними назвами. Перша – «Методичні поради викладачам у підготовці та викладенні лекції.» Друга – «Психологічні аспекти підготовки та викладення промови». І третя – «Десять кроків до успіху». З якою б ви почали знайомитись першочергово ?...

Коли ви почнете свою захоплюючу подорож, пам'ятайте про головне – завжди дійте швидко і кидайте виклик собі та іншим, і тоді ви надбаєте свій внутрішній стрижень. Вилучте із свого лексикону слово «слід» і замініть його словом «повинен». Воно і являється ключем до майбутнього успіху. Не забувайте, що лише в процесі повсякденної практики ви зможете засвоїти засади такою мірою, щоб у майбутньому дотримуватись їх автоматично, не зосереджуючись на них. Скористуйтесь цією статтею з нагоди і без. Повірте – ви гідні більшого. Успіхів вам у цій справі.

Література:

1. Аткинсон Р.Л. Людська пам'ять і процес навчання: Пер. з англ.. – М.: Прогрес, 1980.
2. М.И. Ерецкий. Совершенствование обучения в техникуме: Учеб. – метод. пособие. – М. Высшая школа, 1987.
3. І. А. Зімова. Педагогічна психологія. – М.: Логос, 2002.
4. А. В. Петровский. Введення в психологію. – М.: Академія, 1996.
5. С. Л. Рубінштейн. Основи загальної психології. – СПб.: Питер, 1999.
6. Л. Д. Столяренко. Основи психології. – Ростов н/Д.: Фенікс, 2000.
7. Іржі Томан. Мистецтво говорити: Пер. з чes. – К.6 Політвидав України, 1989.
8. Д. А. Тхоржевський. Актуальные проблемы подготовки учителей общетехнических дисциплин. – К.: Вища школа, 1986.
9. Майкл Хеппелл. Законы успеха. Как стать хозяином жизни.: Пер. с англ. – Харьков: Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга», 2015.

О РАЗВИТИИ РЕЧИ РЕБЕНКА ЧЕТВЕРТОГО ГОДА ЖИЗНИ

Четвертый год жизни отмечается новыми достижениями в развитии ребенка. Он начинает высказывать простейшие суждения о предметах и явлениях окружающей его действительности, устанавливать зависимость между ними, делать умозаключения.

Расширение жизненных отношений ребенка-дошкольника, усложнение его деятельности и общения со взрослыми приводят к постепенному росту словарного состава его речи. Вместе с тем рост словаря, как и усвоение грамматического строя речи, находится, по мнению Д.Б. Эльконина в зависимости от условий жизни и воспитания. Огромную роль здесь играют индивидуальные различия.

На четвертом году дети обычно свободно вступают в контакт не только с близкими, но и с посторонними людьми. Все чаще инициатива общения исходит от ребенка. Потребность расширить свой кругозор, желание глубже познать окружающий мир вынуждают малыша все чаще и чаще обращаться к взрослым с самыми разнообразными вопросами. Он хорошо понимает, что каждый предмет, действие, совершаемое им самим или взрослым, имеет свое название, т. е. обозначается словом. Отсюда и постоянные вопросы: «Что это?», «Как называется?», «Зачем?», «Куда?», «Откуда?». и т. д. И чем их больше, тем ярче проявляется стремление малыша расширить свои знания, тем прочнее устанавливается им связь между предметом, действием, качеством предметов и словами, их обозначающими.

Однако следует помнить, что у детей еще недостаточно устойчиво внимание и поэтому они не всегда могут выслушать до конца ответы взрослых. К концу четвертого года словарный запас ребенка достигает приблизительно 1500 — 2000 слов. Разнообразней становится словарь и в качественном отношении. В речи детей этого возраста, кроме существительных и глаголов, все чаще встречаются другие части речи: местоимения, наречия, появляются числительные (один, два), прилагательные, указывающие на отвлеченные признаки и качества предметов (холодный, горячий, твердый, хороший, плохой). Ребенок начинает шире пользоваться служебными словами (предлогами, союзами). К концу года четвертого года жизни он нередко использует в своей речи притяжательные местоимения (мой, твой), притяжательные прилагательные (папин стул, мамина чашка). Однако и теперь в самостоятельной речи ребенок еще не пользуется такими собирательными существительными, как одежда, овощи, фрукты, мебель. Он лишь перечисляет конкретные предметы, вещи: «Это рубашка (пальто, помидор, огурец)». Но иногда, не зная названия предмета, ребенок употребляет обобщающие слова: «видел дерево» (а не березу или сосну); «это цветок» (вместо ромашка или одуванчик).

Активный словарный запас, которым располагает ребенок на этом возрастном этапе, дает ему возможность свободно общаться с окружающими. Но нередко он испытывает трудности из-за недостаточности и бедности словаря, когда надо передать содержание чужой речи, пересказать сказку, рассказ, передать событие, участником которого был он сам. Здесь малыш часто допускает неточности. В процессе освоения новых слов малыш не просто запоминает их, он начинает уже осмысливать их звуковую сторону, пытается установить более тесную связь между предметом и словом, его обозначающим, стремится по-своему осознать названия некоторых предметов, действий, т. е. у ребенка появляется мотивированное отношение к лексике. Он нередко начинает употреблять слова, которые отсутствуют в родном языке (лопаткой копают, значит, она «копатка», а не лопатка). Одновременно с обогащением словаря ребенок интенсивнее овладевает грамматическим строем языка. На вопросы взрослых он все чаще отвечает развернутыми фразами, состоящими из четырех и более слов. В его речи преобладают простые распространенные предложения, но появляются и сложные (сложносочиненные и сложноподчиненные). В предложениях используются однородные члены («Тут сидят Таня и Света»), существительные и глаголы во множественном числе («Чашки стоят на столе»), В этом возрасте дети осваивают сравнительную степень прилагательных и наречий, в речи появляются краткие причастия. Повышенный интерес к звуковой стороне слова помогает ребенку изменять слова по аналогии с другими. Однако такие изменения не всегда удачны. Дети этого возраста еще допускают грамматические ошибки: неправильно согласуют слова, особенно существительные среднего рода с прилагательными; неправильно употребляют падежные окончания («Мама «окны» моет»); при образовании родительного падежа существительных множественного числа отмечается влияние окончания -ов, -ев на другие склонения (дом-домов, ручка - «ручков»); наблюдаются частые ошибки в употреблении несклоняемых имен существительных («А у меня на «пальте» пуговица оторвалась»), неправильное изменение по лицам даже часто употребляемых глаголов. В этом возрасте ребенок еще не способен логично, связно и понятно для окружающих самостоятельно рассказать о событиях, свидетелем которых он был, не может толково пересказать содержание прочитанной ему сказки, рассказа. Его речь все еще носит ситуативный характер. Высказывания ребенка состоят из простых распространенных предложений, часто лишь отдаленно связанных между собой по содержанию. Понять их содержание без дополнительных вопросов не всегда можно. Еще нет той развернутости в высказывании, которая характерна для монологической речи. Ребенок не может также самостоятельно раскрыть или описать содержание сюжетной картинки. Он лишь

называет предметы, действующих лиц или перечисляет действия, которые они совершают (прыгает, умывается). Имея хорошую память, малыш способен запоминать и воспроизводить небольшие по объему стихотворения, потешки, а неоднократно прослушав одну и ту же сказку, может почти дословно передать ее содержание, часто даже не понимая смысла слов. На четвертом году происходит дальнейшее укрепление артикуляционного аппарата: становятся более координированными движения мышц, принимающих участие в образовании звуков (языка, губ, нижней челюсти). Так, укрепление мышц кончика и спинки языка способствует правильному произношению (без смягчения) твердых согласных: санки вместо ранее произносимого «сянки». Дети все чаще начинают верно, произносить слова со стечением 2 - 3 согласных; становится возможным употребление более сложных по слоговой структуре слов (3-4 и более). Некоторые дети начинают сосредоточивать свое внимание на звуковом оформлении слов, подмечать ошибки в их звучании у сверстников.

Со стороны произношения отмечается появление многих звуков. Большинство детей правильно произносят такие трудные для усвоения звуки, как ы, э, х, приближают к норме и более четко произносят свистящие звуки, появляется звук ц (некоторые дети лишь приближают этот звук к норме и в 3 г. произносят его как тц или тс). У некоторых детей появляются звуки позднего онтогенеза (звуки ш, ж, ч, щ, л, р), но, как правило, большинство малышей еще не произносят шипящие звуки, заменяя их соответствующими твердыми свистящими: звук ш звуком с («суба» вместо шуба), ж — з («заба» вместо жаба), ч — ц («цасы» вместо часы), щ — с или съ («сенок» вместо щенок, «савель» вместо щавель).

Сонорные звуки р, рь, л дети заменяют звуком й или ль («йак», «ляк» вместо рак, «лека», «йодка» вместо река, лодка). С появлением у некоторых детей шипящих звуков наблюдается обратная замена, когда вновь появившиеся звуки произносятся и в тех словах, где их употребление неуместно, например там, где надо произносить свистящие звуки («капушта» вместо капуста, «клизовник» вместо крыжовник).

Однако подобные замены чаще всего наблюдаются в новых словах, а в давно усвоенных ребенок может по-прежнему произносить вместо шипящих свистящие звуки. В многосложных словах, особенно со стечением нескольких согласных, малыши еще нередко пропускают звуки и слоги, переставляют их. Например, слово пожалуйста могут произносить как «пожаста», температура как «тематура». Постепенно к концу года дети преодолевают эти трудности и начинают сохранять слоговую структуру слова. Удлиняется выдох, малыши овладевают умением произносить гласные звуки а, у, и на одном выдохе в течение 3—4 с и более.

В этом возрасте ребенок еще не всегда может управлять своим голосовым аппаратом, менять громкость, высоту голоса, темп речи. Иногда на вопросы взрослых, особенно посторонних, он отвечает очень тихо, хотя с близкими и родными говорит громко. Дети неплохо перенимают интонацию и правильно передают ее, подражая речи взрослых. Совершенствуется речевой слух ребенка. Несмотря на то, что малыш еще не может правильно произносить некоторые звуки, он подмечает неправильности в произношении и у своих сверстников, но еще не может осознать, в чем причина неправильного звукового оформления слов («лепа» - репа), хотя и легко различает на слух близкие по звучанию звуко сочетания, слова («бии-бии» - гудит машина, «пии-пии» - пищит мышонок).

К концу четвертого года произношение детей значительно улучшается, закрепляются свистящие звуки, начинают появляться шипящие, а у некоторых детей - звуки л, р. Однако у большинства дошкольников еще отмечаются различные несовершенства звукопроизношения (например, отсутствие шипящих, звуков л, р), что еще не является патологией в речевом развитии ребенка. В этом возрасте дети могут неправильно употреблять ударение, укорачивать многосложные слова. У четырехлетних детей особенно ярко проявляются индивидуальные различия в формировании произносительной стороны речи: у одних детей речь чистая, с правильным произношением почти всех звуков, у других она может быть еще недостаточно ясной, с неправильным произношением большого количества звуков, со смягчением твердых согласных и т. п.

Итак, на четвертом году жизни у детей отмечается заметное улучшение произношения, речь становится более отчетливой. Дети хорошо знают и

правильно называют предметы ближайшего окружения: игрушки, посуду, одежду, мебель. Шире начинают использовать, кроме существительных и глаголов, другие части речи: прилагательные, наречия, предлоги. Появляются зачатки монологической речи. В речи детей преобладают простые распространенные предложения. Сложносочиненные и сложноподчиненные предложения дети употребляют, но очень редко. Четырехлетние дети не могут самостоятельно вычленять в слове звуки, но легко подмечают неточности звучания слов в речи сверстников. Речь детей в основном носит ситуативный характер, она еще недостаточно точна в словарном и совершенна в грамматическом отношении, не вполне чиста и правильна со стороны произношения. Ребенок может с небольшой помощью взрослых передать содержание хорошо знакомой сказки, прочитав наизусть небольшое стихотворение. Инициатива в общении все чаще исходит от ребенка.

Литература:

- Шаграева О.А. Детская психология: Теоретический и практический курс: Учеб. Пособие для студ. вуза. - М.: Владос, 2001. - С. 222
- Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. - СПб., 1997

Мирослава Кулеша-Любінець, Христина Захарчук
(Івано-Франківськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРИНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВАГІТНИХ ЖІНОК З ДОСВІДОМ НЕВИНОШУВАННЯ ВАГІТНОСТІ

Одним із найважливіших етапів психосоціального становлення жінки є материнство. Адже поступове формування жінки-матері впливає на стосунки з оточенням, змінює її поведінку та життєві цілі.

Народження дитини вносить корективи у самосвідомість жінки, проте процес відчуття та прийняття себе як матері відбувається повільно і може тривати з часу вагітності до остаточного формування материнської ідентичності та психосоціального образу «Я-мама».

Інтенсивний розвиток суспільних відносин сприяє зниженню цінності материнства, адже сучасна жінка постає перед вибором пошуку себе в особистісній, сімейній, професійній, духовній, політичній та інших сферах [5].

Офіційна статистика свідчить, що на сьогодні існує чітка тенденція до «старіння» материнства. На це вказує середній вік перших народжень, який з початку 2000 року становив 22 роки, а у 2008 році – майже 25 років. Вперше у 2006 році показники числа матерів, які народжували у віці 30-35 років, перевищив показник числа матерів, які народжували у віці 15-19 років. Причому двадцять років тому співвідношення даних показників становило 2:3, а у 2011 році – кардинально змінилося до 2:1 [1].

Теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних науковців присвячені питанням становлення материнської сфери особистості жінки, її впливу на розвиток дитини, девіантних форм материнства (О. Ф. Бондаренко, Н. В. Даниленко, Н. В. Дармостук, П. П. Горностай, В.С. Заслуженюк, І. С. Кон, О. В. Корнієнко, С. Ю. Мещерякова, М. І. Мушкевич, Р. В. Овчарова, А. С. Співаковська, Т. М. Титаренко, Г. М. Федоришин, Г. Г. Філіппова, В. С. Шкраб'юк та ін.). Вивченням особливостей материнської ідентичності жінок під час вагітності займалися М. Б. Гасюк, О. Ю. Іщук, Н. В. Лучанінова, Г. С. Шевчук та ін.

Материнська ідентичність виступає особистісною категорією, що обумовлена соціальною роллю, мотивами, цінностями, індивідуальними особливостями «Я-концепції». На думку Г. С. Шевчук, материнська ідентичність – це психологічний конструкт, що виражає цілісне прийняття, усвідомлення і переживання жінкою себе як матері та своєї особистісної самореалізації в материнстві. При цьому, материнська ідентичність у вагітних жінок може бути цілісною, інтегрованою, дифузною чи нерозвиненою [6].

Втрата дитини належить до однієї з найважчих життєвих ситуацій, де жінка переживає складне життєве випробування. Можемо припустити, що маючи досвід невиношування вагітності розвиток материнської ідентичності жінки буде проходити набагато важче. У зв'язку з тим, що готовність до материнства, материнська ідентичність є джерелом розвитку особистості дитини і має велику психосоціальну значущість, визначаючи особистісне, сімейне, суспільне благополуччя, необхідно детально вивчати особливості материнської ідентичності вагітних жінок з досвідом невиношування вагітності.

Об'єкт дослідження – материнська ідентичність вагітної жінки. Предмет дослідження – особливості материнської ідентичності вагітної жінки з досвідом невиношування вагітності.

Метою дослідження є виявлення психологічних особливостей материнської ідентичності вагітної жінки з досвідом невиношування вагітності.

У пілотажному дослідженні взяли участь 40 вагітних жінок на третьому триместрі вагітності, які перебували у шлюбі і не мали під опікою дітей. При цьому, групу 1 (Г1) склали 20 вагітних жінок, в анамнезі яких є досвід невиношування вагітності; групу 2 (Г2) – 20 вагітних жінок, які вперше завагітніли і не мали досвіду невиношування вагітності. Середній вік жінок Г1 – 28,1 років, середній вік жінок Г2 – 25,5 років. База дослідження – Івано-Франківський міський клінічний пологовий будинок.

З метою вивчення материнської ідентичності у вагітних жінок з досвідом невиношування вагітності ми застосували авторську анкету, тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т. Румянцевої) [3], Тест смисложиттєвих орієнтацій (Д. Леонтьєв) [4].

Результати дослідження піддавались кількісній та якісній обробці із використанням статистичних методів.

Аналіз результатів анкетування вагітних жінок з досвідом невиношування вагітності показав таке:

1. Середній тиждень вагітності у групі Г1 становить 31,3 тижня, в групі Г2 – 32,3 тижнів.

2. Вагітні жінки з досвідом невиношування вагітності (Г1) більш позитивно, чим жінки із Г2, сприймають зміни у власному тілі, що може свідчити про більшу зосередженість їх на майбутній дитині (позитивне ставлення відзначили 70% жінок Г1 і 40% жінок Г2).

3. Якість сну у жінок Г1 гірший, ніж у жінок Г2, часто присутні кошмари та безсоння (кошмари сняться 45% жінкам Г1 і 10% жінкам Г2). Оскільки кошмарні сновидіння – це продукт діяльності людського мозку, що, таким чином, обробляє неприємні емоції та враження людини, то можемо припустити, що жінки з досвідом невиношування вагітності мають підвищений рівень тривожності.

4. Цікавою виявилась різниця у відповідях на відкрите запитання: «Скільки у Вас дітей?». Вагітні жінки із Г1 ставили прочерк або писали, що немає. У відповідях жінок із Г2 зустрічалися такі твердження як «буде одна», «я майбутня мама» тощо. Можемо припустити, що вагітні жінки без досвіду невиношування вагітності більше зосереджені на думках про майбутню дитину, сприймаючи себе вже мамою.

Такий неповний перелік результатів анкетування дозволяє припустити наявність у вагітних жінок з досвідом невиношування вагітності підвищеного рівня тривожності, слабкої зосередженості на майбутній дитині та низького рівня прийняття свого материнства, що, безперечно, негативно впливає на розвиток материнської ідентичності загалом.

Контент-аналіз самоописів вагітних жінок за тестом «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т. Румянцевої) дозволив виділити в обох групах три типи материнської ідентичності: виражена материнська ідентичність, майбутнє материнство, відсутність материнської ідентичності (див. Рис.1., Рис.2.).

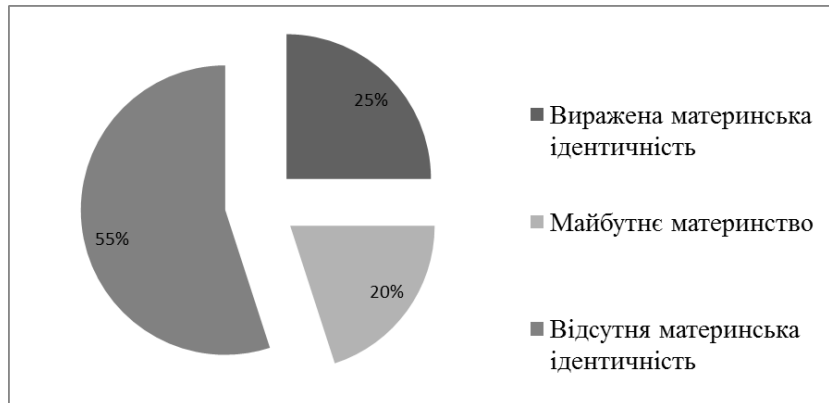

Рис. 1. Сформованість материнської ідентичності у вагітних жінок (на 3-му триместрі) з досвідом невиношування вагітності

Аналіз результатів дослідження свідчить, що у четвертій частини опитаних обох груп наявна виражена материнська ідентичність (25% – у Г1 та Г2). Проте у 55% опитаних вагітних жінок з Г1 у самописах переважали твердження, що свідчать про недостатню сформованість материнської ідентичності, на відміну від 15% – у Г2. Про материнство у майбутньому часі описувало 20% вагітних жінок з Г1 та 60% вагітних жінок з Г2.

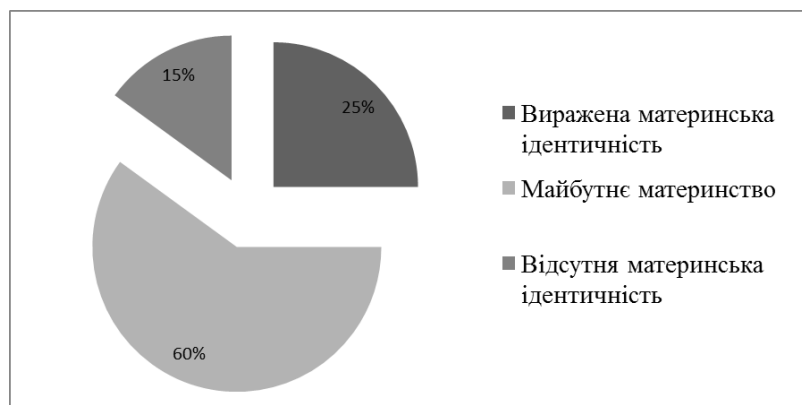

Рис. 2. Сформованість материнської ідентичності у вагітних жінок (на 3-му триместрі) без досвіду невиношування вагітності

Аналіз результатів дослідження смисложиттєвих орієнтацій вагітних жінок показав, що жінки Г1 мають нижчий показник свідомості життя, чим жінки Г2 (89,3 та 98,9 відповідно) (див. Табл. 1). При цьому, досліджуваним вагітним жінкам з досвідом невиношування вагітності властиве зосередження на вчорашньому дні, незадоволеність своїм життям у сьогоднішній день, віра в те, що життя людини не підвладне свідомому контролю тощо.

Таблиця 1

Співвідношення показників за шкалами тесту смисложиттєвих орієнтацій Д.А.Леонтьєва

Критерій	$X_{\text{сер. Г1}}$	$\sigma_{\text{Г1}}$	$X_{\text{сер. Г2}}$	$\sigma_{\text{Г2}}$
Ціль життя	29,1	5,3	33,8	4,8
Процес життя	26,5	6,2	29,6	3,1
Результат життя	21,5	3,6	25,2	4,2
Локус контролю – Я	18,7	4,3	20,5	3,5
Локус контролю – Життя	26,8	5,3	29,6	5,0
Загальний показник СЖ (свідомість життя)	89,3	14,2	98,9	10,3

Таким чином, результати дослідження вагітних жінок показали, що досвід невиношування вагітності може здійснювати негативний вплив на становлення материнської ідентичності вагітної жінки у третьому триместрі вагітності. При цьому, вагітні жінки, які перебувають у шлюбі і мають досвід невиношування

вагітності, у порівнянні з тими, хто не мають такого досвіду, є більш тривожними, менше зосереджуються на майбутній дитині та на результат життя загалом, слабо приймають власне материнство, а, відтак, мають знижений рівень сформованості материнської ідентичності.

Література:

1. Аналіз народжуваності за віком матерів у 1990-2011 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/charts/analiz-narodzhuvanosti-za-vikom-materiv-u-1990-2011-rokah>.
2. Захарова Е. И. Условия становления материнской идентичности / Е. И. Захарова, Ю. А. Турчинова // Перинатальная психология и психология репродуктивной сферы. – 2011. – №4 (4). – С. 38-48.
3. Кун М. Тест Кто Я? (модифікація Т.В. Румянцевої) / М.Кун, Т.Макпартленд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsetesti.ru/424/>.
4. Леонтьева Д.А. Тест смисложиттєвих орієнтацій [Електронний ресурс] / Д.А. Леонтьев. – Режим доступу: <http://psychok.net/testy/256-test-smyslozhiznennye-orientatsii-metodika-szho-d-a-leontev>.
5. Филиппова Г. Г. Психология материнства: Учебное пособие. / Г. Г. Филиппова – М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 240 с.
6. Шевчук Г.С. Арт-терапевтичні засоби дослідження материнської ідентичності вагітних жінок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 "Загальна психологія. Історія психології" / Шевчук Галина Станіславівна; Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – 21 с.

Назира Майлина
(Жезказган, Казахстан)

К ВОПРОСУ О ГОТОВНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ

Дошкольное детство – совершенно особенный период развития ребенка.

Готовность к школьному обучению предполагает психологическую готовность к школе - сложное образование, предполагающее достаточно высокий уровень развития мотивационной, интеллектуальной сфер и сферы произвольности. Обычно выделяют два аспекта психологической готовности - личностную (мотивационную) и интеллектуальную готовность к школе. Оба аспекта важны как для того, чтобы учебная деятельность ребенка была успешной, так и для его скорейшей адаптации к новым условиям, безболезненного вхождения в новую систему отношений.

Личностная готовность. Чтобы ребенок успешно учился, он, прежде всего, должен стремиться к новой школьной жизни, к "серьезным" занятиям, "ответственным" поручениям. На появление такого желания влияет отношение близких взрослых к учению как к важной содержательной деятельности, гораздо более значимой, чем игра дошкольника. Влияет и отношение других детей, сама возможность подняться на новую возрастную ступень в глазах младших и сравняться в положении со старшими. В результате у ребенка формируется внутренняя позиция школьника [1]. Л.И. Божович, изучавшая психологическую готовность к школе, отмечала, что новая позиция ребенка изменяется, становится со временем содержательнее. Первоначально детей привлекают внешние атрибуты школьной жизни - разноцветные портфели, красивые пеналы, ручки и т.п. Возникает потребность в новых впечатлениях, новой обстановке, желание приобрести новых друзей. И лишь затем появляется желание учиться, узнавать что-то новое, получать за свою "работу" отметки (разумеется, самые лучшие) и просто похвалу от всех окружающих [2].

Стремление ребенка к новому социальному положению - это предпосылка и основа становления многих психологических особенностей в младшем школьном возрасте. В частности, из него вырастет ответственное отношение к школьным обязанностям: ребенок будет выполнять не только интересные для него задания, но и любую учебную работу, которую он должен выполнить.

Кроме отношения к учению в целом, для ребенка, поступающего в школу, важно отношение к учителю, сверстникам и самому себе. В конце дошкольного возраста должна сложиться такая форма общения ребенка со взрослыми, как внеситуативно-личностное общение (по М.И. Лисиной) [3]. Взрослый становится непререкаемым авторитетом, образцом для подражания. Его требования выполняются, на его замечания не обижаются, напротив, стараются исправить ошибки, переделать неверно выполненную работу. При таком умении отнестись ко взрослому и его действиям как к эталону, дети адекватно воспринимают позицию учителя, его профессиональную роль. Облегчается общение в ситуации урока, когда исключены непосредственные эмоциональные контакты, когда нельзя говорить на посторонние темы, поделиться своими переживаниями, а можно только отвечать на поставленные вопросы и самому задавать вопросы по делу, предварительно подняв руку. Дети, готовые в этом плане к школьному обучению, понимают условность учебного общения и адекватно, подчиняясь школьным правилам, ведут себя на занятиях.

Учебная деятельность по сути своей - деятельность коллективная. Ученики должны учиться деловому общению друг с другом, умению успешно взаимодействовать, выполняя совместные учебные действия. Новая форма общения со сверстниками складывается в самом начале школьного обучения. Все

складно для маленького ученика - починаючи з простого вміння слухати відповідь однокласника і закінчуючи оцінкою результатів його дій, навіть якщо у дитини був великий дошкільний досвід групових занять. Таке спілкування не може виникнути без певної бази.

Личностна готовність до школи включає також певне ставлення до себе. Продуктивна навчальна діяльність передбачає адекватне ставлення дитини до своїх здібностей, результатів роботи, поведінки, тобто певний рівень розвитку самосвідомості. Самооцінка школяра не повинна бути завищеною і недиференційованою. Якщо дитина заявляє, що вона «хороша», її малюнок «найкращий» і розфарбовка «краще всіх» (що типово для дошкільника), не можна говорити про личностну готовність до навчання [4].

Про личностну готовність дитини до школи зазвичай судять за її поведінку на групових заняттях і в час бесіди з психологом. Існують спеціально розроблені плани бесіди, що виявляють позицію школяра (методика Н.І. Гуткиної), і особливі експериментальні прийоми. Наприклад, переважає у дитини пізнавальний або ігровий мотив визначається за вибором діяльності - прослуховування казки або гри з іграшками. Після того як дитина розглянула впродовж хвилини іграшки, що знаходяться в кімнаті, їй починають читати казку і в найцікавішому місці переривають читання. Психолог питає, що їй зараз більше хочеться - дослухати казку або пограти з іграшками. Очевидно, що при личностній готовності до школи домінує пізнавальний інтерес і дитина віддає перевагу знати, що станеться в кінці казки. Дітей, мотиваційно не готових до навчання, з слабкою пізнавальною потребою, більше приваблює гра [5].

Визначаючи личностну готовність дитини до школи, крім особливостей розвитку мотиваційної сфери необхідно виявити і специфіку розвитку сфери произвольності. Произвольність дитини проявляється при виконанні вимог, конкретних правил, що задаються вчителем, при роботі за зразком. Тому особливості произвольної поведінки відслідковуються не тільки при спостереженні за дитиною на індивідуальних і групових заняттях, але і з допомогою спеціальних методик.

Інтелектуальна готовність до шкільного навчання пов'язана з розвитком мислительних процесів - здатністю узагальнювати, порівнювати об'єкти, класифікувати їх, виділяти суттєві ознаки, об'єднувати причинно-наслідкові залежності, робити висновки. У дитини повинні бути певний діапазон представлень, в тому числі образних і просторових, відповідне мовне розвиток, пізнавальна активність.

Психологічне розвиток дітей має свою специфіку. Для того щоб її розглянути, можна звернутися до поглядів І.В. Дубровиною про співвідношення психологічного здоров'я і розвитку особистості. І.В. Дубровина стверджує, що основою психологічного здоров'я є повноцінне психологічне розвиток на всіх етапах онтогенезу. Отже, психологічне розвиток дитини і дорослого буде відрізнятися сукупністю особистісних новоутворень, які ще не розвинулися у дитини, але повинні бути присутніми у дорослого [6]. Таким чином, можна сказати про те, що психологічне здоров'я — це життєве виховання, хоча, безумовно, його передумови створюються ще в перинатальному періоді. Естественно, що впродовж життя людини воно постійно змінюється через взаємодію зовнішніх і внутрішніх факторів, причому не тільки зовнішні фактори можуть преломлятися через внутрішні, але і внутрішні фактори можуть модифікувати зовнішні впливи.

Дошкільне дитинство — повністю особливий період розвитку дитини. А.Н. Леонтьєв дає наступну загальну характеристику дошкільного дитинства: «Це період первісного фактичного складу особистості, період розвитку особистісних «механізмів» поведінки. В дошкільні роки розвитку дитини зав'язуються перші вузли, встановлюються перші зв'язки і стосунки, які утворюють нове, вище єдність діяльності і разом з тим нове, вище єдність суб'єкта — єдність особистості. Саме тому, що період дошкільного дитинства є періодом такого фактичного складання психологічних механізмів особистості, він так важлив» [7, с. 202].

Движущими силами розвитку психіки дошкільника є суперечності, які виникають в зв'язку з розвитком цілої низки його потреб. Найважливіші з них: потреба в спілкуванні, за допомогою якого засвоюється соціальний досвід; потреба в зовнішніх враженнях, в результаті чого відбувається розвиток пізнавальних здібностей, а також потреба в діях, що призводять до оволодіння цілою системою різноманітних навичок і умінь. Розвиток провідних соціальних потреб в дошкільному віці характеризується тим, що кожна з них набуває самостійного значення.

В початку кожного вікового періоду складається своєрідне, специфічне для даного віку, виключне, єдине і неповторне ставлення між дитиною і оточуючою її дійсністю, раніше всього соціальною. Це ставлення Л. С. Виготський назвав соціальною ситуацією розвитку.

Л.С. Виготський підкреслює, що соціальна ситуація «визначає цілком і повністю те форми і той шлях, за яким дитина набуває нові і нові властивості особистості, черпаючи їх з соціальної дійсності, як з основного джерела розвитку, той шлях, за яким соціальне стає індивідуальним» [8, с. 135].

Отже, основними новоутвореннями дошкільного віку є:

1. Возникновение первого схематического абриса цельного детского мировоззрения. Все, что видит, ребенок пытается привести в порядок, увидеть закономерные отношения, в которых укладывается непостоянный окружающий мир.

2. Возникновение первичных этических инстанций и на их основе – моральных оценок, которые начинают определять эмоциональное отношение ребенка к другим людям.

3. Возникают новые мотивы поступков и действий, общественные по своему содержанию, связанные с пониманием взаимоотношений между людьми (мотивы долга, сотрудничества, соревнования и т. п.). Все эти мотивы вступают в различные соотношения, образуют сложную структуру и подчиняют себе непосредственные желания ребенка.

В этом возрасте уже можно наблюдать преобладание обдуманых действий над импульсивными. Благодаря этому формируются такие качества личности, как настойчивость и умение преодолевать трудности; возникает также чувство долга по отношению к другим людям.

4. Отмечается произвольное поведение и новое отношение ребенка к себе и своим возможностям. Произвольное поведение – это поведение, опосредованное определенным представлением.

Д.Б. Эльконин отмечал, что в дошкольном возрасте ориентирующее поведение образ сначала существует в конкретной наглядной форме, но затем он становится все более и более обобщенным, выступающим в форме правила, или нормы. На основе формирования произвольного поведения у ребенка появляется стремление управлять собой и своими поступками. Овладение умением управлять собой, своим поведением и поступками выделяется как особая задача [9].

5. Возникновение личного сознания – возникновение сознания своего ограниченного места в системе отношений со взрослыми. Стремление к осуществлению общественно значимой и общественно оцениваемой деятельности.

Литература:

1. Цукерман Г. А., Поливанова Н. К. Введение в школьную жизнь. - Томск, 1992. – 94 с.
2. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка. // Изучение мотивации поведения детей и подростков. - М., 1972. – 197 с.
3. Лисина М. И. Формирование личности ребенка в общении. – М., 1997. – 357 с.
4. Готовность к школе. /под ред. И.В. Дубровиной. - М., 1995. – 182 с.
5. Гуткина Н.И. Диагностическая программа по определению психологической готовности детей 6-7 лет к школьному обучению. - М., 1993. – 52 с.
6. Возрастная и педагогическая психология// под ред. Дубровиной И. В., Зацепина В. В. - М., 1999. – 253 с.
7. Леонтьев А.Н. Лекции по общей психологии. - М.: Смысл, 2000. – 225 с.
8. Выготский Л. С. Психология искусства. - М.: Современное слово, 1998. – 685 с.
9. Эльконин Д.Б. Психология игры. - М.: Просвещение, 1977. – 143с.

**Нуршат Оспанова
(Жезказган, Казахстан)**

РАЗВИТИЕ МЕЛКОЙ МОТОРИКИ КАК ОСНОВА ОБУЧЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

Мелкая моторика - комплекс скоординированных действий, направленных на точное выполнение мелких движений пальцами и кистями рук и ног. В этом принимают участие нервная, мышечная, костная и даже зрительная системы. К ней относятся разнообразные движения: от всем привычных жестов до самых мелких манипуляций. С точки зрения анатомии, 1/3 двигательной проекции на коре головного мозга составляет именно проекция кисти, расположенная рядом с речевой зоной. Поэтому так важно развитие мелкой моторики у детей 3-4-5 лет: от неё будет зависеть сформированность речевых навыков, успехи в школьном обучении, благополучная социализация ребёнка.

Перцептивное, моторное, когнитивное и эмоциональное развитие – это единый процесс проходящий в конкретной социальной среде. Тело, мозг и опыт ребенка оказывают друг на друга взаимное влияние в соответствии со спиралевидной моделью развития [1, 217].

Физическое и моторное развитие происходит не только благодаря созреванию, но осуществляется благодаря целенаправленной организации образовательного процесса в ясли-саду педагогами.

Начинать работу по развитию мелкой моторики нужно с самого раннего возраста. Уже грудному младенцу можно массировать пальчики (пальчиковая гимнастика), воздействуя тем самым на активные точки, связанные с корой головного мозга.

В раннем и младшем дошкольном возрасте нужно выполнять простые упражнения, сопровождаемые стихотворным текстом, не забывать о развитии элементарных навыков самообслуживания: застегивать и расстегивать пуговицы, завязывать шнурки и т. д. Значимость для детей развития тонкой моторики рук связано с тем, что в головном мозге человека центры, отвечающие за речь и движения пальцев рук расположены очень близко. Стимулируя тонкую моторику и активизируя тем самым соответствующие отделы мозга, мы активизируем и соседние зоны, отвечающие за речь.

Задача педагогов и детских психологов - донести до родителей значение игр на развитие мелкой моторики. Родители должны понять: чтобы заинтересовать ребенка и помочь ему овладеть новой информацией, нужно превратить обучение в игру, не отступать, если задания покажутся трудными, не забывать хвалить ребенка. Поэтому на родительском собрании мы предлагаем их вниманию игры на развитие мелкой моторики, которыми можно заниматься как в детском саду, так и дома.

Например, ребенок опускает кисти рук в сосуд, наполненный каким-либо однородным наполнителем (вода, песок, различные крупы, дробинки, любые мелкие предметы). 5 — 10 минут как бы перемешивает содержимое. Затем ему предлагается сосуд с другой фактурой наполнителя. После нескольких проб ребенок с закрытыми глазами опускает руку в предложенный сосуд и старается отгадать его содержимое, не ощупывая пальцами его отдельные элементы. Или, опознание предмета, буквы, цифры на ощупь поочередно правой и левой рукой. Более сложный вариант - ребенок одной рукой ощупывает предложенный предмет, а другой рукой (с открытыми глазами) его зарисовывает. Во вторую половину дня мы проводим индивидуально, в зависимости от уровня развития каждого ребенка мелкой моторики рук игры -шнуровки Марии Монтессори, которые развивают сенсомоторную координацию, мелкую моторику рук, а также пространственное ориентирование, способствуют пониманию понятий «вверху», «внизу», «справа», «слева»; формируют навыки шнуровки (шнурование, завязывание шнурка на бант); способствуют развитию речи; развивают творческие способности. В играх с шнурованием также развивается глазомер, внимание, происходит укрепление пальцев и всей кисти руки (мелкая моторика), а это в свою очередь влияет на формирование головного мозга и становления речи. А также, что не маловажно, игры-шнуровки Монтессори косвенно готовят руку к письму и развивают усидчивость.

Тонкие моторные навыки включают в себя выверенные движения кистей рук и пальцев. К концу третьего года жизни мануальные способности ребенка приобретают новое качество, когда он начинает объединять и координировать мануальные схемы с другими моторными, перцептивными и вербальными схемами. Например, 4-х летние дети способны вести разговор за столом, при этом умело обращаясь с вилкой [2].

В дошкольном возрасте в норме моторные навыки по сравнению с 2-3 годами становятся разнообразнее и сложнее. Доля манипуляций, требующих согласованных действий рук, увеличивается. Нужно знать, какими возрастными особенностями характеризуется развитие мелкой моторики у детей 4-5 лет, чтобы направить его в нужное русло.

1. К 3 годам, движения пальцев детей становятся, хоть как-то похожи на движения взрослого человека.

2. Навыки мелкой моторики, приобретённые ранее, совершенствуются.

3. Дети учатся класть вещи в определённое место.

4. До 3 лет малыш захватывал и держал преимущественно ладонью, а теперь он активнее использует пальцы.

5. Дошкольники от 3 до 5 лет пытаются рисовать круги и линии, резать ножницами бумагу, снимать и надевать свободную, просторную одежду.

6. Мелкая моторика теперь формируется в совокупности с кинестетическим чувством. Ребёнок начинает осознавать положение и перемещение собственного тела в пространстве. Запускается процесс развития зрительно-тактильно-кинестетических связей. Благодаря этому, движения рук выполняются под контролем зрения.

Таким образом, развитие мелкой моторики рук у детей 3-4 лет происходит последовательно, постепенно. Сначала надо научиться дотягиваться до предмета, чтобы схватить его, а после этого манипулировать им. Важное значение в этом процессе имеет координация движений обеих рук и глаз. Педагоги, психологи, физиологи определили нормы и отклонения в развитии мелкой моторики в дошкольном возрасте. По мнению специалистов, развитие моторики у детей 4 лет и даже 5 должно соответствовать следующим нормативным требованиям. 1 раз в квартал согласно данным нормативным требованиям мы проводим диагностику развития моторики детей: стучит предметом о предмет; берёт бусинку или крошку хлеба (любую круглую мелкую деталь) двумя пальцами, причём это должны быть большой и указательный; рисует на листе бумаги, а потом перечёркивает рисунок; вытаскивает маленькие предметы из прозрачной банки; по аналогии строит мостик из 3 кубиков; самостоятельно строит башню не менее, чем из 3 кубиков; старается нарисовать вертикальную линию: погрешность не должна превышать 30°; перерисовывает крестик, круг, квадрат; рисует человечка с не менее, чем 3 элементами. Именно к таким нормам должно стремиться развитие мелкой моторики рук у детей 4-5 лет: если большую часть навыков из этого списка ваш ребёнок усвоил, формирование его мышления и двигательных способностей не требует коррекции. Когда наблюдается частичная задержка (и даже опережение) по 1 или 2 показателям, говорят о негармоничной динамике функций мышления, речи и мелкой моторики. В том случае, когда ребёнком не усвоена большая часть перечисленных навыков, необходима более точная диагностика на отставание в той или иной степени.

Если развитие мелкой моторики у детей 3-4 лет недостаточное для этого возраста, у ребёнка будут наблюдаться характерные отклонения от нормы.

Итак, в педагогическом процессе ясли-сада для развития мелкой моторики мы используем следующие средства: игры с крупой, бусинками, пуговицами, камешками; массаж кистей рук и пальцев;

рисование и раскрашивание; игры с веревочкой, шнуровки; пальчиковая гимнастика; игры с пластилином; Работа с бумагой, складывание (оригами), плетение, аппликация; графические упражнения, штриховка.

По мере того как у детей развивается мелкая или тонкая моторика, они становятся все более самостоятельными при выполнении повседневных действий. Например, к 3-м годам дети научаются надевать и снимать с себя простую одежду, они могут управляться с большими молниями и правильно пользоваться ложкой. 3-4-летний ребенок может застегнуть и расстегнуть большие пуговицы и «обслужить» себя за столом. 4-5-летние способны одеться и раздеться без посторонней помощи и умело обращаться с вилкой. 5-6-летние могут разрезать ножом мягкую пищу и завязать простой узел. Практика показывает, что самым сложным является завязывание шнурков и к 6-летнему возрасту часть детей группы справляются и с этой задачей.

Литература:

1. Развитие ребенка /Х. Би.- 9 изд. - СПб.: Питер, 2004 – 768 с.
2. Cratty. В.J. Perceptual and motor development in infants and children, New York, Macmillan, 1970

Гулнар Сейтжапбарова
(Жезказган, Казахстан)

ДИНАМИКА ПОВЕДЕНИЯ РЕБЕНКА В КОЛЛЕКТИВЕ ДОШКОЛЬНИКОВ

Генезис потребности ребенка в общении со сверстниками проследила Обухова Л.Ф. Обращать внимание на сверстников и совершать по отношению к ним субъективные действия дети начинают к 2-м годам.

До 2-х лет ребенок воспринимает других детей как неодушевленные предметы. Все его общение со сверстниками основано на принципе "действие-результат". В этом возрасте детского коллектива как такового еще не существует. Каждый ребенок живет собственной жизнью и прислушивается только к мнению взрослых. Часто можно наблюдать, как малыши в ясельной группе играют каждый со своей игрушкой. Они еще не умеют играть со сверстниками. И задача родителей и воспитателей - помочь ребенку сформировать правильную систему взаимоотношений с другими детьми.

После 2-2,5 лет ребенок понимает, что вокруг такие же дети. Он начинает сравнивать себя со сверстниками и делать собственные выводы. Ребенку важно выделиться, получить одобрение сверстников и похвалу воспитателя, если что он что-то умеет делать лучше других. Если у ребенка не получается соответствовать сверстникам, он может либо замкнуться в себе, либо проявлять излишнюю агрессивность. Замкнутость и агрессивность в этом возрасте - следствие того, что ребенок, чувствует, что он в чем-либо не соответствует сверстникам.

В 3-4 года ребенок приобретает первый опыт общения со сверстниками. Это наиболее сложный период взаимоотношений ребенка с коллективом. В большинстве проблем, которые возникают в этом возрасте, виноват детский эгоизм, который в этой возрастной группе наиболее обострен. В 3-4 года ребенок относится к сверстникам как к себе подобным, с которыми можно весело провести время. Но в то же время ребенок еще не умеет прислушиваться к мнению других детей. Для 3-4-х летнего малыша существует только собственное "я", а других детей он воспринимает не как самостоятельные личности, а как источник удовлетворения потребностей его "я" (поиграть, подраться, побегать, и т. д.). При этом ребенок искренне не понимает, что и у других детей есть собственные потребности и собственные желания. Он привык только диктовать свои условия, и при этом не брать в расчет желания окружающих. В 3-4 года у ребенка уже появляются первые друзья. Но в этом возрасте дети часто меняют свои пристрастия.

В 4-5 лет ребенок не отделяет себя от коллектива. Он все чаще употребляет местоимение "мы" вместо "я". Ребенок осознает, что, действуя сообща, можно добиться гораздо большего, чем в одиночку, и при этом избежать наказания. Ведь воспитатель вряд ли узнает, кто именно облил пол краской, а кто разбил окно. Принцип этого возраста "Куда все, туда и я". Причем ребенку совершенно неважно хорошему или плохому примеру для подражания он следует. Из всего коллектива ребенок выделяет нескольких детей, которым старается подражать во всем.

В детском коллективе выделяются явные лидеры - заводилы и организаторы всех проделок. В этом возрасте лидер в коллективе гораздо больший авторитет, чем родитель или воспитатель. Для ребенка главное, чтобы коллектив его принял и не игнорировал. Для 4-5 летнего малыша нет ничего хуже, чем бойкот коллектива. В этом возрасте детский коллектив не прощает тех, кто чем-то выделяется из общей массы. Поэтому дети стараются во всем подражать признанным лидерам. В этом возрасте дети часто объединяются в группы по принципу "дружим против Аскара (Нурлана, Маши)" [1].

В 5-6 лет ребенок ищет свою нишу в коллективе. Если в 4-5 лет он беспрекословно шел за лидером, то сейчас он пытается взять лидерство в свои руки. В этом возрасте он уже имеет собственное представление о том, какое место в коллективе он хочет занимать (лидер, ведущий, ведомый, и т. д.) и действует в соответствии со своими представлениями. Причем коллектив не всегда готов безоговорочно принять его позицию. Часто бывает, что ребенок хочет быть лидером, ведущим, а коллектив отводит ему

в лучшем случае роль ведомого. Если самооценка ребенка не совпадает с оценкой сверстников, ребенку придется очень трудно.

В 6-7 лет большинство детей испытывают потребность в близком контакте со сверстниками. Из всего коллектива ребенок выделяет несколько детей, с которыми ему хочется более близко общаться. Именно в этом возрасте у ребенка появляются первые "настоящие" друзья. Весь коллектив разбивается на небольшие группы по интересам.

Одна из ведущих потребностей ребенка в дошкольном возрасте – потребность быть лидером.

Развитие лидерского потенциала личности с раннего детства обусловлено взаимодействием биологических (особенности темперамента и здоровья) и социальных факторов.

Здоровому ребенку легче играть роль лидера. Лидер выполняет функции инициатора, организатора, вдохновителя, следовательно, ему в первую очередь необходимо иметь сильную нервную систему, быть выносливым, энергичным, физически сильным.

Каждый темперамент имеет свои положительные и отрицательные стороны, которые играют свою роль в развитии лидерских качеств. Благодаря пластичности нервной системы можно влиять на темперамент, но меры воздействия следует отбирать такие, которые бы развивали сильные стороны темперамента.

Многое зависит от чувства автономии, самостоятельности ребенка, которое начинает развиваться в два-три года и усиливается к четырем-пяти годам. При гиперопеке или отсутствии должной защиты самостоятельность замещается нерешительностью, неуверенностью в своей компетентности, частым обращением за помощью, что ведет к закреплению в будущем окружении подчиненного, зависимого положения.

Похвала стимулирует проявление лидерских качеств и закрепление за ребенком определенного авторитета. Чем чаще ребенок испытывает гордость за свои достижения и чем разнообразнее области приложения его способностей, тем более интенсивно идет процесс взаимодействия ребенка с социальным и предметным миром и формирование активного - лидерского - поведения. Чтобы получение одобрения не стало для детей самоцелью, задача родителей и педагогов заключается в создании установки (для себя и для детского коллектива), что каждый из детей самый лучший в чем-либо. Тогда, чтобы стать лидером, дети будут бороться не за "место под солнцем", а будут стараться проявлять свою фантазию, свои творческие и индивидуальные способности.

К пяти-шести годам у ребенка появляется детское самолюбие - мощнейший стимул к саморазвитию и самосовершенствованию. Стремление к лидерству есть не что иное, как реализация своего потенциала, стремление к превосходству над людьми в своей привычной среде.

Лидерство изначально предполагает конкуренцию, поэтому между детьми возможны конфликты. В данной ситуации взрослый может предвидеть возможность возникновения конфликта и вовремя нейтрализовать его или предоставить детям возможность самим разрешать свои конфликтные ситуации, рассчитывая на то, что таким образом дети-лидеры будут приобретать опыт решения проблем, взаимодействуя с равными себе противниками.

Какими бы природными задатками ни обладал от рождения тот или иной человек, сформировать на их основе определенные способности можно лишь в деятельности, вне которой психическое развитие невозможно.

Начальным этапом в развитии лидерских качеств могут быть спортивные или интеллектуальные (командные или индивидуальные) игры-соревнования, требующие от ребенка проявления ловкости, точности, скорости движений или точности и скорости запоминания и (или) воспроизведения информации. Так как лидерство связано с коллективными формами деятельности, то среди детей (среди друзей, детей-ровесников или в группе детского сада) можно организовать «Конкурс талантов», в котором каждый ребенок получит медаль, например. «Лучший поэт», «Лучший художник», «Лучший танцор».

Для развития лидерских качеств можно выбрать трудовую или игровую деятельность, можно организовать тренинги по копированию и тренировке лидерского поведения на основе повторения показанного образца, можно разнообразить и усложнить игры-соревнования, однако, наибольший развивающий эффект содержат проблемные ситуации. Возникшая проблема является источником самореализации ребенка, и необходимо позволить ему решать эти задачи самостоятельно. Таким образом, выявляется и развивается детская индивидуальность и креативность, ребенок обретает уверенность в том, что в некоторых случаях он сам что-то может сделать без помощи взрослого [2].

Опыт первых отношений со сверстниками во многом определяет характер отношения человека к себе, к другим, к миру в целом.

Повышенная эмоциональность и раскованность контактов дошкольников отличает их от взаимодействия с взрослым. Если в общении с взрослым даже самые маленькие дети придерживаются определенных форм поведения, то при взаимодействии со сверстниками дошкольники используют самые неожиданные и оригинальные действия и движения (дети прыгают, принимают причудливые позы, кривляются, передразнивают друг друга). Для ребенка значительно важнее его собственное действие или высказывание, а инициатива сверстника в большинстве случаев им не поддерживается.

Среди наиболее типичных для дошкольников вариантов конфликтных отношений к сверстникам повышенная агрессивность, обидчивость, застенчивость и демонстративность дошкольников. Главной

причиною конфліктов ребенка с собой и с другими является сосредоточенность на собственной ценности и на том, «что я значу для других».

В то же время исследования показали, что наибольшей популярностью в группе сверстников обычно пользуются именно те дети, которые могут помочь, уступить, выслушать, поддержать чужую инициативу. Именно эти качества: чуткость, отзывчивость, внимание к другому - наиболее высоко ценятся в детской группе. Эти качества обычно называют нравственными. Отсутствие этих качеств (нечувствительность и отсутствие интереса к партнеру, враждебность и т. д.), напротив, делает ребенка отвергаемым и лишает симпатии сверстников.

Формирование доброжелательного отношения к сверстникам происходит, когда взрослый налаживает отношения между детьми, привлекает их внимание к личным качествам друг друга: обращает внимание на достоинства сверстника, ласково называет его по имени, хвалит партнера, предлагает повторить его действия т. д. Эффективны совместные хороводные игры для малышей, в которых они действуют одновременно и одинаково (каравай, карусели др.). Отсутствие предметов и соревновательного начала в таких играх, общность действий и эмоциональных переживаний создают особую атмосферу единства со сверстниками и близости детей, что благоприятно влияет на развитие общения и межличностных отношений. Для повышения уровня доброжелательности к окружающим следует исключить из игр-тренингов предметы и игрушки, так как при их появлении ребенок видит в собеседнике конкурента.

Следует помнить, что без специальной педагогической работы проблемные формы отношения к сверстнику, появившиеся в дошкольном возрасте, не проходят, а только усиливаются с возрастом, принося человеку массу трудностей в отношениях с другими и с самими собой. Коллектив дошкольников – это группа детей, объединенная и организованная под руководством воспитателя на основе коллективного образа жизни в детском саду, совместной деятельности, общих близких целей, интересов и переживаний. Особенность данного коллектива заключается в том, что ведущую роль в нём играет воспитатель, и воспитание коллективизма является центральной задачей нравственного воспитания дошкольников в детском саду.

Литература:

1. Шаграева О.А. Детская психология: Теоретический и практический курс: Учеб. Пособие для студ. вуза. - М.: Владос, 2001. - С. 222
2. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка. - М., Воронеж, 1997
3. Обухова Л.Ф., Шаповаленко И.В. Формы и функции подражания в детском возрасте. - М., 1994 - С.47-100.

Сорокина О.А.
(Жезказган, Казахстан)

НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ДОШКОЛЬНИКА

Одной из важных задач педагогов является воспитание детей на основе общечеловеческих ценностей. Образование играет ведущую роль в гармоничном развитии ребенка и раскрытии его внутреннего мира. Национальная система образования РК ориентирована на развитие личностного потенциала подрастающего поколения, формирование у детей и молодежи гуманных убеждений и опыта нравственного поведения через постижение таких общечеловеческих ценностей, как любовь, добро, истина, красота, нравственность, духовность.

Практическим решением этой задачи стала реализация проекта нравственно-духовного образования «Самопознание», автором которого является первая леди Республики Казахстан Сара Алпысовна Назарбаева. Особые надежды по воспитанию молодежи она возлагает на систему образования: «Именно через образование мы хотим возродить в нашем обществе нравственно-духовные ценности, чтобы каждый человек мог в полной мере реализовать заложенные в нем от рождения способности и тем самым принести пользу не только нашему государству, но и всем людям на Земле» [1, 41].

Теоретическая важность формирования нравственности у детей дошкольного возраста обусловлена местонахождением этой проблемы на стыке ведущих областей научного знания: общей, социальной и возрастной психологии, этики, педагогики и др., проблематика каждой из которых развивается в настоящее время относительно изолированно. Многолетний опыт педагогических и психологических исследований мира детства показывают, что особое место в нравственном воспитании детей отводится игре, являющейся, по определению Д.Б. Эльконина, «школой произвольного поведения ребенка», «школой морали в действии» [2, 23]. Вслед за Л.С. Выготским, рассматривая ролевую игру как кооперативную деятельность, исследователи придают ей важное значение в обеспечении дружеских взаимоотношений детей, поскольку именно в игре ребенок сталкивается с необходимостью согласовывать свои действия с другими, подчиняться правилам, оказывать помощь [3, 69]. В работах многих авторов именно коллективная деятельность детей (осуществляемая главным образом через игру) оказывается не

просто вплетеної в тканину самих досліджень дитячих взаємодій в якості необхідного умови їх існування, але і виступає як засіб формування моральних відносин. По цій причині ми повинні позначити непересомнену важливість гри як методу формування особистості дошкільника, а також тих якостей, які характеризують її як особистість гуманну.

Воспитательні можливості сюжетно-рольової гри надзвичайно великі, і важко педагогу уміти реалізувати їх.

Основною грою є мниме, або уявляється, ситуація, яка заключається в тому, що дитина бере на себе роль дорослого і виконує її в створеній їй самою грою обстановці. Гра реально вводить дитину в такий привабливий для нього світ дорослих людей, систему відносин, існуючу в цьому світі. Працюючи в КГКП ясла - садка № 11 «Арман» г. Жезказгана з метою визначення сформованості у дітей старшої групи «А» (21 дитина) суджень, представлень про моральності, гуманних взаємодій і їх проявах, рівня моральної вихованості була проведена бесіда і дві методики – «Закончи історію» і «Сюжетні картинки з моральним змістом» (наприклад, дівчинка уступає місце дідусьці; хлопчик переводить через дорогу бабуську і др.).

Результати проведеного дослідження показали, що представлення дітей про гуманно-моральні цінності не багаті, через це вони не можуть самі знайти вихід з проблемної ситуації і тому звертаються за допомогою до дорослих, деяким дітям складно оцінити і мотивувати дії дітей, сформулювати моральну норму, має місце проявлення неадекватних емоційних реакцій. Діти давали неправильну моральну оцінку як позитивних, так і негативних дій, у дітей всі гуманні якості і відносини включені в одне поняття «хороший», відсутнє розмежування основних моральних цінностей.

Наступним етапом нашого дослідження було спостереження за грою. Ми намагалися з'ясувати, які гуманні відносини і морально-духовні цінності переважають в сюжетно-рольових грою.

Було проведено 4 сюжетно-рольові гри: «Сім'я», «Больниця», «Строїтелі», «Магазин».

В цілому всі взаємодії між дітьми доброземні. Але нерідко їх дії і дії позбавлені емоційної основи, яка необхідна для виникнення і розвитку різних гуманних взаємодій, нерідко виникали конфлікти через неуміння дітей співпереживати, уступати, бути уважними до товаришів. Лише іноді в спостережуваній грі відслідковувалися справжні гуманні відносини (гра «Магазин» – Ансару М., не хватало грошей, щоб купити іграшку, тоді Сауле Б. запропонувала допомогти їй грошима, у неї уважне ставлення, вміння зрозуміти ситуацію інших і поставити себе на їх місце).

Таким чином, в грою спостережувалися, в основному, взаємодії, обумовлені правилами гри, лише іноді ці взаємодії набували гуманістичного напрямку.

З усіх різноманітних таких духовно-моральних цінностей як уважність, доброземність, турботливість, справедливість, співчуття, уважність, ми спостережали їх прояви лише у 60% дітей.

Рівень сформованості представлень про моральні поняття і наявності їх в ході спілкування дітей в сюжетно-рольових грою до формуючого експерименту ми відобразили в таблиці 1.

Таблиця 1

Сформованість представлень про моральні цінності і їх наявність в сюжетно-рольових грою дітей (констатуючий етап)

Кількість дітей	Рівні		
	I	II	III
21 (100%)	4 (19%)	11 (52%)	6 (29%)

По результатам проведеної роботи можна зробити наступні висновки, що у дітей ще недостатньо розвинуто активність, самостійність, здатність орієнтуватися в гуманних відносинах і в таких моральних поняттях як турботливість, доброземність, співчутливість, часто буває, що їх судження не співпадають з реальними діями, деякі діти давали неправильну моральну оцінку як позитивних, так і негативних дій, демонстрували неадекватні емоційні реакції або їх відсутність.

Метою нашої подальшої роботи було підвищення моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку за допомогою сюжетно-рольових грою. Першим напрямком роботи було спрямовано на розвиток у дітей здатності розуміти стан, настрій іншої людини, формувати способи емоційного впливу, надавати допомогу, співчувати.

Для вирішення завдань першого напрямку роботи ми проводили попередню роботу перед організацією сюжетно-рольових грою.

Зміст попередньої роботи включав: читання художньої літератури, в якій описується будь-яка типова ситуація, що містить моральний зміст, з наступним обговоренням описаних в них дій; розглядання картин, що відображають різноманітні ситуації з життя дітей, в яких дитина відчуває тривогу, біль, розчарування, образу. Грою - вправи, в яких дітям пропонується вирішити ситуації, що містять моральний зміст. Вибір картин,

художественных произведений и ситуаций осуществляется, опираясь на сюжеты игр, в которые будут играть дети.

Второе направление способствовало формированию опыта проявления гуманных отношений и нравственности посредством сюжетно-ролевой игры. Это направление осуществляется путем разработки и внедрения специальных игровых ситуаций в сюжетно-ролевые игры детей, позволяющих внести в сюжет такие изменения, которые потребовали бы от детей проявления нравственных характеристик, гуманных чувств в отношении к сверстникам.

В процессе внесения нового содержания в сюжетно-ролевую игру детей, мы не навязывали свои решения, а давали возможность детям самостоятельно найти выход из ситуации. Мы только помогали, если возникали затруднения, обращали внимание детей на результаты их совместных действий, предупреждали отрицательное проявление в поведении детей, привлекая мнения самих детей.

Проведенная нами предварительная работа способствовала тому, что у детей наблюдались проявления таких нравственных отношений, как: справедливость, сочувствие, вежливость, отзывчивость, доброжелательность, а также умение действовать сообща, находить выход из различных ситуаций. Эти отношения и умения закреплялись непосредственно в сюжетно-ролевых играх. Анализируя отношения детей в игре, можно сказать, что они качественно отличаются от тех отношений, которые были до эксперимента. Дети не только соблюдают правила нравственного поведения (благодарят за услугу, становятся в очередь), но их отношения строятся на чувственной основе, они переживают, сочувствуют беде другого (пропускают без очереди маму с "больной дочкой"). Внимательно относятся к состоянию окружающих (Сергей У. увидел, что другому пациенту плохо и позвал на помощь; Мадина Т., пропустила без очереди больную подругу).

Некоторые дети, проявившие на первом этапе эксперимента недостаточную сформированность нравственных понятий, равнодушное отношение к переживаниям других и слабые эмоциональные реакции, стали в процессе игры проявлять готовность помочь другим, отзываться на их беду, демонстрировать сочувствие, заботу. В игре детей мы наблюдали проявление разнообразных гуманных отношений: внимательность, отзывчивость, доброжелательность, справедливость, сочувствие, взаимовыручка, желание помочь другим людям. Эти отношения являются не единичными проявлениями, они наблюдаются у большинства играющих детей. Состояние уровня сформированности у детей нравственных представлений, гуманных взаимоотношениях и их наличие в ходе общения детей в сюжетно-ролевых играх, после проведения игры, мы отобрали в таблице 2.

Таблица 2

Сформированность представлений о нравственных ценностях и их наличие в сюжетно-ролевых играх детей

Количество детей	Уровни		
	I	II	III
21 (100 %)	11 (52%)	9 (43%)	1 (5%)

Таким образом, с помощью сюжетно-ролевых игр у детей развивалось чувство сопереживания и милосердия, осознавалась радость жизни, творчества, созидания, уважения к себе и другим людям. Благодаря сюжетно-ролевым играм дети научились правилам вежливости, доброты и приучились к большей самостоятельности в поступках и мыслях. Итак, проведенная нами исследовательская работа в рамках педагогического процесса дошкольного учреждения в значительной мере позволила повысить эффективность процесса формирования нравственных понятий и ценностей детей старшего дошкольного возраста посредством сюжетно-ролевых игр.

Литература:

1. Абай. Абай: Книга слов (на 3-х языках). Издательство: Международный клуб Абая, Алматы, 2009
2. Назарбаева С.А. Самопознание - возрождение истоков духовности и нравственных ценностей//Самопознание (теория, практика, поиск новых парадигм). Материалы международной научно-практической конференции «Самопознание» - программа гармоничного развития человека» (Алматы, 21-22 октября 2003 г.) Выпуск 2 в трех частях. Часть 1. - Алматы, 2003
3. Ушинский К.Д. О нравственном элементе в воспитании, «Источниковедение в школе». Выпуск 5, 2002
4. Эльконин Д.Б. Психология игры. – 2-е изд. – М., 1999

Эъзозхон Ўринбоева, Камола Фармонова
(Фергана, Узбекистан)

КАК НАЛАДИТЬ ОБЩЕНИЕ СО СВОИМ РЕБЁНКОМ-ПОДРОСТКОМ?

Будучи маленьким мальчиком, он рассказывал вам обо всем. Но, став подростком, совсем перестал с вами общаться. Когда вы пытаетесь с ним поговорить, он либо отвечает односложно, либо начинает спорить. В результате ваш дом превращается в «поле боя».

И все же наладить общение с ребенком-подростком *возможно*. Для начала рассмотрим два фактора, которые могут этому препятствовать.

Жажда независимости. Чтобы стать ответственным взрослым человеком, вашему ребенку придется, образно говоря, со временем пересечь с места пассажира на место водителя и научиться ездить по опасным, извилистым дорогам жизни. Действительно, некоторые подростки хотят иметь слишком много свободы. С другой стороны, родители иногда чересчур ограничивают свободу своих детей. В итоге в семье возникает ситуация, похожая на «перетягивание каната», которая причиняет немало трудностей родителям и подросткам. 16-летний юноша жалуется: «Родители стремятся контролировать каждый мой шаг. Если к тому времени, когда мне исполнится 18, они не дадут мне больше свободы, я уйду из дома!»

Абстрактное мышление. Маленькие дети обычно мыслят конкретными, «черно-белыми» понятиями. Однако многие юноши и девушки уже способны воспринимать и «оттенки серого». Это важный признак абстрактного мышления, который помогает подростку здраво смотреть на вещи. Например, для ребенка идея справедливости проста. Вот как он рассуждает: «Мама разломала печенье на две равные части; одну дала мне, а другую — моему брату». В данном случае понятие справедливости сводится к математической формуле. Подростки же понимают, что в жизни не все так просто. Ведь одинаково относиться к разным людям не всегда справедливо, а быть справедливым не всегда означает относиться к людям одинаково. Абстрактное мышление поможет вашему ребенку-подростку разобраться в этих и других сложных вопросах. Но есть и обратная сторона медали: формируя свое мнение, он может оспаривать *ваше*. Что можно предпринять?

1. Не упускайте возможности пообщаться. Воспользуйтесь неформальной обстановкой. К примеру, некоторые мамы и папы заметили, что их дети-подростки более склонны к откровенности во время совместных домашних дел или поездок на автомобиле, то есть когда они находятся рядом с родителями, а не лицом к лицу.

2. Излагайте суть. Совершенно не нужно по любому поводу спорить до хрипоты. Лучше спокойно выскажите свою мысль и остановитесь на этом. Подросток «услышит» главное из сказанного вами позже, когда останется наедине с собой и у него будет время поразмышлять. Не стоит лишать его такой возможности.

3. Слушайте и будьте гибкими. Внимательно, не перебивая, слушайте своего ребенка — так вы получите полное представление о проблеме. Обдумывайте, что сказать, т.е. мы таким образом покажем свое благоразумие на деле. Но, если вы требуете неукоснительного соблюдения правил, у вашего сына может возникнуть искушение найти в них лазейку. В одной книге отмечается: «Тогда дети и начинают вести двойную жизнь: они говорят родителям то, что те желают услышать, а когда родителей нет поблизости, делают, что хотят».

4. Сохраняйте спокойствие. Одно молодая девушка говорит: «Когда мы с мамой в чем-то не согласны, ее задевает каждое мое слово. В итоге я расстраиваюсь, и разговор перерастает в спор». Не реагируйте слишком бурно, лучше покажите, что вы понимаете чувства своего ребенка. Например, вместо фразы «Об *этом* нечего и переживать!» скажите: «Вижу, что тебя это очень беспокоит». Действительно, будет мудро применять принципы: «при многословии не избежать ошибок, а тот кто, сдерживает свои уста, поступает благоразумно», «всякий человек должен быть скорым слушать, медлен на слова, медлен на гнев», «кроткий ответ отвращает ярость».

5. Насколько возможно, направляйте, а не диктуйте. Способность подростка абстрактно мыслить подобна мышце, которую нужно тренировать. Поэтому, если вашему ребенку требуется решить какую-то проблему, не делайте это «упражнение» за него. Обсудите вопрос, и пусть он предложит свое решение. Затем, совместно рассмотрев несколько возможных вариантов, вы могли бы сказать: «Вот некоторые пути решения проблемы. Подумай над ними денек-другой, а потом еще раз обсудим, какой из них ты считаешь лучшим и почему».

Если мы родители будем поступать мудро, тогда в нашем доме всегда будет мир, покой, радость и любовь.

Литература:

1. Книга мудрых принципов и советов.
2. Книга «Вопросы молодежи. Практические советы». 1998 год.
3. Книга «Ответы на твои вопросы». Том I. 2008 год.
4. Книга «Ответы на твои вопросы». Том II. 2011 год.

СЕКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

Анастасія Чубрей
(Львів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕАТРАЛЬНОЇ ТЕМАТИКИ НА СТОРІНКАХ ЛЬВІВСЬКИХ ВИДАНЬ 20-30-Х РР. ХХ СТ. — «СВІТ» ТА «НАЗУСТРІЧ»

Події театру повсякчас висвітлювалися на сторінках україномовних видань, і 20-30-ті рр. ХХ ст. — не виняток. За тогочасних складних умов для втілення культурної діяльності, які склалися на території Східної Галичини, Буковини та Закарпаття, цей вид сценічного мистецтва відіграв особливу роль для українців: *«Театр — це важкий освідомлюючий чинник, слово, котре падає зі сцени, сприймається відразу в десятках, а навіть сотках глядачів, і там виконує свою важну службу»* [1]. Її значення неодноразово зазначали на сторінках пресових видань, а також окреслювали коло театральної проблематики. Так, у 20-30-х рр. на території Львівщини існував журнал, який був цілком присвячений розгляду питань розвитку аматорського театрального мистецтва — «Театральне мистецтво» (згодом «Аматорський театр»). Хоча це завдання не завжди було простим до виконання. Так, видавці спеціалізованого театрального журналу «Театральне мистецтво» («Аматорський театр») свого часу зазначали: «Пристаючи до видавництва “Театрального мистецтва” мали ми на меті виповнити цю прогалину на нашому культурно освітньому полі, та по черзі порушували на сторінках нашого журналу усі ці питання, які кожний аматор, чи кандидат на доброго артиста-актора — розуміти і знати повинен. Нашої програми не могли ми досі ще виконати, бо як взагал до театру, так і до нашого журналу, — відноситься наше громадянство з упередженням та байдужістю...» [1]. Однак проблеми та події з життя професійних угруповань усе ж були висвітлені і на сторінках інших видань, таких як «Світ» (1925–1927), «Література-мистецтво-наука» (1931–1932), «Дажбог» (1932–1933), «Назустріч» (1934–1938), «Дні» (1935), «Просвіта» (1936–1939). При цьому, згідно з проведеним дослідженням на основі публікацій, можна стверджувати, що двотижневик «Світ» та двомісячник «Назустріч» достатньо багато уваги відводили відображенню театральних подій, тому ці пресові органи і були обрані до подальшої розвідки.

Аналіз основних досліджень із цієї проблематики. Особливості висвітлення театральної тематики в українській пресі 20-30-х рр. ХХ ст. ставали об'єктом досліджень вчених, однак можна стверджувати, що здебільшого коло наукових зацікавлень стосувалося видань, які виходили уже на території радянської України. Зокрема ці публікації висвітлюють особливості літературно-мистецької преси Києва 1918-1939 рр. [2], типології українських театрально-мистецьких періодичних видань 20-30-х рр. [15] тощо.

Виклад основного матеріалу. «Світ» — ілюстрований двотижневик, орган правого крила Української соціал-демократичної партії, що виходив у Львові. Відповідно до вимог стандарту це видання можна віднести до літературно-художніх журналів, призначених для широкого кола читачів, загального та регіонального спрямування із періодичністю виходу у два рази на тиждень. Журнал «Назустріч» — це двомісячник, журнал літератури і мистецтва, який виходив у Львові у 1934–1938 рр. Він також був присвячений для широкого кола читачів, загальний і регіональний за спрямуванням.

Щодо кола висвітлюваної тематики, то можна зазначити, що стосувалася вона не лише галицьких театральних труп, але й українських, які діяли на території тогочасної України. Ці особливості відносяться як до журналу «Світ», так і видання «Назустріч». Зокрема, автори ілюстрованого двотижневика повідомляли читачів про діяльність аматорських та професійних театрів у провінції, зокрема на Волині (у 1918 р. засновано аматорський театрально-гурток «3 життя Волині» [6]) та Буковині (інсценізації у Чернівцях з нагоди свята І. Франка [9]), на території тогочасної радянської України — у Харкові та Катеринославі («3 театру на Україні» [8]), Києві та Одесі (розгорнута стаття про діяльність 3 державних опер, 8 постійних державних драмтеатрів, окремо театру «Березіль»). Крім того, читачі журналу мали змогу дізнатися про особливості професійних труп за кордоном — замітка про китайський та японський театри («Театр на Далекому Сході» [16]) і порівняння розвитку української драматургії та робіт Бернарда Шоу («Театр Шоу і наш» [18]).

І, звичайно, журнал «Світ» не залишався байдужим до подій на підмостках галицьких театрів: наприклад, замітка про акторські дебюти молодих артисток — Софії Федорцевої та виступ Наталії Левицької («3 нашого театру» [7]), матеріал про діяльність місцевої «Просвіти», яка повідомляла про з'їзд провідників і режисерських аматорських театральних гуртків («3 діяльності Т-ва “Просвіта”», [4]) тощо. Тобто можна стверджувати, що автори видання повідомляли про діяльність аматорського та професійного театрів, порівнювали українські й інтернаціональні особливості та тенденції театрального руху.

І хоч журнал «Світ» не ставив за мету висвітлювати лише театральну діяльність, проте надавав своїм читачам досить повну картину тогочасного українського і світового театрального руху, додаючи інформацію про акторів та розвиток української драматургії.

Загалом у часописі «Назустріч», як і на сторінках його видань-колег, можна віднайти чимало рецензій та відгуків на театральну діяльність галицьких театрів. Для прикладу, рецензія на комедію «Аккорди» Маркіяна Лужицького: *“Значіння «Аккордів» не можна ніяк зрівняти з тим вражінням, яке робить ця пєса на сцені чи хочби яке робить ця пєса в лектурі. Значіння її куди вище. Сам автор*

винуватий в тому, що його задум не виявився як слід, а його твір, повний внутрішньої динаміки, здається нам чимось охлялим, безсильним, знемічним» [13]. Також розміщено ряд оцінок п'єс Галичини та Буковини: «Нова українська оперетка» про твір «Дівча з Маслосоюзу» [12]; «“Quo Vadis” на українській сцені» — світлина з вистави та рецензія постановки театру «Заграва» в Коломиї; «Поворот “Наталки Полтавки”» — фото з прем'єри та рецензія на постановку трупи, що перебувала на гастролях. Необхідно зазначити, що редакція слідувала за рецензіями і в інших виданнях на театральні постановки і на деякі з них відповідала. Для прикладу, опубліковано відгук на огляд постановки «Земля» театру «Заграва»: «Признати треба, що були місця сильні, дуже сильні, такі сильні, що наводили на глядачів сльози. Але ж так узагалі не можна вдатним назвати цілий вечір. Уже щодо свого — укладу. Треба об'єктивно визнати, що в виставу вкладено багацько енергії, силу праці. Сама думка дати Громаді щось нове і то саме в часі, коли наша драматична поезія не дає нічого — заслуговує, ясна річ, на визнання. Але ж щодо самої “Землі” та взагалі вистави Стефаникових творів у театрі треба неодмінно внести багато поправок» — В. Сімович. Редакція поміщує цю досить гостру, на її думку, статтю, виходячи з того погляду, що наш журнал має обов'язок не тільки прислухатись до голосів громади, але й подавати міркування наскрізь індивідуальні, навіть з ним не погоджуватись» [5].

Окрім того на сторінках видання було уміщено ряд оглядів: біографія та короткий огляд монографії декоратора Михайла Андрієнка [19], жіночі постаті на театральній сцені — про актрис Теофілю Багинську, Марійку Романович, Іванну Біберовичеву, Антонину Осиповичеву, Катерину Рубчакову, Клавдію Радкевич тощо [11], про постаті режисерів минулого — Костя Підвисоцького, Михайла Ольшанського, Марії Слободівни, Спиридона Підвисоцького тощо [10], про діяльність М. Кропивницького у Західній Україні — матеріал, присвячений пам'яті видатного режисера [14], огляд драматургії Гоголя до 100-ліття його «Ревізора» [3] тощо. Необхідно ще зазначити, що у журналі можна було ознайомитись із діяльністю видатних театральних діячів, наприклад спогадами М. Кропивницького про діяльність І. Тобілевича [17]. До визначних дат із життя видатних українських особистостей автори готували не лише матеріали, які відображали їхню діяльність, але й замітки та огляди власне урочистостей, наприклад святкування ювілею Гриця Березовського, актора трупи М. Садовського [20] тощо.

Отже, відмінність театральних публікацій у журналі «Назустріч» — характер поданої інформації. Якщо в інших культурологічних виданнях повідомлення цієї тематики мали переважно інформаційний характер, то на сторінках цього журналу можна віднайти пізнавальні замітки. Окрім того, серед матеріалів представлено нові щодо інших публікацій про театральну діяльність жанри — спомини та нариси.

Висновки. На основі проаналізованих публікацій можна стверджувати, що обидва видання досить багато матеріалів відводили для висвітлення професійних та аматорських угруповань, зосереджуючись як на діяльності українських театрів, так і закордонних. При цьому і «Світ», і «Назустріч» акцентували увагу читачів не лише на подіях (на кшталт повідомлень про виставу, що відбулася), але й на специфіці професії актора. Необхідно також зауважити, що автори двотижневика застосовували різноманітні засоби задля відображення театральної діяльності — інтерв'ю, і нариси, і відповіді на відгуки в інших виданнях.

Література:

1. Від редакції // Аматорський театр. — 1925. — Ч. 1. — С. 2.
2. Волобуєва А. Літературно-мистецька преса Києва 20-30-х рр. ХХ ст. / А. Волобуєва // Журналістика: наук. зб. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики. - Київ, 2013. - Вип. 12 (37). - С. 13-20.
3. Життя наслідує мистецтво // Назустріч. — 1935. — Ч. 23. — С. 3.
4. З діяльності Т-ва «Просвіта» // Світ. — 1926. — Ч. 22. — С. 9–10.
5. «Земля» Стефаніка на сцені театру «Заграва» // Назустріч. — 1934. — Ч. 2. — С. 5.
6. З життя Волині // Світ. — 1925. — Ч. 8. — С. 10.
7. З нашого театру // Світ. — 1926. — ч. 4. — С. 10–11.
8. З театру на Україні // Світ. — 1926. — Ч. 6. — С. 10.
9. Мистецьке життя на Буковині // Назустріч. — 1936. — Ч. 5. — с. 1–2.
10. Наш театр 40 літ тому // Назустріч. — 1935. — Ч. 2. — С. 3.
11. Наші театральні артистки // Назустріч. — 1934. — Ч. 12. — С. 7.
12. Нова українська оперетка // Назустріч. — 1935. — Ч. 21. — С. 5.
13. Нова українська песа // Назустріч. — 1935. — Ч. 7. — С. 4.
14. Памяти Марка Лукича Кропивницького // Назустріч. — 1935. — Ч. 10. — С. 2.
15. Собіянський В. Типологія театральних мистецьких періодичних видань України 1920-х рр. / В. Собіянський // Історіографія. Джерелознавство // http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Nvkkarogo/2010_7/196_215.pdf
16. Театр на Далекому Сході // Світ. — 1926. — Ч. 22. — С. 11.
17. Театр у Бобринці // Назустріч. — 1935. — Ч. 12. — С. 4–5.
18. Театр Шова і наш // Світ. — 1926. — Ч. 22. — С. 9–10.
19. Українець — європейський театральний // Назустріч. — 1934. — Ч. 10. — С. 3.
20. Ювілей артиста // Назустріч. — 1935. — Ч. 11. — С. 2.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор, Зелінська Надія Віталіївна.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Зулпыхар Ж.Е., Әбдіжаппарова А.Б.
(Қазақстан, Астана)

КОМПЬЮТЕРЛІК ЖЕЛІЛЕРДІ ҚҰРУДА ЭМУЛЯТОР БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚҰРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ақпараттық технологиядағы эмуляция (ағылш. emulation) – эмуляцияланған жүйе түпнұсқалық жүйенің (қонақ) сипаттамаларына дәлірек келетіндей етіп бір есептеуіш жүйесінің (қонақ) функцияларын екінші басқа есептеуіш жүйесіне (хост) көшіруге (эмуляциялауға) арналған бағдарламалық, аппараттық кешен немесе олардың бірігіп жұмыс жасауы. Абстракттілі модельдеуді сипаттайтын түрлі компьютерлік модельдеу түрлеріне қарағанда, олардың басты мақсаты іс-әрекеттерді максималды дәл модельдеу. Мысалы, дауылды немесе химиялық реакцияларды модельдеу эмуляцияға жатпайды [1].

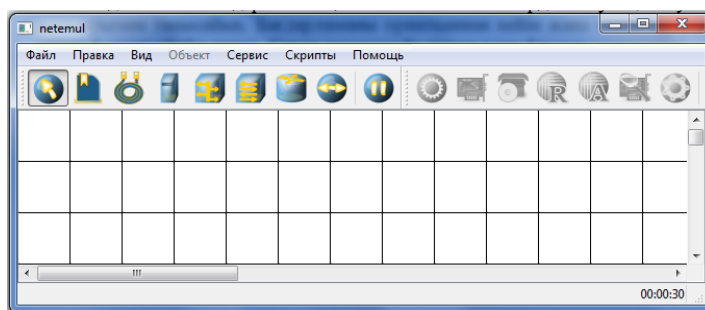
Эмуляцияның кейбір түрлері жаңа жүйелерді жобалауда және құрастыруда кең түрде қолданылады. Эмуляция ол жүйелерді физикалық тұрғыда жасамас бұрын жобалардың кемшіліктерін анықтауға, зерттеуге және жоюға мүмкіндік береді. Осындай эмуляторларды компьютерлік желілермен жұмыс жасау барысында да қолдануға болады. Қазіргі кезде компьютерлік желілерді құрастыруда қолданылатын эмулятордың бірі ол – netemul бағдарламасы. Бағдарлама компьютерлік желіні модельдеуге, баптауға және онда орындалып жатқан процестерді бақылап отыруға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны компьютерлік желіні үйренетін студенттерге, оқушыларға ұсынуға болады. Бағдарлама шағын ғана болуына қарамастан, келесідей мүмкіндіктерді береді:

- компьютерлер, маршрутизаторлар және концентраторларды қосу;
- ір адрестерді, ішкі желілерді және шлюздерді баптау;
- желі бойынша пакеттердің қозғалысын визуализациялау.

Бағдарлама көплатформалы болып табылады, яғни Windows, Linux, және Mac OS операциялық жүйелерінде жұмыс жасай алады.

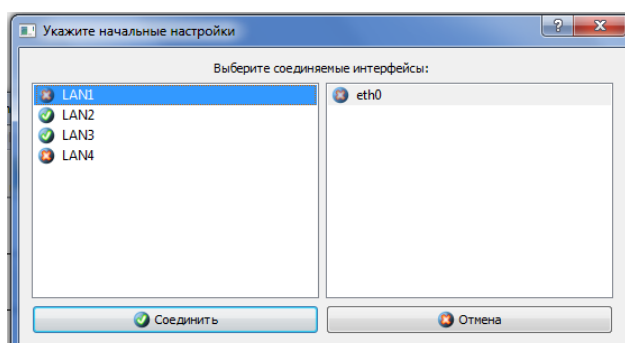
Коммутаторлар және концентраторлар екіден қырық сегіз, ал маршрутизаторлар тоғыз портқа дейін қолдай алады.

Бағдарламаны орнатқаннан кейін жаңа сахна құру қажет болады (файл-жаңа). Сахна торларға бөлінген және барлық элементтер осы торларға орналасады. Құрылғылар панелінде желіні құруға арналған барлық құрылғылар және олардың қасиеттерін қарауға мүмкіндік беретін батырмалар орналасқан. Сондай ақ хабарламаларды жіберу/тоқтату батырмалары да қолжетімді (сурет-1).

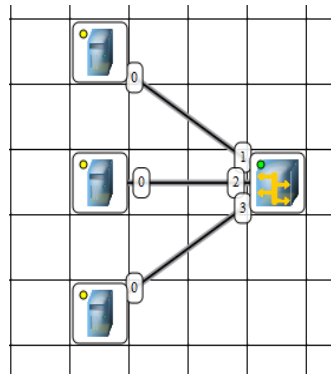
Сурет-1. Netemul бағдарламасының негізгі терезесі.

Енді осы бағдарламаның көмегімен желілерді эмуляциялау жолдарымен танысайық. Бірінші үш компьютер және бір концентратордан тұратын желіні құру жолын қарастырамыз. Ол үшін құрылғылар панелінен Компьютерді қосу батырмасын шертеміз. Курсорды сахнаға әкеліп бір-бірлеп шертіп отырып үш компьютер орнатамыз. Дәл осылай концентраторды орнатамыз. Енді байланысты құру батырмасы көмегімен әр компьютермен концентратор арасында жеке байланыс ортатамыз. Байланыс орнату барысында байланыс интерфейстерін таңдаймыз (сурет-2).

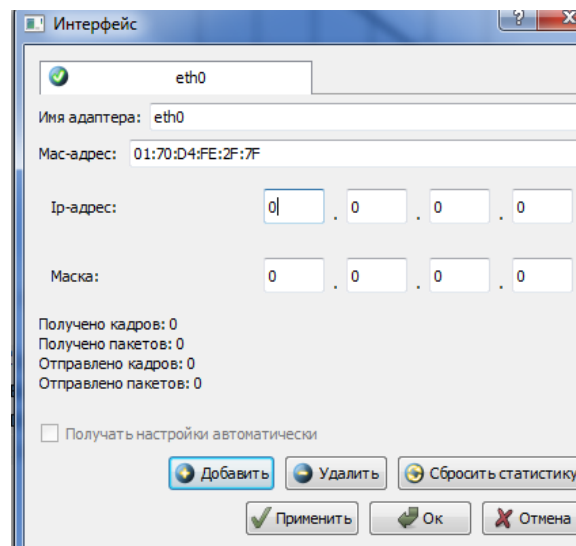
Сурет-2. Байланыс орнатудың бастапқы баптауларын орнату

Байқасаныздар компьютерлерде сары, ал концентраторда жасыл ескерту белгісі қосылып тұрады (сурет-3).

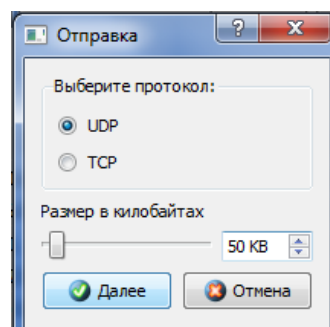
Сурет-3. 3 компьютер және 1 концентратордан тұратын желі

Сары белгілер компьютерлер мен концентратор арасында толық байланыс әлі орнатылмағанын білдіреді. Енді Объектілердің орнын ауыстыру батырмасын таңдаймыз. Осы батырманы компьютерге апарып, қосымша мәзірді ашып Интерфейс қатарын таңдаймыз. Экранға келесі терезе ашылады (сурет-4):

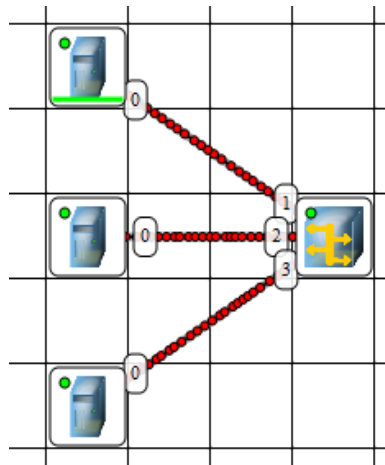
Сурет-4. Интерфейс терезесі

Енді компьютерге IP-адрес және маска енгіземіз, мысалы 192.168.0.2 және 255.255.255.0. Осы әрекетті барлық компьютерлер үшін қайталаймыз (IP адресі рет бойынша береміз). Нәтижесінде компьютерлер арасында байланыс орнайды, сары түсті белгілер жасыл түске ауысады. Байланыстың толыққанды орындалып жатқанын тексеру үшін компьютерде компьютерге мәліметтер жіберіп көруге болады. Ол үшін Мәліметтерді жіберу батырмасын таңдаймыз. Осыдан кейін мәліметтерді жіберетін компьютерді (1-ші компьютер) таңдаймыз, экранға Жіберу терезесі ашылады (сурет-5). Жіберу терезесінде TCP хаттамасын және жіберілетін мәлімет көлемін таңдаймыз, мысалы 1000кб деп таңдайық. Ары қарай батырмасын шертеміз.

Сурет-5. Хаттамаларды таңдау терезесі

Енді мәліметтер жіберілетін компьютерді (3-ші компьютер) таңдаймыз. Нәтижесінде 1-ші компьютерді желіге мәліметтер жіберіледі (сурет-6).

Сурет-6. Компьютерлер арасындағы мәлімет алмасу

Мұнда байқағанымыз бір компьютерден мәліметті концентраторға жібергенде ол мәлімет концентратор арқылы желідегі барлық компьютерлерге жіберіледі, бұл концентраторлардың бір ерекшелігі.

Эмулятор бағдарламаны қолданудың басты артықшылықтары, ол компьютерлік желіні модельдеуге, сондай ақ мәліметтермен алмасу процесін көзбен көруге мүмкіндік беруінде.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Van der Hoeven, Jeffrey, Bram Lohman, and RemcoVerdegem. «Emulation for Digital Preservation in Practice: The Results.» The International Journal of Digital Curation 2.2 (2007): 123—132.

**Галина Левицька, Ірина Михайлюк, Тетяна Ваврик
(Івано-Франківськ, Україна)**

ЗАХИСТ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТА ПЛАНОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ДАНИХ ЗАСОБАМИ СИСТЕМИ ЗАЛИШКОВИХ КЛАСІВ

Оцінка зменшення об'єму повідомлень на підставі системи залишкових класів (СЗК-перетворення) і використання сигналу y_{ij} i -го рівня j -го вимірювання вираховуваннями по залежності

$$y_{ij} = R_j \cdot P_j + b_{ij} \tag{1}$$

показана в [1, с.349] і складає 1.2–1.7 разів в порівнянні з традиційними методами.

Згортка повідомлень, що несуть інформацію про технологічні і планово-економічні дані на тимчасовому інтервалі $k+1, n$ матриці y_{ij} має ще більше стиснення в порівнянні з СЗК, що несе інформацію лише про технологічні дані. Покажемо це.

Позначимо СЗК-перетворення як $N_i(y)$. Тоді діапазон представлення блокових кодів обмежений $0 \leq N_i(y) < \tau$. Представимо ординати y_{ij}

$$y_{ij} = b_{ij} + R_j \tau_j, \tag{2}$$

де τ_j – модуль кодування СЗК-перетворення по методу вираховувань на відміну від p_j модуля кодування звичайного СЗК-перетворення. Обмежимо максимальні значення ординати y_{ij} вираховування b_{ij} і рангу R_j відповідними модулями кодування, враховуючи, що для згортки $k+1$ рядки матриці (1) необхідний модуль P_{k+1} , тоді система відносин запишеться

$$\left. \begin{aligned} (y_{ij}) \max &\leq P_j - 1 \\ (b_{ij}) \max &\leq \tau_j - 1 \\ (R_j) \max &\leq \tau_{k+1} - 1 \end{aligned} \right\} \tag{3}$$

З урахуванням P_{k+1} модуля кодування залежність СЗК-перетворення за методом вираховувань набуде вигляду

$$0 \leq N_i < P_0 \tau.$$

Надмірність N_i , представлену двійковим AN -кодом можна оцінити відношенням

$$\log_2 P_0 - 1 < N_i < \log_2 P_0 + 1,$$

при числі помилок $(P_0 - 1)/P_0$ [3, с.137], табл.1.

Таблица 1 - Число помилок, що виявляються AN -кодом для набору P_0 -A

P_0	A
3	66,6
5	80
7	85,7
11	90,9
13	92,3
17	94,1
19	94,7
23	95,6
29	96,5
31	96,7
37	97,2
41	97,5
47	97,8
53	98,1
59	98,3
...	...
127	99,2

Розбиття контрольного модуля P_0 на ряд малих модулів кодування $P_0 = \prod_{m=1}^r P_m$ дозволяє підвищити редагуючі властивості блокового коду N_i , не приводячи до збільшення двійкового представлення N_i , оскільки в поліунітарному кодуванні

$$\log_2 P_0 \geq (\log_2 P_1 + \log_2 P_2 + \dots + \log_2 P_r).$$

Вважається, що арифметичний AN -код є множина

$$C_{P_0, M} = \{0, P_0, 2P_0, \dots, (M-1)P_0\}$$

де M – ціле, рівне потужності коду N_i . Тоді, виявленими і помилковими, причому будь-якої кратності, є коди N_i , не кратні P_0 . Крім того, як показано в [3, с.286], при введенні рівних нулю контрольних ординат $y_{01}, y_{02}, \dots, y_{0r}$ для модулів $P_{01}, P_{02}, \dots, P_{0r}$ також спостерігається скорочення довжини блокового коду N_i на 1-2 двійкових розряди.

Література:

1. Быстродействующий алгоритм и процессор сравнения чисел в системе остаточных классов базиса Крестенсона / Я.М. Николайчук, О.И. Волынский, С.В. Кулина // Искусственный интеллект. – 2008. – № 3. – С. 348-352.
2. Жуков И.А. Способы повышения надежности и безопасности сбора информации в системах управления реального времени / Жуков И.А., Дровозов В.И // Проблемы информатизации и управления. – 2008. – 1 (23). – С. 262– 276.
3. Амербаев В. М. Теоретические основы машинной арифметики / Амербаев В. М. – Алма-Ата: Наука КазССР. 1976.– 324 с.

АХБОРОТЛАРНИ БЛОКЛИ ШИФРЛАШ HAQIDA

1854 yil angliyalik Charl'z Uinston bigrammalarni shifrlashning yangi metodini o'ylab topdi va shu tariqa kriptografiya rivojiga oz hissasini qoshdi. U polibian shifrga oxshash bo'lgani uchun 'ikkilangan kvadrat' deb nomlanadi. Uinston shifri kriptografiya tarixida yangi bosqichni ochib berdi. Polibian shifridan farqli ravishda 'ikkilangan kvadrat' shifrlash usulida ikkita jadvaldan foydalanilgan. Bu jadvallar gorizontal joylashgan bo'lib, shifrlash Pleyfor shifri singari bigrammalar bo'yicha shifrlanadi. Murakkab bo'lmagan modifikatsiyalar orqali qo'lda shifrlash juda qulay bo'lib, kriptografiyada ishonchli yangi kriptografik tizimini dunyoga keltirdi. Bu usul juda ishonchli bo'lgani uchun undan Germaniyada hattoki ikkinchi jahon urushida ham foydalanilgan. Axborotni shifrlash uchun kirill alfaviti harflari ixtiyoriy joylashgan ikkita jadval olingan.

Shifrlash uchun matn harflarini juft-juft qilib bo'laklarga, ya'ni bigrammalarga bo'lingan. Har bir bigramma alohida shifrlangan. Har bir juft bo'lakning birinchi harfi uchun chap tomondagi birinchi jadvaldan, ikkinchi harf uchun esa o'ng tomondagi ikkinchi jadvaldan foydalanilgan.

Shifrlashda juft bo'lakning birinchi harfini chap jadvaldan, ikkinchi harfini esa o'ng jadvaldan olingan. Shifrmatn harflarini olish uchun matn birinchi harfni chap jadvaldan, ikkinchisini esa o'ng jadvaldan topiladi, so'ngra shu harflar burchaklari bo'lgan xayolan to'rtburchak tuziladiki, bigramma harflari qarama-qarshi burchaklarda tursin. Bu to'rtburchakning boshqa burchaklaridagi harflar shifri bigrammani ifodalashadi. Aytaylik, berilgan matnning ИЛ bigrammasi shifrlansin. И harfi birinchi, chap jadvalning 1-ustun va 2-qatorida joylashgan. Л harfi esa ikkinchi, o'ng jadvalning 5-ustun va 4-qatorida joylashgan. Bu to'rtburchak 2 va 4 qatorlardan hamda chap jadvalning 1- va o'ng jadvalning 5-ustunidan tuzilgan. Shunday qilib, shifrmatn bigrammasiga o'ng jadval 5-ustun va 2-qatorida joylashgan О harfi va chap jadval 1-ustun va 4-qatoridagi В harflari kiradi. Shunday qilib berilgan matnning ИЛ bigrammasi uchun ОБ shifrmatn bigrammasini olamiz.

Ж	щ	Н	ю	р
И	т	ь	Ц	Б
Я	м	Е		С
В	ы	П	ч	
	Д	У	О	К
З	э	Ф	г	ш
Х	А	1	л	ъ

и	ч	г	я	Т
1	ж	Б	м	О
З	ю	Р	в	щ
ц		П	Е	л
ъ	А	Н		Х
э	К	С	Ш	Д
Б	Ф	У	Ы	

Agar bigrammaning ikkala harfi ham bir qatorda joylashgan bo'lsa, unda shifrmatn harflari ham shu qatordan olinadi. Shifrmatn bigrammasi birinchi harfi chap jadvaldan xabar bigrammasi ikkinchi harfi ustuniga mos bo'lgan harf olinadi. Ikkinchisi esa o'ng jadvaldan xabar bigrammasi birinchi harfi joylashgan ustunga mos harfi olinadi. Shuning uchun ТО bigrammasi ЖБ shifrmatn bigrammasiga aylanadi. Xuddi shu tariqa xabar bigrammalari shifrlanadi. Misol. Quyida berilgan xabarni shifrlang: УИНСТОННИНГ ИККИЛАНГАН КВАДРАТ ШИФРИ Berilgan xabarni bigrammalarga bo'lamiz (Probel uchun _ belgi qoyamiz): УН НС ТО НН ИН Г_ ИК КИ ЛА НГ АН К ВА ДР АТ _Ш ИФ РИ

Berilgan xabarga Uitstonning 'ikkilangan kvadrat' shifrini qo'llasak quyidagi bigrammali shifrmatn ni olamiz: ЁН ГФ ЖБ ГУ Ь: ДЛ ЖЗ ЁР ФО ГН УД:Ш:: НМ^{хк} ТЖ Bigrammali shifrmatn ni birlashtirsak quyidagi oddiy shifrmatn ni olamiz: ЁНГФЖБГУЪ: Д ЛЖЗЁРФОГНУД: Ш::НМЦ_ХЖТЖ Ochishda ya'ni deshifrlashda harakatlar teskari tartibda amalga oshiriladi. Uitstonning "ikkilangan kvadrat" shifrini kirill alfaviti uchun qo'llasak tanlangan jadval yacheykalari soni 35 ta bo'lishi kerak. Chunki unda nuqta, vergul va ikki nuqta singari tinish belgilar ham kiritilgan.

Yozuv qatori 30 tadan kam bo'lmasligiga kerak, shunda uni ochish uchun juda katta qiyinchiliklar tugdiradi. 'Ikkilangan kvadrat' usuli shifrlanishi juda chidamli va qo'llashda sodda shifrlash hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Нильс Фергусон, Брюс Шнайер «Практическая криптография», М.: Издательский дом «Вильяме», 2005 г. – 424 с.
2. Петров А.А. «Компьютерная безопасность. Криптографические методы защиты», М.: ДМК, 2000 г. - 448 с.

АНАЛІЗ БЕЗПЕКИ КЛІЄНТСЬКОЇ СТОРОНИ У ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ КРИПТОВАЛЮТАХ

Вступ. На початок 2017 року криптовалюта Bitcoin мала в обігу більше 16 мільйонів монет (Bitcoin-ів), а її ринкова капіталізація, розрахована за щоденною середньою ціною на провідних біржах, складала понад 18 мільярдів доларів США [1]. Таким чином, Bitcoin є найуспішнішою криптовалютою на сьогоднішній день. Така популярність була досягнута за рахунок відкритості і абсолютної децентралізації даної грошової системи. Bitcoin не залежить ні від якого центрального органу, а заснований на концепції однорангової пірингової мережі, що складається з розподіленої множини вузлів. Кожен з вузлів має рівні права і використовує механізм досягнення консенсусу для угоди всередині мережі про безліч транзакцій в рамках розподіленого реєстра Blockchain. Кожен має право брати участь в мережі Bitcoin, і як правило, може підключитися до будь-якого іншого вузла, використовуючи просте TCP-з'єднання.

Дана робота зосереджена на аналізі безпеки клієнтської сторони в децентралізованих криптовалютах на прикладі Bitcoin. Зокрема розглянуті основні сучасні методи, що застосовуються в управлінні ключами.

Управління ключами є вкрай важливим механізмом для користувачів децентралізованих криптовалют. На відміну від багатьох інших додатків криптографії, в контексті криптовалюти втрата або компрометація ключів користувача веде до негайних і незворотних фінансових втрат. Таким чином, вивчення безпеки клієнтської сторони в децентралізованих системах є актуальним завданням.

1. Безпека спрощеного підтвердження оплати (SPV-Security).

Хоча посилання клієнта Bitcoin підтримує перевірену копію всього реєстру Blockchain, перехід по ній буде накладати неприпустиме навантаження на мобільні пристрої. Існує проста альтернатива: якщо припустити, що більшість вузлів здійснюють процес майнінгу нових блоків тільки на підтверджених ланцюжках блоків реєстра (властивість коректності), то клієнтам необхідно перевіряти тільки докази роботи. Цього достатньо для того, щоб довіряти тому, що найбільш довгий ланцюжок блоків містить тільки підтверджені транзакції. Подібні SPV-докази дозволяють недовіремим вузлам ефективно доводити клієнтам, що транзакція була включена в узгоджений реєстр [2]. SPV-клієнти підключаються до повних вузлів Bitcoin, який спрямовує до SPV-клієнтів тільки ті транзакції, які є відповідними їх фільтрам Блума. Ескіз операції SPV-доказу приведений на рис. 1.

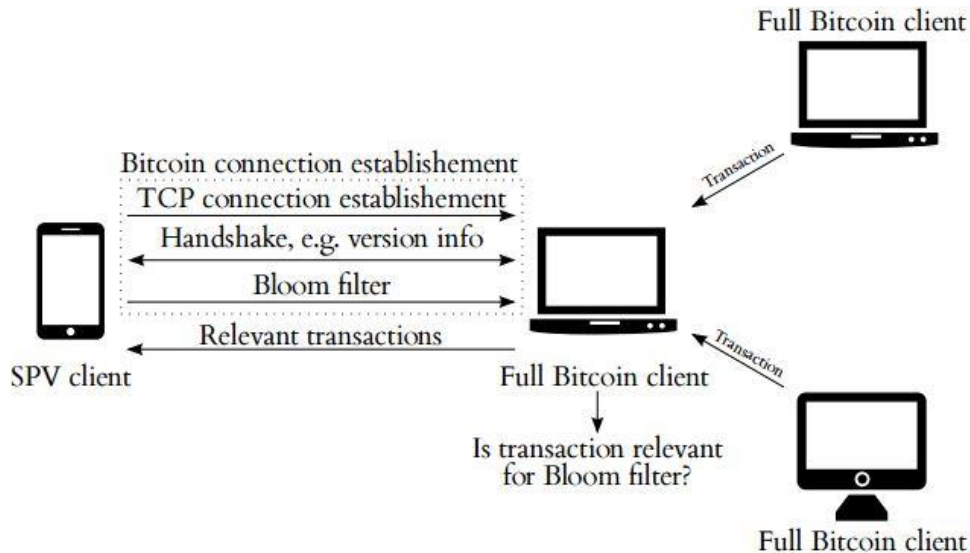

Рисунок 1 – Ескіз операції SPV-доказу

SPV реалізовано в бібліотеці BitcoinJ, яка лежить в основі більшості мобільних клієнтів Bitcoin. SPV-перевірка вимагає обробки постійно зростаючого ланцюжка рішень доказів виконаної роботи. Однією з можливих оптимізацій є старт перевірки з жорстко закодованих контрольних точок. Слід зазначити, що SPV також несе проблеми, пов'язані з конфіденційністю, оскільки вимагає розкриття набору адрес, в яких зацікавлений клієнт, третім особам [3].

2. Управління ключами

Криптовалюта Bitcoin заснована на криптографії з відкритим ключем для автентифікації користувачів, в той час як майже всі інші форми електронної комерції сьогодні покладаються на паролі або конфіденційну інформацію про кредитну картку. Це є однією з відмінностей децентралізованих систем. Розробники програмного забезпечення Bitcoin намагалися вирішити питання зручності використання сховища ключів та управління ними. Набір критеріїв оцінки зручності і простоти використання інтерфейсів управління ключами Bitcoin представлений в роботі [4]. Провівши оцінку механізму управління ключами з

даного набору критеріїв, можна зробити висновок, що сучасні інструменти використовують складні метафори, які не повною мірою відображають наслідки дій управління ключами.

Зберігання ключів на пристрої. Найпростішою моделлю зберігання ключів є зберігання на диску пристрою. Однак в даному випадку ключі можуть бути вкрадені за допомогою спеціально створеного шкідливого ПО [5].

Поділ управління. Для того, щоб уникнути єдиної точки відмови і підвищення рівня безпеки, Bitcoin-и можуть бути збережені за допомогою сценарію мультипідпису k -з- n , який визначає n відкритих ключів. Для виконання сценарію дійсні підписи повинні бути отримані від k з цих n ключів. Простим прикладом є гаманець, який вимагає як ноутбук користувача, так і його мобільний телефон, щоб згенерувати підпис перед відправкою коштів. В якості альтернативи, кошти можуть бути збережені під одним відкритим ключем, а частини цього ключа можна розділити серед n сторін, використовуючи порогову криптографію [6]. Порогові підписи досягають тієї ж k -з- n безпеки, але виглядають як звичайні рау-to-pub-key-hash транзакції на реєстрі Blockchain і в той же час зберігають параметри k і n секретними.

Гаманці, захищені паролем. Клієнт Bitcoin може дозволити зашифрувати файл пулу ключів (так званий гаманець), що зберігається, за допомогою ключа, отриманого з обраного користувачем пароля. Захищені паролем гаманці запобігають певним видам крадіжок, додатково вимагаючи підбір пароля або захоплення натискань клавіш, якщо файл вкрадений фізично або в цифровій формі. Захищені паролем гаманці можуть ввести користувача в оману, змушуючи думати, що сам пароль забезпечує доступ до його засобів на новому пристрої.

Гаманець з похідним паролем. Пули ключів можуть бути детерміновано отримані з одного підбраного користувачем секрету, що дозволяє використовувати крос-пристрої, якщо секрет фіксується в пам'яті пристрою (цей підхід часто називають brain wallet). Варто зазначити, що пошук методом повного перебору загальних / слабких паролів можливий. Крім того, забутий пароль призводить до непоправної втрати пов'язаних з ним фінансових коштів.

Offline зберігання. Гаманці, що зберігаються в режимі offline в пасивних портативних пристроях, таких як папір або USB флеш-накопичувач, підвищують захист від крадіжок із використанням шкідливих програм. Для паперових гаманців закриті ключі, надруковані в скануємій формі (наприклад, QR-коди), можуть бути вкрадені шляхом пасивного спостереження гаманця (наприклад, в прямому ефірі [7]). Нарешті, offline гаманці повинні рано чи пізно завантажувати ключі в пристрій для використання, стаючи вразливими для шкідливих програм в цій точці.

Відключене від Інтернету (air-gapped) і апаратне зберігання. Air-gapped зберігання є окремим випадком offline зберігання, в якому пристрій, що зберігає ключі, може виконувати обчислення, такі як підписання транзакцій ключами, які він зберігає. Air-gapped пристрої можуть перешкодити деяким видам розкрадань, ніколи не розкриваючи ключі безпосередньо пристроям, підключеним до Інтернету. Апаратні модулі безпеки (HSM) імітують властивості air-gapped принципу шляхом ізоляції інформації про ключі від пристрою одержувача, надаючи лише можливість підписувати транзакції.

Гаманець, розміщений на сторонньому ресурсі. Сторонні веб-сервіси пропонують зберігання ключів, управління і функції транзакцій через стандартні механізми веб-автентифікації, такі як парольна та двофакторна автентифікація. Це надає функціонал традиційного онлайн-банкінгу, однак це вимагає довіри до ресурсу, на якому розміщений гаманець. Було зареєстровано багато випадків крадіжки [8] або банкрутства [9] через гаманці, розміщені на сторонніх ресурсах, в тому числі понад 40 подій, пов'язаних з втратами, які перевищують 1000 Bitcoin-ів (понад 900 тисяч доларів США).

Висновки. Основні сучасні методи, що застосовуються для управління ключами в децентралізованій криптовалюти Bitcoin, мають вразливості до різного роду атак, спрямованих на викрадення ключів.

Важливим аспектом є розробка і впровадження гібридного методу зберігання і управління ключами клієнтів, який об'єднав би у собі переваги розглянутих підходів, безпосередньо в протокол криптовалюти. Надання послуг безпеки сторонніми організаціями порушує основні принципи децентралізації та спростовує послугу довіри до протоколу криптовалюти.

Література:

1. Bitcoin market capitalization // Blockchain S.A.R.L. [Electronic resource]: <https://blockchain.info/ru/charts/market-cap>. – 17.01.2017.
2. S. Nakamoto. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. <http://bitcoin.org/bitcoin.pdf>. – 2008. – 9 p.
3. A. Gervais, G. O. Karame, D. Gruber, and S. Capkun. On the Privacy Provisions of Bloom Filters in Lightweight Bitcoin clients. In ACSAC. – 2015. – 11 p.
4. S. Eskandari, D. Barrera, E. Stobert, and J. Clark. A first look at the usability of bitcoin key management. Workshop on Usable Security (USEC). – 2015. – 10 p.
5. P. Litke and J. Stewart. Cryptocurrency-stealing malware landscape. Technical report, Dell SecureWorks Counter Threat Unit. – 2014.
6. S. Goldfeder, R. Gennaro, H. Kalodner, J. Bonneau, E. W. Felten, J. A. Kroll, and A. Narayanan. Securing bitcoin wallets via a new DSA/ECDSA threshold signature scheme. – 2014. – 26 p.
7. S. Ro. A Bloomberg TV Host Gifted Bitcoin On Air And It Immediately Got Stolen. Business Insider. – 2013.
8. List of Major Bitcoin Heists, Thefts, Hacks, Scams, and Losses. bitcointalk.org, August 2014.

9. T. Moore and N. Christin. Beware the Middleman: Empirical Analysis of Bitcoin-Exchange Risk. In *Financial Cryptography*. – 2013. – 8 p.

Науковий керівник:

доктор технічних наук, Халімов Геннадій Зайдулович.

Владислав Ткачик, Ірина Терещук
(Пирятин, Україна)

БЕЗПЕКА ВЕБ-САЙТА - ЗАСОБИ ЗЛОМУ

Актуальність. В наш час методи захисту веб-сайтів розроблялися тільки комерційними структурами та власниками веб-ресурсів а їхнє впровадження розглядалося виключно, як забаганка розробника. Проте в останні роки з розвитком злочинної індустрії шпигунства та злому засобів електронного зв'язку зберігання інформації стало політикою захисту не тільки комерційних структур, але і органів державної безпеки країн світу. Збільшилося число спроб несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, а проблеми захисту інформації виявилися в центрі уваги багатьох вчених і спеціалістів.

Оскільки основний інформаційний обмін сьогодення оснований на інформаційній технології, то важливою умовою безпеки стає безпека в комп'ютерних мережах. Тому захист інформації - важливе і першочергове завдання при проектуванні веб-сайтів.

Щоб зламати веб-портал зловмисник збирає інформацію, необхідну і достатню для його злому:

- детальний розгляд сценаріїв, які потребують введення даних користувачем;
- розгляд того, як сценарії обробляють введені дані;
- розгляд того, як фільтруються введені дані, щоб обійти ці фільтри;
- використання універсального web-фільтру, який продивляється HTTP- заголовки повідомлень.

SQL ін'єкція — вбудовування вільних SQL команд, у результаті якого змінюється логіка запиту до бази даних. Це становить загрозу, бо таким чином можна поцупити з бази даних конфіденціальну інформацію. Приклад – через помилки web-інтерфейсу у різних провайдерів не раз крали бази з логінами та паролями користувачів. Успішність атаки SQL ін'єкція не залежить від використання для написання web мови програмування – чи то PHP, Perl, або ASP. Якщо сценарій працює з базами даних, а перевірка вхідних параметрів відсутня, то завжди є можливість приєднання SQL-коду.

Приклад вразливого сценарію:

```
<?php
```

```
...
```

```
$data=mysqli_query($link,"SELECT * FROM profiles WHERE id=".$_GET["id"]);
```

```
...
```

```
?> [1]
```

У даному прикладі значення поля id буде порівнюватися зі значенням параметра id переданому через URL.

Якщо в якості значення параметра вказати, наприклад, 10, то чесний користувач побачить свій профіль. Але, якщо вказати в якості параметра id рядок 10 OR UserName="Administrator", то запит до бази даних набуде вигляду SELECT * FROM profiles WHERE id=10 OR UserName="Administrator". Після виконання такого запиту відобразиться не лише запис з id=10, але й запис у якому поле UserName="Administrator". Тобто після такого запиту хакер побачить всю інформацію про обліковий запис "Administrator".

PHP ін'єкція — один зі методів злому веб-сайтів, що працюють на PHP, який полягає у виконанні стороннього коду на серверній стороні. Потенційно небезпечними є стандартні функції PHP [3]:

```
eval();
```

```
fopen();
```

```
exec();
```

```
require_once();
```

```
include_once();
```

```
include();
```

```
require();
```

```
create_function();
```

PHP ін'єкція стає можливою, якщо вхідні параметри приймаються і використовуються без перевірки.

XSS (міжсайтовий скриптинг) — тип вразливості інтерактивних інформаційних систем у вебi. XSS виникає, коли на сторінки, які були згенеровані сервером, з якоїсь причини потрапляють користувацькі скрипти. Специфіка подібних атак полягає в тому, що замість безпосередньої атаки сервера зловмисники використовують вразливий сервер для атаки на користувача.

В багатьох XSS вже давно немає ніякого скриптингу. Всяка можливість впливу на віддаленого користувача, яка реалізовується через незахищений сайт віддаленим хакером, і буде XSS.

XSS- атаки відрізняються моделлю передачі даних між клієнтом, сервером та хакером. В цілому на сьогоднішній день відомо три основні моделі [1]:

1) XSS DOM. У цій моделі вразливість сайту полягає у тому, що не серверний сценарій, а саме клієнтський JavaScript вставляє в код HTML сторінки дані, отримані в URL, через об'єкти Document Object Model (DOM). Тому користувачу достатньо лише перейти за посиланням, яке містить XSS-вектор хакера, і вміст веб-сторінки буде змінено і в неї безпосередньо на машині клієнта буде вставлений код з тіла вектора.

Приклад вразливої сторінки:

```
<HTML>
...
<TITLE>Welcome!</TITLE>
...
<SCRIPT>
var pos=document.URL.indexOf("name=")+5;
document.write(document.URL.substring
(pos,document.URL.length));
</SCRIPT>
...
</HTML>
```

Приклад вектора:

```
http://www.vulnerable.site/welcome.html? name=<script>alert(document.cookie)
</script>
```

2) Класичний XSS. Найбільш поширена модель атак. Використовувана вразливість полягає в тому, що при недостатній фільтрації вхідних параметрів серверним сценарієм, тіло XSS-вектора потрапляє до результуючого HTML, CSS, або JavaScript-коду безпосередньо у браузер клієнта.

3) Збережений XSS. Фактично, ця модель атак пов'язана з перманентним розміщенням параметрів для скрипта, які передаються від хакера серверу, безпосередньо в базі даних сервера й подальшій їх видачі відвідувачам сайту (найчастіше це форуми, блоги і т.п.). Ця модель, з точки зору зловмисника, має дві великі переваги: вона не потребує розсилки даних хакером користувачу (цю роботу виконує сервер і користувач нічого не запідозрить), і надає можливість створювати, так званих, XSS-хробаків – на комп'ютері кожного відвідувача вразливого сайту виконається хакерський код, і цей код може сам себе розміщувати на інших сторінках сайту.

Приклад XSS-хробака мовою JavaScript:

```
function XMLHttpRequest (url)
{
// гілка для XMLHttpRequestObject
if (window.XMLHttpRequest) {
req= newXMLHttpRequest();
req.onreadystatechange=processReqChange;
req.open("GET", url, true);req.send(null);
// гілка для IE/Windows ActiveXversion
} elseif (window.ActiveXObject) {
req=newActiveXObject("Microsoft.XMLHTTP");
if (req) {
req.onreadystatechange=processReqChange;
req.open("GET", url, true);
req.send();
}
}
XMLHttpRequest("http://vulnerable-blog.com/vulnerable-
script.php?vulnerable-arg=<iframe src=http://hacker- site/xss.js>");
Типова XSS - атака складається з наступних стандартних етапів [2]:
```

- пошук вразливості;
- вибір методу передачі інформації або впливу на користувача через XSS-вектор;
- створення додаткових інструментів для підтримки XSS Проху, віддалено розміщених файлів та інше;
- пошук способу розповсюдження XSS- вектора;
- створення ефективного XSS-вектора;
- вмілого експлуатування отриманих даних.

Таким чином, в даній роботі розглянуті найбільш відомі засоби злому веб-сайтів. Описані в ній приклади не дають повної картини засобів, що можуть зашкодити програмному забезпеченню користувача та власника сайту.

Людський розум та технічні засоби невинно розвиваються і на кожен метод захисту з часом гарантовано з'явиться спосіб злому або проникнення. Отже, боротьба між "хакерами" і армією програмістів

з безпеки буде йти невпинно. Є маленький шанс тільки знизити кількість злочинних атак за допомогою кримінальної відповідальності, розширення повноважень та співробітництва Кіберполіції всього світу.

Література:

1. Спецвыпуск журнала « Хакер ». // Гейм Лэнд. – 2007. – №75.
2. Fogie S. XSS Attacks: Cross Site Scripting Exploits and Defense / S. Fogie, J. Grossman, R. Hansen., 2007. – 464 с.
3. PHP-ін'єкція [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/PHP-ін'єкція>.

Науковий керівник:
викладач Терещук Ірина Вікторівна.

СЕКЦИЯ: ТЕХНИЧНИ НАУКИ

Екатерина Верещагина, Леонид Леванчу, Закир Турсунов
(Санкт-Петербург, Россия)

КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ОЦЕНКА ПРОИЗВОДСТВЕННО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РИСКА В СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

Профессиональные заболевания и производственный травматизм являются реальной угрозой для качества управления производством и обеспечения трудового процесса. Все профессиональные заболевания формируются под влиянием негативных факторов условий труда.

Шум на рабочем месте является одним из основных вредных факторов рабочей среды в строительной отрасли. Интенсивное шумовое воздействие на рабочем месте неблагоприятно отражается на здоровье и уровне работоспособности работающих. Длительное воздействие шума может привести к снижению внимания, увеличению расхода энергии, замедлению скорости психических реакций ухудшению слуха, а также к развитию различных профессиональных заболеваний и патологий связанными с изменениями слуха, а в отдельных случаях – к глухоте.

Скорость снижения слуха в основном зависит от времени, за которое на человека воздействует шум, превышающий норму.

В строительной отрасли эквивалентный уровень звука, воздействующего на рабочего, с учетом тяжести трудового процесса в соответствии с СанПиН 2.2.4.3359-16 «Санитарно-эпидемиологические требования к физическим факторам на рабочих местах», составляет 78±5 дБА в течении смены, что превышает норму (75 дБА с учетом тяжести трудового процесса) и позволяет оценить его воздействие как вредное. Следовательно, даже при наличии установленных перерывов в работе при 8-ми часовом рабочем дне на работника будет приходиться доза шума, превышающая норматив. Кроме того продолжительность рабочей смены может составлять до 10-12 часов в сутки [2,3]. Поэтому целесообразно при оценке условий труда работающего и определении производственно-профессионального риска использовать методику расчета дозной нагрузки шума, которая поможет определить степень воздействия шума за весь рабочий день.

Полученная степень воздействия шума поможет более адекватно оценить реальную нагрузку на работника для последующего прогноза степени неблагоприятного воздействия шумовых показателей и оценки эффективности профилактических мероприятий по его ограничению.

Исходная формула для расчета дозной нагрузки использована формула 1:

$$ДШ = \frac{\sum_{i=1}^n (P_{факт i})^2 \cdot t_{факт i}}{(P_{норма})^2 \cdot t_{норма}} \quad (1)$$

где $P_{факт i}$ – звуковые давления, соответствующие уровням шума ($L_{факт i}$);
 $P_{норма}$ – звуковые давления, соответствующее уровню шума нормативно принятого в соответствии нормативным документом;

$t_{факт i}$ – продолжительность действия уровня шума ($L_{факт i}$);
 $t_{норма}$ – продолжительность нормированной смены ($t_{норма} = 8$ ч.).

Для определения звукового давления использовали формулу 2:

$$L = 20 \cdot \lg \frac{P}{P_0} \quad (2)$$

где L – уровень шума, дБ;
 P – звуковое давление соответствующего уровня, Па;
 P_0 – пороговое звуковое давление которое ощущает человек на частоте 1000 Гц ($P_0 = 2 \cdot 10^{-5}$ Па).

После проведения всех математических расчетов и сокращений получена конечная формула для расчета дозной нагрузки (3):

$$ДШ = \frac{\sum_{i=1}^n 10^{\frac{L_{факт i}}{10}} \cdot t_{факт i}}{10^{\frac{L_{норма}}{10}} \cdot t_{норма}} \quad (3)$$

где $L_{факт i}$ – уровень шума i-го периода;
 $L_{норма}$ – уровень шума нормативно принятого в соответствии нормативным документом [1, 3];

Благодаря использованию вышеуказанной формулы можно получить величину дозы шума, полученного за выбранное нами время работы (смена, неделя, месяц, год, весь стаж работы). На основе

этих данных можно построить диаграмму, показывающую, что общий безвредный стаж работника строительной отрасли имеет прямую зависимость от продолжительности его смены и эквивалентного уровня шума, воздействующего на него. По установленной зависимости можно определить как стаж, так и уровень шума при которых риск возникновения заболеваний и патологий слухового аппарата и нервной системы будет «допустимым». На рисунке 1 представлена визуализация результатов расчета.

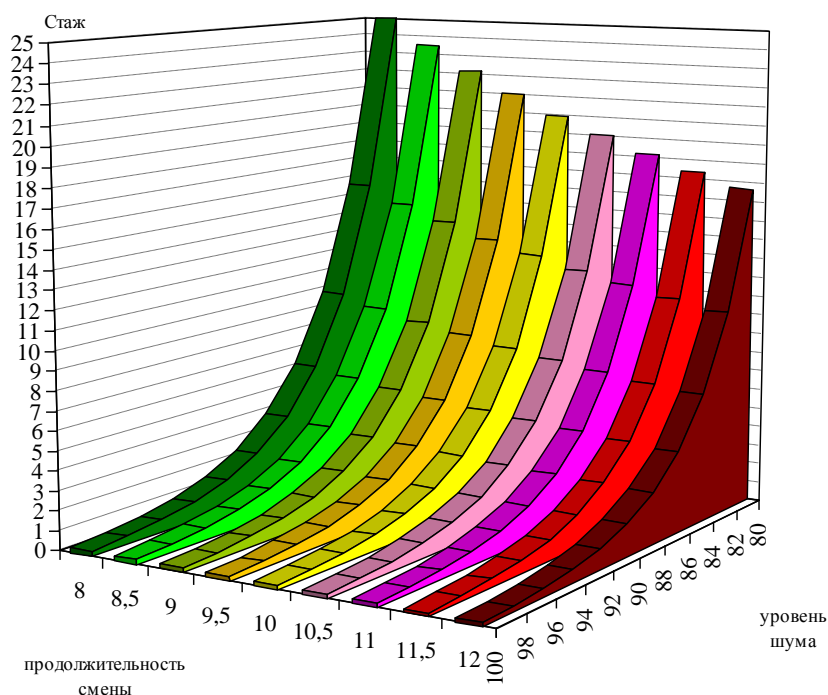

Рис. 1 Зависимость продолжительности безвредной продолжительности стажа работы в строительной отрасли при воздействии производственного шума.

Это означает, что при оценке производственно-профессионального риска от воздействия шума в условиях работы в строительной отрасли необходимо учитывать не только уровень звука воздействующего на работника, но и продолжительность его рабочей смены.

Литература:

1. МР 2908 - 82. Методические рекомендации по дозной оценке производственных шумов.
2. Копытенкова, О.И. Расчет риска здоровью населения от воздействия транспортного шума: свидетельство о государственной регистрации программы для ЭВМ № 2015616915 от 25.06.2015 г. / О.И. Копытенкова, А.В. Леванчук, Д.Е. Курепин; ФГБОУ ВПО «Петербургский государственный университет путей сообщения Императора Александра I; заявл. 27.04.2015; опубл. 20.07.2015, Бюл. № 7. – 1 с.
3. Копытенкова, О.И. Оценка риска ущерба для здоровья при воздействии мелкодисперсной пыли минеральной ваты / О.И. Копытенкова, А.В. Леванчук, З.Ш. Турсунов // Казанский медицинский журнал. – 2014. – Т. 95, № 4. – С. 570–574.

Научный руководитель:

доктор медицинских наук, профессор Копытенкова Ольга Ивановна.

**Андрей Рябов
(Санкт-Петербург, Россия)**

ПЕРСПЕКТИВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ОХРАНЕ ТРУДА В СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

В настоящее время в действие вступают новые профессиональные стандарты для специалистов по охране труда. Специалист по охране труда должен владеть множеством трудовых функций, входящих в данный стандарт. К ним относятся такие функции, как нормативное обеспечение системы управления охраной труда, обеспечение подготовки работников в области охраны труда, сбор, обработка и передача информации по вопросам условий и охраны труда, обеспечение снижения уровней профессиональных рисков с учетом условий труда, обеспечение контроля за соблюдением требований охраны труда,

обеспечение контроля за состоянием условий труда на рабочих местах, обеспечение расследования и учета несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний, определение целей и задач (политики), процессов управления охраной труда и оценка эффективности системы управления охраной труда, распределение полномочий, ответственности, обязанностей по вопросам охраны труда и обоснование ресурсного обеспечения и т.д.

Технически рабочее место должно быть организовано в соответствии с государственными стандартами. Это включает в себя систему мер, направленных на организацию наиболее оптимальных и благоприятных условий для решения рабочих задач. К ним относятся исключение факторов, оказывающих вредное воздействие на работника, таких как недостаточное освещение, выделение избытков теплоты и другие. Сейчас существуют нормативы, определяющие комфортные условия и предельно допустимые нормы запыленности (ГОСТ ИСО 14644 -1-2002), температуры воздуха (СанПиН 2.2.4.548-96, ГОСТ 30494—2011), освещенности (ГОСТ Р 55710-2013), в соответствии с которыми проводятся все расчеты. Также существуют описания наиболее рационально организованного рабочего места (ГОСТ 21889-76, ГОСТ 12.2.032-78), что также позволяет снизить утомляемость и вредное воздействие монотонной работы на организм.

В настоящее время на очень многих предприятиях реализуется концепция распределенных систем управления. В них предусматривается локальная, достаточно полная и в значительной мере законченная обработка информации на различных уровнях иерархии. В этих системах организуется передача снизу вверх только той части информации, в которой имеется потребность на верхних уровнях. При этом значительная часть результатов обработки информации и исходные данные должны храниться в локальных банках данных. Для реализации идеи распределенного управления потребовалось создание для каждого уровня управления и каждой предметной области автоматизированных рабочих мест на базе профессиональных персональных компьютеров. В сфере охраны труда на таких АРМ можно осуществлять планирование, автоматизированный контроль, оптимизацию процессов, принятие решений в различных информационных системах и для различных сочетаний задач. Для каждого объекта управления необходимо предусматривать АРМ, соответствующие их значению.

Ввиду колоссальных объемов нормативно-правовых актов, знание которых является насущной производственной необходимостью, а так же подготовка вручную огромного количества документации занимает большую часть рабочего времени специалиста по охране труда, не давая ему сосредоточиться на решении технических вопросов непосредственно на производстве. К тому же, велика вероятность появления ошибок в заполнении документов, невыполнения отдельных требований по невнимательности. Обеспечить точное и своевременное исполнение всех обязанностей, возложенных на специалиста по ОТ, представляется возможным при помощи специального программного обеспечения. Многие компании, занимающиеся разработкой прикладных программных продуктов (ППП) для нужд производства, предлагают различные разработки, способные рационализировать труд ответственного за безопасность. Эти ППП имеют различную стоимость, в зависимости от того объема задач, которые можно решить с их помощью. Современный рынок программного обеспечения предлагает широкий спектр прикладных программных продуктов в области ОТ и производственной безопасности. К ним относятся такие программы, как **«БАС-Охрана труда»**, **«АРМ «ОТ»**, **«Электронное рабочее место инженера по охране труда (ЭРМ)»**, **«Техэксперт: Охрана труда»**, **«1С:Предприятие «Охрана труда»**.

Все приведенные в статье ППП имеют плюсы и минусы. Нельзя однозначно сказать, какой программный продукт будет более рентабелен и удобен в использовании на конкретно взятом предприятии. Например, для крупного предприятия, в котором используются различные модули «1С:Предприятие», наиболее оптимальным будет использовать его модуль «Охрана труда», так как он может быть интегрирован и стать частью крупной системы. Но на среднем и мелком предприятиях установка данного модуля будет нецелесообразна. Ввиду этого авторы предлагают выделить ключевые критерии, руководствуясь которым руководители предприятия могут выбрать наиболее подходящий программный продукт для автоматизации работ специалиста по ОТ.

Однако до современного этапа на должность инженера по охране труда могли приниматься только специалисты, обладающие профессиональными знаниями в этой области. И вышеприведенные АРМ (автоматизированное рабочее место) создавались только с учетом этого. Но в соответствии с новыми стандартами на данную должность появилась возможность брать сотрудников, не имеющих диплома высшего образования по данному профилю, с получением его уже непосредственно в процессе рабочей деятельности. В связи с этим в настоящее время появилась необходимость создания АРМ (автоматизированного рабочего места) для специалистов, не имеющих диплом, до того момента, как будет организовано обучение.

Основное внимание при создании такого АРМ необходимо уделить информационному обеспечению деятельности специалиста. Должна быть создана информационная подсистема, включающая в себя базы данных по производственной безопасности, промышленной безопасности, производственной санитарии, пожарной безопасности, электробезопасности и др. Также, в связи с тем, что нормативные акты и стандарты в сфере охраны труда часто пересматриваются и подвергаются изменениям, в новом АРМ необходимо предусмотреть систематическое обновление.

Литература:

1. <http://www.arm.ohranatruda.ru>
2. «Автоматизированное рабочее место специалиста по охране труда» / Под ред. Соколова Э. М. –Изд. ГОУ ВПО «Тульский государственный университет», 2006.
3. Санитарные правила и нормы 2.2.2.542-96, Москва, Стройиздат, 1996 г.

Научный руководитель:

доктор технических наук, профессор Титова Тамила Семеновна

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ**Андрієвська О.В., Султонов Р.
(Самарканд, Узбекистан)****ОРГАНИЗАЦІЯ І ПОТРЕБЛЕННЯ МАРКЕТИНГА В СПОРТЕ**

Спортивний маркетинг – це неперервний пошук можливостей комплексного рішення як непосредствених, так і косвенних задач потребителів спорту, компаній, працюючих в спортивній сфері, і інших фізических осіб і організацій, зв'язаних со спортом, в умовах змінливої і непередсказуємої середовища, характерної для самого поняття «спорт». Аналіз поведінки потребителів на спортивному ринку – важливіший аспект роботи маркетологів. Він дозволяє ефективно «заниматися маркетингом»; вдосконалювати спортивні продукти; відслідковувати вплив динаміки цін на ринок.

В останнє час найбільший інтерес викликають витрати «в вищому ешелоні» спортивного ринку (спонсорство, продаж прав на трансляцію спортивних змагань, плата за оренду гравців, а також їх покупка і гонорари). Однак не можна забувати про те, що любители спорту витрачають гроші не стільки в якості глядачів, скільки в якості непосредствених учасників спортивних змагань. Розглядаючи різні групи потребителів; їх поведінку на ринку спортивних товарів і послуг; фактори, впливаючі на зрелищность спортивних заходів, а також на їх учасників і глядачів; і деякі теоретичні підходи до вивчення поведінки потребителів, допомагають маркетологам розробляти і продвигати необхідні товари і послуги.

Поведінку покупців на спортивному ринку не вкладається в певну кількість стандартних моделей, тому що потребителів так само багато, як і спортивних товарів, і вони такі ж різні. Степінь інтересу до спорту і відданості «своїм» спортивним командам також широко варіюється. Деякі дивляться спортивні передачі по телевізору і час від часу ходять на стадіон, інші купують абонементи і намагаються не пропускати ні одного матчу. Спортивними продуктами можна назвати товари або послуги, вироблені для задоволення потреб глядачів і учасників спортивних заходів, а також спонсорів, будь-які конкурентоспроможні потребителські товари, будь то продукти харчування або заняття спортом, зазвичай використовуються різними способами. При дослідженні ринку прийнято розглядати різні форми споживання спортивних продуктів. Це дозволяє зрозуміти, як ведуть себе представники різних груп потребителів в різних ситуаціях і які фактори обумовлюють особливості цих або інших моделей споживання. Хто споживає спорт? Існує багато різних груп потребителів.

На організованому спортивному ринку можна виділити чотири категорії потребителів – це спортсмени, глядачі спортивних заходів, спонсори і спортивні коментатори. Завдяки впливу телебачення, розвитку спонсорства і спортивного бізнесу ми перестали розуміти, хто є споживачем спортивних товарів. Хто сьогодні, в умовах глобалізації, споживає спорт? Раніше це робили глядачі на стадіоні, але зараз люди частіше дивляться змагання по телевізору. Сьогодні на перший план виходять спонсори. Якщо вони оплачують спортивні заходи, значить, автоматично стають його споживачами. Все частіше можна почути, що телебачення створює аудиторію, яку можна «продати» рекламістам, і, значить, рекламісти – це і є споживачі, а глядачі – не більше ніж «продукт».

Мета спортивного ринку – задоволення потреб трьох груп потребителів: глядачів, учасників спортивних заходів і спонсорів. Очевидно, що визначення споживача спорту, його мотивація і зміст спортивного продукту тісно взаємопов'язані. Незважаючи на всі зусилля, багато спортивні організації (і зокрема найбільші спортивні організації і клуби) до сих пор не мають достатніх знань про споживачів. Вони погано представляють собі, хто ці люди, що їм потрібно, які фактори впливають на їх рішення про покупки, які вимоги вони висувують до якості товарів і якими засобами можна утримати клієнтів. Саме тому так важливі дослідження ринку.

Ситуацію на спортивному ринку визначає один найбільший фактор – кількість учасників спортивних заходів. Спорт займають професійні спортсмени, любители, відпочиваючі, а також споживачі віртуальних спортивних продуктів (ігри, чати, статистика і інша інформація). Багато аспектів спортивного ринку (спортивна одяг і взуття, спортивне обладнання, входна плата, членські внески, подорожжя і т. д.) залежать від кількості людей, займаючихся спортом. Учасники спортивних заходів – плоть і кров індустрії спорту, і в ситуації, коли кількість людей, займаючихся спортом, зменшується або перестає зростати, роль спортивних маркетологів зростає. Оскільки людей, займаючихся спортом, стає все більше, зростає і потреба в дослідженні спортивного маркетингу. Зростає кількість жінок, займаючихся спортом і регулярно дивлячихся спортивні передачі по телевізору. Ця тенденція починає проявлятися і в Узбекистані, зростає роль жінок в спорті в цілому створює сприятливі умови для інвестицій в жіночий спорт. Оскільки компанії все частіше використовують спонсорство спорту для просування своїх продуктів і послуг, розвиваючийся жіночий спорт стає привабливою сферою для спонсорів. Щоб вигідно використовувати сучасні тенденції розвитку ринку, важливо вміти виявляти і вивчати їх. Ще одна (не менш важлива) категорія споживачів спорту – спонсори. Частіше за все це представники

бізнес-структур, которые платят деньги или предоставляют свои продукты, чтобы название их компании или продукта ассоциировалось со спортивным мероприятием. Корпорации все чаще стремятся использовать преимущества, которые дает спонсирование спортивных мероприятий с точки зрения реализации товаров и услуг. Большое внимание уделяет определению профиля потребителя и его предпочтений. Соответствующую направленность имеет и деятельность компании в области спонсорства и рекламы. Корпорации используют спонсорство для создания и усиления имиджа, повышения осведомленности о брендах на целевых рынках и увеличения объема продаж и рыночной доли. Спонсорам приходится решать, какой именно вид спорта спонсировать и что именно спонсировать – собственно спортивные мероприятия, команды, лиги, конкретных спортсменов (и какого пола – мужского или женского) или состязания определенного уровня, поскольку конкурентная борьба в области коммерческого корпоративного спонсорства спорта становится все более жесткой, основой стратегии, направленной на укрепление отношений с партнерами и создание условий для строительства новых партнерских отношений, может служить акцентирование особенностей спортсменов и спортивных мероприятий, связанных с возрастом и полом.

Спорт – отрасль, в которой все решает рынок. Менеджеры не могут успешно работать без глубокого осознания сущности маркетинга и его значения как связующего звена между потребителями и продуктом. Эта глава посвящена важнейшему аспекту маркетинга – анализу поведения покупателей. Маркетологи должны знать, как увлечения и привычки потребителей, получение необходимой информации, ценности, связанные с образом жизни, а также культурные детерминанты влияют на их поведение. Важнейшим фактором, воздействующим на поведение потребителей, является мотивация. Хотя, как правило, маркетологов больше интересуют зрители (чем выше посещаемость, тем легче найти спонсоров), не следует забывать и об участниках спортивных мероприятий – ведь именно на этот рынок приходится большая часть потребления. Следует помнить и о том, что потребление спорта – сложный вид деятельности и участие в спортивных мероприятиях часто бывает трудно отделить от присутствия на них в качестве зрителей. Главная задача маркетолога – знать потребителей.

Литература:

1. Акулич, И. Л. Маркетинг: учебник/ И. Л. Акулич. – Минск: Выш. шк., 2000.
2. Алешин, В. В. Менеджмент и маркетинг на европейских стадионах/ М.: Советский спорт, 1999.
3. Большаков, А. Менеджмент: учеб. пособие/ А. Большаков. – СПб.: Питер, 2000.
4. Брасс, А. А. Основы менеджмента: учеб. пособие/ А. А. Брасс. – Минск: ИП «Экоперспектива», 1999.
5. Менеджмент: учеб. пособие/ О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 2-е изд. – М.: Тардарики, 1996.

Юрій Коваленко
(Богуслав, Україна)

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ СТУДЕНТІВ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я

Різномісний розвиток особистості в сучасних умовах неможливо уявити без забезпечення її базою знань з основ здорового способу життя. Актуальність формування валеологічної культури студентів зумовлена багатьма факторами, серед яких – науково-технічний прогрес і різке зниження адаптаційних можливостей організму, рухової активності людини. Крім того, сучасне суспільство висуває вимоги до рівня загальної культури, а отже, і валеокультури й освіченості майбутнього фахівця, що є важливим показником оцінки його готовності до здійснення професійної діяльності.

В.О. Сухомлинський усвідомлював, що здоров'я його вихованців залежить від колективу вчителів, які працюють з учнями, від способу життя дітей, від валеологічного наповнення навчально-виховного процесу.

Придїляючи велику увагу валеологічній грамотності школяра, Сухомлинський В.О. раз на півтора місяця проводив серед учнів бесіди про людську психіку, про гігієну розумової праці. Він прагнув об'єднати теоретичний виклад з безпосереднім зверненням до особистості виховання, щоб життєві процеси і явища, про які йшлося, кожен підліток розглядав не як абстрактне узагальнення, а як живе життя власного організму.

Всі ми знаємо і підтримуємо думку, що добре здоров'я студента – запорука успішного навчання й розвитку нашої держави.

Формуючи європейське обличчя вищої школи, ми повинні пам'ятати, що фізичне виховання є невід'ємною складовою загальної культури особистості. На жаль, ситуація складна. Адже близько 90 відсотків студентів мають відхилення у стані здоров'я, ще половина з них – незадовільну фізичну підготовку. За останні роки на 40 відсотків збільшилась кількість студентів, віднесених до спеціальної медичної групи. Нас насторожує ця проблема, оскільки вона стосується високоосвіченої категорії громадян, які в майбутньому мають скласти основу продуктивних сил суспільства, стати носіями загальної культури нашого народу.

Циклова комісія викладачів фізичного виховання звертає увагу на пошук нових форм організації навчального процесу з фізичного виховання. Удосконаливши методичне забезпечення кожного викладача,

для студентів розроблений курс лекцій, який передбачає засвоєння студентами знань з основ теорії і методики й організації фізичного виховання, спорту, секцій, фізичної реабілітації.

На практичних заняттях викладачі організують та урізноманітнюють різні форми та методи. Індивідуальні заняття організуються та проводяться з окремими студентами з метою покращення рівня їх підготовки та відпрацювання пропущених занять за окремим графіком. Наші студенти також уміють працювати самостійно. Цикловою комісією розроблена тематика рефератів для самостійної роботи. Так, ми маємо змогу контролювати студентів після хвороби, не дати їм одразу фізичного навантаження. Теми самостійної роботи та теоретичного розділу тісно пов'язані з валеологічною освітою. Постійно працюють тренажерний та гімнастичний зали, де кожен має змогу попрацювати над собою.

Здоровий спосіб життя – це все, що є в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту.

Основу системи фізичного виховання студентів складає комплекс показників обсягу щотижневої рухової активності, рівень спеціальних знань про особливості рухової активності сучасної людини, її фізичний розвиток.

Головним напрямом розвитку фізичного виховання і спорту в КВНЗ КОР «Богуславський гуманітарний коледж імені І. С. Нечуя-Левицького» є забезпечення 8-10-ти годинного тижневого обсягу рухової активності студентів з використанням секцій та самостійних занять. Організація позакласної роботи в коледжі здійснюється не тільки колективом фізичного виховання, а й студентською радою, спортивним клубом коледжу «Гармонія».

Всього за навчальний рік проходить до 50 спортивно-масових заходів. Говорячи про пропаганду здорового способу життя, хочеться відмітити, що ми своїм прикладом, організуємо змагання, товариські зустрічі між викладачами та студентами, проводимо першості коледжу з різних видів спорту й відкриті виховні заходи: «День здоров'я», «Козацькі забави», «Вечір спортивної слави», «Спецназ». Організуючи виховні години, готуємо студентів до проходження педагогічної практики в літніх таборах, завжди пропагуємо до спортивної роботи, запрошуємо до постійних занять фізичного виховання та спортом, запевняємо на користь, спираючись на досвід наших викладачів та відомих спортсменів. Ми виховуємо та даємо знання з дотримання основ здорового способу життя, форм рухової діяльності, уміння застосовувати їх на практиці, інформуємо про головні цінності фізичного виховання і спорту, зміцнення здоров'я та сприяння правильного формування у всебічному розвитку організму, профілактики захворювань, набуття фонду рухових умінь та навичок, здатності до виконання державних тестів та нормативів на рівні вимог програми відповідно до спеціалізації.

Хочеться додати, що наявність високого та стабільного попиту фізично підготовленої людини в спортивній сфері сприяло відкриттю на базі нашого навчального закладу в 2013 році нової спеціальності «Фізичне виховання».

Поліпшення здоров'я не може бути досягнуто заходами, обмеженими однією складовою – соціальною чи природною. Нерозривний зв'язок людини й середовища, її існування зумовлює необхідність будувати заходи формування здорового способу життя (ФЗСЖ) на основі соціоекологічного підходу до здоров'я від індивідуального до загально-світового.

Важливим завданням ФЗСЖ є сприяння усвідомленню необхідності й організація систематичної оцінки та вплив середовища на здоров'я людей.

Значну користь для ФЗСЖ можна отримати шляхом раціонального використання нововведень в області інформації та інформаційних технологій, які, зокрема, спрямовані на молодь та підлітків.

Спостерігаючи за студентами, можна побачити те, що у студентів, які мають високу фізичну підготовленість, дидактична і соціальна адаптація до умов коледжу протікає швидше, ніж у студентів з низькою фізичною підготовленістю. Головне, що необхідно усвідомити і втілити в життя – це визначення позиції студента в навчально-виховному процесі. Тому і підходити треба індивідуально до оцінки кожного студента, враховуючи його фізичну підготовленість і обов'язково важливо довести розходження між ними до розуміння поставленої оцінки.

Обов'язковим принципом нового підходу до процесу фізичного виховання є затвердження колективності як основної якості і діяльності. Тому ми і проводимо першості коледжу з таких видів спорту: легкої атлетики, футболу, баскетболу, туризму, волейболу, настільного тенісу, атлетизму, шашок, шахів, спортивних танців.

З 2001 року проходить туристичний зліт під девізом «Молодь – за здоровий спосіб життя», де із задоволенням йдуть в похід близько 80 студентів, які ознайомлюються з різними способами переправи, орієнтування на місцевості, беруть участь в першості табору з різних видів спорту (вся інформація відображена на сайті коледжу).

Студенти коледжу після занять мають можливість займатися в секціях: легкої атлетики, футболу, баскетболу, туризму, волейболу, настільного тенісу, атлетизму, рукопашного бою, фітнесу, де набувають досвіду виховної, організаторської діяльності в інших сферах творчості своєї майбутньої професії. Спортивна зала коледжу працює до 20-ї години.

Різносторонні мотиви спортивної діяльності, висока емоційність, широкі можливості для розвитку власних творчих сил, прояви самостійності та ініціативи – все це спонукає велику кількість студентів до занять спортом і стає важливим засобом виховання нової людини.

За статистичними даними в порівнянні з минулими роками спортивні секції відвідують більше студентів. Наприклад, у 2015-2016 навчальному році в секціях займалося 173 особи, на сьогоднішній день ми маємо 210 студентів. Найбільша кількість студентів займається в секціях баскетбол, волейбол, футбол, фітнес.

Аналізуючи спортивно-масову роботу, я хочу відмітити найважливіші досягнення студентів в цьому році:

- Відкритий кубок коледжу по баскетболу – I місце
- Чемпіонат Київської області з туризму – II місце
- Чемпіонат Київської області з водного туризму – III місце
- Студентська ліга з волейболу серед жіночих команд I-II р.а Київської області – III місце
- Чемпіонат кубка України по ЕЛІТ ФАЙТІНГУ - Міщук Ярослав – I місце
- Чемпіонат України з змішаних єдиноборств - Міщук Ярослав – I місце
- Чемпіонат України зі змішаних єдиноборств - Тереня Олександр – II місце
- Чемпіонат України з панкратіону Тереня Олександр – I місце
- Всеукраїнський турнір по греко-римській боротьбі Лозівський Богдан – III місце
- Відкрита першість області з греко-римській боротьбі в м. Біла Церква - Лебідь Микола - I місце;
- Всеукраїнський турнір з греко-римської боротьби - Лебідь Микола – I місце.

Я наведу приклад пошуку та використання ефективних форм і методів організації фізичного виховання, орієнтованих на розвиток особистості спортивної секції «Баскетбол». Насамперед я підбираю матеріал для ведення тренувань, ознайомлюю студентів з різними прийомами по відеопосібниках, зупиняючись на техніці та тактиці гри, розробляю тактичні схеми та організацію гри в захисті та нападі, використовуючи тактичну дошку. Після чого студенти працюють практично. Кожного семестру проходить першість коледжу по баскетболу, безліч товариських зустрічей з закладами району та області, відкриті першості коледжу з баскетболу. Всі ігри записуються на відео та проводиться детальний аналіз гри.

Одним з найважливіших напрямків впровадження комп'ютерних технологій в навчальний процес є отримання необхідної оновленої інформації як для вчителя, так і для студентів.

З метою покращення рівня підготовки фахівців спеціальності «Початкова освіта» та «Фізичне виховання» викладачі ТМФВ створили інформаційні носії, де студенти можуть отримати ілюстровану і мультиплікаційну довідкову інформацію про значення медичного обстеження перед початком тренувань, користь фізичних вправ, поради щодо самодопомоги, рекомендації медиків, валеологів щодо режимів дня, тренувань, значення активного відпочинку, довідкову інформацію про принципи і засоби загартування, лікування водою та інше.

Обговоривши проблеми фізичної культури з вчителями базових шкіл міста, викладачі ТМФВ проводять конференції та майстер-класи по питаннях методики та практичної організації проведення уроків у початковій та середній школі.

Працюючи над проблемою «Формування у студентів мотиваційно-свідомого ставлення до свого здоров'я, підготовленості до професійної діяльності у процесі фізичного виховання», циклова комісія, взаємодіючи зі студентами, одержує можливість розвивати їх інтерес до власної фізичної підготовленості в стані здоров'я, в єдності свідомості і поведінки, стимулювати спільно значимі мотиви фізкультурно-спортивних занять.

У коледжі явно виділені три рівні сформованості у студента готовності до самовиховання:

- низький (пасивний);
- середній (ситуативний) нестійкий інтерес до занять ф/к, де заняття фізичними вправами не завжди зв'язуються у свідомості з цілями зміцнення здоров'я, всебічного фізичного розвитку;
- високий (свідомий) – де у студента сформувалася тверда переконаність у необхідності фізкультурно-спортивної діяльності.

Свідомість у сфері фізичної культури є однією з ознак всебічного розвитку особистості. Розмаїтість прояву форм активності (пізнавальна, суддівська, педагогічна, особистого самовдосконалення, організаторська) обумовлена множинністю соціальних відносин, в які втягнутий студент, включаючись у фізкультурно-спортивну діяльність.

Таким чином, без самовиховання, самовдосконалення особистості, її розвиток і формування не можуть бути повноцінними, активність повинна бути спрямована на досягнення свідомо визначених цілей, що гармонічно сполучаються з потребами, бажаннями, інтересами самого студента.

Найголовнішим висновком має бути усвідомлення того, що такого альтернативного шляху збереження та поліпшення здоров'я студентів, як через впровадження здорового способу життя, не існує.

Література:

1. Міненко А. О. Основи валеологічного моніторингу і оздоровчих технологій. – Чернівці, 2005. – 16 с.
2. Москаленко В. Ф. Здоровий спосіб життя: теорія та практика // Охорона здоров'я України. – 2012. - №2. – С. 4-6.

СПОРТ МУСОБАҚАЛАРИНИНГ СПОРТЧИЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИДАГИ АҲАМИЯТИ

Спорт мусобақалари бир сўз билан тасвирлаганда спортчилар беллашувини англатади. Спорт тури қоидаларида назарда тутилган ва рухсат этилган ҳаракатлар орқали беллашиш ёки мусобақалашуш спорт мусобақалари учун умумий қонуниятдир. Шунингдек, мусобақалар жараёнининг ажралмас ва тўлдирувчи қисми сифатида томошабинлар ва муҳлисларни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Спорт амалиётида мусобақаларнинг қатор вазифалари мавжудлиги фарқланади. Булар қуйидагилардан иборат:

1. Спорт мусобақаларининг эстетик вазифалари – бунда спорт мусобақаларини сифатли ва томошабоп тарзда ташкил қилиш, мусобақаларни байрамона руҳда ўтказиш, муҳлислар ва бошқа иштирокчиларнинг эстетик тарбиясига ижобий таъсир кўрсатиш.

2. Спорт мусобақаларининг тарбиявий вазифаси – мусобақалар жараёнида жамоаси, ватани ва юрти шарафини ҳимоя қилиш туйғуларини шакллантириш, спортчилар, мураббийлар ва муҳлисларда ватанпарварлик ҳисларини тарбиялаш.

3. Спорт мусобақаларининг байналминалчилик вазифаси – жамоаларда, гуруҳларда ўзаро дўстлик, ҳамжиҳатликни таъминлаш, халқаро спорт мусобақаларида миллатлар ва элатлараро тотувликка интилиш ва уни тарғиб қилиш, ўзаро тенглик асосида мусобақаларни ташкил қилиш ва ўтказиш.

4. Спорт мусобақаларининг инсонпарварлик вазифаси – иштирокчиларнинг кадр-қиммати ва обрўсини ҳурмат қилиш, мусобақаларни одилонга баҳолаш ва ташкил қилиш, гуманистик руҳни сингдириш ва тарғиб қилиш.

5. Спорт мусобақаларининг тажриба орттириш вазифаси – мусобақалар жараёнида иштирокчиларнинг (асосан, спортчилар, ҳакамлар ва мураббийлар) малака ва тажрибасини ошириш, уларнинг маҳорат даражаларини юксалтириш.

Илмий-педагогик кузатишларга кўра юқорида келтирилган йўналишларни спорт мусобақаларини ташкил қилишнинг асосий кўрсаткичлари сифатида эътироф этамиз. Мақола мавзусидан келиб чиққан ҳолда биз, спорт мусобақаларининг спортчилар тайёрлаш тизимидаги аҳамияти тўғрисидаги фикр ва мулоҳазаларни айтиб ўтамиз. Спортчилар тайёрлаш тизими мураккаб ва узоқ муддатли жараён бўлиб, унинг самарали фаолият кўрсатиши ва мақсадга мувофиқ ташкил қилиниши маълум талабларни бажаришни тақозо қилади. Спортчилар тайёрлаш тизими ўз ичига спортчиларни танлашдан то уларнинг натижаларини қўлга киритгунгача бўлган жараёни қамраб олади ҳамда мазкур узоқ муддатли жараён муайян бўлимлар ва тузилмалардан ташкил топади. Ушбу бўлимлар ичида спорт мусобақалари алоҳида аҳамият касб этади. Спорт мусобақаларининг спортчилар тайёрлаш тизимидаги аҳамияти ҳақидаги мулоҳазаларни ёритишдан аввал мусобақаларнинг характерли жиҳатларини кўриб чиқиш лозим. Спорт амалиётидан маълум бўлишича мусобақалар қуйидаги жиҳатлар билан характерланади:

- жадал ва шиддатли фаолият тури эканлиги билан;
- ўта кескин ва тезкор фикрлаш шароити билан;
- руҳий ўзгарувчанлик шароити билан (стресс, тушкунлик, кўрқув, ҳаяжон кабилар);
- юқори жисмоний зўриқиш шароити билан.

Мазкур характерли жиҳатлар спортчилар, ҳакамлар ва мураббийлардан бу каби таъсирларга доимий тайёр туришни талаб қилади. Машғулотлар ва тайёргарлик даврида улар бундай ҳолатларга муносиб жавоб бериш учун тайёргарлик кўришлари лозим. Шу сабабдан ҳам мусобақаларнинг спортчилар тайёрлаш тизимидаги аҳамияти юқори даражада. Спорт мусобақаларини ташкил қилиш ва ўтказиш бугунги кунга келиб ўзининг мукамал формасини эгаллади. Бу спорт тараққиётининг муҳим ютуқларидан биридир, албатта. Замонавий спорт мусобақалари жараёнида турли воситалардан фойдаланилмоқда. Масалан, видеокузатув воситалари, маълумот узатувчи датчиклар, қайта кўриш мосламалари шулар жумласидандир. Бундай воситалар орқали мусобақалар жараёнини тўлиқ қайта кўриш, таҳлил қилиш ва баҳолаш имконияти мавжуд. Спорт турларига хос тарзда спортчининг мусобақалар жараёнидаги фаолияти, техник ҳаракатларни амалга ошириши, спортчи организмнинг тебранишлари доимий кузатиб борилади. Бугунги кунда миллий терма жамоаларни тайёрлашда бундай воситалар кенг қўлланилмоқда. Натижада илгариги мусобақаларда йўл қўйилган камчиликлар ва хатоларни бартараф қилиш имконияти туғилди. Шунингдек, спортчиларнинг тайёргарлигини маълум маънода ўзгартириш масаласи ҳам юқоридаги сабабларга асосланади. Мусобақалар жараёнининг марказий нуқтасида спортчилар, мураббийлар ва ҳакамлар бўлиши табиий, албатта. Тўғри, муҳлислар ҳам маълум маънода мусобақалар жараёнининг иштирокчиси сифатида эътироф этилади. Улар мусобақалар жараёнига у ёки бу даражада таъсир кўрсатиши эҳтимоли ҳам мавжуд. Аммо, спортчилар, мураббийлар ва ҳакамлар бу жараённинг бевосита иштирокчилари сифатида мусобақаларнинг асосий амалга оширувчилари ҳисобланади. Спортчилар, мураббийлар ва ҳакамлар учун мусобақаларнинг қуйидаги аҳамиятли жиҳатлари фарқланади:

Спортчилар:

- спорт маҳоратини оширади;
- янги техник ва тактик ҳаракатлар назарий жиҳатдан ўзлаштирилади;
- имкониятларини синовдан ўтказиши ва баҳолайди;

- рухій барқарорлигини мустаҳкамлайди;
- тайёргарликнинг келгуси истиқбол режалари тузилади;
- маънавий, ахлоқий ва эстетик тарбияланади.

Мураббийлар:

- касбий тайёргарлиги даражаси ва натижасини баҳолайди;
- тажриба алмашади;
- шогирди микониятларини баҳолайди;
- мураббийлик фаолиятининг истиқбол режасини белгилаб олади.

Ҳакамлар:

- касбий тайёргарлигини синовдан ўтказади;
- тажриба оширади;
- тажриба алмашади;
- касбий тайёргарлигининг истиқбол режасини ишлаб ичиқади.

Кузатишлар шуни кўрсатадики, спортчилар, мураббийлар ва ҳакамлар учун спорт мусобақаларининг специфик жиҳатлари бор. Шунингдек, мусобақаларнинг ҳар учала иштирокчилар учун умумий бўлган томонлари ҳам мавжуд. Бу умумийликни қуйидаги 1-жадвалда кўриб чиқиш мумкин.

1-жадвал

Спорт мусобақаларининг спортчилар тайёрлаш тизимида спортчилар, мураббийлар ва ҳакамлар учун умумий бўлган кўрсаткичлари

Мусобақа субъектлари	Мусобақа олди даври	Мусобақа даври	Умумий мусобақа аҳамияти
Спортчилар	Тайёргарлик	Маҳорат ошириш, натижа кўрсатиш.	Маҳорат ва тажриба ортади, фаолиятнинг келгуси режалари ишлаб чиқилади, тайёргарлиги синовдан ўтказилади, истиқбол режалар ишлаб чиқилади.
Мураббийлар	Тайёргарлик	Тажриба ошириш, тажриба алмашиш.	
Ҳакамлар	Тайёргарлик	Тажриба ошириш, тажриба алмашиш.	

Хулоса қилиб айтиш керакки, спорт мусобақалари спортчилар тайёрлаш тизимининг ажралмас ва муҳим таркибий қисмидир. Шу сабабдан ҳам бугунги кунда мусобақаларни ташкил қилиш в ўтказиш борасидаги тажрибалар такомиллашиб бормоқда. Истадики, мураббийлар, ҳакамлар ва спортчилар келгусида мусобақаларнинг кенг имкониятларидан тўла фойдаланадилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги Қонуни. Янги таҳрири. 2015 йил 4 сентябр.
2. Р.С. Саламов. Спорт машқининг назарий асослари. Т.: 2005.
3. Жисмоний тарбия ва спортнинг янги давр муаммолари. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Бухоро – 2013.
4. Материалы XXII Международной научно-практической интернет конференции. Переяслав – Хмельницкий – 2016.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**Орест Грех
(Львів, Україна)****HOW TO EFFECTIVELY LEARN ENGLISH?**

We all know that knowledge of foreign languages at the present time is necessary in every field of life. We do not know how to achieve it. We lack time, patience and money. If we have a little time to learn the language we feel lost because of the variety of offers on the language learning market. It is worth spending some time to become familiar with different methods - easier to take an appropriate decision. We need to feel we are making little progress - if it does not come soon it brings us to collapse and leaving. Knowledge should in fact be effective.

It is often thought that the best way is to go on a course organized abroad. We meet new people there, we are witnessing a new situation, we surround ourselves with a new language every day. With this incentive, quickly assimilate a new words and phrases. We pay attention to the accent. We cease to be embarrassed - we gain the courage and confidence. This method does not require many sacrifices from the students. They do not have to spend a lot of time because continuous repetition and consolidation of the material. Students, however, should not be passive but the most active [1, c. 24].

Thanks to their commitment, students will be able to see their results. By going abroad, surround ourselves with the natural environment of language - it helps in receiving specific stimuli. We can choose any country where you will learn English. Very popular countries are: England, United States, Canada and Malta. It may be our wonderful holiday. We will learn about their peers, new regions with their culture, customs and monuments. Not everyone, however, this form of learning can afford. Two weeks stay with full board costs at least 15 thousand hryvnias. Those who were on the course they want to leave there every year. This is a serious expenditure in the family budget.

Another way to learn is to surround a foreign language (ie language immersion) with the release of the home - using the Internet. Immersion is called - immersion in the language, or communing with the language every day. Here also we have a lot of choices. The key is to learn every day, in every possible situation. On the Internet, we have the opportunity to listen to the radio in a foreign language, watching television programs in the field of journalism, culture and science. Numerous of blogs themed blogs and language ones provide us with reading in foreign languages. We can also watch movies in the original version. Ensuring our entertainment while learning the language [2, c. 76].

Large role is played by social networks. We can talk with our peers on a variety of topics while practicing our skills. We can use the recommended materials and websites.

Learning through skype becomes also increasingly popular. We can converse online, and download tutoring. Select a suitable teacher and a way of learning suited to our capabilities. It should also complement our science of language courses available for tablet and phone. An interesting way to learn there are also educational games such as quizzes and puzzle games. We're guessing the meaning of words, we learn to ask questions. But do not be limited only to one method. We should still practice and preserve stored material. Very important is the continuity of learning. Knowledge once or several times a week will not achieve the expected results. We also need to constantly motivate for further work. A positive attitude plays a very big role. If we learn on our own, our work can not be chaotic and haphazard. We need to develop an action plan and bring it to completion. We learn in the first place easier issues, then we move on to more difficult ones [3, c. 42].

It is important to keep a few essential rules. Noteworthy regularity. Also, do not allow us to study the language overwhelming. We should establish a frequent but brief dose of science. We can determine for example. That we learn daily 20-30 min or 2 x 15 min. This solution is very good. Always after we set aside to learn approximately half an hour daily. At the same time the knowledge must not get tired. It has been proven that learning in small doses is the best. Small doses are effective and easier to fix. If we see the progress we are happy with each other and willing to continue learning. Each subsequent dose of science is becoming easier and contributes to achieving the objective. Another and a very important principle in learning is to ensure diversity. It is not allowed crept into our work boredom and stress. You should realize that learning a language is not taking exams, tests and certificates. Language is used for communication between people. If we remember that it also will have a positive impact on our knowledge. Very important parts of language are its activity such as listening, reading, speaking, writing. The first two forms are so-called input or output (the information that we get from outside). Our study is to receive the information. This is very important - because we can not comment any sound you have never heard. We will not know the correct spelling of it if we do not read in a foreign language. Another form of this make writing and speaking - ie output (output). If we are active we see progress quickly. For example, one day we learn vocabulary, the other day we read an interesting article the next day watch the movie in its original version. This variety in the way of language learning works the best. In learning the language we also use terms such as workout and recreation [4, c. 45].

Workout is a grammatical analysis, aural and replenishment vocabulary. This includes reading the explanations, using specialized materials, exercises translation in two directions. Recreation, in turn, develops our interests by watching movies in the original version, reading articles, books. Many people think that learning a language as a whole should be a workout [5, c. 87]. Nothing could be further from the truth. Workout is very necessary but when we forget about recreation of language learning sneak discouragement and boredom. This

may unfortunately be the end of our science. The best option is taking 30% of the time to workout and 70% for recreation. Foreign language is selective - just to learn the most basic, the most commonly used words (said to be just 1,000 words most popular) to be able to communicate in most everyday situations. We for many years to learn the language and still do not know how. There's a huge difference between studying and learning. If we follow the above rules of language learning it is much more pleasant and the results will come very quickly.

REFERENCES

1. Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition*. New York: Cambridge University Press.
2. Gardner, R. C. (1985). *Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation*. London: Edward Arnold.
3. Hakuta, K. (1986). *Mirror of language: The debate on bilingualism*. New York: Basic Books.
4. McLaughlin, B. (1987). *Theories of second language acquisition*. London: Edward Arnold.
5. National Standards in Foreign Language Education Project. (1999). *Standards for foreign language learning in the 21st century*. Lawrence, KS: Allen Press.
6. Padilla, A. M. (2006). *Second language learning: Issues in research and teaching*. In P. A. Alexander and P. H. Wine (Eds.), *Handbook of educational psychology* (2nd ed.). Mahwah, NJ: Erlbaum.
7. Rivers, W. M. (1964). *The psychologist and the foreign-language teacher*. Chicago: University of Chicago Press.
8. Sanz, C. (Ed.) (2005). *Mind & context in adult second language acquisition*. Washington, DC: Georgetown University Press.

Грех Орест Васильович
(Львів, Україна)

ORIGINAL AND UNCONVENTIONAL METHODS OF A FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Methods of foreign languages learning is a whole lot, mainly because of the diversity of personalities, talents of students. Virtually every method corresponds to a different mix. Rarely it can be based solely on one, despite the fact that many language schools offer us to learn one or the other method of ensuring that this is the ideal way to learn the language, not knowing our needs, preferences or abilities [1, c. 123].

Universalism of methods is never so wide to meet the expectations of virtually everyone, although many methods can be considered as universal, because they fulfill in the case of the majority of people with common needs and skills. So it is with the system of general education, in which it has worked out the methods of learning, repetition, examination result mastery of the language at a given level. With the draw general education courses are also language-based learning activities in a classic style assimilate theoretical issues, they rehearse and consolidate in practice by "dry training" in a group of students. The point is that science in this way is not only lived out, but it is simply boring, inefficient compared with competing methods available online. Given the choice of learning through play, the combination of learning from leaving on the holiday season, learning through conversations and the use of language, it is barely not surprising that fewer and fewer people want to brood in the classroom and cramming memory rules, and the meaning of words [2, c. 27].

- Among the unconventional teaching methods should be replaced by sleeping education, completely unconscious. It has not got a lot of success, but it is worth a try. Thanks to it, we can learn through sleeping without effort, resting. Subsequent lessons are played in a dream, when our brain is in a transition phase between the phase of light sleep and deep one. It should be noted, however, that learning in a dream is just a part of the learning process, because the materials in the dream are fixed, their knowledge must be in full consciousness. Despite this, repetitions in the dream can save us a lot of time [3, c. 56].

- Another of the unusual methods of teaching is the assimilation of vocabulary and language learning through listening to music. Through listening to foreign music hits, we know the number of words, their sound. An interesting means of learning is LyricsTraining software. It allows you to play a kind of karaoke. Recreating the known works we must complement their content with the missing words. This is an excellent exercise to motivate translations of texts and learning lyrics that are circulating on the head. Music is easily memorable, and therefore it is often used in mnemotechniques. A similar method of learning is to expand their knowledge of language by reading a foreign language. Reading positions known to us in a language that we can learn in a fun way to learn a lot of vocabulary and grammatical structures are easy to learn without experiencing reading-related difficulties [4, c. 45].

- An attractive way to learn the language is through cinema and movies. Watching movies we do not find a language mistakes or incorrect pronunciation. Of course, if we want this form of learning to make sense we should pay attention to what we watch to make us interested and pulled into, it can not be a science, in spite of coercion, as well as the films should be adapted to the level of our proficiency. At a basic level, it is worth reaching for cartoons and educational casts, the understanding of which does not require extensive passive vocabulary or grammar. With time we go to more and more complex films, with extensive plot. The simplest technically films to watch in a foreign language are animated films, cartoons and typically family. They are easy to

understand, what helps the image, and also available in many versions of dubbing. Series and numerous feature films with subtitles will find the type of transcription, as well as with ukrainian subtitles. With no practice in this method it is useful to first watch a movie without subtitles, and then with subtitles, either ukrainian or in a foreign language. The advantage of this method is to combine relaxation with science. Learning from the film can be interrupted at any time to divide the movie into smaller pieces, or watching the same piece repeatedly [5, c. 77].

- Other and original methods of teaching techniques are also memory ones or also called mnemotechniques. There commonly used sticky notes post it and numerous posters. Familiarity with certain words, the creation of associations, stories with words that we want to remember seems to be childish, but actually improves the process of permanently memorizing language. It is not enough to surround oneself with passively learning materials we should be actively involved in remembering. Extremely effective method of learning is to create associations or a word, sound or picture. Thanks to remembering a situation in which the word we know it is easier for us to associate the word with its meaning. The situation, climate, place, people, smell, or some detail of the environment is sufficient, but it must be clear, conspicuously attention. In a similar way we learn through personal experience of the language. Using the word in a conversation or a given set of words such as cooking dinner with a provision in a foreign language to memorize the meaning of is a lot faster and easier, as well as durable [6, c. 85].

- With the above methods it is also linked to learning through conversations and participation in the discussions, even if we speak with mistakes, or write non grammatically. Favors of this method are numerous possibilities of Internet to improve language online forums and in social groups. There is also a mobile application to grind the language of accidentally encountered callers iTalk. Learning with the application, we can start talks with the so-called artificial intelligence. The program allows audio interviews, as well as discussions. We can talk to different people, of different nationalities and on any subject.

- If you prefer to bet on a conversation with native speakers, professional lectors we can take calls via Skype and offer language lessons online. Tutoring via Skype are offered by, among others preply.com, they are characterized by comfort, quality and low price.

- A very popular method for language acquisition is learning by the way. Surrounding the diverse stimuli language gives positive effects. Just use every moment to learn as much as possible. In carrying out the activities of daily living like cash withdrawals from an ATM or computer skills we can make contact with a foreign language, simply select the appropriate language for the devices. Having access to foreign media, instead of viewing news on Ukrainian TV, you can reach for foreign language and so on.

In summary, the method you choose depends on you, try each in order to improve the teaching process, sometimes while away a science. Each different way learning can fall in taste. Large variety on the market, you can compose your own set of ways to help and knowledge.

REFERENCES

1. Ellis, Rod (2005). *Instructed Second Language Acquisition: A Literature Review*. Wellington: Ministry of Education. [This literature review focuses on ten principles of effective second-language acquisition.] [Education Counts](#).
2. Ellis, Rod (2003). *Task-based Language Learning and Teaching*. London: Oxford University Press.
3. Erlam, Rosemary (2006). *Instructed Second Language Acquisition: Case Studies*. Wellington: Ministry of Education. [These case studies illustrate second-language teaching and learning principles.] [Education Counts](#).
4. Nation, I. S. P. (1989). *Language Teaching Techniques*. English Language Institute Occasional Publication No. 2. Wellington: School of Linguistics and Applied Language Studies, Victoria University of Wellington.
5. Nation, I. S. P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Newton, J. et al. (2010). *Intercultural Communicative Language Teaching (iCLT): Implications for Effective Teaching and Learning*. Wellington: Ministry of Education. [This research looks at the importance of integrating culture when you teach a second language.] [Education Counts](#).

Дилором Зияева
(Ташкент, Узбекистан)

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ТИКЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Маънавиятнинг инсон ва миллат камолотидаги ҳамда жамият тараққиётидаги ўрнини аниқ билиб олиш ҳамда шу асосда уни ривожлантириш, унинг моҳияти, мазмунини илмий таҳлил қилишни тақозо этади. Чунки маънавиятнинг моҳияти ва мазмунини билиб олмасдан туриб, унинг инсон, миллат, халқ ва жамиятга кўрсатадиган таъсир имкониятларини ҳам аниқ тасаввур этиб бўлмайди

Ўзбек халқи салкам бир ярим аср мустамлакачилик зулми остида азоб тортди. Бунинг икки асосий сабаби бор. Мустамлакачилар Ватанимизга тасодифий бостириб келмаган, асло.

Биринчи сабаб хонликлар салтанати босқинчи давлатлар кўз ўнгида ички низолар туфайли тобора заифлашиб борди. Буни диққат билан кузатиб бораётган Чор Россияси айнан улар ўртасида низо, нифоқ уруғларини сочиб, бу сиёсатни ўта маҳоратли тарзда амалга ошириб борди.

Хонликлардаги сиёсий арбоблар ташқи сиёсат масалалари, давлат хавфсизлигини таъминлаш, жаҳон сиёсатининг йўналиши Туркистон сари бурилаётганлигига, шу билан эртами – ёхуд индин бу сиёсат босқинчилик урушига ўз ўрнини бўшатиб беришини сиёсий зийраклик, мантиқ кучи билан англашдек масъулиятдан узоқлашган эди.

Уларнинг мана шу хатолари боис миллатнинг бир ярим аср мобайнида ғурури топталиб, миллий қадриятлари оёқ ости қилиниб, миллатнинг марду майдон баҳодирлари йўқ қилинди, миллат учун ғам чеккан маърифат эгалари қатл этилди ёки ўзга юртларга умрбод сургун қилинди. Биринчи сабаб шу тариқа иккинчи сабабга йўл очиб берар экан, босқинчилар Туркистоннинг хўжайини бўлдилар. Бошқарувнинг тўлақонли зўрлик ва қонли жабр зулм усули жорий қилинди. Мустамлакачилик тизимининг асосий хусусияти ва шиори адолатсизлик, бўйсунувчи халқларни хору зорлик ботқоғига улоқтириш эди.

Нотавон аҳволга тушган халқнинг ҳолини тасаввур қилмоқчи бўлган инсон мозийга боқсин, буюкларидан ажралган, тарихий илдизлари қирқилган, миллий маънавияти қақшатирилган, мисли қуриб бораётган дарахт тусига кираётган оломонсифат халқ хотирасига дуои такбир айта олмаган, қўлига қуллик кишани боғлаганлиги туфайли номлари тақиб рўйхатига тушган улуғларимиз: Имом Бухорий, Хожа Аҳмад Яссавий, ат-Термизий, Нажмиддин Кубро, Абу Мансур Мотрудий, ал-Марғиноний. Баҳоуддин Нақшбанд ва яна анча азиз авлиёлар тафаккури ҳосиласи бўлган маънавий хазинамизнинг ҳақиқий меросхўрларидан бебаҳра қилинди. Халқимизнинг маънавий-ахлоқий мероси, буюк тарбия воситаси – Қуръони Карим ва Ҳадиси шарифлар билан халқимиз ўртасида тиканли майдон ҳосил қилинди ва бу майдон коммунистик мафкуранинг худосизликка асосланган девори билан тўсилди. Худосизлик руҳида тарбияланган қалбнинг инсонийлик ҳарорати йўқолиб, ёввойилик ҳислари шаклланади. Совет давлати исломий иймон-этиқод булоғи, ахлоқи барқ урган нене улуғ алломаларни етиштирган ватанимиз ҳудудини мафкуравий эксперимент, яъни тажриба майдонига айлантириб, ушбу заминни коммунистик тузумнинг худосизлик муҳити ҳукмрон бўлган чангалзор майдонига айлантирмоқчи бўлдилар. Бу мудҳишликни сезиб қолган миллатимиз фахрлари Мунавварқори, Беҳбудий, Фитрат, Абдулла Қодирий, Чулпон, Усмон Носир каби ватанпарвар зотларимизга диндор, миллатчи тамғаси босилиб, қатл қилиндилар. Бундай адолатсизлик, қонунсизлик, зўравонликларнинг чеки бўлмаган, аксинча эса унинг ижодкори бўлган тузум миллатни ҳам, унинг миллий-маънавий ҳаётини ҳам шафқатсиз давлат террорига мубтало қилди. Уларнинг бу қабохатларидан дунё ларзага келди. Мустамлакачи тузумни тарих ва замон рад қилди. Унинг харобалари ўрнида миллий озодлик ва миллий тикланиш байроғи кўтарилди.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов зиммасига оғир ва ҳаддан ташқари мураккаб вазифалар тушди. Иқтисодий ва сиёсий таназул ботқоғига узоқ мустамлакачилик сиёсати туфайли ботирилган, маънавияти емирилган халқни, Ватанни озод ва фаровонлик кенгликлари олиб чиқиш, миллий тикланишга етакчилик қилиш, демократияга асосланган давлат қуриш, уни чуқур ислохот ва янгиланиш жараёнига тортиш каби улуғвор ишларга йўлбошчилик қилиш яратганнинг назари тушган давлат арбобиғагина насиб этади.

Фақат мустақилликни қўлга олишимиз шарофати туфайлигина маънавий меросимизни, кўҳна ва навқирон тарихимизни ўрганиш, жаҳон цивилизациясидаги муносиб ўрнимизни тиклаш ва демократик жамият қуришдек бахтга мушарраф бўлдик.

Мустақилликни қўлга киритишимиздан кейинги йиллар ичида иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва маънавий соҳаларда катта муваффақиятлар қўлга киритилди. Мамлакатимизда сиёсий барқарорлик вужудга келтирилди, бозор муносабатларига ўтиб, миллий-маънавий покланиш ва тикланишимизнинг мураккаб вазифаларини вазминлик билан амалга оширмоқдамиз.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримовнинг миллий-маънавий тикланишимиз борасида қилган хизматлари ҳақида фикр юртганда уларнинг концептуал ғояларни ишлаб чиқиш билан бир қаторда ана шуларни амалга ошириш борасида қилаётган катта хизматлари ҳақида алоҳида таъкидлаш лозим бўлади. Жумладан, 1994 йилдаёқ Республикаимизда «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик марказини тузиш тўғрисида фармон чиқарганлари, уларнинг фаолиятини такомиллаштириш ҳақида ғамхўрлик кўрсатаётганликларини қайд этиш лозим. Мустақиллик йилларида маънавий меросимиз раҳнамолари номлари тикланди, улар таваллуд топган кунлар нишонланмоқда, асарлари чоп этилди. Чунончи, Баҳоуддин Нақшбанд таваллудининг 675 йиллиги, Нажмиддин Кубро таваллудининг 850 йиллиги кенг нишонланди, 1998 йилда имом ал-Бухорий ҳазратларининг 1225 йиллиги, Аҳмад ал-Фарғонийнинг 1200 йиллиги нишонланишида бош-қош бўлганликларини таъкидлаш лозим.

Мустақиллик йиллари Қуръони Карим ўзбек тилига таржима қилиниб, кўп нусхада чоп этилди. Имом ал-Бухорийнинг тўрт жилдик ҳадислари, Хожа Аҳмад Яссавийнинг «Ҳикматлар» тўплами, кўплаб Қуръони Карим шархларига оид китоблар чоп этилганлигини ва улардан халқимиз баҳраманд бўлаётганлигининг гувоҳи бўлиб турибмиз.

Мустақиллик йиллари ийди Рамазон ва Қурбон ҳайит кунлари умумхалқ байрами сифатида халқимиз ҳаётдан мустаҳкам ўрин олди. Ҳар йили 3000 дан ортиқ ватандошларимиз муборак хаж сафарларини адо этмоқдалар. Мустақиллик йиллари кўплаб масжид ва мадрасалар таъмирланди.

Мустақиллик туфайли миллий истиқлолимиз курашчилари Мунавварқори, Беҳбудий, Фитрат, Абдулла Қодирий, Чулпон, Усмон Носир ва бошқаларнинг номлари тикланди, асарлари чоп этилди. Уларнинг таваллуд топган кунлар умуммиллий байрам сифатида нишонланмоқда.

Қатағон йилларида миллатимиз мустақиллигини таъминлаш йўлида қурбон бўлган халқимизнинг ана шу севиқли фарзандларининг муборак номларини абадийлаштириш мақсадида ватанимиз пойтахти

Тошкент шаҳрида Шаҳидлар хиёбони барпо этилди. Бу ўзликни англашнинг, тарих билан уйғонган миллат таржимаи ҳолининг мустақиллик кўзгусида намоён бўлишининг бир қиррасидир.

Ўзбек тилининг давлат тилига айланиши борасида бир қатор ижобий ишлар амалга оширилди. Жумладан, давлат идораларида иш юритиш, шаҳарларда кўчалар ва жойларнинг номланишида тарихий ҳақиқат тикланди. Маънавий меросимиз саналган кўплаб асарлар ўзбек тилига таржима қилинмоқда. Мустақиллик йиллари биз учун ўзбек тилининг халқ ва давлат ҳаётидаги асосий аҳамияти ва ўрнини тиклаш борасида сезиларли ишлар амалга оширилди. Шу тариқа миллатнинг, давлатимизнинг қадр қиммати мустаҳкамланди. Мустақиллик йиллари маънавиятимизнинг муҳим бўғини ҳисобланган таълим ва тарбия тизимига миллий руҳ бағишлашда бир қатор ишлар амалга оширилди. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримовнинг ташаббуси, бевосита раҳбарлиги остида «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши ҳамда уларни амалга оширилиш жараёни миллий маънавиятимизнинг юксалишида, мамлакатимизнинг келажақда ривожланган мамлакатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллаши, миллатимизнинг обрў-эътиборининг ошиб боришида муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Бугунги кунда мамлакатимизнинг энг иқтидорли ёшлари ривожланган хорижий мамлакатларнинг олий ўқув юртларида таълим олмақда. «Маҳалла», «Қамолот», «Соғлом авлод учун», Нуруний, «Улуғбек», «Умид», «Устоз» каби жамғармалар ҳам уларнинг ташаббуси билан вужудга келди. Улар бугунги кунда таълим, тарбия ва миллий маънавиятимизни ривожлантириш ишларига катта ёрдам бермоқда. Энг муҳими бугунги кунда мустақиллигимиз таъминланди, миллатимиз қадрини, ғурурини, орномусини, миллий-маънавий меросимизни тиклаш борасидаги ҳаракатимиз Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов раҳнамолигида ҳақиқатга айланди. Қилинган ишлар, маънавий меросимизни ўзлаштириш, миллий ўзлигимизни англаш ва бошқа кўплаб маънавий ҳаётимизда содир этилган ўзгаришлар мустақиллигимизнинг меваси ҳисобланади.

Шунинг билан бир қаторда миллий-маънавий тикланиш борасида кўлами жиҳатдан жуда катта вазифалар турибди. Биз миллатимиз тарихи ва меросини чуқур ўрганишимиз лозим бўлади. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов таъкидлаганидек, «Биз халқни номи билан эмас, балки маданияти, маънавияти орқали биламиз, тарихининг таг томиригача назар ташлаймиз»¹

Миллий-маънавий тикланишимиз борасида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов томонидан амалга оширилган муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эга бўлган ишлар куйидаги илмий жиҳатдан янги назарий концепция яратганлигида намоён бўлди.

Улар:

– миллий-маънавий тикланишимизнинг илмий назарий концепциясини ишлаб чиққанлиги ва истиқболда маънавий тараққиётимизнинг XXI асрдаги вазифаларини белгилаб берганлигида;

– миллий-маънавий тикланишнинг мамлакатимизнинг тоталитаризмдан демократик жамиятга ўтиш шароитидаги ўзига хос хусусиятларини илмий асослаб берганлигида ва унинг фақат миллий, ижтимоий маънавий тафаккуримизда эмас, шунинг билан бирга умумижтимоий-фалсафий тафаккур тараққиётида янги йўналиш бошлаб берганлигида ҳам намоён бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов томонидан амалга оширилган барча ишлар халқимизнинг қаддини кўтармоқда, ўзлигини англашга ва мамлакатимизнинг ривожланишига, миллатимиз абадийлигини мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И. Каримов ишлаб чиққан концептуал ғояларни чуқур ўзлаштириш ва уни реал ҳаётимизга татбиқ қилишда фидоийлик кўрсатиш, мамлакатимиз ва халқимиз тараққиётини таъминлаш катта амалий аҳамият касб этмоқда.

Надежда Коновальчук
(Запорожье, Украина)

СПОСОБЫ ПОДДЕРЖАНИЯ МОТИВАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Интеграция Украины в общеевропейский образовательный процесс диктует необходимость реформирования сферы образования, что предусматривает в том числе и внедрение форм и средств обучения не свойственных устоявшейся системе. Одной из таких форм, активно развивающейся в последнее время, является дистанционное образование. Однако ее внедрение ставит перед преподавателями огромное количество вопросов, требующих решения. Одним из таких вопросов является проблема поддержания мотивации учащихся.

Современные реалии диктуют необходимость постоянного обучения и повышения уже имеющейся квалификации, овладения новыми навыками и умениями. Но при этом многие потребители образовательных услуг вынуждены осуществлять учебную деятельность без отрыва от семьи и производства. Поэтому дистанционное обучение набирает все большую популярность.

¹ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз кўлимиз билан қурамыз. Асарлар тўплами. 7-жилд. Т.: Ўзбекистон, 1999. 144-бет.

Однако, одновременно с осознанием необходимости учиться, обучаемый пребывает в плену стереотипного отношения к образовательному процессу, что негативно сказывается на овладении навыками и умениями. Как верно отмечает Т. Ушакова, при традиционной форме обучения «большинство студентов на лекционных, лабораторных и практических занятиях очень пассивны» [7]. Привычка к пассивности и наличию жесткого контроля со стороны преподавателя, сложившаяся в результате предыдущего образовательного опыта, может негативно влиять на процесс обучения дистанционно. Так, к сожалению, в нашей стране большое число обучающихся видит конечным результатом получение документа об образовании, а не навыков и, соответственно, нацелено не на овладение определенными умениями, а на «отбывание» курса, в то время как дистанционное обучение предусматривает именно самостоятельное целенаправленное получение знаний, при котором преподаватель (тьютор) играет направляющую роль. По причине такого отношения со стороны обучающихся, наблюдается спад активности вследствие неправильного подхода к обучению и недостаточной или неправильной мотивационной ориентации. Поэтому проблема создания и поддержания правильной мотивации поставлена очень остро перед создателями дистанционных курсов, что делает эту статью актуальной.

Таким образом, целью данной статьи является рассмотрение возможных причин отсутствия или ослабления правильной мотивации возможных путей ее поддержания у обучающихся дистанционно.

Под мотивацией понимаем «систему побуждающих импульсов, направляющих учебную деятельность, в случае положительной установки, на более глубокое изучение иностранного языка, его совершенствование и стремление развивать потребности познания иноязычной речевой деятельности» [3, с 159].

И. Арефьева и Т. Лазарев [1] называют следующие демотивирующие факторы: изначальная слабая мотивация, формальный подход к обучению со стороны учащегося, непривычность к дистанционному обучению с одной стороны и привычка к строгому контролю с другой, слабый психологический контакт с другими участниками группы, недостаточная эмоциональная стимуляция модератором участников группы, наличие иных приоритетов и др. Все эти факторы нуждаются в устранении перед или в процессе работы.

Эти же исследователи [1] называют недостаточными такие формирующие мотивацию факторы, как престижность учебного заведения, авторитет создателя курса, его актуальность, высокая стоимость обучения или, наоборот, возможность получить ценные знания бесплатно или по незначительной цене, хотя они и оказывают немалую роль на выбор абитуриента. Следовательно, в процессе обучения необходимо создать новый комплекс мотивов для учебной деятельности.

Одной из главных трудностей при формировании мотивации является, как замечает Т. Ушакова, наличие в группе «людей разного возраста, разного уровня подготовки, разных способностей к освоению изучаемого материала» [7]. Но важно помнить, что все эти люди объединены одной целью: получением определенных знаний и навыков. Исследовательница настаивает на внедрении индивидуального подхода в обучение, что, к сожалению, не всегда возможно даже в небольших группах, особенно учитывая современную тенденцию к командному обучению.

И.А. Преснухина, Л.И. Фетисова [5] для решения этой проблемы рекомендуют перед началом обучения проводить анкетирование учащихся, которое позволит не только выяснить их начальный уровень владения языком, но и поможет ему осознать собственные цели изучения языка, а преподавателю более эффективно выстроить учебную стратегию. Главную цель необходимо вербально озвучить перед началом курса. Следует помнить, что большая и долгодостижимая цель не может долго поддерживать мотивацию, поэтому целесообразно разбить ее на несколько небольших целей, которые будут непременно озвучены перед началом каждого занятия. Таким образом, обучающийся будет постоянно помнить о главной своей задаче. Также эти цели должны иметь практическое применение. Субъект обучения должен четко понимать, где, как и когда он сможет применить полученный навык. В этом ему поможет видео и аудио материал, демонстрирующий использование полученных коммуникативных навыков на практике.

В.М. Кухаренко после анализа результатов сдачи экзаменов студентами очной формы обучения и дистанционной приходит к выводу, что «Интернет-обучение значительно повышает мотивацию» [4, с. 297]. Однако, следует помнить о том, что это возможно лишь при соблюдении ряда правил. Так, О.Е. Данилов говорит, что для успешности обучения он-лайн курс должен быть «доступен пользователям среднестатистического компьютера» [2, с. 36]. По мнению Е.Н. Сизовой [6], технические неполадки и низкая скорость Интернета существенно влияют на уровень мотивации. Также следует большое внимание уделить оформлению текстов. С одной стороны, О.Е. Данилов [2] говорит, что необходимость тратить время на поиск информации в Интернете демотивирует обучающегося, следовательно, необходимо его снабдить всеми учебными материалами. Как верно замечают Шараборова Г. и Михайлов А., «чтение с монитора отличается от чтения печатного материала: большинство пользователей «сканируют» текст, а не читают каждое слово. К тому же, чтение с экрана на 25% медленнее» [8]. Поэтому просто отсканированные учебники и конспекты лекций не подходят для дистанционного обучения. С одной стороны, учебник для он-лайн обучения должен быть краток и схематичен, содержать главную информацию и иллюстративный материал. Для удержания и активации внимания хорошо подходит анимация, однако, чрезмерное увлечение картинками, схемами и анимационными эффектами приводят к быстрой утомляемости и снижению внимания, поэтому ими не

стоит злоупотреблять. Важную роль также играет шрифт и оформление. Текст должен легко читаться и не давать глазам быстро уставать.

И. Арефьева и Т. Лазарев [1] рекомендуют такие способы стимуляции мотивации: составление четкого графика обучения, размещение результатов на доске объявлений системы, адресная рассылка неактивным участникам группы писем с благодарностью за активное участие и объединение их в команды с более активными участниками для решения учебных задач, создание форумов и конференций для общения обучающихся, внедрение в процесс обучения игровых механизмов и неформальных элементов (картинок, фотографий, интересных материалов), регулярная обратная связь и подведение итогов каждого учебного модуля, обсуждение возможностей дальнейшего сотрудничества.

Также важным является создание форумов для неформального общения участников процесса, на которых, помимо создания приятной психологической атмосферы в группе, будет происходить непринужденное шлифование речевых навыков, полученных в ходе обучения, а тьютор сможет наблюдать и корректировать дальнейшую дидактическую стратегию.

Таким образом, поддержание мотивации обучающихся является важной составляющей успеха курса обучения. Факторы, повлиявшие на выбор курса, недостаточны для поддержания активности на протяжении всего обучения, поэтому обучающиеся нуждаются в дополнительной мотивировании со стороны тьюторов. Важную роль в поддержании правильных мотивов обучения играет определение и озвучивание цели, а так же осознание ее субъектом обучения. Также первостепенное значение имеет оформление учебного материала курса, создание общей психологической атмосферы в группе, объединения обучающихся в команду для решения общих вопросов. Соблюдение этих принципов может сделать дистанционное обучение весьма эффективным.

Литература:

1. Арефьева И. Мотивация в дистанционном обучении / И. Арефьева, Т. Лазарев // Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции «Инновационные процессы в профессиональном образовании в условиях реализации приоритетного национального проекта «Образование», - Кемерово, 2007. – 238 с. – С. 134 – 141.
3. Данилов О. Е. Решение проблемы отсутствия мотивации к обучению у учащихся при дистанционном обучении / О.Е. Данилов // Педагогика высшей школы. — 2016. — №1. — С. 35-38.
4. Деулина Е. Н. Управление мотивацией в обучении иностранному языку / Е.Н. Деулина, Т.А. Танцора // *Lingua mobilis*. Научный журнал: ГОУВПО «Челябинский государственный университет» вузовская академическая лаборатория межкультурных коммуникаций. – Челябинск. - №2 (28). - 2011. - 180 с. – С. 152 – 159
5. Кухаренко В.М. Дистанционное обучение: Условия применения. / В.М. Кухаренко, О.В. Рыбалко, Н.Г. Сиротенко // Дистанционное обучение: Условия применения. Дистанционный курс: Учеб. пособие. 3-е изд. / Под ред. В.М. Кухаренко. – Харьков: НТУ «ХПИ», «Торсинг», 2002. – 320 с.
6. Преснухина И.А. Учет самооценки и мотивации студентов при обучении иностранному языку в неязыковом вузе в системе дистанционного образования. Инновации в педагогических исследованиях. / И.А. Преснухина, Л.И. Фетисова // Отечественная и зарубежная педагогика. - Вып.№ 5 (14). - 2013 – С. 87 – 98
7. Сизова Е. Н. Повышение уровня мотивации студентов при дистанционном обучении / Е. Н. Сизова Актуальные проблемы, тенденции и перспективы дистанционного образования в России. // Коллективная монография по материалам дистанционной конференции «Актуальные проблемы, тенденции и перспективы дистанционного образования в России» 13 – 15 мая 2015 г. – Киров. - 2015. – 92 с. – С.63 – 68.
8. Ушакова Т.А., Придаться С.П. Роль мотивации в дистанционном обучении Красноармейский индустриальный институт ДонНТУ // http://www.rusnauka.com/NPM/Pedagogica/1_1_ushakova.doc.htm
9. Шараторова Г., Михайлов А. Подвести к воде и заставить напиться: мотивация в дистанционном обучении. URL: <http://www.e-executive.ru> (дата обращения 15.06.2009).

Каріна Яковлева, Тетяна Стрілець
(Запоріжжя, Україна)

ОЦІННА ЛЕКСИКА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Категорія оцінки – одна з найважливіших семантичних категорій мови. Вона вивчається в тісному зв'язку з поняттями, “емоція” та “мислення”, що відносяться традиційно до сфери філософії, психології, логіки.

Лінгвіста ж цікавлять оцінки (переважно емоційні) з точки зору їх ідентифікації, категоризації в лексико–семантичній системі мови: відображення в компонентному складі її семантики, розподілу по різних типах лексики, участі у творенні “мовної картини світу” та її семантичної інтерпретації, реального функціонування в мові.

У словниковому складі всіх розвинених мов світу присутня лексика, яка висловлює оцінне ставлення лінгвосоціуму до феноменів оточення і є лінгвістичною універсалією.

Інтерес лінгвістики останнього двадцятиріччя до проблеми мовної оцінки, способів і засобів її вираження, особливостям функціонування цілком обґрунтований. Навколишній матеріальний світ людини має предметну цінність, яка реалізується в практичній діяльності, освоєнні цього світу. [1, с. 96].

Абсолютно все, що оточує індивіда в його життєдіяльності, має для нього значення і предметну цінність: він розподіляє людей на гарних і потворних, розумних і дурних, добрих і злих, сильних і слабких, предмети – на корисні та непотрібні, на хороші і погані [2, с. 114]. Ця цінність не є постійною ознакою об'єкта чи явища, не зводиться тільки до їх матеріальних властивостей, вона – специфічна сторона суб'єктивних відносин.

Кожен член мовної спільноти – унікальна, неповторна особистість зі своїм індивідуальним світом і здатністю оцінювати навколишню дійсність адекватно власним світовідчуттям, тобто суб'єктивно.

Але оскільки людина як член суспільства не вільна від його впливу (норм суспільного життя, традицій, умов існування, соціального ладу), вона не може мати незалежні уявлення про цінності, і оцінка об'єктивної реальності є не індивідуальною, а загально визнаною [4, с. 18]. Оцінна норма встановлюється суспільством, і кожна людина зі своїм індивідуальним світом варіативно відповідає цій нормі.

Оцінка (*оцінний компонент*) [3, с. 6] є складовою частиною семантичної структури слова, має тісний зв'язок з емоційним компонентом і понятійним ядром слова, реалізує оцінне ставлення мовного колективу до співвіднесеного зі словом поняття або предмета за типом *добре / погано* в діапазоні від “*дуже добре*” до “*дуже погано*”. Оцінність виникає на базі предметно-логічного макрокомпонента семантичної структури слова, узуально закріплена або логічна оцінка денотата стає невід'ємною, а іноді і провідною складовою семантичної структури слова як дискретної одиниці мовної системи. Оцінку поділяють на раціональну, емоційну, та емотивно-інтелектуальну.

Раціональна (інтелектуально-логічна) оцінка заснована на інформації про об'єктивно властивих референту властивостей (*traitor, defeat, firm, kind, perish*). Будучи частиною денотації, вона входить у предмет позначення. Про денотативний характер оцінності свідчать слова *good / bad* в словниковій дефініції.

Емоційна (емотивна) оцінка заснована на відміні від раціональної не тільки на інформації про об'єктивно-властивих референту властивості, скільки на тих емоціях, негативних і позитивних, які викликає позначаєми предмет.

Емотивно-інтелектуальна оцінка заснована на діалектичній єдності раціонально-оцінних суджень і емоцій.

Емоційно-оцінний компонент конотації тісно пов'язаний зі стилістичним компонентом, що характеризує умови мовної діяльності, комунікативну ситуацію.

Будь-який відрізок тексту, що містить емоційно-оцінне слово, повідомляє не тільки про реальні властивості предметів, явищ, подій об'єктивної дійсності, а й про ставлення до них. Суб'єктивна модальність, що міститься в таких висловлюваннях, є результатом актуалізації в ході комунікації узуально закріпленого за словом оцінного компонента конотації.

Емотивність – мовне відображення емоції засобами різних рівнів мови, у тому числі лексичного. Це один з компонентів семантичної структури слова, який не тільки пов'язаний з вираженням емоційно-оцінного ставлення відправника мовлення, але й спрямований на створення у слухача емоційного резонансу.

Емотивна оцінна лексика містить закріплену в значенні інформацію про емоційне ставлення до позначаємого предмета чи явища.

Загальновідомо, що будь-яка лексична одиниця в контексті і відповідній ситуації може реалізувати свій емоційний потенціал (наприклад, *The French!* Належить Сомсу Форсайту) або навпаки придбати емоційність з навколишнього контексту (пор., моємівське *'rain'* з відомого оповідання).

О.С. Ахманова вважає емоційно-експресивне забарвлення “надсемантичною характеристикою слова”. У свою чергу, проблема їх співвідношення ускладнюється тим, що “...експресивність не тільки не має загальноприйнятого змісту, але онтологічно за природою належить до розряду понять невизначеного обсягу”.

Той факт, що в англійській, як і в інших європейських мовах, експресивна (виразна) лексика включає слова, позбавлені емотивності (*to rush, to roar, resplendent, amazing*), і слова, що володіють емо-активністю (*stinker, scoundrel, speechify, actor-schmactor, etc.*), свідчить про те, що експресивність ширше емоційності. Емоційні засоби мови завжди експресивні, але експресивні засоби можуть бути не емоційними.

Оцінне судження найчастіше виражається словом, тому можна говорити про тісний взаємозв'язок оцінки і слова. Слово є засобом оцінки.

Оцінка, виражена в слові як дискретна одиниця мови, відображає оцінне ставлення всього мовного колективу або якоїсь його частини – класу, соціальної групи, тобто об'єкта оцінки. Вона матеріально обґрунтована самими предметами і культурно-історичним розвитком мовного колективу.

Частина слів з'являється на світ, і вже містить оцінку, частина набуває її в процесі свого функціонування шляхом комбінування мовних елементів і різного роду транспозицій.

Лексика, яка за своїми номінативними можливостям потенційно може стати емоційно-оцінною, представляє безперечний інтерес для лінгвіста. Чи пов'язана емоційна оцінка з предметними ознаками або внутрішньою формою слова? Чи впливає тематична належність слова на характер його конотацій?

Традиційно вважається, що певна частина лексики взагалі не містить в собі можливості емоційної оцінки: *“symmetrical”, “measure”, “hyphen”, “parallelism”, “integral”, “підвіконня”, “симетричний”, “аналітик”*. Суттєву частину цього розряду слів складає термінологічна лексика. Здається, проте, що потенційна “без оціненість” вельми конвенціональна; тому можна погодитися з І.В. Гюббенет, що “категорія оцінки виявляється як би “розлитою” по всьому словниковому складу мови”: майже кожне слово виявляється пов'язаним з тим або іншим ступенем або тією чи іншою характеристикою оцінної конотації або її потенційною можливістю, що реалізується в різноманітних конкретних ситуаціях.

Деяка частина лексики містить оцінку в складі семантичної структури слова: *“зрадник”, “карколомний”, “головоріз”, “extremist”, “plotter”, “collaborator”, “kingmaker”, “promiscuity”, “pretentious”, “to bully”*. Вона загальноприйнята, відносно стабільна, не схильна до помітних змін і пов'язана переважно з номінативною здатністю слів. Вживання таких одиниць ґрунтується на традиції, деякі з них давно втратили початкову оціненість і служать для позначення звичних понять, закріплених за цими лексемами.

Переважна частина лексики – слова з набданою емоційною оцінністю. Вона містить у своєму компонентному складі семи – основи оцінного переосмислення нейтральних за своєю суттю слів. Цей процес відбувається у такий спосіб: має місце приглушення речових сем, зрушення сем (зміна референтної співвіднесеності), індукування оцінних сем та оцінних асоціацій. Такі смислові трансформації характерні для вторинної номінації. Крім перенесення значення в *“діжа”, “жовторотий”, “літун”, “wirepuller”, “witch–hunting”, “flag–wagger”, “warhorse”, etc.* може відбуватися поступова зміна значення слова і відповідна зміна емоційної оцінки, її деградація: *“миротворець”, “домівка”, “благодійність”, “менторський”*. Під впливом різноманітних контекстуальних і ситуативних чинників актуалізація потенційної семи призводить до появи оказіональної оцінності, відсуває на задній план (заглушує) узуально-денотативний компонент семантичної структури слова. Словниковий склад будь-якої національної мови з точки зору можливості вираження емоційної оцінки поділяється на три групи: лексику, яка умовно не укладає можливості емоційної оцінки, лексику, що містить готову емоційну оціненість в семантичній структурі слова, і лексику, що володіє набданою, адгерентною емоційною оцінністю. Придбання словом оцінних властивостей не завжди виправдано його смисловою структурою і предметними ознаками.

Емоційно-оцінна лексика може бути представлена різними частинами мови: іменниками (емоційно–оцінне найменування предмета: *“renegade”, “bratteiy”, “criticaster”, “priestling”, “дармоїд”, “клятвопорушник”*), прикметниками (емоційно–оцінне визначення: *“grandiloquent”, “zealotical”, “overrighteous”, “крохоборський”, “старозавітний”*), дієсловами (емоційно–оцінна характеристика дії: *“vegetablize”, “rationate”, “speechify”, “politicize”, “підлабузнюватися”, “мимрити”*). Лексика з емоційно-оцінними конотаціями являє собою відкритий ряд і безперервно поповнюється за рахунок оцінного переосмислення нейтральних слів і вторинної номінації, а також комбінування мовних елементів. У словниках така лексика маркується певними знаками, які демонструють сферу вживання слова (прост., діал., разг., книжн.). Дуже часто у тлумачних і двомовних словниках ці знаки можуть бути відсутні. Але вони є необхідними для правильного та адекватного розуміння слова, особливо оцінного характеру.

Література

1. Азнаурова Э.С. Роль слова в создании прагматической направленности высказывания / Э.С. Азнаурова // Семантика и типология разносистемных языков. – Ташкент: Мир, 1984.
2. Алефиренко Н. Ф. Семантическая и смысловая структура языковых единиц / Н. Ф. Алефиренко // Семасиологические аспекты значения. – Волгоград: Перемена, 1997. – С. 3 – 8.
3. Хруцкий К. С. Аксиологический подход в современной валеологии: дисс. канд. философских наук: 19.00.01 / К. С. Хруцкий. – Новгород, 2000. 214 с.
4. Чернявская Е. А. Оценочность в семантике лексических единиц / Екатерина Аркадьевна Чернявская. – М.: Перемена, 1998. – 142 с.

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Гүлзада Байназарова
(Нукус, Каракалпакстан, Узбекистан)

QORAQALPOQ XALQINING QISSAXONLIK TARIXI

Qoraqalpoq xalqining o'tmishdan ko'pchilikka ma'lum bo'lgan me'rosi bugungi kunga qadar yetib kelgan. Qoraqalpoq xalqining o'tmishi, buguni va albatta kelajagi bo'lmish milliy qadryatlarimizni asrab avaylashni yurtimizning har bir yosh avlodi o'zining muhim vazifasi deb hisoblaydi. Qoraqalpoq xalqini butun jahonga tanitgan baxshi, jirov yo'nalishlarida ijro etiladigan ijod na'munalari bilan ko'pchilik xalqlar yaqindan tanishib ulgurgan. Qissaxonlar san'at va madaniyat sohasida baxshi va jirovlar kabi ko'pchilikni tashkil etmasada bugungi kunimizda uchrab turadi. Qissaxonlikning kelib chiqish tarixiga nazarni erta zamonlardan boshlaymiz.

Qoraqalpoq adabiyotida qissaxonlar va qissaxonlik haqida to'liq nazariyani akademik Qalli Ayimbetov o'zining "Xaliq danaligi" nomli kitobida keltirib o'tadi. Shu kitobda keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib O'rta Osiyo, shu jumladan qoraqalpoq xalqining qissaxonlik yo'nalishiga to'xtalib o'tmoqchiman. Akademik aytib o'tgan ma'lumotlar bo'yicha, arabcha "qissa" (povest) va forscha "kvan" (xon) degan ikki so'zdan tashkil topgan holda "qissaxon" bo'lgan (bu yerda "kvan" - o'quv, o'quvchi ma'nosida. Masalan: gazetxon – gazeta o'quvchi).

Qissaxonlar el oralab, kitoblarni o'qib, shoirlar she'rlarini va xalq qo'shiqlarini belgili darajadagi ovoza solib ijro etishgan, ko'pchilikka tomosha qo'yib yurishgan. Qoraqalpoq xalqining qissaxonlari qissani o'qib boshlaganda nasrni "al qissa" deb boshlaydi. "Al qissa" deb boshlashining asosiy mazmuni, "demak, aytmoqchi bo'lgan so'zning ma'nosi" deya tushuntirmoqchi bo'ladi. So'ngi davrlarga kelib qissaxonlar qissa o'qiganda "al qissa" o'rniga "alg'a'rez" degan so'zni ishlata boshlashgan.

Qissaxonlik hunari O'rta Osiyo xalqlari orasida tarqalganiga ko'p zamonlar bo'lgan. Buning misoli sifatida o'zbek klassik adabiyoti vakili Zahridin Muxammad Bobur (1483 -1530) zamonida qissaxonlikning bo'lganini aytishimiz mumkin. Shuningdek, "qissaxon" so'zini Navoiy ijodida ham uchratishimiz mumkin. Masalan:

Bu ajoyib kim olar dag'i deydilar,
Qissaxon qizlari magar deydilar.

Qissaxonlar ham jirov, baxshilarga o'xshab ularning ayrimlari qissaning faqat o'zini o'qib ijro qilsa, ayrimlari o'zlari to'qib chiqarib aytib yurishgan. Qissaxonning bunday turiga hozirgi kunda shoir deb nom berishgan. Qoraqalpoqlarning ko'p shoirlari, masalan, Qazaqbay, Ayapbergenlar o'zlarining nazmiy ijodini avvalo qissaxonlikdan boshlashgan. Qoraqalpoq xalqining shoiri Abbaz Dabil o'g'li Chimboy shahrida atoqli qissaxon bo'lgan Qavender boladan qissaxonlik hunarini o'rganganini aytgan. Qissaxonlarning repertuarlari bosilib chiqqan kitoblardan boshqa, xalq shoirlarining ayrimlari ijodi ya'ni adabiyotdagi aytishuv va maqtov janrlaridan foydalanishgan.

Adabiyotning maqtov janri qissaxonlarning sevib ijro qiladigan doimiy repertuari bo'lib hisoblanadi. Qissaxonlikning qoraqalpoq og'zaki adabiyotidagi farq shundaki, so'z kuchi bilan yurtdan o'zgan chechanlarni, xalqni boshqargan boshchini, kurashda yutgan polvonni, go'zallarni maqtash qadim zamonlardan mavjud bo'lgan. Xalq shoirlari esa o'zi yashagan davrdagi xalq bilan birga shodlanib, yuksak maqtovlardan ruhlanib ijod qilishgan. O'tgan davrdagi shoirlar yozgan maqtovlar qissaxonlarning asosiy repertuarlaridan biri bo'lgan bo'lsa, qissaxonlar uchun esa faqat maqtov janri bilan shug'ullangan ayrim shoirlar ham bo'lgan. O'tgan zamon xalq shoirlari o'zlari dastlab qissaxon bo'lib, keyinroq shoirlik darajasiga yetishib, ular faqat qissaxonlar repertuarlari uchun ijod qilishgan.

Qalli Ayimbetov o'zining qissaxonlik geneologiyasini Qo'razbek shoir Razbek o'g'lidan boshlaydi. Qo'razbek shoir (1855-1910) haqida to'liq ma'lumot yo'q, lekin kuchli lirik shoir bo'lgani haqida xalq og'zida ko'p aytilib yurgan afsonalar bor. Qo'razbek shoir qoraqalpoqning va boshqa xalqlarning go'zal qizlarini maqtab yozgan, ularning xulq - atvorini, go'zalligini ta'riflab yozgan 328 qatordan iborat maqtov "ta'riyp" deb nomlangan ijodiy na'munasi so'nggi davrlargacha qissaxonlar tamonidan aytilib kelindi. Bu qatorlar qoraqalpoq xalq qissaxonlarining to'y – tamosholarida ijro etadigan asosiy ijod na'munasi bo'lgan. Bu "ta'riyp" 1933- yili Taxtako'pir tumanida qissaxon Qavenderning shogirdi atoqli qissaxon, qoraqalpoq xalq shoiri Abbaz Dabil o'g'lining og'zidan yozib olindi. Qo'razbek shoirning hayotiga tegishli bo'lgan ayrim ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi yillarda Berdaq shoirning qondoshi bo'lib chiqdi. G'arg'abayning olamdan o'tgan birinchi ayolining bolasi Nurmoqning Qo'razbek, O'razbek degan ikki o'g'li bo'ladi.

Akademik Qalli Ayimbetov Qo'razbek maktabidan Sidiq, Seyfulla, Abdiqadir maktablari ajralib chiqqanligini keltirib o'tadi. Shu qatorda Seyfulla maktabidan Zulabiy, Seyfulg'abit, Maulik, Ayapbergen, Avezmurat maktablari ham ajralib chiqqan.

Qazi Maulik Bekmuxammed o'g'lining ijodi ham qissaxonlar uchun repertuar bo'lgan. U "kitobiy" yoki "turkiy" deb nomlangan eski o'zbek tilida she'rlar yozgan. Bu shoirning she'rlarini qissaxonlar yaxshi ko'rib o'qishgan. Qazi Maulik o'zining she'rlarining ko'pchiligini qizlarga maqtov ko'rinishida yozadi. U go'zallarni muhabbat eposlaridagi qahramonlar bilan solishtirib maqtaydi. Sohibjamollarga atalgan maqtov she'rlarining bu ko'rinishlari bo'yicha boshqa qoraqalpoq shoirlari ham qizlarga maqtov she'rlarini yozgan. Misoli uchun xalq shoiri Ayapbergen Gulhasen degan qizni maqtoganda uning she'r na'munalari dastlabki xalq shoirlarining qizlarni maqtoganda she'r ko'rinishlarida uchraydi.

Akademik Qalli Ayimbetov ilimiy nazariyasidan kelib chiqib keltirilgan bu ma'lumotlar asosida shu narsani aniq aytishimiz mumkin-ki, qissaxonlik erta davrdan boshlanib hozirgi kunga qadar saqlanib kelinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Q. Ayimbetov "Xaliq danalig'i" No'kis 1963
2. A. Paxratdinov "XIX a'sir basindag'i qaraqalpaq a'debiyati tariyxi" No'kis 1995
3. A. Paxratdinov, H.O'temuratova "XIX a'sirdin' aqiri XX a'sirdin' basindag'i qaraqalpaq a'debiyati (xrestomatiya) No'kis 1995

Научный руководитель:

кадидат филологических наук Ж. Низаматдинов.

**Alima Berdimuratova, Aqmaral Mukhammadiyarova
(Uzbekistan)**

THE BASIC METHODOLOGICAL WAYS OF SEARCHING THE "NATURE-SOCIETY" SYSTEM IN THE CURRENT LEVEL OF BECOMING AGGRAVATE OF THE ECOLOGICAL CRISIS

The "Nature-society" system describes the set of changeable elements in a dynamic state, the changeable structure determines the quality of a changing object. Realizing the content of the following system learns attitudes among any realitions in both permanent and changeable sides. That's why the principles of dialectics theory are the following: the unity of ontology, gnesology and pracsology, dividing it's dialectical cancellation priniples can show how important the methodological basises of the system way are. Likewise, nature and society: firstly, systematically organized and capable of developing itself, secondly, they don't live independent from each other, oppositely, connected with many rights and crooked interactions, thirdly, the unity of the world gives the opportunity to consolidate that they are "single system", not only "various system".

According to the attention paid for these or those sides of the mentioned states, in learning the interacting between nature and society can show the dividing of some necessary methodological ways based on becoming sharp current ecological state.

The first method is called an effective-modifier method, which is based on the systematical uniting of the nature, the main attention takes the evolution of biosphere and passes a new quality under it's human productive effect. This property shows that there are two versions of noospheral development. According to the first version, noosphere is comprehended as an artificial ruled biosphere. As the possibility of being created an artificial civilization also are independent from biosphere, it shows that human life is dependent on created states of this civilization. However, as this nominated version of the development owns utopial character, it is far from creating the artificial system of production without pollution, using unlimited opportunities of the future sciences, realizing rotarory complication of the nature. Criticizing this method, we can encourage M. Vinogradov's, G. Mikhailovsky's and A. Monin's opinions. To their mind, mankind was born due to biosphere in the evolution process and mankind can not imagine their life in some kind of artificial environment without the biosphere.¹ The biosphere can exist without human, but human can not live without biosphere. People must change their life character and states in the biosphere, it is the posturing, which human must carry out. There is also no reality to return the nature. Because it is impossible to return the human to the structure of biogeochemical cycles of "the wild nature".

There is attention paid to the explanation of nature and society interaction problem in context of noospheral construction in the second version. There are ideas based on V. Vernadsky's conception. The conception of noosphere, which is submitted to the science by E. Lerwa and Tyre de Sharden, then developed by Vernadsky corresponds to the purpose on describing the philosophical education contexts about the generalization. Lerwa and Tyre de Sharden's main ideas about noosphere are as following: after existing humankind a physical individual stops itself, that's why noosphere comes after biosphere, it means that the next evolution may be carried out according to "moral methods". It involves society, industry, language, intellect and etc.²

According to V. Vernadsky's work the "noosphere" conception appeared in the 30-of the XX century. He thought that there was great geological and cosmic power in the biosphere, and it means that human's mind as a social creature and mind's directed and organized freedom.³

Tyre de Sharden, E.Lerwa and V.Vernadsky describes the noosphere as " a considering sphere". To tell the truth it describes appearing flora and fauna, above biosphere (Tyre de Sharden)⁴, separating from the biosphere as "free and intellectual consciousness" (E. Lerwa), new geological state of biosphere connecting with planetar character of mankind. Currently the obvious idea was said by V. Vernadsky: first time a human really realized that he was the native of the planet and thinks as a planet aspect and acts. As a creature he may think

¹ Виноградов М., Михайловский Г. Монин А. Вперед к природе// ИВ РАН. 1994. №9.

² Горшков В., Кондратьев К., Шерман С. Устойчивость биосферв и сохранение цивилизации//Природа. 1993. №3. С. 3-16.

³ Вернадский В. Научная мысль как планетное явление. М., 1991. С. 270.

⁴ Тейяр-де-Шарден П. Феномен человека. М., 1987. С.1550158

and act in planet aspect only in the part of the existence – in biosphere, in compactly and legally connecting with himself definite earth crust.⁵

We think that it is necessary to show dividing into three aspects to reach the noosphere. Firstly, noosphere is a different branch of the reality, it's existing and living is determined with human intellectual effectiveness. Secondly, noosphere is a new subject which is spent human power, there is described a human who owns self-status as an acquired reality and his intellectual achievements results. Thirdly, noosphere exists as a rechanged branch. There dividing into two parts may be shown. The first one is connected with understanding human's role in the biosphere, analyzing human's efficacy in the Earth, especially, realizing his negative results, which are not still learned.

Another one gives constructive ideas, as the main one of them might get rid of global catastrophe of the biosphere which was appeared with human's intellect based on combining to produce the common thought.

Noosphere can be built, firstly, because of human efficacy equalized with geological power referred to his scale, that's why human can change the biosphere. Secondly, human turned around the whole because of techniques and ways of connection, it can be accepted as a global subject to build the noosphere. Thirdly, the scientific thought turned around the planet appearance which is free from religious and idealogical limitations, according to this, there is a chance to organize

human efficacy based on scientifically proved principles to provide with turning round "mind branch" of the biosphere. Current level of noospheral development should consist of ideas which abolishes ecological crisis about the result of human's global efficacy in the nature. Foremost ecological crisis should be solved in human's mind. Preparing the appearance of the world based on coevaluation of the nature and society, then it must be carried out in the social connection system.⁶

The next way to learn current ecological condition is historical-materialistic, it is directed at systematical organizing of the society and doesn't receive the nature as "self property", it can be explained as basis of the social system, it's base. This base with developing the society will be widen through involving the new branches, create new terms of society development (at first economical, then social). There is described a connection system between the nature and the society, entering step by step to the rechanged process of various sides of the subject in the next social-economical process. The main statement involves the thesis which is about the priority of socially rebuilding the society. Before moving to the noospheral construction, human must change social construction. The main connection between "organism" and "environment" can be dependent on choosing them either naturally, or socially, or materialistic-objectively (civilization). That's why, at first, there is given the main power to the biological dependence of human and nature in human ecology, oppositely, the attention is taken to human's autotrophic principle in noospheral problematica. There is described the thesis which is about priority of social rebuilding of the society as a main statement in social ecology. Assembled civilizational valuables by humans in form moral achievements, technical systems and etc. gives the main point of noospheral development in the civilization ecology.

According to this, most of countries over the world were found the basis – "continuous progressing" strategy in the 80s of the XX century. Then it changed the idea of "permanent progressing" (Rio-de-Janeyro, 1992y). For improving this conception there was found the result of realizing human's aspiration for getting rid of ecological crisis and the program model of the development. This conception involves not only permanent moments, also pays attention to ecological and economical developing dynamics, the differences between mental branch and political system. It gives the chance to make the realization of human's way and strategy to the noosphere period, and it means coevaluational condition of nature-society.⁷

Likewise, the passing way from biosphere to noosphere in equal level gets through both technosphere and sociosphere. There are own legalities and the history of the development in each of them. We think that in order to realize the process deeply the efficiency is carried out corresponding to the second version of rebuilding way, clearly, it happens according to the achievable noospheral-technological project of the permanent development. There is not only the natural environment change due to human efficiency, but also the society rebuilt because of the effect of socionatural system legalities. And there is paid particular attention to the combined measure of emotional, intuitive and rational parts in the process of learning socionatural environment by human in the given content. Mostly because of the first two parts are accepted as the second level, they are explained as disturbing mental mastering the world. However the practice shows that they make the mind find alternative solutions. Furthermore, the absorbed process of mental solutions to the mind is carried out through realizing the possible version of "the future character" structured based on emotions. That's why all the parts of three compositions are involved in learning mind of the given system, and owns the content conformed to the purpose.

Likewise, in the current level of development the coevaluation of society and nature is carried out based on esteem which is mentioned in emotional content. According to this main result of using the nature the needs of human and society based on creating and mastering mental demands give to realize, involving mental objects resisted consumption orientation. Because the mentality is the creation of social practice in the genetic plan, in historical side it completes the social mind. In this case, of course, making better social relations, giving new

⁵ Вернадский В. Научная мысль как планетное явление. М., 1991. С. 270

⁶ [Http://www/Russian.globalclub.com/gw_02_11_a/htm](http://www/Russian.globalclub.com/gw_02_11_a/htm) Доклад А.Вебер. Глобализация и устойчивое развитие: проблемное поле и возможные сценарии. (с), 2001, А. Вебер.

⁷ Look at this: Встреча на высшем уровне «Планета Земля». Программа действий. Повестка дня на XXI век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. Женева. 1993.

quality appearance to our social system, started spiritual renewed process must make the influence on ecological condition, should consolidate new humanity relations as a dialectical process based on recomprehending objects and ideals.

References:

1. Виноградов М., Михайловский Г. Монин А. Вперед к природе// ИВ РАН. 1994. №9.
2. Горшков В., Кондратьев К., Шерман С. Устойчивость биосферы и сохранение цивилизации//Природа. 1993. №3. С. 3-16.
3. Вернадский В. Научная мысль как планетное явление. М., 1991. С. 270.
4. Тейяр-де-Шарден П. Феномен человека. М., 1987. С.1550158.
5. Вернадский В. Научная мысль как планетное явление. М., 1991. С. 270
6. Http: www/ Russian.globalclub. com/gw 02 11 a/htm Доклад А. Вебер. Глобализация и стойчивое развитие: проблемное поле и возможные сценарии. (с), 2001, А. Вебер.
7. Встреча на высшем уровне «Планета Земля». Программа действий. Повестка дня на XXI век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. Женева. 1993.

Nurnazar Pirnazarov

(Nukus, Qoraqalpog'iston, O'zbekiston Respublikasi)

MA'NAVIYAT HAQIDAGI NUQTAYI NAZARLARGA QIYOSIY TAQRIZ

Ma'naviyat masalasi qadim zamonlardan buyon ko'pgina tortushuvlarga sabab bo'lgan. Xatto falsafaning yuzaga kelishida mana shu muammoning taqriz qilinishi bilan bog'liq. Chunki, qadimgi hind falsafasidagi moddiylik va ruhning kurashi masalasi, boshqacha aytadigan bo'lsak moddiy hoqishlar bilan undan yuqori bo'lgan ilohiylik orasidagi kurash masalasi, Xitoy falsafasidagi insonning jamiyattagi bajarishi kerak bolgan normalar masalasi va qadimgi yunon dunyosidagi Aflotunning g'oyalari dunyosi va soyalar dunyosi masalalarini ham ma'naviyatning tabiyatini yoritishga harakatlari sifatida ko'rsatishga bo'ladi. Bu muammolarni birlashtiruvchi hususiyat insonning kundalikli dunyosi bilan undan ajralib turuvchi ikkinchi bir voqealik orasidagi munosabatni tushintirishdan iborat. Bu masalaning yechimi topiladi degan xulosaga kelish xato bo'lar edi. Chunki, insonning faoliyatining o'sib borishi tashqi moddiy dunyo haqidagi bilimlari bilan birgalikda insonning ichki subiektiv dunyosidagi murakkab jarayonlar haqidagi bilimlarni ham orttirib boradi. Bugungi kungacha bu muammo o'z dolzarbligini yo'qatgani yo'q. Aksincha, bu muammoni keskinlashtirdi desak ham bo'ladi. Odamzot hozirgi kunda o'zining moddiy zaruriyatlarini qondirishi kerakmi yoki u o'zin o'zgartishi bilan dunyoni ham o'zini ham asrab qolishi kerakmi?-degan tanlov oldida turibdi.

Bu muammoning aniq bizning yurtimizdagi muammolar bilan bog'liqlik tamonlari O'zbekiston respublikasining birinchi Prezidenti I.A. Karimov tamonidan keng taqriz qilindi. I.A. Karimov hozirgi kundagi siyosiy qarama-qarshiliklarda ma'naviy hayot sohasiga tasiri haqida quyidagilarni aytib o'tadi: «dunyodagi zoravonlikka moyil va agressiv kuchlar qaysi bir xaliq yoki davlatni o'ziga bosh egdirib boysindirmoqchi, uning boyliklarini egallamoqchi bo'lsa, eng avvalo, uni qurolsizlandirishga, yanii eng ulug' boyligi bo'lgan milliy qadiriylatlari, tarixi va ma'naviyatidan, ruhiy boyligidan juda etishga urinadi». [I.A. Karimov «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» «Ma'naviyat» 2008-y b-12]. Chunday ekan, ma'naviy tiklanish va tarbiya yosh ko'tarilib borayotgan davlat uchun dolzarb masala ekanligiga diqqat qaratadi. «Biz xalqimizning dunyoda hech kindan kem bo'lishi, farzandlarimizning bizdan ham kuchli, bilimli, dono va albatta, baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni yo'naltirayotgan ekanmiz, bu bo'yicha ruhiy tarbiya masalasi, hech gumonsiz o'z dolzarbligiga ega. Agar biz bu masalada sergaklik va sezgirligimizni, ishtiyoqmandligimizni va masuliyatligimizni yoqatsak, bu dolzarb muammoni o'z holiga, o'zi bo'ladiilikka tashlap qoyadigan bo'lsak, muqaddas qadiriylatlarimizga sug'orilgan va ulardan oziqlangan ma'naviy dunyomizdan, tarixiy o'tmishimizdan ayrilib, oqibatta o'zimiz intilgan umuminsoniy rivojlanish yo'lidan chetka chiqib qolishimiz mu'mkin»-dep aytib o'tadi birinchi prezidentimiz.

I.A. Karimov o'zining «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» asarida ma'naviyatka quydagicha tarif beradi: «... insonni ruhan poklanish, qalban uyg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir». [I.A. Karimov «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» «Ma'naviyat» 2008-y b-10]. Bu tarifda dono prezidentimiz ma'naviyatning asosi sifatida poklik, vijdon va imonni ko'rsatadi. Birinchi prezidentimiz moddiylik va ma'naviylik munosabatlarini asrlar davomida davom etip kelayotgan kurash masalasiga toq'talib o'tib quydagi fikrlarni bildiradi: «... insonga xos orzu-intilishlarni royobga chiqarish, uning ongli hayot kechirishi uchun zarur bo'lgan moddiy va ma'naviy olami bamisoli parvoz qilayotgan qushning ikki qanotiga qiyoslasak, o'ylaymanki o'rinli boladi, dep o'ylayman » [I.A. Karimov «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» «Ma'naviyat» 2008-y b-31].

Haqiqattan ham bu ma'naviy va moddiy dunyo birlashsa ha'r bir odamning progressiga, chu qatori jamiyat turmushining o'sishi, rivojlanishi qarchiliklarsiz amalga oshadi. Odamlarning turmush darajasi yaxshilanib, davlatning iqtisodiyoti barqarorlashadi, xalqaro maydonda o'z orniga ega bo'ladi. Bir narsani aytish kerak, bazi bir siyosatchilar davlatning rivojlanishi uchun asosiy oringa moddiy turmushni yuqori qoyishi va ma'naviy masalalarni ikkinchi darajali dep hisoblashlari ha'zirgi kunda o'zining xato ekanligin tasdiqlab bermoqda. Chunki, moddiy va ma'naviy turmush birin-biri bekorlamay, aksincha birin-biri toliqtirib va bog'liqlikda umr suradi. Yaxshi hayot tarizin

hoqlovchi ar bir inson va jamiyat mana chu dialektikaliq bog'liqliqlar asosida ish ko'rsalar oldiga qoygan maqsadlarga tog'ri bora oladi.

Manashularni hisobga olgan holda Islam Karimov elimizning rivojlanishi ma'naviy yuksalishsiz amalga oshishi mumkin emas degan fikrga keladi.

Ma'naviyat murakkab hodisa bolganlikdan fanda unga beriladigan tariflar va tushintirishlar turlicha. Shu bilan birga, u ha'r xil fanlarning o'rganish obiekti bo'lib hisoblanadi.

Psixologik lug'atda «ma'naviyat» tushunchasi «shaxsning rivojlanishi va o'z-o'zini boshqara olishining yuqori choqqisi, odam qadiriyaatining tartibga soluvchi motivi» [Карпенко Л.А, Петровский А.В, Ярошевский М.Г «Краткий психологический словарь» Ростов н/Д Узоречье 2009 b-24] – deb beriladi. Demak, psixologiya ma'naviyatni inson faoliyatining bir qismi sifatida qaraydi. Lekin bunday ifodalash ma'naviyatning mazmunini to'liq ko'rsatishi mumkin emas.

D.A. Leontev yozmalarining birida ma'naviyat yaratuvchilik ham, yaxshi xulq-atvor ham, diniy norma ham emas. Uning kalit so'zi «o'z-o'zini boshqara olish» deb tushunmog'imiz kerak dep ko'rsatadi. Ma'naviyat tushunchasini o'rganishda xulq-atvor bilan bog'liq, o'z ornida insonni qadiriyaatlar tamon yo'nalturuvchi va unga tog'ri munosabatta bo'lishni o'rgatuvchi odamdagi xususiyat» [Н.А. Буравлева «Понятие «духовность» в современной психологии» Вестник ТГПУ 2011]. Demak, ma'naviyat o'zining tarkibiga inson faoliyatini yo'nalturuvchi qadiriyaatlar bilan birga mana chu qadiriyaatlarni yo'naltiruvchi asos ham kiradi.

Falsafada ham ma'naviyatni tushintirishda ikki munosabat bor bo'lib ular sotsiomorflik va gnoseologik. Birinchi yo'nalish yuqorida aytib o'tilgan faoliyat bilan bog'liq muammoni ma'naviyatning asosiy belgisi sifatida ko'rsatsa, ikkinchi yo'nalish ma'naviyatni subiekativ borliq sifatida belgilarin asosiy belgi sifatida qaraydi. Lekin, bu ikki munosabat ham bir taraflama bo'lib, ma'naviyatning to'liq mazmunini ochib bera olmaydi. Qaysi munosabatni tanlasak ham bizga tushunarsiz bir tarafi savollarni keltirib chiqara beradi.

Demak, ma'naviyatning mazmunin tog'ri tushinish ma'na shu ikki taraf, faoliyatning odob-axloqlilikning belgilanishi va ongning o'zicha reallik sifatidagi belgilarin dialektik birlikda olib qarashga bog'liq. Chunki, insonning o'ziga qadiriyaatlarni ishlab chiqishi birinchi navbatta tashqi dunyoni, aniqog'i o'zining moddiy zaruriyatlarin tasvirlashi bilan belgilanadi, biroq inson bu talablarni passiv tarzda emas, aksincha faol tasvirlaydi. Yaniy inson tashqi dunyoni tasvirlash bilan birga o'zining ongida ham tasvirlaydi, bu orqali u ongni o'z oldina reallik sifatida qarab, undan ham yuqori xulosalarni keltirib chiqaradi. Demak, u reallikdan uzoqlashsa ham odamga o'z oldina reallik sifatida ko'rish bera boshlaydi. Lekin, ongning intentsionallik xususiyati o'z oldina reallik sifatida umr su'rishiga yo'l qoymaydi va moddiylik bilan birikib bir butun reallikka aylangisi keladi. Bu bo'lsa inson faoliyati davomida ko'zga tashlanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak ma'naviyat murakkab hodisa sifatida o'zining ichiga turli, xattoki bir-biriga qarama-qarshi hodisalarni ham oluvchi murakkab hodisa. Demak, ma'naviyatni tushintirish uning faoliyatini belgilovchi bo'lagi, shu bilan birgalikda o'zin-o'zi anglash jarayoni va ularning o'z-aro bog'liqliq masalalarin taqriz qilish bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A. Karimov «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» «Ma'naviyat» 2008-yil
2. Карпенко Л.А, Петровский А.В, Ярошевский М.Г «Краткий психологический словарь» Ростов н/Д Узоречье 2009
3. Н.А. Буравлева «Понятие «духовность» в современной психологии» Вестник ТГПУ 2011

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Баймурзаев Азамат.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Байназарова Гүлзада** - студентка 2-курса, Каракалпакский Государственный Университет, Нукус, Каракалпакстан, Узбекистан.
- Білявський Сергій Володимирович** – викладач спецдисциплін 1 категорії, Петрівського державного аграрного технікуму, відділення агро інженерії, с. Петрівка, Одеська обл., Україна.
- Ваврик Тетяна Олександрівна** – асистент кафедри інформатики, Івано-Франківський Національний Технічний Університет Нафти і Газу, Івано-Франківськ, Україна.
- Василюк Алла Володимирівна** – доцент, доктор педагогічних наук, професор каф. університетської освіти і права, Університет менеджменту освіти НАПН України, м. Київ, Україна.
- Гаврилова Елена Владимировна** – магістрант 1 года обучения УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», г. Гомель, Беларусь.
- Газезова Айжан Мейрамханқызы** – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-ң 2 курс магистранты, Астана, Қазақстан.
- Гончаренко Григорий Григорьевич** – зав. кафедрой зоологии, физиологии и генетики биологического факультета УО «Гомельский государственный университет им.Ф.Скорины», член-корреспондент НАН Б, д.б.н., профессор, г. Гомель, Беларусь.
- Грех Орест Васильович** – старший викладач кафедри іноземних мов Львівського національного аграрного університету, м. Жовква, Львівської обл., Україна.
доктор соціологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, м. Чернівці, Україна.
- Әбдіжаппарова А.Б.** – магістрант ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан.
- Жұмабекқызы Жансая** – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-ң 2 курс магистранты, Астана, Қазақстан.
- Захарчук Христина Андріївна** – магістранта кафедри загальної та клінічної психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.
- Здирко Наталія Григорівна** – к.е.н., доцент кафедри аудиту та державного контролю, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна.
- Зулпыхар Ж.Е.** – к.п.н., доцент ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан.
- Исломова Дилдора Аминжоновна** – преподаватель, Ферганский колледж искусств, г. Фергана, Узбекистан.
- Кариев Сабыр Кариевич** – профессор, педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан.
- Кариева Қалия Өтепқызы** – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан.
- Кашинська Олена Євгенівна** – старший викладач кафедри туризму, готельної і ресторанної справи, кандидат педагогічних наук, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Коростень, Україна.
- Коваленко Юрій Анатолійович** – викладач фізичного виховання, КВНЗ КОР «Богуславський гуманітарний коледж імені І. С. Нечуя-Левицького», м. Богуслав, Україна.
- Коновальчук Надежда Александровна** – преподаватель, кафедра языковой подготовки, Украина, Запорожский государственный медицинский университет,. г. Запорожье, Украина.
- Кудряй Инга Павловна** - Воспитатель ясли-сада № 11 «Арман» отдела образования города Жезказгана, Казахстан.
- Кулеша-Любінець Мирослава Миронівна** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та клінічної психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.

- Кураченко Ирина Витальевна** – старший преподаватель кафедры зоологии, физиологии и генетики биологического факультета УО «Гомельский государственный университет им.Ф.Скорины», г. Гомель, Беларусь.
- Левицька Галина Іванівна** – асистент кафедри інформатики, Івано-Франківський Національний Технічний Університет Нафти і Газу, Івано-Франківськ, Україна.
- Лещук Юрій Іванович** – асистент, ВП НУБіП України БАТІ, м. Бережани, Україна.
- Логвінова Анастасія Вячеславівна** – студентка III курсу відділення «Правознавство» Харківського державного автомобільно-дорожнього коледжу, м. Харків, Україна.
- Логвінова Анастасія Вячеславівна** – студентка III курсу відділення «Правознавство», Харківський автомобільно-дорожній технікум, м. Харків, Україна.
- Майлина Назира** – методист ясли-сада № 6 «Балауса» отдела образования города Жезказгана, Казахстан.
- Матейчук Юлія Костянтинівна** – студентка 4 курсу факультету обліку, аудиту та інформаційних систем, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна.
- Михайлюк Ірина Романівна** – к.пед.н., доцент кафедри інформатики, Івано-Франківський Національний Технічний Університет Нафти і Газу, Івано-Франківськ, Україна.
- Оржицька Катерина Сергіївна** – студентка IV курсу Харківського державного автомобільно-дорожнього коледжу, м. Харків, Україна.
- Оспанова Мусиралиевна** – воспитатель ясли-сада № 11 «Арман» отдела образования города Жезказгана, Казахстан.
- Пирназаров Нурназар** - студент 2-курса, Каракалпакский Государственный Университет, Нукус, Каракалпакстан Республика Узбекистан.
- Пірен Марія Іванівна** – зав. кафедри соціальної роботи та соціального управління Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича,
- Рузалиев Шерзоджон Авазжонович** – преподаватель кафедры информационных технологи, Ферганский Государственный университет, г. Фергана, Узбекистан.
- Сейтжапбарова Гулнар Бұхарбайқызы** – воспитатель ясли-сада № 33 «Күншуақ» отдела образования города Сатпаев, Казахстан.
- Солодюк Наталія Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», м. Дніпро, Україна.
- Сорокина О.А.** – воспитатель ясли-сада № 11 «Арман» отдела образования города Жезказгана, Казахстан.
- Стефіна Надія Василівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, Україна.
- Стеценко Павло Ігорович** – аспірант, Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, Україна.
- Сучану Ася Костянтинівна** – кандидат педагогічних наук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, Україна.
- Ткачик Владислав Владиславович** – студент четвертого курсу, Пирятинської філії ПВНЗ «Європейський університет», м. Пирятин, Україна.
- Ўринбоева Ёъзозхон Комоловна** – преподаватель, Ферганский колледж искусств, г. Фергана, Узбекистан.
- Фармонова Камола Абдумаликовна** – преподаватель, Ферганский колледж искусств, г. Фергана, Узбекистан.
- Чердаклієв Максим Сергійович** – магістрант, Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ с. Нововасилівка, Україна.
- Чубрей Анастасія Вікторівна** – аспірант, Українська академія друкарства, с. Зоря, Рівненська обл., Україна.

Шаповалова Алла Павлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна.

Шевирьова Ірина Георгіївна – аспірант I року навчання, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», викладач природничих, психолого-педагогічних дисциплін, магістр початкової освіти, Відокремлений підрозділ «Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка», м. Лисичанськ, Україна.

Шевців Зоя Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна.

Шевців Мирослав Володимирович – кандидат ветеринарних наук, професор кафедри біології та медичної фізіології, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна.

Шеляженко Юрій Вадимович – аспірант, Університет КРОК, м. Київ, Україна.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩІЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Государственное высшее учебное заведение

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»,

молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество исторического факультета «Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что с 27 по 28 февраля 2017 г. проводится XXXV Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

IX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Metallurgy.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотекведение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии.

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджицький, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 26 лютого 2017 р. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні збори – 10 USD США або 10 Євро (переклад в гривнях – 500 гривень). (в організаційні збори входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) засоби перераховуються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи перекладу.

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Або поштовою перекладом на Ф.І.О.: Король Андрій Петрович, 08401, Україна, Київська обл, г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 32, к. 808.

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Western Union на Тихая Инна Викторовна (TYKHA INNA VIKTORIVNA) (вказати код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Moneygram на Тихая Инна Викторовна (TYKHA INNA VIKTORIVNA) (вказати код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Евремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 27.02-28.02.2017 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает **ошибка не отправления** отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Король Андрей Петрович

Контактные телефоны: +38 (097) 923 16 58:

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!

Державний вищий навчальний заклад

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,

молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,

студентське наукове товариство історичного факультету «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що з 27 по 28 лютого 2017 р. проводиться XXXV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Грунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економіки.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

Оргкомітет конференції планує розмішувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 26 лютого 2017 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 90 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово.

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 4149 4996 4061 9514 (одержувач – Тиха Інна Вікторівна) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

Або

МГО «Незалежна асоціація молоді» ЄДРПОУ ДРФО 26426765, Київська філія, МФО 321842, р/р 26002053144531
Призначення платежу: безповоротна благодійна допомога на виконання статутних завдань організації

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком Іван Петренко
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) телефон, Е-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com (тема повідомлення: **27-28.02.2017 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу neasmo@ukr.net)) або на CD-дисках (**дискети не приймаються**) із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS** вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та зараховано»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! У разі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це. І ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, гурт. 1, кім. 108.

Координатор – Тиха Інна Вікторівна, Король Андрій Петрович

Контактні телефони: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою

<http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Елена Гаврилова, Ирина Кураченко (Гомель, Беларусь) ЭКСТЕРЬЕРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И АНАЛИЗ ПАРАЗИТОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ЛОШАДЕЙ ГОМЕЛЬСКОГО КОННОГО ЗАВОДА №59.....	6
Маргарита Золотайкіна (Харків, Україна) ВИВЧЕННЯ ТУЙОНУ У ТУЙОНОВМІСНИХ РОСЛИНАХ УКРАЇНИ.....	8
Катерина Оржицька (Харків, Україна) СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА УРОЖАЙНІСТЮ ЯЧМЕНЮ ПРИ РІЗНИХ НОРМАХ ВИСІВУ.....	10
Мирослав Шевців (Рівне, Україна) ФІЛО- ТА ОНТОГЕНЕЗ ПОВЕДІНКИ ТВАРИН.....	12

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Марія Пірен (Чернівці, Україна) СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ.....	15
---	----

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Татьяна Афанасьева (Санкт-Петербург, Россия) ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АКУСТИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ТЕРРИТОРИИ ЖИЛОЙ ЗАСТРОЙКИ.....	18
Мария Веракса, Ольга Пырх (Гомель, Республика Беларусь) САНИТАРНО-ХИМИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ ПИТЬЕВОЙ ВОДЫ НЕЦЕНТРАЛИЗОВАННОГО ВОДОСНАБЖЕНИЯ МОЗЫРСКОГО РАЙОНА.....	21
Аль маджи Салихсаудякуб (Ирак) МЕТОД РЕШЕНИЯ ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ В РАЙОНЕ Р. ДИАЛА (ИРАК).....	22

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Наталія Здирко, Артем Шульган (Вінниця, Україна) ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	25
Юлія Матейчук (Київ, Україна) СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБИГУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ.....	27

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Дилором Зияева (Ташкент, Узбекистан) МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ТИКЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ.....	31
Максим Чердаклієв (Бердянськ, Україна) ЄВРЕЙСЬКІ ГЕТТО НА ПІВДНІ УКРАЇНИ.....	33

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Надія Стефіна (Суми, Україна) СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРАКТИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	36
--	----

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Алла Василюк (Київ, Україна) ПРО ДЕЯКІ УМОВИ УСПІШНОСТІ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ.....	38
Альона Дмитренко (с. Петрівка (Курісово), Україна) «РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ I-II РІВНЯ АКРЕДИТАЦІЇ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ».....	40
Сабыр Кариєв, Қалия Кариєва, Жансая Жұмабекқызы, Айжан Ғазезова (Астана, Казахстан) ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕРІ.....	44
Сабыр Кариєв, Қалия Кариєва, Айжан Ғазезова, Жансая Жұмабекқызы (Астана, Казахстан) БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАН БІЛІКТІЛІГІН КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	45
Каттабекова Н.А. (Қазығұрт, Қазақстан) ЗЕЙІНДІ ДАМУ ТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ РӨЛІ.....	47
Олена Кашинська (Старобільськ, Україна) ЗАСТОСУВАННЯ РІЗНИХ МЕТОДІВ ТА ТЕХНОЛОГІЙ У ВІРТУАЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	49
Аида Космагулова (Астана, Казахстан) ОҚУШЫЛАРДЫ ОБЪЕКТІЛІ-БАҒЫТТАЛҒАН БАҒДАРЛАМАЛАУҒА ОҚЫТУКЕЗІНДЕ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ ТУ БАРЫСЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР.....	52

Наталія Солодюк (Дніпро, Україна) ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	53
Ася Сучану (Ізмаїл, Україна) МОТИВАЦІЯ ВИБОРУ СТУДЕНТАМИ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ: ДЕЯКІ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ.....	55
Владислав Ткачик, Ірина Терещук (Пирятин, Україна) ВИКОРИСТАННЯ ВІЛЬНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	57
Ірина Шевирьова (Лисичанськ, Україна) ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МЕДІА-КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	58
Зоя Шевців (Рівне, Україна) ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	61

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Анастасія Логвінова (Харків, Україна) ДЕЯКІ ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ В УКРАЇНІ.....	64
Мейрам Оспанов (Қостанай, Қазақстан) ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНДЕГІ МҰСЫЛМАНДЫҚ СОТ ЖҮЙЕЛЕРІНЕ ШОЛУ.....	65
Мейрам Оспанов (Қостанай, Қазақстан) ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ СОТ БИЛІГІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	67
Юрій Шеляженко (Київ, Україна) ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКА ОСОБИСТОЇ АВТОНОМІЇ У РЕЙТИНГАХ РОЗВИТКУ НАЦІЙ....	69

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Сергій Білявський (Курисово, Україна) ДЕСЯТЬ КРОКІВ ДО УСПІХУ.....	72
Инга Кудряй (Жезказган, Казахстан) О РАЗВИТИИ РЕЧИ РЕБЕНКА ЧЕТВЕРТОГО ГОДА ЖИЗНИ.....	75
Мирослава Кулеша-Любінець, Христина Захарчук (Івано-Франківськ, Україна) ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРИНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВАГІТНИХ ЖІНОК З ДОСВІДОМ НЕВИНОШУВАННЯ ВАГІТНОСТІ.....	77
Назира Майлина (Жезказган, Казахстан) К ВОПРОСУ О ГОТОВНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ.....	79
Нуршат Оспанова (Жезказган, Казахстан) РАЗВИТИЕ МЕЛКОЙ МОТОРИКИ КАК ОСНОВА ОБУЧЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	81
Гулнар Сейтжапбарова (Жезказган, Казахстан) ДИНАМИКА ПОВЕДЕНИЯ РЕБЕНКА В КОЛЛЕКТИВЕ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	83
Сорокина О.А. (Жезказган, Казахстан) НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ДОШКОЛЬНИКА.....	85
Эъзозхон Ўринбоева, Камола Фармонова (Фергана, Узбекистан) КАК НАЛАДИТЬ ОБЩЕНИЕ СО СВОИМ РЕБЁНКОМ-ПОДРОСТКОМ?.....	87

СЕКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

Анастасія Чубрей (Львів, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕАТРАЛЬНОЇ ТЕМАТИКИ НА СТОРІНКАХ ЛЬВІВСЬКИХ ВИДАНЬ 20-30-Х РР. XX СТ. — «СВІТ» ТА «НАЗУСТРІЧ».....	89
--	----

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Зулпыхар Ж.Е., Әбдіжаппарова А.Б. (Қазақстан, Астана) КОМПЬЮТЕРЛІК ЖЕЛІЛЕРДІ ҚҰРУДА ЭМУЛЯТОР БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚҰРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	91
Галина Левицька, Ірина Михайлюк, Тетяна Ваврик (Івано-Франківськ, Україна) ЗАХИСТ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТА ПЛАНОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ДАНИХ ЗАСОБАМИ СИСТЕМИ ЗАЛИШКОВИХ КЛАСІВ.....	93
Шерзоджон Рузалиев, Дилдора Исломова (Фергана, Узбекистан) АХВОРОТЛАРНИ БЛОКЛИ ШИФРЛАШ НАҚИДА.....	96
Павло Стеценко (Харків, Україна) АНАЛІЗ БЕЗПЕКИ КЛІЄНТСЬКОЇ СТОРОНИ У ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ КРИПТОВАЛЮТАХ.....	97
Владислав Ткачик, Ірина Терещук (Пирятин, Україна) БЕЗПЕКА ВЕБ-САЙТА - ЗАСОБИ ЗЛОМУ.....	99

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Екатерина Верещагина, Леонид Леванчку, Закир Турсунов (Санкт-Петербург, Россия) КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ОЦЕНКА ПРОИЗВОДСТВЕННО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РИСКА В СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ.....	102
Андрей Рябов (Санкт-Петербург, Россия) ПЕРСПЕКТИВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ОХРАНЕ ТРУДА В СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ.....	103

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Андриевская О.В., Султонов Р. (Самарканд, Узбекистан) ОРГАНИЗАЦИЯ И ПОТРЕБЛЕНИЕ МАРКЕТИНГА В СПОРТЕ.....	106
Юрій Коваленко (Богуслав, Україна) ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ПЕРЕКОНАНЬ СТУДЕНТІВ З МЕТОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я.....	107
Собиров О., Ахмедов Ф., Толлибоев Ф. (Самарканд, Узбекистан) СПОРТ МУСОБАҚАЛАРИНИНГ СПОРТЧИЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИДАГИ АҲАМИЯТИ.....	110

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Орест Грех (Львів, Україна) HOW TO EFFECTIVELY LEARN ENGLISH?.....	112
Грех Орест Васильович (Львів, Україна) ORIGINAL AND UNCONVENTIONAL METHODS OF A FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	113
Дилором Зияева (Ташкент, Узбекистан) МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ТИКЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ.....	114
Надежда Коновальчук (Запорожье, Украина) СПОСОБЫ ПОДДЕРЖАНИЯ МОТИВАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ.....	116
Каріна Яковлєва, Тетяна Стрілець (Запоріжжя, Україна) ОЦІННА ЛЕКСИКА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	118

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Гулзада Байназарова (Нукус, Каракалпакстан, Узбекистан) QORAQALPOQ XALQINING QISSAXONLIK TARIXI.....	121
Alima Berdimuratova, Aqmaral Mukhammadiyarova (Uzbekistan) THE BASIC METHODOLOGICAL WAYS OF SEARCHING THE "NATURE-SOCIETY" SYSTEM IN THE CURRENT LEVEL OF BECOMING AGGRAVATE OF THE ECOLOGICAL CRISIS.....	122
Nurnazar Pirnazarov (Nukus, Qoraqalpog'iston, O'zbekiston) MA'NAVIYAT HAQIDAGI NUQTAYI NAZARLARGA QIYOSIY TAQRIZ.....	124

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	126
---	-----

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩІЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Информация для участников из зарубежных стран.....	129
Інформація для учасників з України.....	132

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XXXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017 р. – 137 с.

Материалы XXXIV Международной научно-практической интернет-конференции «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии» // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2017 г. – 137 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: І.В. Тиха, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: І.В. Тиха, А.М. Вовкодав

Проведення XXXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

